

د قرآن کریم، نبوی احادیثو او دامت داسلافو د قیمتی اقوالو اصلاحی نصیحتونه، عامی لطائفو او د عبرت نه
 ډک زړه را لیکلې متنونه وړاندې کوي. د دې کتاب د لوستلو په بهیر کې د حق تعالی او حقوق الله او حقوق العبادو
 اهمیت او د دارینو د سعادت او نیک بختی په باره کی، د علماو، طلباو، مقررینو او عامو مسلمانانو د پاره
 یوه مفصله معتمده علمی او تحقیقی ذخیره :

تالیف **أَبُو الشَّامِثِ دُونَا نَهْزِي الْهَدْيِ عَفِي**

مدرس دارالعلوم فیض القرآن اکاخیل کالونی کابلنگ رود مردان

مکتبہ اعجازیہ
 محکمہ جنگو
 پشاور

زیر اشراف
 کفایت اللہ اعلیٰ
 0344-9995990

جاده میوند پخته فروشی کابل: 0764857797

📖 کفایت دینی کتب خانہ 📖

پہ دی چینل کی دتلیگرام کتابونہ نشرکیپی

دحنفی مذهب پہ رناکی

لکه تفاسیر شریف

اوفقہ شریفہ

اوفتاوی؟

د درجوں کتابونہ

اوداسی نور کتابونہ لکه.

صرف اونحو

اومنطق

اوعقائد

نوهیلہ لرم چی دالینک دثواب پہ خاطر نشر کڑی

<https://t.me/kafayat2395>

کفایت اللہ واٹس ایپ نمبر 03052488551

د دا کتاب pdf کول خاص د اللہ تعالیٰ د رضا د پارہ دی

د ٹولو لوستونکو او فایده اخستونکو

د دعا پہ هیله

أ

دَ قرآن کریم، نبوی احادیثو او د امت د أسلافو د قیمتي اقوالو، اصلاحي نصیحتونو،
علمي لطائفو او د عبرت نه ډک زړه راښکونکو مُعتمدو واقعاتو په رڼا کې. د معاشرې د
إصلاح، خَوْفِ خُدا، د حقوق الله او حقوق العبادو اهمیت او د دارینو د سعادت او نیک
بختۍ په باره کې. د علماو، طلباو، مُقرّینو او عامو مسلمانانو د پاره یوه مفصله
مُعتمده علمي او تحقیقي ذخیره:

إِصْلَاحِي مُدَلِّلٌ تَقْرِيرُوه

جلد ۱

تالیف

أَبُو الشَّامِسِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفِي عَنْهُ

مُدَرِّس دَارُ الْعُلُومِ فَيْضُ الْقُرْآنِ الْكَافِي كَالُونِي، مردان

مکتبہ اعجازیہ
0344:9995990

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِصْلَاحِي مُدَلَّلٌ تَقْرِيرُ وَنَه

د کتاب نوم

أَبُو الشَّيْخِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفِي عَنْهُ

مؤلف

مُدَرِّس دَارُ الْعُلُومِ فِيضُ الْقُرْآنِ الْكَائِلِي كَالُونِي مُرْدَان

مؤلف پخپله

کچور

د کتاب ټول حقوق په حق د ناشر کې محفوظ دي۔

مکتبه اعزازیه

ناشر

کفایت الله (ارمانی)

زیراهتمام

0344-9995990

موبائل نمبر

قصه خوانی بازار محله جنگی پشاور۔

پتہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اجمالي فهرست

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۱.	سریزه	۱
۲.	د تقریر مؤثر گر خولو د پاره ضروري اصول او آداب	۵
۳.	۱. د توبې اهمیت ، فضیلت او احکام.	۸
۴.	فقهی مسائل	۴۶
۵.	د توبې په باره کې نور معتمد واقعات	۵۱
۶.	۲. د الله جل جلاله رحمت او مهرباني	۶۵
۷.	د الله جل جلاله رحمت په باره کې نور زړه پورې معتمد واقعات:	۱۰۳
۸.	۳. د گناهونو نقصانات :	۱۱۱
۹.	په گناهکارانو باندې د نزول عذاب نور معتمد او زړه پورې واقعات:	۱۶۷
۱۰.	۴. د علم فضیلت او اهمیت	۱۸۰
۱۱.	فقهی مسائل	۲۱۵
۱۲.	د علم د اهمیت متعلق نور معتمد واقعات	۲۱۹
۱۳.	۵. د علماو او طلباو مقام	۲۴۰
	فقهی مسائل	۲۸۷
۱۴.	د اهل علمو د پاره د عبرت نندګ نور معتمد واقعات:	۲۸۹
۱۵.	۶. د درود شریف فضیلت او اهمیت	۳۱۴
۱۶.	د درود شریف متعلق فقهی مسائل :	۳۳۹
۱۷.	د درود شریف متعلق نور بهترین واقعات:	۳۴۳

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تفصیلی فہرست

نمبر شمار	موضوع	صفحہ
۱.	سریزہ	۱
۲.	د تقریر مؤثر گر خولو د پارہ ضروری اصول او آداب	۵
۳.	۱. د توبی اہمیت ، فضیلت او احکام	۸
۴.	د توبی تعریف	۱۰
۵.	د علامہ طیبی رحمہ اللہ تحقیق	۱۰
۶.	د علامہ قرطبی رحمہ اللہ تحقیق	۱۱
۷.	د علامہ تقي عثمانی دامت برکاتہ تحقیق	۱۱
۸.	د توبی حکم :	۱۲
۹.	د امام قرطبی رحمہ اللہ وینا	۱۲
۱۰.	د امام نووی رحمہ اللہ وینا	۱۲
۱۱.	د امام غزالی رحمہ اللہ وینا	۱۲
۱۲.	د آیت تشریح	۱۳
۱۳.	د حافظ جلال الدین سیوطی رحمہ اللہ تحقیق	۱۳
۱۴.	د علامہ قرطبی رحمہ اللہ تحقیق	۱۴
۱۵.	د قاضی ثناء اللہ پانی پتی او علامہ آلوسی رحمہما اللہ تحقیق	۱۴
	د توبی فضایل او فوائد:	۱۵
۱۶.	۱. پد توبی سرہ د انسان مخکینی ټول گناہونہ معاف کیږي	۱۵
۱۷.	حدیث قدسی	۱۶
۱۸.	د بني اسرائیلو د سلو (۱۰۰) کسانو د قاتل توبہ	۱۶
۱۹.	د اسلام راوړو پد وجه کافر ته بڅښنه	۱۹

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۲۰.	الله جل جلاله توبه قبلوونکې دی	۱۹
۲۱.	د عرش چاپیره کلمات	۲۰
۲۲.	د حضرت موسی علیه السلام د یو گناهگار امتي د توبې واقعہ:	۲۰
۲۳.	د گناهگارانو د پاره د امید آیت	۲۲
۲۴.	د حضرت علي رضی الله عنه وينا	۲۲
۲۵.	د حافظ ابن کثیر رحمہ الله وينا	۲۲
۲۶.	د آیت شان نزول	۲۳
۲۷.	د بنده په نافرمانۍ د زمکې او آسمان الله جل جلاله ته عرض	۲۴
۲۸.	۲. توبه کوونکي سره الله جل جلاله محبت کوي	۲۵
۲۹.	د حضرت عمر رضی الله عنه په دور خلافت کې د یو بودا سندرغاړي د توبې واقعہ	۲۶
۳۰.	۳. په توبې سره الله جل جلاله ډیر خوشحالیږي	۲۸
۳۱.	۴. توبه د انسان د فلاح او کامیابی ذریعہ ده	۲۹
۳۲.	۵. انسان ته بشکلې ژوند او د دنیا نعمتونه نصیبه کیږي	۲۹
۳۳.	د حضرت هود علیه السلام خپل قوم ته نصیحت	۳۰
۳۴.	۶. د انسان زړه د گناه د خیري نه صفا کیږي	۳۰
۳۵.	د الله جل جلاله رحم او مهرباني په خپلو بندگانو باندې	۳۰
۳۶.	د توبې دروازه هروخت انسان ته خلاصه وي	۳۱
۳۷.	د ابلیس قسم او د الله جل جلاله جواب	۳۱
۳۸.	د بني اسرائیلو د یو ځوان د توبې واقعہ	۳۲
۳۹.	حدیث قدسي	۳۳
۴۰.	د ګرد قبیلې د یو ډاکو واقعہ	۳۳
۴۱.	حضرت داؤد علیه السلام ته د الله جل جلاله وحي	۳۵
۴۲.	د هندوستان د یو بُت پرست د توبې واقعہ	۳۶
۴۳.	د زنګدن په حالت کې توبه نه قبلېږي	۳۷

۳۷	د توبې نه وروستو الله ﷻ د انسان گناه د حفظه فرشتو او اندامونو نه هم هيره کړي	۴۴
۳۸	د دنيا او د الله تعالی په عدالت کې فرق	۴۵
۳۹	الله جل جلاله بار بار گناه معاف کوي	۴۶
۴۰	حدیث قدسي	۴۷
۴۰	د حبیب ابن الحارث رضی الله عنه واقعہ	۴۸
۴۲	نبي عليه الصلوة والسلام هم توبه ويسته	۴۹
۴۲	بار بار توبه ويستونکې مُصرِ ندی	۵۰
۴۳	د علامه آلوسي رحمه الله تحقيق	۵۱
۴۳	د ملا علي قاري رحمه الله تحقيق	۵۲
۴۴	وعید	۵۳
۴۴	د توبې طريقه	۵۴
۴۴	د امام قرطبي رحمه الله تحقيق	۵۵
۴۵	د حضرت علي رضی الله عنه نه پوښتنه	۵۶
۴۶	فقهی مسائل	۵۷
۴۶	اوله مسئله: حقوق العباد تش په توبه نه معاف کېږي	۵۷
۴۶	د ملا علي قاري رحمه الله تحقيق	۵۸
۴۷	د امام نووي رحمه الله تحقيق	۵۹
۴۷	دويمه مسئله: د هرې گناه نه توبه د همغې گناه موافق وي	۶۰
۴۷	د صاحب د هدايي وينا	۶۱
۴۷	دريمه مسئله: که حقدار ته خپل حق واپس نکړي نو قيامت کې به دده نه نيکي اخيستلې شي.	۶۲
۴۸	څلورمه مسئله: که صاحب د حق وفات يا معلوم نوي د هغې نه د توبې طريقه	۶۳
۴۹	د امام غزالي رحمه الله وينا	۶۴

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۶۵	پنځمه مسئله : په توبې سره حرام مال نه حلالیږي .	۴۹
۶۶	شپږمه مسئله : په کوچني والي کې د شوې گناه حکم	۴۹
۶۷	خلاصه	۵۰
۶۸	د توبې په باره کې نور معتمد واقعات	۵۱
۶۹	د کفل د توبې واقعہ	۵۱
۷۰	خلوینست کاله د الله ﷻ د نافرمانی کوونکي کس د توبې واقعہ	۵۲
۷۱	د شرابو په سرکه باندې بدلیدلو واقعہ	۵۴
۷۲	د یو کفن گش د توبې قبلیدلو واقعہ	۵۵
۷۳	په توبه کوونکي ځوان باندې د ورځی د سوري واقعہ	۵۸
۷۴	د قارون په واقعہ کې عبرت	۵۹
۷۵	د یو شرابي د توبې واقعہ	۶۱
۷۶	واقعہ : په معافي غوښتلو سره په هماغه ځای گناه معاف کیدل	۶۲
۷۷	د زاذان سندرغاړي د توبې واقعہ	۶۳
۷۸	۲ . د الله جل جلاله رحمت او مهرباني	۶۵
۷۹	د الله ﷻ سل رحمتونه دي	۶۸
۸۰	د الله ﷻ رحمت په دنیا کې هر شي ته عام دی	۶۹
۸۱	د بني اسرائیلو د یو کفن کش واقعہ	۷۰
۸۲	د الله ﷻ رحمت په غضب غالب دی	۷۱
۸۳	د الله ﷻ په خپلو بندگانو باندې د موره ډیر مهربانه دی	۷۲
۸۴	واقعہ	۷۳
۸۵	د مورد شفقت واقعہ	۷۴
۸۶	د یو مجوسي د اسلام قبلولو واقعہ	۷۵

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۸۷.	د الله ﷻ مهرباني	۷۶
۸۸.	د پيغمبر عليه السلام نه د يوې بشخې پوښتنه	۷۷
۸۹.	يو اخې د توحيد په گواهي ورکولو سره د الله ﷻ بې شمار نعمتونه	۷۹
۹۰.	حديث قدسي	۸۲
۹۱.	حضرت داؤد عليه السلام ته د الله جل جلاله وحي	۸۲
۹۲.	د يوحنا شرابي د حفاظت واقعہ	۸۳
۹۳.	د بني اسرائيلو د يو بزرگ واقعہ	۸۵
۹۴.	الله ﷻ د ير صبر کوونکي ذات دی	۸۶
۹۵.	حديث قدسي	۸۶
۹۶.	د الله ﷻ نه د یري او امید فضيلت	۸۷
۹۷.	د قيامت په ورځ مومنانو ته د الله ﷻ اوله خبره	۸۷
۹۸.	الله ﷻ نه د بنده اميد لرلو په وجه جنت ته د اخليدل	۸۸
۹۹.	د قيامت په ورځ د الله ﷻ رحم	۹۰
۱۰۰.	د الله ﷻ د رحمت نه مایوسه کيدل ندي پکار	۹۱
۱۰۱.	د حضرت موسی عليه السلام د الله ﷻ نه سوال	۹۲
۱۰۲.	نور خلق د الله ﷻ د رحمت نه مایوسه کول ندي پکار	۹۳
۱۰۳.	د يو شاعروينا	۹۵
۱۰۴.	الله جل جلاله په خپل بنده ډير مهربانه دی	۹۵
۱۰۵.	د ازغي دارې ځانگې په لرې کولو سره مغفرت	۹۶
۱۰۶.	په تېري سپي باندي اوبو څکلو سره مغفرت	۹۶
۱۰۷.	د زبيده خاتون د مغفرت واقعہ	۹۷
۱۰۸.	د امام ابوداؤد رحمه الله د مغفرت واقعہ	۹۹

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۱۰۹	ضروري تنبيه	۱۰۰
۱۱۰	سپن گيري سړي ته هم د الله ﷻ نه حياء په كار ده	۱۰۱
۱۱۱	د الله ﷻ د رحمت په باره كې نور زړه پورې	
۱۰۳	معتمد واقعات :	۱۰۳
۱۱۲	د قيامت په ورځ د گناهونو نهه نوي (۹۹) دفترونه معاف كيدل	۱۰۳
۱۱۳	د الله ﷻ په نزد د سپين گيري مسلمان قدر	۱۰۵
۱۱۴	د يوبانړه د شفاعت په وجه مغفرت	۱۰۶
۱۱۵	د قيامت په ورځ د الله رب العزت د يو بنده سره مكالمه	۱۰۷
۱۱۶	د يو مچ سره د احسان كولو په وجه مغفرت	۱۰۹
۱۱۷	۲. د گناهونو نقصانات :	۱۱۱
۱۱۸	د گناهونو ضرر او نقصان زيات دى	۱۱۳
۱۱۹	د مخكيني قومونو د هلاكت وجه گناهونه وو	۱۱۴
۱۲۰	د بعضو هلاك شوو قومونو اجمالي تذكره	۱۱۴
۱۲۱	عبرت	۱۱۶
۱۲۲	گناه ته گناه نه ويل خطرناك دي	۱۱۶
۱۲۳	د حضرت آدم عليه السلام د توبې قبلیدو وجه	۱۱۶
۱۲۴	د ابليس د لعنتي كيدو وجه	۱۱۷
۱۲۵	د مريض مثال	۱۱۹
۱۲۶	حضرت عزيز عليه السلام ته وحي	۱۱۹
۱۲۷	د اصحاب السبت د هلاكت واقعہ	۱۲۰
۱۲۸	د گناه كولو سبب	۱۲۲
۱۲۹	اول مثال	۱۲۲
۱۳۰	دويم مثال	۱۲۲

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۱۳۱	د يو ځوان واقعہ	۱۲۳
۱۳۲	د صحابه کرامو د نظرونو ښکته ساتلو واقعہ	۱۲۴
۱۳۳	د سليمان بن يسار رحمہ اللہ د گناه نه د بچ کيدلو واقعہ	۱۲۵
۱۳۴	د امام غزالي رحمہ اللہ وينا	۱۲۷
۱۳۵	د گناهونو د نيوې نقصانات :	۱۲۷
۱۳۶	۱. د الله ﷻ په نژدېې قدره کيدل	۱۲۷
۱۳۷	حضرت جبريل عليه السلام ته د الله ﷻ فرمان	۱۲۸
۱۳۸	د حضرت ابو الدرداء رضی اللہ عنه وينا	۱۲۸
۱۳۹	د حضرت عائشې رضی اللہ عنها وينا	۱۲۹
۱۴۰	د مجاهد بن عوثر رحمہ اللہ وينا	۱۲۹
۱۴۱	د يو شاعر وينا	۱۲۹
۱۴۲	۲. په زمکه کې فساد خوريدل	۱۳۰
۱۴۳	دا معلومول، چې دا مصيبت عذاب دی او که امتحان؟	۱۳۱
۱۴۴	د شاه ولي الله رحمہ اللہ تحقيق	۱۳۱
۱۴۵	د مولانا اشرف علي تھانوي رحمہ اللہ تحقيق	۱۳۱
۱۴۶	۳. د زړه اطمینان ختميدل، او ژوند تنگيدل	۱۳۲
۱۴۷	۴. د عبادت نورانيت ختميدل	۱۳۳
۱۴۸	اول مثال	۱۳۳
۱۴۹	دويم مثال	۱۳۴
۱۵۰	د امام مالک رحمہ اللہ وصيت	۱۳۴
۱۵۱	۵. د الله ﷻ او د هغه در رسول ﷺ د لعنت مستحق کيدل	۱۳۵
۱۵۲	په کافرانو او ظالمانو لعنت	۱۳۵
۱۵۳	په شرابي لعنت	۱۳۵
۱۵۴	په سود اخيستونکي او ورکوونکي لعنت	۱۳۶

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۱۵۵	په رشوت اخیستونکي او ورکوونکي لعنت	۱۳۶
۱۵۶	د بعضو گناهونو په وجه په ښځو لعنت	۱۳۷
۱۵۷	د ښځو سره مشابهت کوونکو سړو، او د سړو سره مشابهت کوونکو ښځو باندې لعنت	۱۳۸
۱۵۸	په مړي ژړا کوونکو ښځو باندې لعنت	۱۳۸
۱۵۹	په لوطي او عاق الوالدين لعنت	۱۳۸
۱۶۰	نور د لعنت واله گناهونه	۱۳۹
۱۶۱	عبرت	۱۴۰
۱۶۲	په گناهگار باندې نور مخلوقات هم لعنت وايي	۱۴۰
۱۶۳	۶. د دشمنان خدای وارث جوړیدل	۱۴۰
۱۶۴	۷. معیت الهی (د الله ﷻ امداد) ختمیدل	۱۴۱
۱۶۵	د نیکانو سره د الله ﷻ د امداد مثالونه	۱۴۱
۱۶۶	اول مثال: په غار شور کې د الله ﷻ معیت	۱۴۱
۱۶۷	دویم مثال: د حضرت موسیٰ ﷺ سره د الله ﷻ معیت	۱۴۲
۱۶۸	۸. د فرښتو د دعاگانو نه محرومه کیدل	۱۴۳
۱۶۹	۱۰. د مخ روټق ختمیدل، او عقل کمزورې کیدل	۱۴۴
۱۷۰	دامام شافعي رحمه الله خپل استاذ ته د حافظې د کمزورتیا شکایت	۱۴۵
۱۷۱	۱۱. بار بار گناه کولو سره د توبې توفیق نه ملاوېږي	۱۴۶
۱۷۲	۱۲. د الله ﷻ حفاظت نه وتل، او شیطان پری مسلط کیدل	۱۴۷
۱۷۳	۱۳. اندامونه باطني نجس او بدبویه کیدل	۱۴۷
۱۷۴	۱۴. د بعضو گناهونو اثر واپس په ده او دده په کور واله راضي	۱۴۹
۱۷۵	د زرگر د ښځې واقعہ	۱۴۹

فهرست	س	املاحي مدلل تقريرونه
صفحه	موضوع	نمبر شمار
۱۵۱	د گناهونو آخروي نقصانات :	۱۷۶۰
۱۵۲	د هرې گناه نقصان شته	۱۷۷
۱۵۳	واقعہ : د گناه نه د بچ کيدو په وجه د بدن نه د مُشکو خوشبوئي تلل	۱۷۸
۱۵۴	د الله ﷻ د نافرمانۍ نه د يو ځوان توبه	۱۷۹
۱۵۷	واقعہ : د جهنم د ويرې نه د يو غر ژړا	۱۸۰
۱۵۸	د بعضو شېهو جوابونه :	۱۸۱
۱۵۹	۱. الله ﷻ غفور رحيم دی ، توبه به او باسم	۱۸۲
۱۵۹	۲. اوس لا ځوان يم ، چې بودا شم بيا به توبه او باسم	۱۸۳
۱۶۰	۳. دا گناه زما په تقدير کې ليکلې وه	۱۸۴
	۴. که په قسمت کې مې جنت وي نو جنت ته به لاړ شم ، او که جهنم وي نو جهنم ته به ځم	۱۸۵
۱۶۱	۵. الله ﷻ مستغني ذات دی ، هغه ته زموږ د اعمالو هيڅ ضرورت نشته	۱۸۶
۱۶۱	۶. موږ د فلاني بزرگ اولاد يو ، يا د هغه مريدان يو	۱۸۷
۱۶۲	۷. موږ نورو ته نصيحت کوو ، يا موږ ته گناه ختمونکي اعمال معلوم دي	۱۸۸
۱۶۳	۸. د ډيرو چلو او مجاهدو په وجه اوس موږ ته د اعمالو هيڅ ضرورت نشته	۱۸۹
۱۶۴	په گناهکارانو باندې د نزول عذاب نور معتمد او	۱۹۰
۱۶۷	زړه پورې واقعات :	
۱۶۹	په مخکيني امتونو د عذاب بيان	۱۹۱
۱۶۹	د حضرت نوح ﷺ د قوم انجام	۱۹۲
۱۷۰	د حضرت صالح ﷺ د قوم (ثموديانو) انجام	۱۹۳

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۱۹۴	د حضرت هود عليه السلام د قوم (عاديانو) انجام	۱۷۱
۱۹۵	د حضرت لوط عليه السلام د قوم انجام	۱۷۲
۱۹۶	د حضرت شعيب عليه السلام د قوم انجام	۱۷۴
۱۹۷	د فرعون او دده د ملگرو انجام	۱۷۵
۱۹۸	د ابرهه او دده د ملگرو انجام	۱۷۷
۱۹۹	د قوم سبا د هلاکت واقعہ	۱۷۸
۱۸۰	۴. د علم فضيلت او اهميت	
۲۰۰	د حضرت آدم عليه السلام د خلافت او تعظيم وجه علم و	۱۸۲
۲۰۱	د امام رازي رحمه الله وينا	۱۸۳
۲۰۲	اولنۍ وحي	۱۸۴
۲۰۳	نبي عليه السلام ته هم د علم د زياتوالي طلب کولو حکم شوي و	۱۸۵
۲۰۴	د علم د اهميت په باره کې واقعہ	۱۸۵
۲۰۵	نبي عليه السلام د تعليم او تدريس مجلس غوره کړو	۱۸۶
۲۰۶	د علمي مجلس فضيلت	۱۸۷
۲۰۷	د حضرت لقمان عليه السلام خپل ځوي ته نصيحت	۱۸۸
۲۰۸	علم د انبياو ميراث دې	۱۸۸
۲۰۹	د علم يو باب زده کول د زرو (۱۰۰۰) رکعتو قبول شوو نفلونه ډير بهتر دي	۱۹۰
۲۱۰	د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله تحقيق	۱۹۱
۲۱۱	لږ علم د ډير عمل نه بهتر دې	۱۹۱
۲۱۲	ضروري علم په هر مسلمان باندې فرض عين دی	۱۹۱
۲۱۳	ضروري تنبيه	۱۹۲

صفحہ	موضوع	نمبر شمار
۱۹۲	د علم حقیقت	۲۱۴
۱۹۳	پہ علم او معلوماتو کی فرق دی	۲۱۵
۱۹۴	علم لوی نعمت دی	۲۱۶
۱۹۵	د الله ﷻ پہ نزد د علم مقام	۲۱۷
۱۹۶	دیو طالب العلم واقعہ	۲۱۸
۱۹۸	د علم باوجود پہ احساسِ کمتری کی مبتلاء کیدل نہ دی پہ کار	۲۱۹
۱۹۸	علم د الله صفت دی	۲۲۰
۱۹۹	د علم پہ برکت زہرہ ور کیدل	۲۲۱
۲۰۰	علم یو قوت دی	۲۲۲
۲۰۱	د علم زدہ کوونکی د پارہ د جنت بشارت او زیری	۲۲۳
۲۰۲	د علم زدہ کرہ د نفلی عباداتو نہ بہترہ دہ	۲۲۴
۲۰۳	د علم زدہ کرہ او بل تہ خودل بہترینہ صدقہ دہ	۲۲۵
۲۰۴	علمی مجالس د جنت باغیچہ دی	۲۲۶
۲۰۴	د علم خورولو فائدہ انسان تہ د مرگ نہ پس ہم رسی	۲۲۷
۲۰۵	د علم پہ طلب کولو سرہ گناہ معاف کیدل	۲۲۸
۲۰۶	د علم زدہ کرہ بہترین عمل دی	۲۲۹
۲۰۷	علم د مال نہ پہ اووہ (۷) وجوہاتو سرہ بہتر دی	۲۳۰
۲۰۸	علم الله ﷻ خپلو خاصو بندگانو تہ ورکوي	۲۳۱
۲۰۹	د علم د حصول جذبہ فطری دہ	۲۳۲
۲۰۹	د علم د حصول د پارہ کوشش پہ کار دی	۲۳۳
۲۱۱	د علم د حصول د پارہ تکلیفونہ برداشت کول	۲۳۴
۲۱۲	د امام بخاری رحمہ الله تکلیفونہ برداشت کول	۲۳۵
۲۱۳	د امام شافعی رحمہ الله دین د پارہ مشقت برداشت کول	۲۳۶
۲۱۳	د شاه عبدالقادر رائی پوری رحمہ الله واقعہ	۲۳۷

فهرست	ض	اصلاحي مدلل تقريرونه
صفحه	موضوع	نمبر شمار
۲۱۴	د تقرير خلاصه	۲۳۸
۲۱۵	فقهی مسائل	۲۳۹
۲۱۵	اوله مسئله : د فرض عين علم تعين	۲۴۰
۲۱۶	دويمه مسئله : كه والدين بچې د علم نه منع كوي دهغې حكم	۲۴۱
۲۱۷	دريمه مسئله : د دين تبليغ فرض كفايه دى	۲۴۲
۲۱۷	څلورمه مسئله : د نياوي فنون علم نه دى	۲۴۳
۲۱۹	د علم د اهميت متعلق نور معتمد واقعات	۲۴۴
۲۱۹	د علم د حصول شوق	۲۴۵
۲۱۹	د امام ابويوسف رحمه الله د علم سره شوق	۲۴۶
۲۱۹	د زنكدن په حالت كې علمي مشغله	۲۴۷
۲۲۰	د امام محمد رحمه الله د علم د حصول شوق	۲۴۸
۲۲۱	د بقيع بن مخلد رحمه الله د علم شوق	۲۴۹
۲۲۲	د امام مسلم رحمه الله د مطالعې شوق	۲۵۰
۲۲۲	د علامه ابن جوزي رحمه الله د مطالعې شوق	۲۵۱
۲۲۳	د علامه جاحظ بصري رحمه الله علمي شوق	۲۵۲
۲۲۳	د يوطالب العلم د مطالعې سره سخته مينه	۲۵۳
۲۲۴	د شاه عبدالعزیز رحمه الله علمي شوق	۲۵۴
۲۲۵	د علامه ابن تيميه رحمه الله د سبق سره مينه	۲۵۵
۲۲۵	د مولانا انور شاه کشميري رحمه الله علمي حرص	۲۵۶
۲۲۶	د علامه منذري رحمه الله د احاديثو سره مينه	۲۵۷
۲۲۷	د علم د زده کړې د پاره علمي سفرونه کول	۲۵۸
۲۲۷	د حضرت ابو ايوب انصاري رضي الله عنه د يو حديث د پاره څلويښت ورځې سفر کول	۲۵۹
۲۲۷	د صرف د حديث سند اوچتولو د پاره نهه سوه ميله لرې سفر کول	۲۶۰
۲۲۸	د امام ابو حاتم رازي رحمه الله علمي سفرونه کول	۲۶۱

نمبر شمار	موضوع	صفحه
	اصلاهي مدلل تقريرونه	ط
۲۲۹	د علم په زده کړه کې خواري او محنت کول	۲۲۹
۲۳۰	د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه وېره برداشت کول	۲۳۰
۲۳۰	د امام بخاري رحمه الله مشقت برداشت کول	۲۳۰
۲۳۱	د امام طبري رحمه الله محنت	۲۳۱
۲۳۱	د امام ابو حاتم رازي رحمه الله مشقت برداشت کول	۲۳۱
۲۳۲	د شيخ عبدالقادر جيلاني رحمه الله مشقت برداشت کول	۲۳۲
۲۳۴	د امام ابن جوزي رحمه الله محنت	۲۳۴
۲۳۴	په درې ديرش (۳۳) کاله کې صرف اته (۸) مسئلې زده کول	۲۳۴
۲۳۸	د طالب علمي په دوران کې اکثر تکليفونه وي	۲۳۸
۲۳۹	د نايينا کسانو علمي کارنامې	۲۳۹
۲۴۰	ه . د علماؤ او طلباؤ مقام	۲۴۰
۲۴۲	د علماو مقام	۲۴۲
۲۴۲	الله تعالى د علماؤ درجې او چټوي	۲۴۲
۲۴۲	د عالم درجه په عامو مومنانو باندې او وده سوه (۷۰۰) درجې زياته ده	۲۴۲
۲۴۳	د عالم فضيلت په عابد باندې زيات دى	۲۴۳
۲۴۴	واقعہ:	۲۴۴
۲۴۴	عالم او غير عالم سره برابر نه دي	۲۴۴
۲۴۵	الله تعالى د خپلې او د فرستو دگواهي سره د علماؤ گواهي هم يوځای ذکر کړې	۲۴۵
۲۴۶	د حافظ ابن کثير رحمه الله وينا	۲۴۶
۲۴۶	د عالم ذکر په دويمه مرتبه کې	۲۴۶
۲۴۶	د علماؤ مغفرت	۲۴۶
۲۴۷	د امام محمد رحمه الله د مغفرت واقعہ	۲۴۷

نمبر شمار	موضوع	صفحہ
۲۸۳	د سیبویہ د مغفرت واقعہ	۲۴۷
۲۸۴	علماء د اللہ ﷻ نہ ویریری	۲۴۸
۲۸۵	اہل علمو ته دعا	۲۴۹
۲۸۶	رسول اللہ ﷺ ہم اہل علمو ته دعا کرې	۲۵۰
۲۸۷	د قیامت په ورځ به د علماو سیاہي د شہیدانو په وینې ډرڼه وي	۲۵۱
۲۸۸	په معاشره کې د علماؤ مقام	۲۵۱
۲۸۹	د علماو ضرورت	۲۵۲
۲۹۰	عالم به د قیامت په ورځ شفاعت کوونکې وي	۲۵۳
۲۹۱	د فقیه درجه	۲۵۳
۲۹۲	په مخ د زمکه فقهاء او علماء اولیاء اللہ دي	۲۵۵
۲۹۳	انسان صرف هغه دې چې علم ورسره وي	۲۵۵
۲۹۴	د علماؤ تعظیم په کار دی	۲۵۶
۲۹۵	صحابه کرام او د استاذ ادب	۲۵۸
۲۹۶	په خبرو کې هم د ادب لحاظ په کار دی	۲۵۹
۲۹۷	حضرت موسیٰ علیہ السلام ته تنبیہ	۲۶۰
۲۹۸	د علمي اختلاف باوجود د یو بل ډیر ادب کول	۲۶۱
۲۹۹	د حضرت علي ؓ وینا	۲۶۱
۳۰۰	حدیث د حضرت جبرائیل علیہ السلام	۲۶۲
۳۰۱	امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله او د استاذ ادب	۲۶۲
۳۰۲	مولانا عبدالقدوس گنگوہي رحمه الله او د استاذ ادب	۲۶۲
۳۰۳	د استاذ د ځوي ادب کول	۲۶۵
۳۰۴	د عالم سره د ناستې فضیلت	۲۶۵
۳۰۵	د عالم مخ ته کتل عبادت دی	۲۶۶
۳۰۶	د علماؤ سره د محبت فائده	۲۶۷

نمبر شمار	موضوع	صفحه
٣٠٧	د عالم وفات كيدل لويه حادثه ده	٢٦٨
٣٠٨	د علماو پورې ټوكې كوونكې كس منافق دى	٢٦٩
٣٠٩	علماؤ ته د تكليف رسوونكو خلكو سزا	٢٧٠
٣١٠	د مرزا مظهر جان جانان د قاتل بدترين انجام	٢٧١
٣١١	امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله پسي د بدر د ويلو سزا	٢٧١
٣١٢	د عالم د توهين سخته سزا	٢٧٢
٣١٣	د بزرگانو اړ نيكانو نه د مخ اړوونكي كس انجام	٢٧٤
٣١٤	د اهل علمو سره د احسان كولو فائده	٢٧٥
٣١٥	د طالب العلم مقام	٢٧٦
٣١٦	فرېنتې طالب العلم ته خپلې وزرې غوړوي	٢٧٦
٣١٧	د امام قرطبي رحمه الله تحقيق	٢٧٦
٣١٨	په حديث پورې د مسخره كوونكي سړي سزا	٢٧٨
٣١٩	په حديث كې د شك كوونكي كس انجام	٢٧٨
٣٢٠	طالب العلم ته د حج ثواب حاصلېدل	٢٨٠
٣٢١	د علم د زده كړې په وخت د وفات كيدونكي كس مرتبه	٢٨٠
٣٢٢	د علم حاصلولو شوق	٢٨١
٣٢٤	د طالب العلم مقام	٢٨٢
٣٢٥	د طالب العلم د دعا قبلېدو واقعہ:	٢٨٣
٣٢٦	د خواجه باقي بالله رحمه الله دين د طالبانو نه د دعا درخواست	٢٨٥
٣٢٧	د احاديثو په طالبانو د انواراتو راوړېدل	٢٨٦
٣٢٨	د تقرير خلاصه	٢٨٦
٣٢٩	فقهې مسائل	٢٨٧
٣٣٠	اوله مسئله: علماؤ سره د بغض لرونكي اودوى ته د كنخل كوونكي كس حكم	٢٨٧
٣٣١	دويمه مسئله: ديني كتابونو ته بې اودسه د لاس وروړلو حكم	٢٨٨

نمبر شمار	موضوع	صفحه
	اصلاحي مُدَلِّل تَقْرِير وَنَه	غ
	فهرست	
۳۳۲	د اهل علمو دپاره د عبرت نه ډک نور معتمد واقعات:	۲۸۹
۳۳۳	۱. د اهل علمو دپاره استقامت په کار دي:	۲۸۹
۳۳۴	د شيخ الهند حضرت مولانا محمود الحسن ديويندي رحمه الله قرباني	۲۸۹
۳۳۵	د حضرت مولانا غلام غوث هزاروي رحمه الله دين د حفاظت دپاره قرباني	۲۹۱
۳۳۶	د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله استقامت	۲۹۳
۳۳۷	۲. د اهل علمو دپاره احتياط په کار دي:	۲۹۵
۳۳۸	حسن بصري رحمه الله ته د يو ماشوم نصيحت	۲۹۵
۳۳۹	د امام بخاري رحمه الله احتياط	۲۹۵
۳۴۰	۳. د اهل علمو دپاره تواضع او عاجزي په کار ده:	۲۹۷
۳۴۱	د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله تواضع	۲۹۷
۳۴۲	د مولانا رشيد احمد گنگوهي رحمه الله تواضع	۲۹۸
۳۴۳	د بايزيد بسطامي رحمه الله تواضع	۲۹۸
۳۴۴	د حاجي امداد الله مهاجر مكي رحمه الله تواضع	۲۹۹
۳۴۵	د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله تواضع	۲۹۹
۳۴۶	۴. د علم سره ادب په کار دي:	۳۰۱
۳۴۷	د علامه انور شاه کشميري رحمه الله ادب	۳۰۱
۳۴۸	د شيخ الاسلام مولانا حسين احمد مدني رحمه الله ادب	۳۰۲
۳۴۹	د شيخ الهند مولانا محمود الحسن ديويندي رحمه الله ادب	۳۰۳
۲۵۰	د استاذ ادب داسې په کار دي	۳۰۴
۲۵۱	د استاذ خپلې په سر اېښودل	۳۰۴
۲۵۲	د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله ادب	۳۰۵
۲۵۳	هر استاذ ته د قدر په نظر کتل په کار دي	۳۰۶
۲۵۴	امام مالک رحمه الله او د احاديثو ادب	۳۰۷
۲۵۵	د احاديثو ادب په وجه مقبوليت	۳۰۷

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۲۵۶	د بې ادبۍ په وجه انسان د علمي فيض نه محرومه کيږي	۳۰۸
۲۵۷	د استاذ د بې ادبۍ په وجه د علم نه محرومه کيدل	۳۰۸
۲۵۸	علماء د انبياو وارثان دي	۳۰۹
۲۵۹	۵. د علم سره استغناء په کار ده :	۳۱۱
۲۶۰	د حضرت سالم رحمه الله استغناء	۳۱۲
۲۶۱	د مولانا قاسم نانوتوي رحمه الله استغناء	۳۱۳
۲۶۲	۱. د درود شريف فضيلت او اهميت	۳۱۴
۲۶۳	د علامه اسماعيل حقي رحمه الله تحقيق	۳۱۶
۲۶۴	د علامه آلوسي رحمه الله تحقيق	۳۱۷
۲۶۵	د درود شريف فضائل	۳۱۸
۲۶۶	۱. د الله ﷻ د رحمت ذريعه ده	۳۱۸
۲۶۷	حضرت موسى عليه السلام ته وحي	۳۲۰
۲۶۸	۲. د نبي عليه السلام د شفاعت ذريعه ده	۳۲۰
۲۶۹	د فقيه ابوالليث ثمرقندي رحمه الله وينا	۳۲۱
۲۷۰	۳. د نيكيو د زياتوالي د گناهونو د مغفرت او د مرتبې د اوچتوالي ذريعه ده	۳۲۱
۲۷۱	د درود شريف په وجه د امام شافعي رحمه الله مغفرت	۳۲۲
۲۷۲	د درود شريف په وجه د يو کاتب مغفرت	۳۲۲
۲۷۳	د درود شريف په وجه د يو گناهگار مغفرت	۳۲۳
۲۷۴	۴. د نبي کریم ﷺ سره د نزديکت ذريعه ده	۳۲۳
۲۷۵	۵. د مصيبتونو او غمونو د ازالې ذريعه ده	۳۲۴
۲۷۶	د درود شريف په برکت د مصيبت نه د نجات واقع	۳۲۵
۲۷۷	۶. د دعا قبلیدو ذريعه ده	۳۲۷
۲۷۸	اهم نکته	۳۲۹

صفحہ	موضوع	نمبر شمار
۳۲۹	د درود شریف نہ بغیر دُعا نہ قبلہ پڑھ	۲۷۹
۳۳۰	۷. د درود شریف پہ وجہ اعزاز	۲۸۰
۳۳۰	نبی کریم ﷺ د درود ویونکے خُله چپ (بُکُل) کړې	۲۸۱
۳۳۱	د یو درود شریف د ثواب پہ وجہ د غوندې مقبرې والہ نہ عذاب پورته کیدل	۲۸۲
۳۳۳	د درود شریف نه ویلو نقصانات	۲۸۳
۳۳۳	۱. د نبی کریم ﷺ د خیر و سبب دی	۲۸۳
۳۳۳	۲. د حضرت جبرائیل علیہ السلام د بَد دُعایۍ ذریعہ ده	۲۸۴
۳۳۵	۳. د رسول اللہ ﷺ نوم مبارک اوریدو نه روستو درود نه ویل بُخل دی	۲۸۵
۳۳۶	د نبی ﷺ نوم مبارک سره درود نه لیکونکي ته وعید	۲۸۶
۳۳۷	۴. د جنت نه د محرومیتیا سبب دی	۲۸۷
۳۳۷	۵. په قیامت کې د پښیماتیا سبب دی	۲۸۸
۳۳۹	د درود شریف متعلق فقہي مسائل :	۲۸۹
۳۳۹	مسئلہ ۱ :	۲۹۰
۳۴۰	مسئلہ ۲ :	۲۹۱
۳۴۰	مسئلہ ۳ :	۲۹۲
۳۴۰	مسئلہ ۴ :	۲۹۳
۳۴۲	مسئلہ ۵ :	۲۹۴
۳۴۲	مسئلہ ۶ :	۲۹۵
۳۴۲	مسئلہ ۷ :	۲۹۶
۳۴۳	د درود شریف متعلق نور بہترین واقعات :	۲۹۷
۳۴۳	د درود ویونکي د قبر او کورنہ د مُشکو خوشبوي تلل	۲۹۸
۳۴۳	حضرت موسیٰ علیہ السلام ته وحی	۲۹۹

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۳۰۰	د درود شریف په وجه حاجتونه پوره کړي	۳۴۴
۳۰۱	د حضرت حواء رضی الله عنها په مهر کې درود شریف مقررول	۳۴۵
۳۰۲	د درود شریف په برکت د یوې فرېستې معاف کیدل	۳۴۵
۳۳۳	خوشخبري	۳۴۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سريزه

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ وَعَلَّمَهُ الْبَيَانَ ، أَرْسَلَ الرُّسُلَ وَالْأَنْبِيَاءَ لِهَذَايَتِيهِ وَسَعَادَتِهِ فِي كُلِّ جِيلٍ وَزَمَانٍ .

وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ قَالَ : " أَنَا خَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ وَلَا يَكُونُ بَعْدِي ، وَعُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ ، وَإِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا " هَذَايَتِي وَرَحْمَةً لِلْإِنْسِ وَالْجَانِ ، وَشَرَفَ الْعُلَمَاءِ بِوَرَاثَةِ الرُّسُلِ وَالْأَنْبِيَاءِ لَتُبْلِيغِ مَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ بِالْقَوْلِ وَاللِّسَانِ .

وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الَّذِينَ هُمْ مَعَايِزُ الْحَقِّ فِي الْعِلْمِ وَالْإِيمَانِ ، وَعَلَى مَنْ تَبِعَهُ وَتَبِعَهُمْ إِلَى يَوْمِ الْجَزَاءِ وَالْإِحْسَانِ . وَبَعْدُ !

الله تعالى په مخ د زمکه انسانان پيدا کړل ، د دوي د رُشد او هدايت لپاره يې دوي ته پيغمبران راوليږل ، چې دا سلسله د حضرت آدم عليه السلام نه شروع او په حضرت محمد صلی الله عليه وسلم باندې ختمه شوې ، ددې نه وروسته د امت عالمان به تر قيامته پورې دا دين خلکو ته رسوي او همدوي د دين په رسولو کې د پيغمبرانو عليهم السلام وارثان هم دي .
پيغمبرانو عليهم السلام به د وعظ او نصيحت د لارې خلک دين ته رابلل ، او الهي پيغامونه به يې خلکو ته رسول ، الله تعالى فرمايي :

﴿ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ﴾ (۱)

البته د امت د علماو د دعوت او تبليغ د پاره نور مختلف ذرايع هم شته ، کله په خولي سره وعظ او نصيحت وي ، کله په قلم سره د کتابونو او جرائدو وغيره په شکل کې وي ، خو په دې ذرائعو کې عامه او مؤثره ذريعه کومه چې د پيغمبرانو عليهم السلام معمول هم وو هغه وعظ ، تقرير او خطابت دی چې په مختلفو مواقعو کې علماء خلکو ته وعظ او نصيحت کوي ، الهي او نبوي پيغامونه خلکو ته رسوي .

په وعظ او نصيحت سره د خلکو افکار بدلېږي ، صورت او سيرت بدلېږي ، جامعه او ټولنه بدلېږي ، نظام بدلېږي او د خلکو شقاوت په سعادت بدلېږي .

لهذا دا ضروري ده چې واعظ او خطيب بايد داسې وعظ وکړي چې د خلکو فکرونه د بې دينۍ نه ديندارۍ طرف ته راواړوي، د خلکو په صورت او سيرت کې نیک بدلون راشي، جامعه د نیکو خلکو نه عبارت وگرځي، د ټولنې شقاوت په سعادت بدل شي، د علاقې، وطن او ملک نظام بدل شي.

او دا هغه وخت کيدې شي چې د علماؤ سره د وعظ او نصيحت لپاره داسې علمي آثار موجود وي چې په هره موضوع کې د علماو علمي ضرورتونه پوره کړي.

په هر وخت کې ديني عالمانو د وعظ او نصيحت په هکله مؤثرې ليکنې کړي، خصوصاً په عربي او اردو کې ډير مفصل او تحقيقي کتابونه موجود دي. البته په پښتو ژبه کې زما د علم مطابق داسې جامع او تحقيقي اثر وجود نه لري چې په ليدو يې علمي تنده ماته شي.

نو دا ضروري ده چې داسې يو کتاب ترتيب شي چې د مساجدو امامانو او خطيبانو ته په آسانه د علمي او مؤثر تقرير مواد برابر شي، ترڅو مسلمانان د ديني احکاماتو او معلوماتو نه مستفيد شي او عمل پرې وکړي.

که يو طرفته په علمي دنيا کې نظر وکړو نو د علم د زوال او انحطاط دور دی، د اهل علمو همتونه، استعدادونه او شوقونه دومره ضعیفه شوي چې د مساجدو زيات امامان او خطيبان د فن معتمد او علمي کتابونه، نه مطالعه کوي، بلکه په رسالو او سرسري معلوماتو اکتفاء کوي او وخت پرې تيروي، بلکه ډير علماء خو تقليدي بيانونه کوي، د يو عالم انداز خپل کړي او د هماغه نه اوريدلي معلومات د هماغه په انداز کې بيانوي.

بل طرفته که وگورو نو د افراط او تفريط دور دی، بعضې علماء يواځې فضائل بيانوي چې په نتيجه کې خلکو ته په گناهونو جرأت حاصل شو، يواځې په مستحباتو تکیه کوي،

او بعضې علماء په وعظ و تقرير کې دومره سختي کوي چې په اوريدو يې خلک د الله تعالی درحمت نه مايوسه شي، د الله تعالی سره تعلق پرېږدي، او د خپل خالق نه پردي شي، په وعظ کې هغه مناسب توازن ختم شوې کوم چې د دين د اسلافو او اکابرو په وعظ کې ؤ، نتيجه يې دا شوه چې د وعظ په اوريدو سره په خلکو کې هغه بدلون نه راځي کوم چې مناسب وي.

زما عاجز بنده په زړه کې دا داعيه او تمنا د ډير وخت نه موجوده وه چې زه په دې موضوع يوه داسې علمي او تحقيقي ليکنه وکړم چې د ذکر شوو ټولو مشکلاتو حل او جواب په کې موجود وي، د قرآن کریم په آيتونو، نبوي احاديثو او د امت د اسلافو او اکابرو علماو په قيمتي

ارشاداتو مشتمل وي. که یو طرف ته دداسې لیکنې ضرورت او اهمیت ډیر و خو بل طرف ته زما علمي استعداد د دارنگې گران پیچیده علمي خدمت ایجاب نه کولو.

البته ددې نه وړاندې چې کله زما یوه رساله د "الْأَسْئَلَةُ وَالْأَجْوِبَةُ الْفَاضِلَةُ لِتَشْمَعِيْنِ الْأَذْهَانِ الْكَامِلَةِ" په نامه په علمي محضر کې وجود ته راغله، نو په علمي حلقو کې په ډیر کم وخت کې د ډیرې استفادې سبب وگرځیده، او په خواصو او عوامو کې یې د توقع نه زیات مقبولیت حاصل کړ، آن تردې چې اردو او فارسي ته ترجمه او چاپ شوه، چې دې سره زما حوصله او چټه شوه او په دې پیچیده موضوع د لیکنې جرأت راته حاصل شو.

نو په دې خاطر چې په علمي میدان کې موجوده کمې پوره شي، په علمي حلقو کې علماو، امامانو او خطیبانو ته فائده وشي، د هرې موضوع په هکله عام مسلمانان د قرآني آیتونو، نبوي تعلیماتو، او د اکابرو د ارشاداتو نه خبر شي، په وعظ او نصیحت کې توازن پیدا شي، افراط او تفريط ختم شي، د وعظ نه مطلوبه نتیجه ترلاسه شي، دې او د پته ورته نورو جوهاتو له مخې مو په مهربان ذات توکل وکړ او د یوې داسې علمي او تحقیقي مسودې په تیارولو مو شروع وکړه چې د اهل علمو علمي تنده پرې ماتېږي او ددې د پاره مونوم کیښود "إِصْلَاحِي مُدَلَّلٌ تَقْرِيرُؤَنَّهُ".

الله تعالی دې اسم او مسمی سره مطابق وگرځوي، او الله تعالی دې زما دا علمي خدمت په خپل دربار کې قبول او منظور کړي، زما او زما د والدینو، استاذانو، مشرانو او د ټول امت مسلمه لپاره دې د مغفرت ذریعه او د فلاح و نجات سبب وگرځوي، او الله تعالی دې د علماو، طلباو، امامانو، خطیبانو، مقررینو او عامو مسلمانانو لپاره د ډیرې فائدې او اصلاح ذریعه وگرځوي. وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ.

إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ

ابوالشمس نور الهدى عفي عنه

د کتاب ځانګړتیاوې

ددې کتاب په لیکنه کې مې د لاندیني خبرو لحاظ ساتلې :

۱. په هره موضوع کې مې د قرآن کریم آیتونه او د هغې تفسیر او تشریح د مختلفو تفاسیرو نه، سره د حوالې نقل کړي.
۲. د هرې موضوع سره مناسب احادیث مې د عربي عبارت، ترجمې او تشریح سره، د احادیثو د معتمدو کتابونو نه نقل کړي.
۳. د هرې موضوع متعلق مسائل مې د مُعتمدو بآوري کتابونو او نورو شروحاتو نه نقل کړي، او فقهي مسائلو کې مې د فقهاو کتابونو او فتاوو ته رجوع کړې.
۴. د سامعینو په ذهنونو کې د مضمون په ښه طریقه سره اچولو، او د خلقو د دلچسپۍ دپاره مې د موقع مناسب د هرې موضوع سره مُستند او د عبرت نه ډک واقعات را نقل کړي. ځکه د عمل جذبه راپیدا کولو دپاره چې واقعاتو ته کوم اهمیت حاصل دی هغه هر عاقل ته د روښانه ورځې په شان ښکاره دی.
- بل دا چې معتمد واقعات یو قسم روحاني غذا هم ده، او د انسان په فطرت کې هم دا خبره داخله ده چې په مثال یا واقعي سره کومه خبره بیان شي هغه دده پته پوهه کې زړ راځي.
- دغه وجه ده چې د قرآن کریم څه حصه په واقعاتو او امثالو هم مشتمله ده، ځکه په تیرو واقعاتو کې د انسان دپاره غټ سبب او عبرت پروت دی.
۵. هرې غټې خبرې ته یو غڼو، ورکړې شوې دی.
۶. د هرې موضوع په آخر کې د همدې موضوع متعلق نور سبق آموز واقعات هم سره د حوالې ذکر شوي چې هر واعظ او مقرر یې دخپل وعظ او تقریر مؤثر ګرځولو دپاره دخپلې خوښې مطابق ځانته پکې انتخاب کولې شي.
- په آخر کې زه دا خبره واضح کول غواړم چې زه خو نه څه خاص مقرریم، او نه په دې خپل کتاب کې بلا فائده د مُقَلِّ او مُسَجِّع الفاظو راوړلو شوقي یم، بلکه په عام فهمه او مؤثر انداز کې مې داسې قیمتي علمي ملغلرې د تالیف په تار کې پاتللي چې په لوستو او اوریدو سره یې د انسان علمي تنده ماتېږي.

بسم الله الرحمن الرحيم

د تَقْرِير مُؤَثِّر ځېر څولو د پاره ضروري اصول او آداب

د تَقْرِير او خِطابَت دا فن چونکه ډير اهميت لري، او بيا خاصکر په دې موجوده دَوَر کې خود علماو او طلباو د پاره ډير زيات ضروري دی، ځکه چې په موجوده وخت کې د علماو ذمه داري نوره هم زياته شوې، هر طرفته فتنې او فسادونه خواره دي. غير مسلمه د مسلمانانو په ذهنونو کې د اسلام متعلق ډير شکوک او شبهات اچوي او مسلمانان گمراه کوي.

نو د تَقْرِير په ذريعه په ډيره آسانه طريقې سره د مسلمانانو اصلاح کيږي، د باطلو عقيدو نه يې نفرت پيدا کيږي او په مسلمان قوم کې د باطل سره د مقابله قوت هم پيدا کيږي. لهدا د علماو او طلباو دا ذمه داري بلکه فريضه ده چې دا فن ياد کړي، او په دې کې پوره مهارت حاصل کړي.

اوس به لاندې څه ضروري اصول او آداب ليکلې شي چې د تَقْرِير په دوران کې که مقرر ددې اصولو لحاظ اوساتي نو تَقْرِير به يې ډير مؤثر او جاذب او گرځي:

۱. د ټولو نه اول د مقرر د پاره حوصله، استقامت، خُود اعتماد او مستقل مزاجي پکار ده ځکه په ابتداء کې اکثر هر مقرر څه نا څه ويره محسوسوي، او دا خيال کوي چې گڼي دا خلق دده احتساب کوي، نو بې اختياره يې په خوله کې الفاظ او نخلي او تَقْرِير يې گډوډ شي. لهدا حوصله مضبوطه پکار ده.

بل دا چې که دې حوصله او نه بائلي نو د يو څو جملو ويلو نه روستو دې دا مرحله يقيني طريقې سره په آساني پاس کولې شي.

او که يوه پيره، دوه پيرې دې ناکام هم شي نو بيا هم همت د لاسه ورکول نه دي پکار، بلکه د دوباره تياري نه پس دې بيا ميدان ته راشي، آخر خوبه کله هم کامياب شي، او ددې د پاره په خارج کې څه مثالونه هم شته:

اول مثال: ماشوم چې کله اول د اودريدو يا تللو کوشش کوي نو دې بار بار راغورځيږي

خو دې بيا هم همت نه بائلي او بار بار کوشش کوي، آخر دا چې روان شي. اوس که چيرته دا ماشوم خپله حوصله د لاسه ورکړي، يا يې مور او پلار منع کړي نو هيڅکله به دا هلک روان نه شي.

دويم مثال: د لامبو زده کولو نه مخکې او بو ته کوزيدل خو ضروري دي بغير د دينه نه خولامبو نشي زده کيدې. نو دغه شان د تقرير زده کولو دپاره هم دې ميدان ته وردانگل ضروري دي.

۲. مقرر به د موضوع متعلق پوره علمي معلومات لري، او موضوع به مکملله برابر وي، ځکه د دلائلو بيانولو سره د مقرر رعب نور هم زياتيږي.

۳. مقرر ته پکار دي چې د مجلس د خلقو د ذهني سطحي مطابق بيان وکړي او د تقرير الفاظ د سامعينو د استعداد موافق استعمال کړي. دې دپاره چې اوريدونکي ورباندې په آسانه پوهه شي. حديث شريف کې دي:

كَلِمِ النَّاسِ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ.

خلکو سره د دوي د عقلونو او پوهې په اندازه خبرې کوئ.

۴. خطيب له د موقع مناسب لاسونو ته حرکت ورکول هم پکار دي. ځکه که لاسونه يې صرف په سينه باندې ايښي وي، او سريې ښکته کړې وي نو دا تقرير دومره مؤثر او جالب نه گرځي.

البته د ډيرو ټوپونو او چغو سورونه به هم ځان ساتي، ځکه چې په دې سره د مقرر شخصيت مجروحه کيږي او عزت يې ختميږي.

۵. تقرير په صفا او واضحه طريقې سره کول پکار دی. ځکه ډير زيات مواد جمع کول او زړ زړ ويل، د دينه هغه لږ تقرير ښه دی چې په صفا او واضحه طريقې سره اوکړې شي.

۶. د تقرير په دوران کې د سامعينو توجه پيدا کولو او بيدارولو دپاره خونده ورد عبرت نه ډک اشعار، مثالونه او معتمد دلچسپ واقعات بيانول هم ضروري دي.

ځکه د معتمدو واقعاتو په بيانولو سره مضمون د سامع په ذهن کې په آسانې طريقې سره کيني او په زړونو باندې ښه اثر هم کوي.

۷. تقرير لفظ په لفظ يا ډول ندي پکار ځکه که د تقرير په مينځ کې يوه جمله هيره شي نو په دې سره په مقرر ويره راځي او بې اعتماد ي را پيدا کيږي، چې په نتيجه کې ټول تقرير گډوډ او خراب شي. البته که اشارتي نوټس او اهمې نکتي د ځان دپاره اوليکلې شي نو دا خیر دی.

۸. مقرر له د بل چا طرز اختيارل هم نه دې پکار.

۹. کوم آیت یا حدیث چې مقرر ته ښه یاد وي نو هغه دې اول ووايي. ځکه په ابتداء کې بعضې خطیبان څه نا څه ویره محسوسوي. لهدا اول هغه آیت یا حدیث ویل پکار دي کوم چې ورته ښه یاد وي.

۱۰. مقرر له د خپلو جامو او خپل بدن لحاظ ساتل هم پکار دي ځکه په ښه او صفا لباس سره د عامو خلکو په نظر کې د مقرر عزت او وقار نور هم زیاتېږي.

۱۱. خطیب چې کله قرآني آیت وایي نو داسې به نه وایي: "قال الله تعالى أعوذ بالله من الشيطان الرجيم"، ځکه دلته د "قال" مقوله "أعوذ بالله..." راځي، نو د پناه غوښتلو نسبت الله تعالی ته کیږي، چې دا نسبت جائز ندي.

۱۲. د تقریر نه مخکې د بُوج واله خوراک پکار ندي ځکه په دې سره په مقرر بُوج راځي او تقریر کې یې فرق راځي. البته که شوه (پي) یا بل سپک خوراک اوکړي نو خیر دی.

۱۳. د تقریر شروع په قلاړه او په ښکته آواز پکار ده البته که بیا وروستو آواز تیز شي نو خیر دی

۱۴. لکه څرنګه چې د تقریر شروع یو خاص اهمیت لري دغه شان د تقریر اختتام هم دیو خاص اهمیت حامل وي، لهدا د تقریر په آخر کې که د ټول تقریر خلاصه او خاص خاص نکتي یو حل بیا بیان شي، یا د سامعینو نه د عمل درخواست اوکړي شي، یا دیو شاعر په خونده ور شعر خپل تقریر ختم کړي شي نو په دې سره په اوریدونکو ډیر ښه اثر غورځیږي.

۱۵. د ښه مقرر یو ښه صفت دا هم دی چې کله هم دې یوه اهمه خبره یا یوه علمي نکته وګوري، یا یې واورې نو هغه دې د ځان سره نوټ کړي چې بیا د تقریر په دوران کې ورنه استفاده کولې شي.

خلاصه دا چې په هر انسان کې الله جل جلاله د تقریر کولو استعداد او ملکه پیدا کړې، خو که چیرته دې خواري او محنت اوکړي او همت د لاسه ورنه کړي. ځکه الله تعالی کریم ذات دی د کوشش کوونکي کوشش نه ضائع کوي، خیر دی که یو حل، دوه حل دې ناکام شي خو دا څه عیب ندي:

لَا النَّجْوَادُ قَدْ يَكْبُو، وَأَنَّ الصَّارِمَ قَدْ يَنْبُو، وَأَنَّ النَّارَ قَدْ يَخْبُو، وَأَنَّ الْإِنْسَانَ مَحَلَّ النِّسْيَانِ.
خو آخر به هم الله جل جلاله ده ته کامیابي نصیبه کوي.

فَمَا عَلَى التَّائِبِ عَاثُ فِي النَّارِ حِينَ يُقْلَبُ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ .

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا ﴾ . التحريم آیت ۸ .
﴿ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ، يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ،
وَيُنْزِلُ عَلَيْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا ﴾ .
لوح آیت ۱۰ تا ۱۲ .

د توبې اهميت ، فوائد او احكام

تأليف :

أَبُو الشَّيْخِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفِيَ عَنْهُ

مُدَرِّس دَارُ الْعُلُومِ فَيْضُ الْقُرْآنِ كَاخِيل كَالُونِي مُرَدَّان

د توبې اهميت، فضيلت او احكام

الْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنُؤْمِنُ بِهِ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ، وَنَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ
أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّهٗ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَنَشْهَدُ أَنْ لَا
إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا وَنَبِيَّنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ .

أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً تَصَوحًا عَنِ رَبِّكُمْ أَنَّ يُكَفِّرَ عَنْكُمُ سَيِّئَاتِكُمْ
وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ . (١)

وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا﴾ . (٢)

((وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ)) . (٣)

صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ .

زما خوږو قد رمنو او عزت مندو مسلمانانو ورونو! الله رب العزت په خپل بنده باندې دومره زيات مهربانه دې چې كه يو انسان هر څومره گناهكار وي او د الله جل جلاله په نافرمانۍ كې د سر نه تر خپو پورې ډوب وي ، بلكه كه دده د گناهونو په وجه د زمكې او آسمان دا مينځنۍ حصه هم ډكه شي ، ليكن بيا هم الله جل جلاله د توبې دروازه ده ته خلاصه ساتلې ، چې كه كله هم دې په اخلاص باندې توبه او باسي نو الله جل جلاله دده مخكيني ټول گناهونه معاف كوي ، او دده خطاگانې د مغفرت په صابون وينځي .

او دا د دين اسلام حسن هم دى چې په دې كې يې انسان ته داسې يو عمل خودلې چې كه دې هر څومره د مايوسۍ او نااميدۍ په تياره كې پروت وي او د خپل رب نه يې بغاوت او سرکشي اختيار كړي وي ليكن بيا هم رحيم وكرم رب په خپل آخري كتاب كې ده ته دا خوشخبري

(١) المحرم آيت ٨ .

(٢) لوح آيت ١٠ .

(٣) رواه ابن ماجه كتاب الزهد باب ٣٠ والطبراني ورواه ابن ابى الدنيا والبيهقي مرلوفاً ، الترغيب والترهيب ج ٤ ص ٢٨

كتاب العروة والزهد ، مشكوة ج ١ ص ٢٧٣ باب الاستغفار والتوبة ، كنز العمال .

اوزیرې اوروې چې که په اخلاص دې توبه وباسي نو الله جل جلاله به دده مخکیني ټول گناهونه معاف کړي بلکه په نیکو به یې ورته بدل کړي .

بل دا چې د انسان د زندگی مقصد هم الله ﷻ ته رسېدل ، د الله ﷻ رضا او خوشحالي ده . اوس که د دې مقصد د وړاندې د انسان خراب عمل مانع او گرځي ، نو د دې مانع ختمولو او خپل هدف ته د رسیدلو لویه ذریعه اِنَابَت الی الله (الله ﷻ ته رجوع کول) او توبه وېستل دي .

د توبې تعریف

اوس توبه څه ته وايي ؟ نو توبه لغت کې ” رجوع “ راگرځېدل او واپس کیدلو ته وايي ، یعنې د گناهونو نه بیرته گرځېدل او منع کیدل (۱)
د قرآن و سنت په اصطلاح کې توبه دېته وايي چې انسان په ژبه استغفار ووايي ، په تیرو گناهونو باندې پښیمانه شي ، او په آینده کې د دې گناه نه کولو پخه اراده وکړي . (۲)

د علامه طيبي رحمه الله تحقيق:

علامه طيبي رحمه الله د توبې تعريف داسې کوي :

تُزَكُّ الذَّنْبُ لِقُبْحِهِ وَالتَّذْمُّ عَلَى مَا قَرَّطَ مِنْهُ وَالْعَزِيمَةُ عَلَى تَرْكِ الْمَعَاوِدَةِ وَتَدَارِكُ مَا أُمُكِنَتْ أَنْ يَتَدَارَكَ مِنَ الْأَعْمَالِ بِالْإِعَادَةِ .

وَزَادَ النَّوَوِيُّ : إِنْ كَانَتِ الذَّنْبُ مُتَعَلِّقًا بِبَنِي آدَمَ (۳)

د گناه د قباحت د وجې گناه پرېښودل ، په تیرو گناهونو پښیمانه کیدل ، او د بیا نه کولو پخه اراده کول ، چې کوم فرائض یا واجبات ور نه پاتې وي حتی الوسع د هغې راگرځول .
امام نووي رحمه الله ورسره یو بل شرط هم زیاتي کړې چې که د دې گناه تعلق د حقوق العبادو سره و، نو صاحب حق ته خپل حق سپارل ، یا دهغه نه معافي غوښتل هم ضروري دي .
بعضې علماو دې ندامت او پښیمانتیا ته هم توبه وايي لکه حدیث شریف کې راځي :

(۱) تکملة فتح الملهم ج ۶ ص ۵ . ملا علي قاري په مرات شرح مشکوة کې فرمائي : هي الرجوع عن المعصية الى الطاعة...
(مرلأه شرح مشکوة ج ۵ ص ۱۲۲ باب الاستغفار والتوبة ، القاموس الوحيد ص ۲۰۵ ، معارف القرآن سورة التحريم آيت لعبر ۸)
(۲) معارف القرآن سورة التحريم آيت ۸ .
(۳) مرلأه شرح مشکوة ج ۵ ص ۱۲۲ باب الاستغفار والتوبة .

((اَلْتَّوْبَةُ)) (۱) پښيمانيتيا توبه ده.

د علامه قرطبي رحمه الله تحقيق :

علامه قرطبي رحمه الله په خپل تفسير "تفسير قرطبي" کې د آيت : ﴿ اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السُّوْءَ بِجَهَالَةٍ... ﴾ (۲) په تفسير کې ليکي :

چې کله خلور شرائط موجود شي نو الله جل جلاله د هغه انسان توبه قبلوي :
اَلْتَّوْبَةُ بِالْقَلْبِ ، وَتَزُكُّ الْمَعْصِيَةِ فِي الْحَالِ ، وَالْعَزْمُ عَلٰى اَلَا يَعُوْذَ اِلٰى مِثْلِهَا ، وَاَنْ يَكُوْنَ ذٰلِكَ حَيَّآءً
مِّنَ اللّٰهِ تَعَالٰى لَا مِّنْ غَيْرِهِ . (۳)

۱. په زړه کې په تيره گناه پښيمانه کيدل ، ۲. گناه فی الحال پرېښودل ، ۳. او دا پخه اراده کول چې بيا به يې نه کوي ، ۴. او دا گناه پرېښودل به د الله نه د حياء په وجه وي ، د بل څه غرض په وجه به نه وي .

بعضو علماو ورسره دا هم زياتي کړې چې په ژبه باندې به استغفار هم وايي .

د علامه تقی عثمانی دامت برکاتهم العالیة تحقيق :

علامه محمد تقی عثمانی دامت برکاتهم العالیة په تکمله د فتح الملهم کې د توبې تعریف داسې کوي :

اَلتَّوْبَةُ : تَزُكُّ الذَّنْبِ وَالتَّوْبَةُ عَلَى فِعْلِهِ وَالْعَزْمُ عَلَى عَدَمِ الْعَوْدِ وَرَدُّ الْمَظْلَمَةِ اِنْ كَانَتْ ، اَوْ طَلَبُ الْبِرَاءَةِ مِنْ صَاحِبِهَا ، وَاَدَاءُ مَا ضَيَّعَ مِنَ الْفَرَائِضِ . (۴)

ترجمه : د گناه پرېښودل ، په کړې گناه پښيمانه کيدل ، د بيا نه کولو پخه اراده کول ، چې په ظلم د چانه څه شي اخيستل شوې وي هغه ورته واپس کول ، يا ورنه د هغې معافي غوښتل ، او کوم فرائض او واجبات يې چې ضائع کړي وي هغه اداء کول .

(۱) رواه الحاكم وقال صحيح الاسناد ، ورواه ابن ماجه وابن حبان ، مشكوة باب الاستغفار والتوبة .

لوت : امام غزالي رحمه الله په احياء العلوم ج ۲ ص ۵ کې د توبې لور تعريفونه هم ذکر کړي .

(۲) النساء آيت ۱۷ .

(۳) تفسير قرطبي ج ۵ ص ۸۸ .

(۴) تکمله فتح الملهم ج ۵ ص ۵ .

د توبې حکم

د امام قرطبي رحمه الله وينا :

د هر انسان د پاره د گناهونو نه توبه ويستل ډيره ضروري ده بلکه علامه قرطبي رحمه الله خو تر دې ليکلي دي چې

وَاتَّفَقَتِ الْآيَةُ عَلَى أَنَّ التَّوْبَةَ فَرَضٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ لِقَوْلِهِ تَعَالَى : ﴿ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ . (۱)، (۲)

ايمه و په دې باندې اتفاق کړې چې په مومنانو باندې (د گناهونو نه) توبه ويستل فرض دي او دليل يې د قرآن مجيد دا آيت مبارکه پيش کړې چې الله رب العزت فرمايي :
او تاسو ټول الله ته توبه وباسئ اې مؤمنانو، د پاره د دې چې تاسو کامياب شئ .

د امام نووي رحمه الله وينا :

امام نووي رحمه الله په خپل کتاب (رياض الصالحين) کې دا خبره واضح کړې چې د هرې گناه نه توبه ويستل فرض دي (۳)

د امام غزالي رحمه الله وينا :

همدارنگې امام غزالي رحمه الله هم فرمايي :

إِعْلَمُوا أَنَّ وَجُوبَ التَّوْبَةِ ظَاهِرٌ بِالْأَخْبَارِ (۴)

د توبې وجوب په اخبارو سره ظاهر دی . (يعنی د قرآن کریم او احاديثو مبارکه و نه د توبې وجوب په دلائلو سره معلومېږي) .

(۱) النور آيت ۳۱ .

(۲) قرطبي ج ۵ ص ۸۷ ، بل غاي علامه قرطبي رحمه الله دايت ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ كُتُوبَةً كُتِبَ عَلَيْكُمْ﴾ لاندې ليکي : وهي فرض على الاعيان في كل الاحوال وكل الازمان . قرطبي ج ۱۸ المحرم آيت ۸ .

(۳) كتاب التوابين لابن قدامة المقدسي ص ۲۸۳ .

(۴) احياء العلوم ج ۲ ص ۵ .

د آيت تشرېح:

کوم آيت مبارکه چې ما په خطبه کې تلاوت کړې، په هغې کې هم الله جل جلاله مؤمنانو ته د توبې امر کوي. الله رب العزت فرمايي:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا﴾ (۱).

ترجمه: اې د ايمان خاوندانو! تاسو توبه اوباسئ الله ته ريښتيني او خالصه توبه.

نُصُوح که د ”نصح“ او ”نصحيّت“ نه واخيستل شي نو معنی يې ده ”خالصه“ يعنی داسې توبه وباسئ چې دريا او نمائش نه پاکه وي او خالصه د الله ﷻ رضا دپاره وي، او د گناه پرېښودل هم خاص د الله جل جلاله د عذاب نه د ويرې په خاطر وي. (۲)

د حافظ جلال الدين سيوطي رحمه الله تحقيق:

حافظ جلال الدين سيوطي رحمه الله په خپل تفسير [الدر المنثور في التفسير بالماثور] کې د دې آيت په تفسير کې ليکلي چې حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه د نبي کريم صلى الله عليه وسلم نه پوښتنه وکړه:

يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا التَّوْبَةُ النَّصُوحُ؟

اې د الله رسوله! توبه نصوح څه شي دی؟ نو نبي کريم صلى الله عليه وسلم ورته او فرمايل:

((أَنْ يَتُوبَ الْعَبْدُ عَلَى الذَّنْبِ الَّذِي أَصَابَ فَيَعْتَزِرَ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ لَا يَعُودُ إِلَيْهِ كَمَا لَا يَعُودُ اللَّبَنُ

إِلَى الضَّرْعِ)) (۳).

ترجمه: چې بنده په کړې گناه باندې پښيमानه شي او د الله د وړاندې خپل عذر پيش کړي، او بيا د دې گناه نه داسې ځان بچ کړي او رجوع ورته ونکړي لکه څرنګ چې شوه (پس) علانځي ته نه راواپس کيږي (يعنی بيا هيڅ کله دا عمل او نکړي).

(۱) النحریم آيت ۸.

(۲) معارف القرآن النحریم آيت ۸.

(۳) الدر المنثور في التفسير بالماثور ج ۸ ص ۲۱۲. نوټ: حافظ جلال الدين سيوطي رحمه الله نور اقول هم د توبه نصوحا په تشرېح کې نقل کړي.

د علامه قرطبي رحمه الله تحقيق :

همدارنگې علامه قرطبي رحمه الله هم په خپل تفسير کې ددې آيت په تفسير کې د توبه نصوح په باره کې درويشت (۲۲) اقوال رانقل کړي دي .
امام کلبې رحمه الله فرمائي :

التَّوْبَةُ النَّصُوحُ : التَّذَمُّرُ بِالْقَلْبِ وَالِاسْتِغْفَارُ بِاللِّسَانِ وَالْإِقْلَاعُ عَنِ الذَّنْبِ وَالِإِظْمِنَانُ عَلَى أَنَّهُ لَا يَعُودُ . (۱)

توبه نصوح داده چې په زړه کې (په تیره گناه) پښیمانه وي په ژبه استغفار غواړي ، (فی الحال) گناه پرېږدي ، او دا پوخ عزم او پخه اراده وکړي چې دوباره به دا کار نکوي .

د قاضي ثناء الله پاني پتي او علامه آلوسي رحمه الله تحقيق :

قاضي ثناء الله پاني پتي رحمه الله په خپل تفسير (تفسير مظهری) کې ، او علامه آلوسي رحمه الله په خپل تفسير (روح المعاني) کې ليکي :

چې د حضرت علي رضی الله عنه نه د توبې باره کې تپوس او شو چې توبه څه شي دی ؟
نو حضرت علي رضی الله عنه جواب ورکړو چې توبه هغه ده چې شپږ (۶) شيان پکې جمع وي :

- ۱ . عَلَى الْمَاضِي مِنَ الذُّنُوبِ التَّدَامَةُ ، ۲ . وَلِلْفَرَائِضِ الْإِعَادَةُ ، ۳ . وَرَدُّ الْمَقَالِمِ ، ۴ . وَاسْتِحْلَالُ الْخُصُومِ ، ۵ . وَأَنْ تَعْزِمَ عَلَى أَنْ لَا تَعُودَ ، ۶ . وَأَنْ تُرِيَّ نَفْسَكَ فِي كَاعَةِ اللَّهِ .
- تَعَالَى كَمَا رَبَّيْتَهَا فِي الْمَعْصِيَةِ . (۲)

- ۱ . په خپلو تیرو گناهونو پښیمانه کیدل ، ۲ . کوم فرائض او واجبات چې درنه پاتې وي د هغې قضاء راوړل ، ۳ . په ظلم چې کوم مال د بل چانه اخیستې شوې وي هغه واپس کول ، ۴ . په ژبه ، لاس یا خپو باندې چې دې بل مسلمان ته تکلیف رسولې وي د هغه نه معافي غوښتل

(۱) قرطبي ج ۱۸ التحريم آيت ۸ ، ومعارف القرآن .

(۲) تفسير مظهری ج ۹ ص ۳۲۵ ، تفسير روح المعاني ج ۲۸ ص ۲۹۰ التحريم آيت ۸ ، بیضاوي مع حاشية القولوي ج ۱۹ ص ۱۶۵ التحريم آيت ۸ .

۵. په آئنده کې دې گناه ته د نه ورتللو پوخ قصد او اراده کول، ۶. لکه څرنګې چې دې مخکې خپل ځان د الله جل جلاله په نافرمانۍ کې ليدلې و اوس خپل ځان د الله جل جلاله په فرمانبردارۍ کې اووښي.

د توبې فضایل او فوائد:

په قرآن کریم او احادیثو مبارکه و کې د توبې ډیر زیات فضیلتونه راغلي دي خو زه به درته صرف یو څو فضیلتونه بیان کړم:

۱. په توبې سره د انسان مخکیني ټول گناهونه معاف کيږي

الله رب العزت فرمائي:

﴿ وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ ﴾ (۱)

ترجمه: الله هغه ذات دی چې قبلوي توبه د خپلو بندګانو او گناهونه ورته معاف کوي. رب کریم په خپلو بندګانو دومره مهربانه دی چې یو انسان په اخلاص ورته توبه او باسي نو یو خوډه گناه معاف کړي، بل کله دا سړې په تیرو گناهونو پښیمانتیا ښکاره کوي او استغفار وایي نو الله جل جلاله به دده بدیانې په نیکیو بدلې کړي. الله ﷻ فرمائي:

﴿ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴾ (۲)

مګر څوک چې توبه او باسي او ایمان راوړي او د نیکی کارونه کوي نو الله به د داسې خلکو بدیانې په نیکیو بدلې کړي او (دا ځکه چې) الله بخښونکې او مهربان دی. نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائي:

((أَلْتَأْتِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ)) (۳)

(۱) الشوری آیت ۲۵.

(۲) الفرقان آیت ۷۰. لوت: د بدیانو په لیکو سره د بدلیدلو تشریح علامه آلوسی رحمه الله په غل تفسیر روح المعانی ج ۱۹ ص ۶۷ کې د همدې آیت د لاندې کړې.

(۳) رواه ابن ماجه کتاب الزهد باب ۳۰، والطبرانی، ورواه ابن ابی الدنیا والبيهقي مرفوعا، مشکوة ج ۱ ص ۲۲۳، الترغیب والترهیب ج ۴ ص ۴۸ کتاب التوبة والزهد، کنز العمال ۱۰۲۲۲۲.

ترجمه : د گناه نه توبه کوونکې داسې دی لکه د سره يې چې گناه نوي کړي .
همدارنگې نبي عليه الصلوة والسلام فرمايي :

((لَوْ أَخْطَأْتُمْ حَقَّ تَبْلُغِ السَّمَاءِ لَمْ تُبْتُمْ لَتَابِ اللَّهِ عَلَيْكُمْ))^(١).

ترجمه : که چيرته تاسو گناهونه او کړې تردې چې دا گناهونه د آسمان غاړو ته اوړسي (يعنی د زمکې او آسمان مينځنۍ حصه مکمل ډکه شي او آسمان ته اوړسي) او بيا تاسو توبه اوباسئ نو الله جل جلاله به ستاسو توبه قبوله کړي (او گناهونه به درته معاف کړي) .

حديث قدسي :

حديث قدسي دی ، الله تبارک و تعالی فرمائي :

((يَا أَبْنُ آدَمَ لَوْ بَلَغْتَ دُؤُوبَكَ عَنَانَ السَّمَاءِ لَمْ اسْتَغْفِرْ نَفْسِي غَفَرْتُ لَكَ وَلَا أَبَايَ))^(٢)

اې د آدم خويه ! که چيرته ستا گناهونه (دومره ډير شي چې) د آسمان غاړو ته ورسېږي (يعنی د زمکې او آسمان دا مينځنۍ غونډه حصه د گناهونو نه ډکه شي تردې چې آسمان ته ورسې) او بيا ته د مانه بخښنه وغواړې (او توبه وباسې) نوزه به ستا ټول گناهونه معاف کړم ، اوزه د هيچا پرواه هم نه ساتم (يعنی د مانه څوک تپوس کونکې هم نشته چې دا گناهونه دې ورته ولې معاف کړه) .

د بني اسرائيلو د سلو (١٠٠) کسانو د قاتل توبه

امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله د نبي کریم صلی الله عليه وسلم يو حديث را نقل کړې چې په هغې کې رسول الله صلی الله عليه وسلم د بني اسرائيلو د يو کس د توبې ذکر کړې :

إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ قَالَ : كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ رَجُلٌ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ نَفْسًا فَسَأَلَ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ قَدْ لَ عَلَى رَأْسٍ فَأَتَاهُ فَقَالَ : إِنَّهُ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ نَفْسًا فَهَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟ فَقَالَ : لَا . فَقَتَلَهُ . فَكُنْتُ بِهِ مِئَةً ، ثُمَّ سَأَلَ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ قَدْ لَ عَلَى رَجُلٍ عَالِمٍ فَقَالَ إِنَّهُ

(١) ابن ماجه كتاب الدعوات باب ١١٢ ، الترغيب والترهيب ج ٤ ص ٢٦ كتاب التوبة والزهد .

(٢) ترمذي باب الدعوات ج ٢ ص ١٩٢ ، مشكوة باب الاستغفار والتوبة ص ٢٠٢ ، رواه احمد والدارمي عن ابي ذر رضي الله عنه .

قَتَلَ مِئَةَ نَفْسٍ فَهَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، وَمَنْ يَحْوُلْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ التَّوْبَةِ؟ انْطَلِقْ إِلَى أَرْضٍ كَذَا وَكَذَا فَإِنَّ بِهَا أَنْاسًا يَعْبُدُونَ اللَّهَ فَأَعْبُدِ اللَّهَ مَعَهُمْ وَلَا تَرْجِعْ إِلَى أَرْضِكَ فَإِنَّهَا أَرْضُ سُوءٍ، فَإِنْطَلَقَ حَتَّى إِذَا نَصَفَ الطَّرِيقَ أَتَاهُ الْمَوْتُ، فَاخْتَصَمَتْ فِيهِ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ وَمَلَائِكَةُ الْعَذَابِ فَقَالَتْ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ: جَاءَ تَائِبًا مُقْبِلًا بِقَلْبِهِ إِلَى اللَّهِ، وَقَالَتْ مَلَائِكَةُ الْعَذَابِ: إِنَّهُ لَمْ يَعْمَلْ خَيْرًا قَطُّ، فَأَتَاهُمْ مَلَكٌ فِي صُورَةِ آدَمِيٍّ فَجَعَلُوهُ بَيْنَهُمْ فَقَالَ: قَيِّسُوا مَا بَيْنَ الْأَرْضَيْنِ قَالِي أَيُّهُمَا كَانَ أَذْنَى فَهُوَ لَهُ، فَقَاسُوهُ فَوَجَدُوهُ أَذْنَى إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي أَرَادَ، فَقَبَضَتْهُ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ. ^(١)

وَفِي رِوَايَةٍ: فَكَانَ إِلَى الْقَرْيَةِ الصَّالِحَةِ أَقْرَبَ بِشِيرٍ فَجَعَلَ مِنْ أَهْلِهَا.

وَفِي رِوَايَةٍ: فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى هَذِهِ أَنْ تَبَاعِدِي وَإِلَى هَذِهِ أَنْ تَقْرَبِي، وَقَالَ: قَيِّسُوا بَيْنَهُمَا فَوَجَدُوهُ إِلَى هَذِهِ أَقْرَبَ بِشِيرٍ فَغُفِرَ لَهُ. ^(٢)

وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ قَتَادَةُ قَالَ الْحَسَنُ: ذُكِرَ لَنَا أَنَّهُ لَنَا أَتَاهُ مَلَكُ الْمَوْتِ نَأْيَ بَصْدَرِهِ لَحْوَهَا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَابْنُ مَاجَةَ بِنَحْوِهِ. ^(٣)

نبي عليه الصلوة والسلام فرمائي چې د تاسو نه وړاندې په بني اسرائيلو کې يو کس وو، هغه يو کم سل (۹۹) قتلونه کړي وو، نو ده د خلقو نه د يو ښه عالم او پوهه کس متعلق تپوس وکړو نو خلقو ورته يو راهب وځود، دې راهب ته راغې او ورته وې ويل چې ما خو يو کم سل (۹۹) قتلونه کړي دي نو آيا اوس زما د پاره توبه شته او که نه؟ هغه ورته وويل چې: نه، نو ده هغه راهب هم قتل کړو، نو سل کسان يې پوره کړل.

بيا يې د خلقو نه د يو ښه عالم په باره کې پوښتنه وکړه نو خلقو ورته يو بل عالم وځودو، نو دا کس دې عالم ته راغې او ده ته يې هم هغه خپله خبره وکړه چې ما خو سل (۱۰۰) کسان وژلي دي نو آيا زما د پاره اوس توبه شته او که نه؟

(١) أخرجه البخاري في الاطباء باب ما ذكر عن بني اسرائيل ٣٣٧٠، ومسلم باب قبول توبة القاتل وان كفر قبله حديث ٣٦، ٣٧.

وابن ماجه في الدفات باب هل لقاتل مؤمن توبة ٢٦٥١.

(٢) مسلم شريف ج ٢ ص ٣٥٩.

(٣) الترغيب والترهيب ج ٣ كتاب التوبة والزهد.

هغه عالم ورته وويل چې : آو ستا د پاره توبه شته ، ستا او د توبې په مينځ کې څوک حائل کيدې شي ؟ (يعنی ستا د توبې نه څه مانع نشته) .

خو ته فلاني فلاني ښار ته لاړ شه ځکه هلته داسې خلق دي چې د الله جل جلاله عبادت کوي نو ته هم د هغوی سره د الله رب العزت عبادت کوه ، او خپل ځای ته مه راځه ، ځکه دا د گناهونو زمکه ده (يعنی دلته خلق گناهونه کوي) ، نو دا قاتل روان شو کله چې نيمایي لارې ته ورسیده ، نو مرگ ورته راغې (يعنی وخت يې پوره شو) نو دده باره کې د رحمت او عذاب فرښتو په خپل مينځ کې سره اختلاف راغې ، د رحمت ملائکو ويل چې : روح يې مونږ اخلو ځکه ده الله ته توبه ويستې وه ، او د عذاب فرښتو ويل چې : ده خود سره د خير کار تر اوسه نه دې کړې (لهذا روح يې مونږ اخلو) ، نو په انساني شکل کې يوه فرښته ورته راغله هغې ورته وويل : چې تاسو دواړه طرفته زمکې اندازه کړئ ، نو چې کوم طرفته دې نژدې وي نو په هغې خلقو کې يې حساب کړئ ، نو چې کله يې اندازه ولېوله نو هغه کلي طرفته چې دې ورته روان و د يو لويشت په اندازه نژدې او موندې شو ، نو د رحمت ملائکو يې روح قبض کړو (او مغفرت يې نصيب شو) .

په بعضو رواياتو کې راځي چې الله جل جلاله دې يو طرف زمکې ته (د کومې نه چې راغلې و) حکم وکړو چې لرې شه ، او دې بل طرف زمکې ته (کومې ته چې روان و) يې حکم وکړو چې نژدې شه . بيا الله جل جلاله فرښتو ته حکم وکړو چې اوس يې اندازه کړئ نو چې اندازه يې ولېوله نو کومې زمکې طرفته چې دې روان و هغې ته د يو لويشت په اندازه نژدې وو **فَقُفِرَ لَهُ** نو دده بخښنه او شوه .

فائده : سبحان الله ، الله رب العزت په خپل بنده باندې څومره مهربان دی چې هغه کس

چې د سره يې چيرته د خير کار نه و کړې خو چې په اخلاص يې توبه او ويستې ، او الله جل جلاله طرفته متوجه شو نو الله جل جلاله يې څومره قدرداني وکړه ، گناهونه يې ورته ټول معاف کړه او بخښنه يې ورته وکړه .

د اسلام راوړو په وجه کافر ته بخښنه

محترمو مسلمانانو! د کفر نه بله غټه گناه نشته خو الله تعالی د کافر په باره کې نبي علیه الصلوة والسلام ته فرمائي:

﴿ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ ﴾ (۱)

ترجمه: ای پیغمبره! ته دې کافرانو ته ووايه که چیرته دوی د کفر نه منع شي (د خپل کفر نه توبه وباسي، او اسلام قبول کړي) نو تیر شوي گناهونه به ورته وبخښلې شي. نو اوس چې د کفر نه کومه کمه گناه ده هغه خو به الله جل جلاله په توبې سره په طریق اولی معاف کوي.

الله جل جلاله توبه قبلوونکي دی

په بل حای کې الله تعالی فرمائي:

﴿ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴾ (۲)

ترجمه: او څوک چې بد کار وکړي یا په خپل ځان باندې ظلم وکړي، بیا د الله تعالی نه بخښنه وغواړي نو الله تعالی به ډیر بخښونکې او زیات مهربان بیا مومي. بل حای الله جل جلاله فرمائي:

﴿ وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ ﴾ (۳)

ترجمه: او الله هغه ذات دی چې د خپلو بندگانو توبه قبلوي او گناهونه ورته معاف کوي. بل حای الله ﷻ فرمائي:

﴿ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى ﴾ (۴)

ترجمه: بیشکه زه ډیر بخښونکې یم هغه چاره چې څوک توبه وباسي او ایمان راوړي او نیک عمل وکړي، بیا په سمه لاره قائم پاتې شي.

(۱) الانفال آیت ۳۸.

(۲) النساء آیت ۱۱۰.

(۳) الشوری آیت ۲۵.

(۴) طه آیت ۸۲.

د عرش چاپېره کلمات:

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمائي:

((مَكْتُوبٌ حَوْلَ الْعَرْشِ قَبْلَ خَلْقِ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِأَرْبَعَةِ آلَافِ سَنَةٍ ﴿ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ

وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى ﴾ (۱) ((۲۰))

د حضرت آدم علیه السلام د پیدائش نه څلور زره (۴۰۰۰) کاله مخکې د عرش چاپېره دا کلمات لیکل شوي و چې بیشکه زه ډیر بځښونکې یم هغه چاره چې څوک توبه وباسي او ایمان راوړي او نیک عمل وکړي، او بیا په سمه لاره قائم پاتې شي.

د حضرت موسی علیه السلام د یو گناهکار امتي د توبې واقعه:

علامه ابن قدامه مقدسي رحمه الله په خپل کتاب ”کتاب التَّوَابِينَ“ کې یوه واقعه رانقل کړې چې وهب بن منبه رحمه الله فرمائي:

د حضرت موسی علیه السلام په زمانه کې یو کس ؤ چې ډیر سرکش او نافرمان ؤ، خلق دده د ورانۍ نه ډیر په تنگ وو، آخر خلقو دې د خپل کلي نه وويسته، کله چې دې د کلي نه ووتو، نو د ښار دروازې سره نژدې په یو شاړ ځای کې وفات شو، الله جل جلاله حضرت موسی علیه السلام ته وحی وکړه:

إِنَّ وَلِيًّا مِنْ أَوْلِيَاءِي حَضَرَهُ الْمَوْتُ فَأَخْضَرُهُ وَاغْسَلُهُ وَصَلَّيَ عَلَيْهِ وَقُلَّ لِمَنْ كَثُرَ عَصِيَانُهُ يَخْضَرُ جَنَازَتُهُ لِأَغْفِرَ لَهُمْ.

زما د اولیاو نه یو ولي وفات شوې دی، ته ورشه غسل ورته ورکړه او جنازه ورباندې وکړه، او په خلقو کې دا اعلان هم وکړه چې د کوم سړي گناهونه زیات وي هغه دې هم ددې ولي په جنازه کې شریک شي چې دده په برکت سره دهغه گناهونه هم معاف کړم.

حضرت موسی علیه السلام په خلقو کې دا اعلان وکړو، ډیر زیات خلق جمع شو (ځکه هر سړي دا غوښتل چې زما گناهونه معاف شي)، چې کله خلق هلته ورغلل نو وې پیژندو چې دا خو هغه فاسق کس دی چې د ډیرو گناهونو په وجه مونږ دخپل کلي نه وويستلې ؤ،

(۱) طه آیت ۸۲.

(۲) مکاشفة القلوب ص ۷۸، تنبيه العالین.

حضرت موسیٰ علیه السلام هم ډیر حیران پاتې شو ، الله جل جلاله ورته وحی وکړه چې اې موسی ! ستا د قوم خبره صحیح ده دا هم هغه کس دی ، خو چې کله دده د مرګ وخت نژدې شو نو ده خي او ګس طرفته او کتل نو په دې دشته کې یې خپل څه دوست یا خپلوان په نظر رانغې او خپل ځان یې ځانله په ذلت کې ولیده ، نو آسمان ته یې سر اوچت کړو او دا دُعایې وغوښته :

إِلَهِی عَبْدُكَ عِبَادُكَ غَرِيبٌ فِي بِلَادِكَ لَوْ عَلِمْتُ أَنَّ عَذَابِي يَزِيدُ فِي مُلْكِكَ ، وَعَفْوُكَ عَنِّي يَنْقُصُ مِنْ مُلْكِكَ لَمَّا سَأَلْتُكَ الْمَغْفِرَةَ ، وَلَيْسَ لِي مَلْجَأٌ وَلَا رَجَاءٌ إِلَّا أَنْتَ وَقَدْ سِعَتْ فِينَا أَنْزَلْتَ أَتَكَ قُلْتُ ﴿ أَتَى أَنَا الْعَفْوُ الرَّحِيمُ ﴾ فَلَا تُخَيِّبْ رَجَائِي .

اې الله ! زه ستا د بندګانو نه یو بنده یم ، ستا په کائناتو کې مسافر یم (خلقو د کلي نه راشلې یم) ، اې الله که چیرته ماته په عذاب راکولو سره ستا بادشاهي مضبوطیدې ، او زما په معاف کولو سره ستا بادشاهي کمزروې کیدې نو ما به هیڅکله د تانه د مغفرت او بخښنې سوال نه وکړې ، خو یا الله زما د پاره ستا نه علاوه بل څای د پناه او امید نشته ، او ما اوریدلې چې تا دا آیت نازل کړې : ” چې زه ډیر غفور ورحیم ذات یم “ نو اې الله ته ما به څه کوه (زما ګناهونه معاف کړه) . بیا الله جل جلاله وفرمایل :

يَا مُوسَى أَفَكَانَ يُحْسِنُ بِي أَنْ أُرَدُّهُ.....

اې موسی ! آیا د ماسره دا مناسب وه چې ما دده سوال رد کړې وي ؟ حالانکه دې مسافرو ، زما د وړاندې یې عاجزي ښکاره کړه (توبه یې اووېسته) او ماته یې زما د رحمت واسطه راکړه ، بیا الله جل جلاله وفرمایل :

وَعِزَّتِي لَوْ سَأَلَنِي فِي الْمَذْنِبِينَ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ جَنِيحًا لَوْ هَبْتُهُمْ لَهُ .

زما دې په خپل عزت قسم وي که چیرته ده دمانه د ټولې دنیا د ګناهګارانو متعلق د بخښنې سوال کړې وي نو ما به دده د عاجزی د وجې نه ټولو ته معافي کړې وي ، ځکه زه د عاجزي کوونکو او مسافرو د پاره ځای د پناه یم ، ددوی دوست یم او په دوی رحم کوونکې یم .^(۱)

فائده : محترمو مسلمانانو تا سو ! اووریده چې الله جل جلاله ددې کس توبه هم قبوله کړه او دایې هم وفرمایل : که چیرته ده دمانه د ټولې دنیا د ګناهګارانو متعلق د مغفرت سوال کړې وي نو ما به ټولو ته بخښنه کړې وي . سبحان الله ، الله رب العزة څومره غفور رحیم ذات دی .

د گناهکارانو د پاره د امید آیت :

الله رب العزت فرمائي :

﴿ قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾ (۱)

ترجمه : اې پیغمبره زما د طرف نه دې خلقو ته ووايه چې اې زما هغه بندگانو چا چې زیاتې کړې په خپلو ځانونو باندې (یعنی کفر، شرک او کبیره گناهونه یې کړي) (۲) تاسو د الله درحمت نه مه نا امیده کیږئ، بیشکه الله ټول گناهونه بخښي، بیشکه هم دې بخښونکې او مهربانه دی.

د حضرت علي عليه السلام وینا :

د دې آیت په باره کې حضرت علي رضی الله عنه فرمائي :

مَا فِي الْقُرْآنِ أَوْسَعُ آيَةٍ مِنْ ﴿ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ ﴾ (۳)
په قرآن کې د ټولو نه زیات د امید آیت (د گناهکارانو د پاره) د دینه علاوه بل نشته (یعنی په دې کې د د گناهکارانو د پاره غټ ترغیب دی توبې ته).

د حافظ ابن کثیر رحمه الله وینا :

حافظ ابن کثیر رحمه الله هم په خپل تفسیر کې د همدې آیت د لاندې لیکي :

هَذِهِ الْآيَةُ الْكَرِيمَةُ دَعْوَةٌ لِجَمِيعِ الْعُصَاةِ مِنَ الْكُفْرَةِ وَغَيْرِهِمْ إِلَى التَّوْبَةِ وَالْإِنَابَةِ، وَاجْتِبَاءِ
بِأَنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا لِمَنْ تَابَ مِنْهَا وَرَجَعَ عَنْهَا وَإِنْ كَانَتْ مَهْمًا كَانَتْ وَإِنْ كَثُرَتْ مِثْلُ
زَبَدِ الْبَحْرِ. (۴)

په دې آیت کې د ټولو نا فرمانو کافرانو او نورو گناهکارانو ته د توبې دعوت دی، او دا خبر

(۱) الزمر آیت ۵۳.

(۲) اسرلوا علی انفسهم : اي ارتکبوا الکبائر . زادالمسیر

(۳) الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور ج ۷ ص ۲۰۵، تفسیر روح المعانی ص ۳۷۰، تفسیر الطبري ج ۹ ص ۷۰۸۶ الزمر آیت ۵۳، قرطبي ۲۶۹/۱۵.

(۴) تفسیر ابن کثیر ج ۵ ص ۲۱۵.

ورکول دي چې الله جل جلاله د توبې په ذريعه د انسان ټول گناهونه بخښي اگر چې د سمندر د زگ په مقدار وي .

د آيت شان نزول :

ددې آيت په شان نزول کې امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه نقل کوي چې

اَنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ الشِّرْكِ كَانُوا قَدْ قَتَلُوا فَأْكَثَرُوا، وَزَنُوا فَأْكَثَرُوا فَأَتَوْا مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: إِنَّ الَّذِي تَقُولُ وَتَدْعُوا إِلَيْهِ لَحَسَنٌ لَوْ تُخْبِرُنَا أَنَّ لِمَاعِيلَتَا كَفَّارَةً، فَتَنَزَّلَ:

﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ.....

ال قوله : وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾

وَنَزَلَ "﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ (۱) ، (۲)

خه خلق د مشرکینو نه کومو چې ډیر قتلونه او ډیره زنا یې کړې وه ، د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د ربار ته راغلل او عرض یې وکړو چې بیشکه تاسو چې کومې خبرې کوئ او کوم دین طرفته خلق رابلئ دا خو ډیر ښه دی ، خو که مونږ ته دا اووایئ : چې مونږ دا کوم گناهونه کړي دي آیا ددې خه کفار هشته او که نه ؟ (یعنی دا په توبه معاف کیدې شي او که نه ؟) نو په دې هکله الله جل جلاله دا آیتونه نازل کړل :

﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ....﴾ ﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ...﴾ خلاصه دا چې د الله رب العزت د رحمت نه نا امیده کیدل ندي پکار ، بلکه که هر څومره غټه گناه وي خو چې په اخلاص سره سړې ورنه توبه او باسي نو الله جل جلاله دده گناه معاف کوي .
یو شاعر وایي :

۱. فَرَضَ عَلَى النَّاسِ أَنْ يَتُوبُوا + وَلَكِنْ تَزُكُ الذُّنُوبُ أَوْجِبُ

(۱) الزمر آیت ۵۳ . (۲) اخرجہ البخاري ، ۲۸۱۰ ، و مسلم ۱۹۳۸ ، ۱۲۲ ، و ابوداود ۲۲۷۲ ، و النسائي في التفسير ۳۶۹ ،

ابن کثير ج ۵ ص ۳۱۶ الزمر آیت ۵۳ ، زاد المسیر ج ۲ ص ۲۲ الزمر آیت ۵۳ .

۲. وَالَّذِينَ فِي صُرُوفِهِ عَجِيبٌ + وَلَكِنَّ غَفْلَةَ النَّاسِ أَعْجَبُ (۱)

۱. په خلقو باندې فرض دي چې توبه او باسي ليکن د گناه پريخودل زيات واجب دي ،
 ۲. زمانه په خپل گردش کې عجيبه ده خو ليکن د خلقو غفلت د دينه هم ډير عجيبه دی .
- الله رب العزت فرمائي :

﴿ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ (۲)

ترجمه : ستاسو رب په خپل ځان مهرباني لازمه کړې (هغه مهرباني داده) چې څوک د جهالت په وجه څه بدې (گناه) وکړي بيا روستو توبه او باسي او خپل عمل درست کړي نو بيشکه الله ﷻ ډير بخښونکې دی (دده گناه به معاف کړي) ، او ډير رحم کوونکې دی (نور انعامات به هم ورباندې وکړي) .

د بنده په نافرمانۍ د زمکې او آسمان الله جل جلاله ته عرض

امام غزالي رحمه الله ويلي : چې کله يو بنده د الله نافرمانی کوي نو د زمکې هغه حصه په کومه چې گناه کيږي الله ته عرض وکړي : اي الله ! ماته اجازت راکړه چې زه دا سړي په زمکه کې نَنَبَاسَم ، د آسمان هغه حصه د کومې لاندې چې گناه کيږي هغه الله جل جلاله ته عرض وکړي : اي الله ! ماته اجازت راکړه چې زه په دې سړي وړ او لويېم (او ختم يې کړم) ، نو الله رب العزت دوی ته او فرمائي :

إِنْ كَانَ عَبْدُكُمْ فَشَأْنُكُمْ بِهِ وَإِنْ كَانَ عَبْدِي فَبَيْنِي وَإِلَى عَبْدِي إِنْ أَتَانِي تَهَارًا قَبْلَتُهُ وَإِنْ أَتَانِي لَيْلًا قَبْلَتُهُ لَوَجَدَ اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا . (۳)

که چيرته دې ستاسو بنده وي او تاسو پيدا کړې وي نو بيا ستاسو خوښه ده ، وې نيسي ، او که دا زما بنده وي نو بيا زه پوهه شه او زما بنده پوهه شه (زمونږ په مينځ کې د ځل اندازې مېکوي) ځکه که چيرته دې ماته د ورځې راشي (او په خپلو گناهونو پښيमानه شي ، توبه او باسي) نو زه به

(۱) منبهات ابن حجر عسقلاني باب الرباعي .

(۲) الانعام آيت ۵۴ .

(۳) فرشتو کې عجيب و غريب حالات ، وجوهات محبت ص ۱۷ .

يې قبوله کړم، او که دې د شپې راشي او په خپل گناهونو پښیمانه شي نو زه به يې توبه قبوله کړم، او دې به وگوري چې الله ﷻ څومره زيات توبه قبلونکې او مهربانه ذات دی. الله جل جلاله فرمائي:

﴿ نَتَّبِعْ عَبْدِي أَنِي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾ (۱)

ترجمه: اي پیغمبره ته زما بندگانو ته دا خبر ورکړه چې زه ډیر بخښونکې او زيات مهربانه یم، او زما عذاب هم ډیر دردناک عذاب دی. بل ځای الله تعالی فرمائي:

﴿ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ﴾ (۲)

ترجمه: او ستا رب بخښونکې او ځاوند درحمت دی.

۲. توبه کوونکي سره الله جل جلاله محبت کوي:

د توبې دویمه فائده داده چې توبه کوونکي سره الله جل جلاله محبت کوي، الله جل جلاله فرمائي:

﴿ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴾ (۳)

ترجمه: بيشکه الله ﷻ توبه کوونکي او ځان پاک لرونکي خلق خوښوي. بل ځای الله جل جلاله فرمائي:

﴿ وَهُوَ الْغَفُورُ الْودُودُ ﴾ (۴)

ترجمه: او همدا الله بخښونکې (د گناهونو) دی او محبت کوونکې دی. نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمائي:

((التَّائِبُ حَبِيبُ اللَّهِ)) (۵)

توبه کوونکې د الله محبوب دی.

(۱) الحجر آیت ۵۹.

(۲) الکهف آیت ۵۸.

(۳) البقرة آیت ۲۲۲.

(۴) البروج آیت ۱۴.

(۵) ابن ابی الدیالی التوبة.

د حضرت عمر رضی الله عنه په دور خلافت کې د یو بودا

سندر غاړې د توبې واقعہ:

مولانا ثې روم رحمه الله يو واقعہ ليکلې چې د حضرت عمر رضی الله عنه په دور خلافت کې يو بودا سړي اسلام قبول کړو، خو د دينه مخکې به هغه سندرې ويلې، ځکه ډير بشکلې غږېږي، په سوونو خلق به ورته جمع وو، او د آمدن ذريعه يې هم زياته وه.

کله چې دې بودا شو، غاښونه يې او غورځيده، نو بيا خو يې سندرې نه شوې ويلې نو د آمدن هغه ذريعه يې ختمه شوه، بچي يې هم نه وو، صرف يوه ښځه يې وه هغه هم وفات شوه، نو دې به خپلو دوستانو او واقف خلقو ته ورتلو، هغوئې به چې څه ورکړه هغه به يې خواړه. څه وخت دا سلسله جاري وه، آخر دا چې خپل دوستان هم ورته تنگ شو، بيا به يې څه نه ورکول، داسې وخت ورباندې راغې چې څو څو وخته به ورته د خوراک څه نه پيدا کيده، يوه ورځ يې د ځان سره دا سوچ وکړو چې کله زه ځوان وم او سندرې مې ويلې نو په سوونو خلق به راته جمع و، قدر و عزت به مې هم زيات و، اوس چې زه سندرې نشم ويلې نو خلق رالډيو وخت دودۍ را کولو ته هم تيار ندي، نوزره يې ډير خفه شو او افسوس يې وکړو چې کاش ما خودا ځواني د الله ﷻ په عبادت او اطاعت کې تيره کړې وې، نو دومره به ذليله نه ووم، اوس خو بودا شوې يم نو څه به د الله جل جلاله عبادت او کړم.

دې په دې سوچ کې ډوب و او جنت البقيع طرفته روان شو، او هلته د قبرونو په مينځ کې پږيو ځای کې کيناست، توبه يې اوويسته، او په ژړا ژړا کې يې دا دعا او غوښته:

اې الله! ما خو خپله ځواني ضائع کړې ده، اوس خود ما سره هيڅ شي نشته چې ستا په حضور کې يې پيش کړم، بودا يم، په همساگرځم، د سترگو نظر مې هم ختم دی، خواې الله! زه په خپلو تيرو گناهونو ډير شرمنده او پښيमानه يم، اوس راغلې يم ته مې توبه قبوله کړې.

کله يې چې دا دعا او غوښته، د غرمې وخت و، نو خوب ورغې، اوده شو، څه وخت پس چې راپاڅيده، نو گوري چې مخامخ يو کس را روان دی او په سرباندې يې څه ايښي دي، ده چې اوکته نو خليفه وخت امير المؤمنين حضرت عمر رضی الله عنه و، دې اوږيده چې زه خو ډير گناهگار يم، حضرت عمر رضی الله عنه خو زما غوندې کس په دور ووهي، هسې نه چې ما هم په دور و اووهي، چې کله حضرت عمر رضی الله عنه را اورسيده نو دده نه تير شو مخکې لاړ.

څه وخت پس بيا حضرت عمر رضی الله عنه را واپس شو او ده طرفته را روان شو نو دې نور هم زيات او پریده ، خو چې کله حضرت عمر رضی الله عنه ده ته راغې نو د سر نه يې هغه لوڅې راښکته کړه او ده ته وايي چې وروره ! روټۍ او خوره ، دا بوډا حيران شو چې امير المؤمنين د مسلمانانو خليفه ماته خوراک پيش کوي (دا څه عجيبه ده ؟) ډير زيات حيران شو ، تپوس يې ورنه وکړو چې اې امير المؤمنين ! تاسو ماته دا خوراک څنگه راوړو ؟ چادرته وويل ؟

حضرت عمر رضی الله عنه ورته وفرمايل :

اوس لږ وخت مخکې د غرمې په وخت ما د غرمې ځوب (قيلوله) کول ، نو خوب مې اوليد ، او په ځوب کې راته د الله جل جلاله د طرفه دا پيغام ملاؤ شو چې اې عمره ! پاڅه ، لاړشه او په جنت البقيع قبرستان کې زما يو دوست (محبوب) خفه او اوږې ناست دی هغه ته خوراک ويسه . نو چې راپاڅيدم ، کور واله ته مې وويل چې : شابه جلتي وکړه چې څه تيار وي هغه راله راکړه چې د الله محبوب ته يې ويسم ، نو هغې راله دا خوراک او تړلو ، نو په ځای ددې چې زه يې په لاس کې راوړم ، ما وې چې د الله محبوب له يې وړم نو راشه په دې خپل سريې کيده ، ددې دپاره چې د الله جل جلاله د محبوب اکرام او عزت اوشي (نو ځکه مې په خپل سر راخيستي ؤ) اې د الله محبوبه ! اوس يې په ډير شوق او خوره .

کله چې دې بوډا دا خبرې واوريدې نو وې ويل : سبحان الله زما پروردگار څومره کریم او مهربانه دی ما څو لږ ساعت مخکې هغه ته توبه او ويسته ، هغه ددې دومره گناهونو باوجود زما توبه قبوله کړه او د وخت امير المؤمنين ته يې حکم وکړو چې لاړشه او زما يو دوست اوږې دی ، هغه ته خوراک ويسه .

چې کله بوډا دا خبره وکړه نو په ژړا شو ، او دومره يې اوژړل چې په هماغه ځای د حضرت عمر رضی الله عنه د وړاندې وفات شو .

محترمو تاسو واوریده چې الله جل جلاله د انسان د توبې څومره قدر داني کوونکې دی خو کاش چې انسان خو هم الله جل جلاله طرفته متوجه شي .^(۱)

۳. په توبې سره الله جل جلاله ډير خوشحاليږي

کله چې يو بنده د الله د وړاندې توبه اوباسي او په خپلو گناهونو باندې پښيमानه شي نو الله رب العزت په دې باندې ډير زيات خوشحاليږي .

امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله او نورو محدثينو د نبي کريم صلى الله عليه وسلم دا حديث مبارک رانقل کړې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائي :

((كَلَّه أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ مِنْ رَجُلٍ فِي أَرْضٍ دَوِيَّةٍ مُهْلِكَةٍ مَعَهُ رَاحِلَتُهُ عَلَيْهِمَا طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ ، فَنَامَ فَاسْتَيْقَظَ وَقَدْ ذَهَبَتْ فَطَلَبَهَا حَتَّى أَذْرَكَهُ الْعَطَشُ ثُمَّ قَالَ أَرْجِعْ إِلَى مَكَانِي الَّذِي كُنْتُ فِيهِ فَأَنَامُ حَتَّى أَمُوتَ فَوَضَعَ رَأْسَهُ عَلَى سَاعِدِهِ لِيَمُوتَ فَاسْتَيْقَظَ وَعِنْدَهُ رَاحِلَتُهُ وَعَلَيْهَا زَادَةٌ وَطَعَامُهُ وَشَرَابُهُ . قَالَ أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ الْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ مِنْ هَذَا بِرَاحِلَتِهِ وَزَادَةٍ)) . (۱)

وَفِي رِوَايَةٍ لَمْ قَالَ مِنْ شِدَّةِ الْفَرَحِ : ” اَللَّهُمَّ أَنْتَ عَبْدِي وَأَنَا رَبُّكَ “ أَخْطَأَ مِنْ شِدَّةِ الْفَرَحِ . (۲)

الله جل جلاله د يو مؤمن بنده په توبه باندې دهغه سړي نه هم زيات خوشحاليږي کوم چې په بې آب وگيا ه دشته کې روان وي ، او دده سره يوه سورلي وي چې په هغې باندې دده خوراک او خښاک ترلې وي ، نو دې د استراحت دپاره خملې او اوده شي ، کله چې راپاڅي نو دده هغه سورلي تللې وي ، دې يې ډيره اولتوي خو پيدانشي .

آخر دې (سخت) تېرې شي (خو پدې دشته کې اوبه چيرته نه پيدا کيږي) نو د ځان سره فيصله وکړي چې واپس همغه خپل د خوب ځاي ته ځم ، هلته به اوده شم ، تردې چې هم هلته مړم شم ، نوراشي او د مرگ په انتظار سر په خپل مټ (ليچي) کيږي او اوده شي ، کله چې (څه وخت پس) راويځ شي نو گوري چې هغه سورلي يې په همغه زور ځاي ولاړه وي ، او په هغې باندې دده توبنه ، خوراک او خښاک هم موجود وي (نو دې ډير زيات خوشحاله شي)

(۱) اخرجه البخاري في الدعوات باب التوبة ۶۳۰۸ ، ومسلم في التوبة ، والترمذي في صفة القيامة باب المؤمن يرى ذنبه كالجلجل ۲۳۹۹ ، ۲۵۰۰ ، الرغيب والرغيب ج ۳ ص ۵۳ .

(۲) مسلم كتاب التوبة حديث لمبر ۷ .

نبي کریم صلی الله علیه وسلم او فرمايل چې الله جل جلاله د يو مؤمن بنده په توبه باندې ددې نه هم زيات خوشحاليږي څومره چې داسې په دې سورلي او په دې توبه (خوراک او خکاګ) خوشحال شو .

په يو روايت کې دا هم ذکر دي چې دا سړې د سورلي په پيدا کيدو دومره خوشحاله شي چې د ډيرې خوشحالي نه دا ووايي :

اَللّٰهُمَّ اَنْتَ عَبْدِيْ وَاَنَا رَبُّكَ .

ای الله ! ته زما بنده یې او زه ستا رب یم . یعنی د ډیرې خوشحالي نه خطاء شي (په خای ددې چې دې داسې ووايي :

اَللّٰهُمَّ اَنْتَ رَبِّيْ وَاَنَا عَبْدُكَ . ای الله ! ته زما رب یې او زه ستا بنده یم . خو د ډیرې خوشحالي نه : اَللّٰهُمَّ اَنْتَ عَبْدِيْ وَاَنَا رَبُّكَ ووايي).

۴. د انسان د فلاح او کامیابی ذریعه ده :

د توبې څلورمه فائده داده چې کوم کس په اخلاص باندې توبه او باسي نو الله جل جلاله دداسې کس سره د فلاح او کامیابی وعده کړې ، الله تعالی فرمائي :

﴿ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ (۱)

ای مومنانو ! تاسو ټول الله جل جلاله ته توبه وباسئ دپاره ددې چې تاسو کامیاب شی .

۵. انسان ته ښکېلې ژوند او د دنیا نعمتونه نصیبه کيږي :

د توبې پنځمه فايده داده چې ددې په وجه الله جل جلاله انسان ته بهترين راحت واله ژوند نصیبه کوي ، الله رب العزت فرمائي :

﴿ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُغْفِرْ لَكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ

فَضْلَهُ ﴾ (۲)

(۱) النور آیت ۳۱ .

(۲) هود آیت ۳ .

ترجمه : تاسو بخښنه غواړئ د خپل رب نه ، بيا توبه اوباسئ هغه ته ، نو هغه به درله د يو مقرر وخت (مرگ) پورې د ژوند ښکلې سازو سامان درکړي او په آخرت کې به هر خاوند د فضل (نیک عمل کونکي) ته خپل فضل (جنت) ورکړي .

د حضرت هود عليه السلام خپل قوم ته نصيحت :

حضرت هود عليه السلام هم چې کله خپل قوم ته نصيحت کولو نو دايې هم ورته فرمائي و :
﴿ يَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ ۖ ﴾ (۱) .

ترجمه : اي زما قومه ! تاسو بخښنه غواړئ د خپل رب نه ، او بيا توبه اوباسئ ده ته ، نو هغه به را اووروي په تاسو باندې په شيبو شيبو باران ، او ستاسو پدې موجوده قوت کې به درته د نور قوت زيادت هم وکړي .

۶ . د انسان زړه د گناه د خيري نه صفا کيږي

د توبې پنځمه فائده داده چې کله انسان توبه اوباسي نو په دې سره دده زړه د گناهونو د خيري نه صفا شي . نبي عليه الصلوة والسلام فرمائي :

((إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ ذَنْبًا كَانَتْ نُكْتَةً سَوْدَاءَ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَتَنَزَّعَ وَاسْتَغْفَرَ صُقِلَ مِنْهَا)) (.....) (۲)

بيشکه مؤمن چې کله يو گناه وکړي نو ددې گناه په وجه دده په زړه باندې يو تور داغ اولږي ، نو که دې توبه اوباسي او استغفار ووايي نو زړه يې ددې تور داغ نه صفا شي .

د الله جل جلاله رحم او مهرباني په خپلو بندگانو باندې

محترمو مسلمانانو وروڼو ! الله تبارک و تعالی په خپلو بندگانو باندې ډير زيات مهربانه دی تر دې چې يو حديث مبارکه کې راځي چې د اویا (۷۰) مورانو نه هم زيات په خپل بنده مهربانه دی .

(۱) هود آيت ۵۲ .

(۲) رواه الترمذي فی التفسیر ، والنسائي وابن ماجه وابن حبان فی صحيحه والحاكم ، الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۴۷ کتاب التوبة والزهد حديث ۱۳ ، مشکوة باب الاستغفار والتوبة .

د توبې دروازه هر وخت انسان ته خلاصه وي

الله رب العزت دومره غفور رحيم دی چې تر قيامته پورې يې د خپلو گناهگارو بندگانو د پاره د توبې دروازه پرانستې ده چې که کله هم دا بنده په خپلو تيرو گناهونو پېښمانه شي او ماته توبه اوباسي نوزه به يې مخکيني ټول گناهونه معاف کړم. امام مسلم رحمه الله د سردار دو جهان محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم يو ارشاد رانقل کړې:

((إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَبْسُطُ يَدَهُ بِاللَّيْلِ لِيَتُوبَ مُسِيئُ النَّهَارِ وَيَبْسُطُ يَدَهُ بِالنَّهَارِ لِيَتُوبَ مُسِيئُ اللَّيْلِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا)) (۱)

بيشکه الله جل جلاله د خپل رحمت لاسونه د شپې غوروي (کما يليق بشانه. يعنی د انسان د توبې منتظروي (۲) د دې د پاره چې د ورځې گناه کوونکې کس توبه اوباسي، او د ورځې خپل د رحمت لاسونه غوروي د دې د پاره چې د شپې گناه کوونکې کس توبه اوباسي (د الله جل جلاله د توبې دا دروازه انسان ته هر وخت خلاصه وي) تر دې چې نمر د مغرب نه رااوځي (يعنی قيامت قائم شي).

د ابليس قسم او د الله جل جلاله جواب:

حديث کې راځي چې کله الله رب العزت ابليس لعنتي کړو (اوراوي شړلو) نو د الله جل جلاله يې مهلت او غوڅتو، نو الله جل جلاله د قيامته پورې مهلت ورکړو، نو ابليس قسم وکړو او وي ويل:

وَعِدَّتْكَ لَأَخْرَجَنَّ مِنْ قَلْبِ ابْنِ آدَمَ مَا دَامَ فِيهِ الرُّوحُ.

زما دې ستا په عزت قسم وي چې زه به تر هغې پورې د بني آدم د زړه نه جدا نه شم ترڅو پورې چې په ده کې روح وي (يعنی هميشه به يې گمراه کوم).

(۱) مسلم كتاب التوبة حديث ۳۱، النسائي، الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۴۵ كتاب التوبة والزهد، مسند احمد، كنز العمال

۱۰۱۸۶.

(۲) قال النووي رحمه الله: الباط: كتابه عن قبول التوبة. مرقاة ج ۵ ص ۱۲۹ باب الاستغفار والتوبة.

نو الله رب العزت ورته او فرمايل :

وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لَا حَاجَتُ عَنْهُ التَّوْبَةَ مَا دَامَ الزُّوْحُ فِيهِ . (۱)

زما دې هم په خپل عزت او جلال قسم وي چې تر څو پورې په ده کې روح وي زه به ورنه توبه بنده نه کړم (يعنی توبه به يې قبولم).

په بعضو رواياتو کې داسې هم نقل دي :

وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لَا أَزَالُ أَغْفِرُ لَهُمْ مَا اسْتَغْفِرُوا مِنِّي . (۲)

زما دې هم په خپل عزت او جلال قسم وي چې تر څو پورې دوی د مانه بخښنه غواړي زه به هميشه د دوی بخښنه کوم .

د بني اسرائيلو د يو ځوان د توبې واقعه :

امام غزالي رحمه الله په احياء العلوم کې يو واقعه ذکر کړې ، چې بني اسرائيلو کې يو ځوان ؤ ، شل (۲۰) کاله يې د الله ﷻ عبادت کړې ؤ ، بيا يې شل (۲۰) کاله د الله ﷻ په نافرمانۍ کې تير کړه ، بيا يو ورځې آئينې (شيشې) ته ولاړ ؤ ، په آئينه کې يې اوليده چې گيره يې سپينه شوې ده نو ډير خفه شو چې گيره مې سپينه ده او اوس هم د الله جل جلاله نافرمانی کوم ، نو الله تعالی ته يې عرض وکړو :

إِلَهِي أَطَعْتُكَ عِشْرِينَ سَنَةً ثُمَّ عَصَيْتُكَ عِشْرِينَ سَنَةً فَإِنْ رَجَعْتُ إِلَيْكَ أَتُقْبِلْنِي ؟

ای الله ! ما خوستا شل کاله فرمانبرداري وکړه ، بيا مې شل کاله ستا نافرمانی وکړه ، اوس که زه تاته واپس درشم (اوس ستا فرمانبرداري شروع کړم) نو آیا ته به ما توبه قبوله کړې ؟
نو يو غائبانه آوازي يې واوریده :

أَحْبَبْتُكَ فَأَحْبَبْنَاكَ وَتَوَلَّيْنَاكَ فَتَوَلَّيْنَاكَ وَعَصَيْتُنَا فَأَمَهَلْنَاكَ وَإِنْ رَجَعْتَ إِلَيْنَا قَبِلْنَاكَ .

ای زما بنده تاد مونږ سره محبت وکړه نو مونږ هم درسره محبت وکړو ، تا مونږ پرېښود نو مونږ هم ته پرېښودې ، تا زموږ نافرمانی وکړه نو مونږ مهلت درکړو ، اوس چې ته مونږ ته بيا

راواپس کيږي (او توبه اوباسي) نو مونږ به تاقبول کړو. ^(۱)
معلومه شوه چې الله رب العزت انسان ته د توبې دروازه هروخت کلاؤ ساتلې.

حديث قدسي :

حديث قدسي دى الله جل جلاله فرمائي :

((مَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شَبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا وَمَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا وَإِذَا أَقْبَلَ إِلَيَّ

يَمْشِي أَقْبَلْتُ إِلَيْهِ أَهْرُولُ)) . ^(۲)

کوم کس چې ماته د يو لويشت په اندازه رانزدې کيږي زه ورته د يو گز په اندازه ورنزدې کيږم ، او څوک چې ماته يو گز رانزدې کيږي نو زه به ورته يو باع (يعنى د دواړو لاسونود خورولو په مقدار ورنزدې کيږم) ^(۳) او چې کله دا انسان ماته را روان شي نو زه به منډه ورځم . همدغه شان بل حديث قدسي دى الله تعالى فرمايي :

يَا ابْنَ آدَمَ قُمْ إِلَيَّ أَمْشِ إِلَيْكَ ، وَأَمْشِ إِلَيَّ أَهْرُولُ إِلَيْكَ . ^(۴)

اې د آدم خويه ! ته ماته را ولاړ شه زه به ستا طرفته در روان شم ، او ته ماته را روان شه زه به په منډه تاته در شم . (يعنى چې ماته لږ هم متوجه شي زه به در باندې ډير رحمتونه را او وروم) .

د گُرد قبيلې د يو ډاكو واقعہ :

علامه ابن قدامه مقدسي رحمه الله په خپل كتاب (كتاب التَّوَّابِينَ) كې ، او مولانا زكريا رحمه الله په فضائلِ صدقات كې يو واقعہ رانقل كړې چې په گُرد قبيله كې يو مشهور ډاكو او غَل (عبرالگُردي) اوسيده ، هغه د خپلې توبې واقعہ دارنگې بيانوي : چې يو ورځ زه دخپلو ملگرو سره د غلا دپاره اووتم ، مونږ په لاره روان وو ، مزل مو كولو ، يو ځاى كې د دمې دپاره

(۱) احياء العلوم ج ۴ ص ۲۰ كتاب التوبة، حياة القلوب .

(۲) اخرجه البخاري في التوحيد ۷۵۳۷ ، ومسلم في التوبة حديث ۱ . والترمذي في الدعوات ۳۵۹۸ ، وابن ماجه في الاداب باب فضل العمل ۳۸۶۷ .

(۳) منجد ، قاموس الرحيه

(۴) رواه احمد في المسند باسناد صحيح ۴۷۸ ۳ ، الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۴۸ كتاب التوبة والزهد حديث ۱۵ ، مشكوة

باب الاستغفار والتوبة .

کيناستو ، هلته مود قجورو درې (۳) اونې اوليدې ، چې دا دوه (۲) اونې تکې شنې وې او د قجورو نه خې ډکې وې ، او دا دريمه اونۀ اوچه وه قجورې پکې نه وې ، او يوه مرغۍ مو اوليده چې بار بار دې ميوه دارې اونې ته راتله او يوه يوه قجوره يې په خپله مخوکه کې اخيسته ، او دې اوچې اونې ته به تلله ، او هلته به يې په يو ځای کې دا قجوره اچوله ، دا غل وايي چې : زه ډير حيران شوم چې دا مرغۍ دا قجورې چيرته وړي ؟

نو زه دې اوچې اونې ته اوختم چې اوگورم دا څه تماشه ده ؟ کله چې پاس اوختم ، نو ما اوليده چې هلته يو پوند مار پروت دی ، څوله يې وازه کړې او دا مرغۍ دا تازه قجورې دې مارتۀ په څوله کې اچوي ، دامې چې اوليده نو زه ډير حيران شوم او په ژړا شوم چې يا الله ! مار خو داسې يوشی دی چې ددې د وژلو حکم اګر چې زمونږ پيغمبر محمد صلی الله عليه وسلم کړې ، خو چې دا پوند دی نو بيا هم ده ته دروزي رسولو د پاره تايوه مرغۍ مقرر کړې . يا الله ! زه خوستا بنده يم ، مسلمان يم ، او بيا هم د خلقو نه په غلا کولو خپله روزي پيدا کوم . يا الله ! چې ته دې پوند مارتۀ روزي ورکولې شي نو ماته هم حلال رزق را کولې شي . نو په زړه کې مې ويره پيدا شوه ، يوهاتفې آواز را باندې او شو :

بَايَ مَفْتُوْحٍ لِّلْقَاصِدِيْنَ .

چې زما دروازه خو توبه کوونکو ته خلاصه ده .

نو په هماغه ځای کې مې د غلا نه توبه اوويسته ، او کومه توره مې چې د غلا د پاره استعمالوله هغه مې هم په هم هماغه ځای ماته کړه او چغې مې کړې :
اَلتَّوْبَةُ اَلتَّوْبَةُ يا الله ! معافي راته وکړه زما توبه ده ، زما توبه ده .
نويو غائبانه آواز مې واوريدو :

قَدْ قَبِلْنَاكَ اَيُّ بَنده ! مونږ ته قبول کړې ، معافي مودرته وکړه .

چې رابنکته شوم ملګرو رانه تپوس وکړو چې څه پدۀ تا څه او شو ؟ نو ما ورته ټوله قصه بيان کړه چې ما خو توبه اوويسته او د الله ﷻ سره مې صلحه وکړه ، هغوی چې دا خبرې واوريدې نو هغوی هم تورې او غورځولې او ټولو توبه اوويسته ، مونږ ټولو حرام مال خلقو ته واپس کړو او مکې معظمې ته د حج په اراده روان شو ، چې کله مونږ درې (۳) ورځې سفر وکړو او يو کلي ته اورسيدو ، نو هلته يوه بودی زنانه چې په سترگو رنده وه را اووته او مونږ نه يې پوښتنه وکړه :

أَفِيكُمْ فُلَانُ الْكُزْدِيِّ ؟

آيا په تاسو کې د گُرد قبيلې فلانکې نومې کس شته ؟ د اډاکو وايي چې زما نوم يې واخيست، خلقو ورته وويل چې : آو دادی . نو هغې زَنانه څه جامې ماته راکړې او راته وې ويل چې نن دريمه ورځ ده چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په خوب کې گورم او ماته دافرمايي :

إُعْطِي هَذِهِ الثِّيَابَ لِفُلَانِ الْكُزْدِيِّ .

دا جامې د گُرد قبيلې فلانکې کس ته ورکړه ، دا کس وايي چې ما ورنه هغه کپړې راواخيستې او په خپلو ملگرو مې تقسيم کړې .^(۱)

فائده : سبحان الله . په ريښتيني توبې سره ورته څومره عزت حاصل شو چې گناهونه يې هم معاف شو او د نبي کریم صلى الله عليه وسلم د طرفه ورته جامې هم اعزازاً ورسيدې .
محترمو مسلمانانو الله جل جلاله د انسان د اعمالو او توبې ډير قدر داني کوونکې دی خو چې انسان په اخلاص الله جل جلاله ته متوجه شي .

حضرت داؤد عليه السلام ته د الله جل جلاله وحي :

امام غزالي رحمه الله په خپل کتاب احیاء العلوم کې ذکر کړي دي چې يو کړت الله جل جلاله حضرت داؤد عليه السلام ته وحي وکړه :

يَا دَاوُدُ لَوْ يَعْلَمُ الْمُدْبِرُونَ عَنِّي كَيْفَ اِلْتِقَارِي لَهُمْ وَرَفَقِي بِهِمْ وَشَوْقِي اِلَى تَرْكِ مَعَاصِيهِمْ لَبَاتُوا شَوْقًا اِلَيَّ وَكَفَقَطَعْتَ اَوْصَالَهُمْ مِنْ مَحَبَّتِي ، يَا دَاوُدُ اِهْذِهِ اِرَادَتِي فِي الْمُدْبِرِينَ عَنِّي . فَكَيْفَ اِرَادَتِي فِي الْمُقْبِلِينَ عَلَيَّ ؟ (۲)

اې داؤد ! که چيرته هغه خلق کومو چې ماته شا کړې (زما په نافرمانۍ او گناهونو کې ژوند تيروي) که دوی ته دا پته اولږي چې زه د دوی (د توبې) څومره منتظر یم او په دوی څومره مهربان یم ، او د دوی د گناه پرېښودلو څومره په شوق (او انتظار) کې یم ، نو دوی به زما د شوق د وجې مړه شي او د دوی اندام اندام به زما د محبت په وجه جدا شي .

(۱) کتاب التوابين لابن لادامه المقدسي ص ۲۰۲ ، فضائل صدقات حصه دوم ص ۶۶ ، مغالي فکر انگيز والعات ولطائف ص ۹۰

(۲) احیاء العلوم ج ۲ ص ۲۳۵ .

اې داؤد ! داخو زما د هغه خلقو متعلق اراده وه کومو چې ماته شاګرې (اوزه يې هير کړې يم، په ګناهونو کې اخته دي) نو که کوم کس د مخکې نه ماته متوجه وي (زما عبادت کوي) نو د هغوی به څه حال وي؟ (يعنی زه به په هغوی څومره ډير رحم کوم، او څومره زيات به زه د هغوی په انتظار او شوق کې يم).

د هندوستان د يوبت پرست د توبې واقعه:

حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله يو واقعه ذکر کړې چې د هندوستان يوبت پرست کافر خپل بُت ته نوي (۹۰) کاله د **يَا صَنَمُ يَا صَنَمُ** (اې بُته اې بُته) آواز کولو، خود بُت د طرف نه به ورته هيڅ جواب نه راتلو. يو ورځ يې په غلطۍ کې د ځولې نه د **يَا صَنَمُ** په ځاي **يَا صَدُ** اووت.

(صَد د الله ﷻ د نومونو نه يو نوم دی چې معنی يې ده: **الْمُسْتَغْنِي عَنْ كُلِّ أَحَدٍ الْخُتَاج إِلَيْهِ كُلِّ أَحَدٍ**، هغه بې نيازه ذات چې د هر چا نه بې پروا دی او ده ته هر څوک محتاج دي). نو د الله ﷻ د طرفه ورته آواز راغې:

لَبَّيْكَ يَا عَبْدِي. (اې زما بنده زه حاضر يم). نو هغه کس په هماغه ځاي باندې هغه خپل بُت توتې توتېکړو او کلمه يې وويله چې **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ**. او نورو هندوانو ته يې وويل: چې ظالمانو ما خو نوي (۹۰) کاله دې بُت ته آوازونه کول خو څه جواب به نه راتلو، نن مې په غلطۍ کې د مسلمانانو د رُب نوم د ځولې نه اووت نو د آسمان نه جواب راغې چې **لَبَّيْكَ يَا عَبْدِي** زه حاضر يم اې بنده. تازه ولې پرېنې يم او هغه کانړو ته آوازونه کوي چې هغه ځانله کانړه او ګونګيان دي.

ددې واقعي بيانولو نه وروستو مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله ليکلي چې کله الله ﷻ يو بُت پرست طرفته (چې په غلطۍ کې يې د الله جل جلاله نوم اخيستی ؤ) دومره متوجه دی نو که يو کس مسلمان وي او هغه الله راضي کول غواړي نو هغه طرفته به الله څومره زيات متوجه وي^(۱)

د زنکدن په حالت کې توبه نه قبلېږي :

البته چې کله په انسان باندې د زنکدن حالت شروع شي نو بيا د انسان توبه نه قبلېږي ، ځکه دې په دې وخت کې هر څه په خپلو سترگو گوري نو بيا خو ايمان بالغيب نه پاتې کېږي .
حديث کې راځي :

((إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُعْزِزْ)) . (۱)

بیشکه الله جل جلاله د بنده توبه قبلوي ترڅو پورې چې دده روح مړی ته نه وي رارسیدلې .
د مرگ په وخت خو فرعون هم ویلي و :

﴿ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴾ . (۲)

مادا يقين وکړو چې نشته دی څوک معبود سوا د هغه ذات نه په کوم ذات چې بني اسرائيلو ايمان راوړې دی ، اوزه د فرمانبردارو نه یم .
نو ورته وویل شو :

﴿ آتَىٰ آلَٰنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴾ . (۳)

ترجمه : آيا اوس ايمان راوړې حال ددې چې له دې نه وړاندې تا نا فرماني کړې ده او ته د فساد کوونکو نه وی .

حافظ الپوري رحمه الله فرمائي :

په زنکدن کې دې توبه رب ته قبوله نده * چې په حیات د نارواؤ نه سوگند اونکړې

د توبې نه روستو الله ﷻ د انسان گناه د حفظه فرشتو او اندامونو نه

هم هیږه کړي :

کله چې انسان یو گناه کوي نو کراما کاتبین فرشتې هم دده په عملنامه کې دده گناه لیکي ، د انسان خپل اندامونه (لاس ، خپې وغیره) به هم د قیامت په ورځ دده خلاف گواهي ورکوي ، د زمکې په کومه حصه کې چې گناه شوې وي هغه به هم د قیامت په ورځ دده خلاف گواهي ورکوي

(۱) أخرجه الترمذي في الدعوات باب ۹۸ ، وابن ماجه في الزهد باب ۳۰ ولال حديث حسن ، الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۲۸
كتاب التوبة والزهد حديث ۱۵ ، مشكوة باب الاستغفار والتوبة .

(۲) بولس آيت ۹۰ .

(۳) بولس آيت ۹۱ .

او دا ورځ او شپه (په کومه کې چې گناه شوي وي دا) به هم د قيامت په ورځ د انسان خلاف گواهي ورکوي.

خو د رب کریم دی مهرباني ته گوره چې کله انسان په اخلاص توبه او باسي نو الله جل جلاله يې گناه هم معاف کړي، دده د عملنانې نه يې هم ختمه کړي، دهغه فرشتو نه يې هم هيره کړي کومو چې دا ليکلې، دده د اندامونو نه يې هم هيره کړي او په کومه زمکه يې چې کړې دهغې نه يې هم هيره کړي، ددې دپاره چې صبا د قيامت په ورځ دوی د انسان خلاف گواهي ورنکړي.
نبي عليه الصلوة والسلام فرمائي:

((إِذَا تَابَ الْعَبْدُ مِنْ ذُنُوبِهِ أَسَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حَفَظَتَهُ ذُنُوبَهُ وَأَسَى ذَلِكَ جَوَارِحَهُ وَمَعَالِيَهُ مِنَ الْأَرْضِ حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَيْسَ عَلَيْهِ شَاهِدٌ مِنْ اللَّهِ بِذَنْبٍ)) . (۱)

کله چې یو بنده د خپلو گناهونو نه توبه او باسي نو الله رب العزت د حفظه فرشتو نه هم دده گناه هيره کړي، دده د اندامونو نه يې هم هيره کړي او په کومه زمکه يې چې کړې وي دهغې نه يې هم هيره کړي.

دا ددې دپاره چې کله دې د قيامت په ورځ د الله جل جلاله سره ملا ويږي نو په دده د گناه ټوکي گواه نه وي (ځکه که ددوی نه هيره نشي نو دوی خو به بيا د انسان خلاف گواهي ورکوي).

د دنیا او د الله تعالی په عدالت کې فرق :

محترمو مسلمانانو الله ﷻ د انسان د توبې ډیر قدر داني کوونکې دی . تاسو دپته سوچ وکړئ چې که چیرته دنیا کې په یو کس باندې د دروغو دعوی اوشي او عدالت (قضاء) ته فیصله لاره شي ، تحقیقات اوشي ، د تحقیقاتو نه پس پته ولږي چې دا دعوی د دروغو وه ، نو عدالت (قضاء) ددې سړي دا مقدمه ختمه کړي خو ددې مقدمې ریکارډ د ځان سره بیا هم ساتي . اوس که چیرته داسې دې عدالت ته هر څومره دا ووايي چې کله خبره دروغ ثابت شوه نو دا ریکارډ خو ختم کړئ . نو عدالت به ورته وایي چې نه . دا ریکارډ به مونږ د ځان سره خامخاساتو اوبل طرفته د الله ﷻ معامله وگورئ چې کله یو سړې واقعي مجرم او گناهکار وي ، خو دې د الله جل جلاله د وړاندې په اخلاص توبه او باسي ، او معافي او غواړي نو الله رب العزت یې

توبه هم قبوله کړي، د عمل نامې نه يې د گناه ريكارډ هم ختم کړي، تردې چې دده د لاس، خپو، کومو فرشتو چې دا گناه ليکلې او په کومه زمکه شوې د دوی ټولو نه دا گناه هيره کړي. ددې دپاره چې صبا د قيامت په ورځ دوی دده خلاف گواهي ورنکړي.

الله ﷻ بار بار گناه معاف کوي

محترمو که انسان په اخلاص باندې توبه او باسي او بيا د گناه نه کولو پخه اراده وکړي ليکن د غلبه شهوت او شيطاني وسوسو په وجه ورنه بيا گناه اوشي او دې بيا توبه او باسي، استغفار ووايي، نو الله جل جلاله بيا هم دده گناه معاف کوي. اگر چې په يوه ورځ کې اويا (۷۰) پيرې ورنه دا گناه اوشي او په هر ځل ورنه په اخلاص توبه او باسي نو الله ﷻ يې معاف کوي او دې کس ته مُصِر (اِصرار کوونکې په گناه) نشي ويلې. ^(۱)

د ابوداؤد شريف حديث دی، نبي عليه الصلوة والسلام فرمائي:

((مَا أَصْرَ مَنْ اسْتَغْفَرَ وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً)) ^(۲)

هغه کس هميشه والې په گناه ندې کړې چې بخښنه يې غوښتې وي اگر چې دورځې اويا ځله يې دا گناه کړي وي او توبه يې ورنه ويستي وي.

يعنی که چيرته د يو کس نه په يوه ورځ کې اويا (۷۰) پيرې گناه اوشي او اويا پيرې ورنه توبه او باسي، استغفار ووايي نو ده ته په گناه اِصرار کوونکې نشي ويلې.

امام بخاري رحمه الله او امام مسلم رحمه الله يو حديث رانقل کړې، په کوم کې چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم د خپل رب نه حکايت کوي:

((أَذْنَبَ عَبْدٌ ذَنْبًا فَقَالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي. فَقَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: أَذْنَبَ عَبْدِي ذَنْبًا فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبًّا يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ) غَفَرْتُ لِعَبْدِي (۳) ثُمَّ عَادَ فَأَذْنَبَ فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ اِغْفِرْ لِي ذَنْبِي فَقَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: عَبْدِي أَذْنَبَ ذَنْبًا فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبًّا يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ

(۱) مجمع بحار الانوار ص ۳/۲۱۱، مرقاة ص ۶۷، ۶۸/۳ باب الاستغفار والتوبة الفصل الثاني، فتاوى محموديه ج ۲۹ ص ۴۳۲.

(۲) ابوداؤد ۱۵۱۲، ترمذي ۳۵۵۹، مشکوة ص ۳۰۴ باب الاستغفار والتوبة، كنز العمال ۱۰۳۰۷.

(۳) بخاري.

بِالدُّنْبِ ثُمَّ عَادَ فَأَذْنَبَ فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي فَقَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: أَذْنَبَ عَبْدِي ذَنْبًا
فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبًّا يَغْفِرُ الدُّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالدُّنْبِ. (إِعْمَلْ مَا هَيَّئْتَ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ) (١).

چې کله بنده یو گناه وکړي او دا ووايي: اَللّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي یا الله ماته زما گناه او بخښې،
نو الله رب العزت فرمائي چې زما بنده یو گناه وکړه خو ده ته دا پته (معلومه) ده چې دده داسې
یو رب شته چې هغه دا گناه بخښي هم، او نیول هم پرې کوي. نو ما دې خپل بنده ته بخښنه وکړه.
بیا دې په دویمه پیره دا گناه وکړي (روستو پښیمانه شي) او ووايي: ای ربه ماته زما دا گناه
معاف کړه. نو الله رب العزت فرمائي: چې زما بنده گناه وکړه او دې پوهه دی چې دده یو رب
شته چې گناه بخښي هم، او په گناه نیول هم کوي نو ما دې خپل بنده ته بخښنه وکړه. بیا دې په
دریمه پیره دا گناه وکړي، روستو ووايي: ای الله ماته دا گناه معاف کړه. الله جل جلاله
او فرمائي زما بنده گناه وکړه خو ده ته پته (معلومه) ده چې دده داسې یو رب شته چې گناه
بخښي هم، او نیول هم پرې کوي. الله جل جلاله ورته او فرمائي:

إِعْمَلْ مَا هَيَّئْتَ (٢) فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ.

ای زما بنده که د تانه کله هم گناه اوشي، بیا ته د مانه بخښنه او غواړې نوزه به درته معافي
کوم، ځه. تاته مه بخښنه وکړه.

حدیث قدسي :

حدیث قدسي دی، الله جل جلاله فرمائي:

وَيَحْ ابْنُ آدَمَ يُذْنِبُ الدُّنْبَ فَيَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرُ لَهُ ثُمَّ يَعُودُ فَيَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرُ لَهُ (٣)

(١) أخرجه البخاري في التوحيد باب قول الله تعالى ﴿يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ﴾ ٧٥٠٧، ومسلم باب قبول التوبة من الذنوب
وان تكررت الذنوب والتوبة ٦٩٣١، مشكوة باب الاستغفار والتوبة.

(٢) علامه تقي عثمانی دامت برکاتهم العالیة په تکمله دفع الملهم کې د إِعْمَلْ مَا هَيَّئْتَ معنی کوي چې مَا دُنْتُكَ ذَنْبًا لَكَ
تُثْبِتُ غَفَرْتُ لَكَ چې کله هم له گناه کوي بیا ورته په اخلاص توبه او باسي نوزه به هم درته معافي کوم. تکمله دفع الملهم ٦
ص ١٥ هکذا فی الرغبة والترهب ج ٢ ص ٢٧ کتاب التوبة والزهد.

(٣) تنبيه الغافلین باب التوبة ص ٢٧ ط. بیروت.

د بني آدم په حال تعجب دی چې ګناه وکړي بيا د مانده معافي او غواړي (توبه اوباسي) نوزه ورته معافي وکړم، دې بيا ګناه وکړي او بيا د مانده معافي او غواړي نوزه ورته بيا هم معافي اوکړم. په ده تعجب دی چې نه خو ګناه پرېږدي، او نه زما د رحمت نه نا اميده کيږي. خو اې فرشتو! تاسو ګواه اوسئ چې ماده ته ټول ګناهونه اوبخل (حکمه دې خو توبه هم اوباسي او زما د رحمت نه هم نه نا اميده کيږي).

د حبيب بن الحارث رضي الله عنه واقعه:

رسول الله ﷺ ته يو کس (حبيب بن الحارث رضي الله عنه) راغې او عرض يې وکړو:

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي رَجُلٌ مَقْرَأٌ.

اې د الله ﷻ رسول! زه ډير ګناهګار یم. نو نبی ﷺ ورته او فرمايل:

تُبَّ إِلَيَّ يَا حَبِيبُ. اې حبيب! الله ﷻ ته توبه اوباسه.

هغه ورته عرض وکړو:

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَتُوبُ ثُمَّ أَعُودُ.

اې د الله ﷻ رسول! زه توبه اوباسم خو بيا رانه ګناه اوشي.

نبی علیه السلام ورته او فرمايل:

كَلِمًا أَذْنَبْتَ فَتُبَّ. چې کله هم درنه ګناه اوشي نو توبه اوباسه.

هغه عرض وکړو:

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَا تَكُنُّ دُنُوِّي.

که چيرته زما ګناهونه ډير زيات وي او بار بار وي (او زه توبه اوباسم نو آيا الله ﷻ به يې

قبولي؟)

نبی علیه السلام ورته او فرمايل:

عَفْوُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَكْثَرُ مِنْ دُنُوبِكَ يَا حَبِيبُ.

اې حبيب! د الله ﷻ عفو ستا د ګناهونو نه ډيره زياته ده (ته چې هرڅومره پيري توبه

اوباسې نو الله ﷻ يې قبولي).

فائده : معلومه شوه چې که انسان هرڅومره پيرې په اخلاص توبه اوباسي نو الله ﷻ يې

قبلوي . (۱)

نبي عليه الصلوة والسلام هم توبه ويسته :

پدې خواتفاق دی چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم معصوم دی : الله تعالی فرمائي :

﴿ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ ﴾ (۲)

ليکن بيا هم پيغمبر عليه السلام د ورځې سل (۱۰۰) پيرې توبه اوباسي او استغفار وایي .

نبي عليه السلام فرمائي :

((يَا أَيُّهَا النَّاسُ تُوبُوا إِلَى اللَّهِ فَإِنِّي أَتُوبُ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ)) (۳)

ترجمه : اې خلقتاسو الله ته توبه ووباسئ . بيشکه زه الله ته د ورځې سل پيرې توبه اوباسم .

نو چې کله نبي عليه السلام باوجود د دينه چې معصوم دی د ورځې سل پيرې توبه اوباسي نو

بيا خو مونږ ته په کار دي چې مونږ خويې زياته اوباسو ، ځکه مونږ خودير گناهکار يو .

بار بار توبه ويستونکي مَصْرُ ندي

پاتې شوه دا خبره چې الله رب العزت فرمائي :

﴿ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾ (۴)

الله ﷻ دانسانانو گناهونه بخښي خو چې دوی په خپلو گناهونو باندې اصرار (ټينگوالې)

نکوي (يعنی بار بار يې نه کوي) .

(۱) خطبات فقير ج ۳۶ ص ۷۸ .

(۲) الفتح آيت ۲ .

(۳) رواه مسلم ، ورواه الامام احمد ۱۸۸۴۱ ، مشکوة باب الاستغفار والتوبة . د بخاري شريف الفاظ داسې دي : والله اني لاستغفر الله والرب اليه لي اليرم اكثر من سبعين مرة . رواه البخاري ، مشکوة ج ۵ ص ۱۲۳ باب الاستغفار والتوبة .

(۴) آل عمران آيت ۱۳۵ .

د علامه آلوسي رحمه الله تحقيق:

ددې آيت په تفسير کې علامه آلوسي رحمه الله په خپل تفسير (روح المعاني) کې ليکلي چې
اِصرار ديتته وايي:

الْإِقَامَةُ عَلَى الْقَبِيحِ بِدُونِ الْإِسْتِغْفَارِ وَالتَّوْبَةِ. (۱)

په يو قبيح (او د گناه په) کار سرې هميش والې کوي خو استغفار هم نه وايي او توبه هم نه
اوباسي. نو ديتته اِصرار ويلې شي.

او که چيرته د يوې گناه کولو نه پس يې استغفار وويل، په زړه کې په تيره گناه پښيमानه شو
او آئنده کې يې دا پخه اراده وکړه چې بيا به يې نه کوم نو الله جل جلاله به ورته دا گناه معاف
کړي. اوس که بيا ورته دا گناه اوشوه او بيا يې هم همدغه شان توبه اوويسته نو الله جل جلاله به
دوباره ورته گناه معاف کړي اگر چې د ورځې اويا (۷۰) پيرې گناه وکړي او توبه اوباسي.
او همدا د حديث مطلب دی چې:

((مَا أَصْرَ مَنْ اسْتَغْفَرَ وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً)) (۲)

هغه کس هميشه والې په گناه ندې کړې چې بخښنه يې غوښتې وي اگر چې دورځې اويا
(۷۰) پيرې يې دا گناه کړي وي او توبه يې ورته ويستي وي.

د ملا علي قاري رحمه الله تحقيق:

ملا علي قاري رحمه الله هم په مرقاة شرح د مشکوة کې فرمائي:

مَنْ اتَّبَعَ ذَنْبَهُ بِالْإِسْتِغْفَارِ فَلَيْسَ بِمُصِرٍّ عَلَيْهِ وَإِنْ تَكَرَّرَ مِنْهُ. (۳)

څوک چې د گناه نه روستو استغفار ووايي (په اخلاص توبه اوباسي او بيا يې د نه کولو
پخه اراده وکړي) اوس ورته بيا بيا گناه کيږي (او دې بيا په اخلاص توبه اوباسي) نو داسې په
گناه اِصرار کوونکې ندې.

(۱) روح المعاني ج ۴ ص ۶۱.

(۲) ابروداد ۱۵۱۴، ترمذي ۳۵۵۹، مشکوة ص ۳۰۴ باب الاستغفار والتوبة، كنز العمال ۱۰۳۰۷.

(۳) مرقاة ص ۶۸، ۶۹/۳ باب الاستغفار والتوبة الفصل الثاني، مجمع بحار الانوار ص ۳/۳۱۱، فتاوى محموديه ج ۲۹ ص

وعيد

البته که يو سرې تش په خله استغفار وایي او په زړه کې په تیره گناه پښیمانه نه وي او آئنده یې دا اراده هم نه وي چې گنې بیا به یې نه کوم او تش د خولې توبه اوباسي او بار بار گناه کوي نو د داسې کس باره کې سخت وعیدونه هم راغلي دي . نبي علیه السلام فرمائي :

((وَالْمُسْتَغْفِرُ مِنَ الذَّنْبِ وَهُوَ مُقِيمٌ عَلَيْهِ كَالْمُسْتَهِزِّ بِرَبِّهِ)) . (۱)

کوم سرې چې په خولې خو د گناه نه استغفار غواړي حالانکه په گناه باندې قائم وي ، د پرېښودلو اراده یې هم نه وي نو دې د خپل رب پورې خندا کوونکې دی .

د توبې طریقه :

اوس دا چې د توبې طریقه څه ده ؟

نو توبه صرف د یته نه وایي چې انسان تش په خوله باندې وایي : چې توبه توبه . بلکه د توبې خپله طریقه ده چې علما و بیان کړې ده :

د امام قرطبي رحمه الله تحقيق :

امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسیر کې ددې پوره تشریح کړې ، چې حقوق په دوه (۲) قسمه دي :

۱. حقوق الله . ۲. حقوق العباد . نو که انسان حقوق الله ضائع کړي وي نو د دین د توبه داده : چې انسان درې (۳) کارونه وکړي :

۱. په ژبه باندې استغفار ووايي . ۲. په زړه کې په کړې گناه پښیمانه شي . ۳. او په آئنده کې ددې گناه د نه کولو پخه اراده وکړي .

که په دې طریقه یې توبه او ویسته نو د خای نه د پاڅیدو نه مخکې به ورته الله تعالی ټول گناهونه معاف کړي .

البته که فرائض (لکه مونځ ، روژه ، زکوة وغیره) یا واجبات ورنه پاتې شوي وي نو د هغې به قضاء هم راوړي نو بیا به یې توبه قبلېږي .

(۱) أخرجه البيهقي في السنن ۱/۱۵۴ ، وابن أبي الدنيا من حديث ابن عباس مرفوعاً وذكره الحافظ في فتح الباري ۱۳/۲۷۱ .

او که انسان حقوق العباد ضائع کړي وي (لکه د يو مسلمان مال يې په ناجائزې طريقې سره خوړلې وي يا يې د هغه بې عزتي کړي وي) نو د دې سره بيا يوه بله خبره هم ضروري ده : چې مسلمان ته خپل حق واپس کړي يا د هغه نه معافي او غواړي . نو بيا به يې توبه قبلېږي . او که يو بل مسلمان يې په ناحقه وژلې وي ، نو که د مقتول وارثانو دې معاف کړو خو ديره بڼه ده ، دې به صرف استغفار وايي او په آئنده کې به دييانه کولو پخه اراده وکړي . او که هغوی د قصاص مطالبه کوله ، نو ځان به هغوی ته د قصاص اخيستو دپاره حواله کوي او که په يو پاکدامنه مسلمان زنا يې د زنا ته متهم لېږلې و او هغوی معاف نه کړو بلکه د حد کذب مطالبه يې کوله نو ځان به کوږو وهلو ته هم حواله کوي .^(۱)

د حضرت علي رضي الله عنه نه توبې :

(لکه دا خبره مخکې تيره شوې ده چې) د حضرت علي رضي الله عنه نه پوښتنه او شوه چې توبه څه ده وايي ؟ نو هغه ورته وويل چې توبه هغه ده چې په هغې کې شپږ خبرې وي :

۱ . عَنِ الْمَاضِي مِنَ الذُّنُوبِ النَّدَامَةُ ، ۲ . وَلِلْفَرَائِضِ الْإِعَادَةُ ، ۳ . وَرَدُّ الْمَقَالِمِ ،

۴ . وَاسْتِحْلَالُ الْخُصُومِ ، ۵ . وَأَنْ تَعِزَّمَ عَلَى أَنْ لَا تُعَوَّدَ ، ۶ . وَأَنْ تُرَيَّيْ نَفْسَكَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ تَعَالَى

كَتَابَ بَيِّنَاتِهَا فِي الْمَعْصِيَةِ . (۲)

۱ . په خپلو تيرو گناهونو پښيमानه کيدل ، ۲ . کوم فرائض او واجبات چې درنه پاتې شوي وي د هغې قضاء راوړل ، ۳ . په ظلم چې کوم مال د بل چا نه اخيستې شوې وي هغه واپس کول ، ۴ . په ژبه ، لاس يا خپو باندې چې دې بل مسلمان ته تکليف رسولې وي د هغه نه معافي غوښتل ۵ . په آئنده کې دې گناه ته نه ور تللو پوخ قصد او اراده کول ، ۶ . لکه څرنگ چې دې مخکې خپل ځان د الله جل جلاله په نافرمانۍ کې ليدلې و اوس خپل ځان د الله جل جلاله په فرمانبردارۍ کې اوويني .

يو شاعر وايي :

په عادتې توبه به خلاص د معصيته نشي * خو نصوحا غوندې توبه محکم سوگند اونکړي

(۱) تفسير قرطبي ج ۱۸ ص ۱۷۶ التحريم آيت ۸ . هکذا ذکر لي مرآة شرح مشکوٰة ج ۵ ص ۱۲۲ باب الاستغفار والتوبة .

(۲) التفسير مظهر ج ۹ ص ۳۴۵ ، التفسير روح المعاني ج ۲۸ ص ۲۹۰ التحريم آيت ۸ ، بضاوي مع حاشية القولوي ج ۱۹ ص ۱۶۵ التحريم آيت ۸ .

فقهی مسائل :

۱ : حقوق العباد تش په توبه نه معاف کيږي :

اوله مسئله داده : چې حقوق العباد تش په توبه نه معاف کيږي بلکه د حق خاوند ته به خپل حق سپاري يا به ورنه معافي غواړي. (۱)

وَأَمَّا حُقُوقُ الْأَدْمِيَّةِينَ فَلَا بُدَّ مِنْ إِصْلَاحِهَا إِلَى مُسْتَحِقِّهَا فَإِنْ لَمْ تُوصَلْ إِلَى أَرْبَابِهَا لَمْ يَتَخَلَّصْ مِنْ ضَرَرِ ذَلِكَ الذَّنْبِ إِلَّا بِتَزَكِّيهِ (۲)

هر چې حقوق العباد دي نو ددې د پاره دا ضروري ده چې خپل مستحق ته به يې سپاري. حکه که د حق خاوند ته دا حق اونه رسي نو دا کس ددې گناه د ضرر نه نه خلاصيږي. البته که هغه ورته خپل حق پرېږدي او معاف يې کړي نو بيا صحيح ده.

د ملا علي قاري رحمه الله تحقيق :

ملا علي قاري رحمه الله په شرح د فقه اکبر کې ليکلي :

وَأِنْ كَانَتْ مِمَّا يَتَعَلَّقُ بِالْعِبَادِ فَتَتَوَقَّفُ صِحَّةُ التَّوْبَةِ مِنْهَا عَلَى أَنْ يَتَخَلَّلَ أَوْ يَزِدَّهُ إِلَيْهِمْ. (۳)
او که ددې گناه تعلق د حقوق العبادو سره و نو بيا د توبې صحت په دې موقوف دی چې يا خو د هغه نه معافي او غواړي يا هغه ته خپل حق واپس کړي .

همدارنگې ملا علي قاري رحمه الله په مرقاة شرح د مشکوة کې ليکلي :

فَإِنْ حُقُوقَ الْعِبَادِ يَتَوَقَّفُ عَلَى إِزْوَائِهِمْ (۴)

بيشکه د حقوق العبادو نه توبه موقوف ده په راضي کولو د صاحب حق باندې، يا هغه ته به خپل حق واپس کولو باندې .

(۱) فتاوی محمودیه ج ۲۹ ص ۴۴۵ .

(۲) المفهم شرح مسلم ج ۷ ص ۷۱ کتاب الرقاق باب وجوب التوبة وفضلها ، فتاوی محمودیه ج ۲۹ ص ۴۴۵ .

(۳) شرح فقه اکبر ص ۱۹۴ بیان السام التوبة ، رياض الصالحين ص ۱۰ ، ۱۱ باب التوبة ، فتاوی محمودیه ج ۲۹ ص ۴۴۵ .

(۴) مرقاة شرح مشکوة ج ۳ ص ۱۶۸ کتاب الحج الفصل الاول ، فتاوی محمودیه ج ۲۹ ص ۴۴۵ .

د امام نووي رحمه الله تحقيق :

امام نووي رحمه الله فرمائي :

إِنْ كَانَتْ الذَّنْبُ مُتَعَلِّقًا بِبَنِي آدَمَ فَلَهَا شَرْطٌ آخَرٌ وَهُوَ رَدُّ الْبُظْلَمَةِ إِلَى صَاحِبِهَا أَوْ تَحْصِيلُ الْبَرَاءَةِ مِنْهُ. (۱)

که د گناه تعلق د بندگانو د حقونو سره و نو د دې د پاره (د استغفار او توبې سره سره) یو بل شرط هم دی چې صاحب حق ته خپل حق سپارل یا دهغه نه معافي غوښتل .

۲ : د هرې گناه نه توبه د هغې موافق وي :

دویمه مسئله داده چې د هرې گناه نه توبه د هغې موافق وي . یعنی که د سړي نه مونځ ، روژه ، زکوة ، حج وغیره قضاء شوي وي نو د دې توبه داده چې د دې فرائضو قضاء به راوړي . او که د چا مالي حق یې ضائع کړې وي نو یا خو به هغه ته خپل حق سپاري یا به ورنه معافي غواړي .

د صاحب د هدايي وينا :

صاحب د هدايي ليکلي : التَّوْبَةُ عَلَى حَسَبِ الْجَنَائَةِ . (۲)

توبه د جنایت موافق وي . یعنی چې څنګه جنایت وي همغه شان یې توبه وي .

۳ : که حقدار ته خپل حق واپس نکړي نو قیامت کې به

دده نه نیکی اخیستلې شي

دریمه مسئله داده چې که په دنیا کې د حق خاوند ته خپل حق واپس نکړي نو په آخرت کې خو به دده سره څه مال و دولت نه وي چې هغوی ته یې ورکړي ، لهذا دده نه به نیکی اخیستلې شي او د حق دار په عملنامه کې به جمع کولې شي .

(۱) مرآة شرح مشکوٰة ج ۵ ص ۱۲۲ باب الاستغفار والتوبة .

(۲) هداية ج ۳ ص ۱۷۳ کتاب الرجوع عن الشهادة .

او که دده سره نیکی ختمې شي او په ده د خلقو حقونه پاتې وي نو بیا به دهغوی گناهونه راخیستلې شي او په ده باندې به بار کولې شي.^(۱)

امام بخاري رحمه الله د نبی کریم صلی الله علیه وسلم دا حدیث را نقل کړې چې نبی علیه السلام فرمائي:

((مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عَرْضِهِ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لَا يَكُونَ دِيْنًا وَلَا دِرْهَمٌ إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدَرٍ مَظْلَمَتِهِ ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتٍ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ)) . (۲)

په چا باندې چې د بل ورور مسلمان حق وي که په هغه یې ظلم کړې وي ، دهغه عزت ته یې نقصان رسولې وي یا یې نور حقوق ورباندې وي نو د هغه نه دې نن ورځ معافي او غواړي ، مخکې د هغه ورځې نه په کومه ورځ چې د چاسره نه دینار وي او نه درهم . (یعنی مخکې د قیامت د ورځې نه . ځکه که نن ورځه معافي او نه غواړي نو د قیامت په ورځ خوبه دده سره درهم و دینار نوي) نو که دده سره نیکی وي نو د ظلم (او حق) په مقدار به دده نه نیکی اخیستلې شي (مظلوم او حقدار ته به ورکولې شي) او که دده سره نیکی نه وي نو د مظلوم او حقدار گناهونه به راخیستلې شي او په ده باندې به بار کولې شي .

۴ : که صاحب حق وفات او یا معلوم نوي د هغې نه د

توبې طریقه :

څلورمه مسئله داده : چې که صاحب حق پخپله وفات شوې وي نو د هغه ورثو ته به دا حق سپاري . او که ده ته دا معلومه نه وي چې دا مال ما د چا نه په ناجائزه طریقه سره اخیستې دی (یعنی اصل مالک ورته معلوم نه وي) نو بیا به دې دغه مال صدقه کوي .

(۱) احیاء العلوم ج ۴ ص ۵۰ کتاب التوبه .

(۲) بخاري ابواب المظالم والقصاص باب من کانت له مظلمة عند الرجل ۳۳۱/۱ طبعه لدیمی ، کنایات المفنی ج ۱ ص ۴۸۰ . بارهوان باب معاصي اور توبه .

د امام غزالي رحمه الله وينا :

امام غزالي رحمه الله ليکلي :

وَمَا لَا يُعْرِفُ لَهُ مَا لَكَ فَاعْلَيْهِ أَنْ يَخْصَدَ بِهِ . (۱)

د کوم مال چې ده ته مالک معلوم نوي نو په ده لازم دي چې دې دا مال صدقه کړي .

۵ : په توبې سره حرام مال نه جلايږي :

پنځمه مسئله داده چې په توبې سره حرام مال (مثلا په غلا يا زنا وغيره سره جمع شوې مال)

نه جلايږي بلکه په توبې سره صرف د گناه وبال ختم شي (۲)

۶ : په کوچني والي کې د کړل شوې گناه حکم :

شپږمه مسئله داده : چې که په کوچني والي او نابالغي کې کومه گناه شوي وي نو د هغې

مؤاخذه نشته . ځکه صريح حديث موجود دی ، نبی عليه الصلوة والسلام فرمائي :

((رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ : عَنِ الْمَغْضُوَّةِ حَتَّى يَفْقِيَ وَالنَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَالصَّبِيِّ حَتَّى

يَحْتَلِمَ)) . (۳)

ترجمه : د درې (۳) تنو څخه د مکلفيت قلم پورته کړل شوې :

۱ . هغه کس چې عقل يې گډوډ وي ترڅو چې عقلمند شوې نه وي .

۲ . اوده انسان ترڅو چې را بيدار شوې نه وي .

۳ . نابالغه هلک ترڅو چې بالغ شوې نه وي .

(۱) احياء العلوم ج ۵ ص ۵۰ کتاب التوبة .

(۲) كفايت المفتي ج ۱ ص ۲۸۴ .

(۳) ابن ماجه ابواب الطلاق باب طلاق المعتوه والصغير والنائم ص ۱۴۷ طبعه لديمي . كفايت المفتي ج ۱ ص ۲۸۵ بارهوان

باب معاصي اور توبه .

خلاصه :

عزتمندو مسلمانانو ! انسان عاجزه او کمزوري دی ، معصوم خو صرف انبياء کرام دي نور انسانان خو معصوم نه دي . نوکه د بشریت په تقاضاې ، د شیطاني وسوسو او د نفسي خواهشاتو د غلبې په وجه ورنه گناه اوشي نوده ته پکار دي چې دې په وخت ورنه توبه اوباسي او په همدې کې د انسان کاميابي هم ده . نبي ﷺ فرمائي :

((كُلُّ ابْنِ آدَمَ خَطَّاءٌ وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ)) (۱)

دهر انسان نه گناه كيږي خو بهترين په دوی کې هغه دې چې توبه اوباسي .
الله رب العزت دې مونږ ته د صحيح توبې ويستلو توفيق راکړي او بيادې راته په دې توبه باندي د استقامت توفيق هم رانصيب کړي .

آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ .

وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ

(۱) رواه الترمذي في القیامة باب ۹۴ . وابن ماجه في الزهد باب ۳۰ والدارمي والحاكم وقال الحاكم صحيح الاسناد . مشكوة باب الاستغفار والتوبة ، الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۲۶ كتاب التوبة والزهد .

د توبې په باره کې نور معتمد واقعات :

(نوښت : د توبې متعلق مې نور زړه راښکونکي او معتمد واقعات هم ذکر کړي، چې که موقع ډیره وي، وخت زیات وي نو مقررین حضرات ددې واقعاتو نه هم استفاده کولې شي. ځکه هره واقعه داسې د عبرت نه ډکه ده چې په اوریدو یې انسان په توبه ویستلو آماده کیږي او د گناهونو نه یې پخپله نفرت پیدا کیږي).

د کفل د توبې واقعه :

امام ترمذي رحمه الله په خپل کتاب کې او نور محدثینو هم د بني اسرائیلو د یو کس (کفل) واقعه را نقل کړې.

حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائي چې ما دا واقعه د پیغمبر علیه الصلوة والسلام نه د اووه (۷) پیرونه زیاته اوریدلې ده.

(په بعضو روایاتو کې ذکر دي چې سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَكْثَرَ مِنْ عَشْرَيْنَ مَرَّةً .

ما دا واقعه د نبي علیه السلام نه د شلو (۲۰) پیرونه زیاته اوریدلې ده)

نبي علیه السلام فرمائي چې په بني اسرائیلو کې یو کس ؤ کفل نوم یې ؤ، د گناهونو نه به یې ځان بالکل نه ساتلو، نو یوه ښځه ورته راغله (کومه چې روپو ته ډیره مجبوره وه) نو ده ورته شپيته (۶۰) دیناره ورکړه، خو په دې شرط چې دې به خپل حاجت ورنه پوره کوي، هرکله چې دې د زنا د پاره ورغې، نو ښځه اورپیده او په ژړا شوه. ده ورنه تپوس وکړو:

ولې ژاړې؟

هغې ورته وویل: چې دا کار (زنا) ما چیرته مخکې د سره کړې ندې، خو زه اوس سخته مجبوره یم. نو دده په زړه کې هم یره پیدا شوه او ورته وې ویل: چې کله تا دا کار مخکې ندې کړې او اوس یې صرف د مجبوري نه کوې، نو واخله دا دینار خالصه د الله تعالی د رضا د پاره (بغیر د زنا کولو نه). او دې کفل قسم وکړو:

لَا وَاللَّهِ لَا آغِصِي اللَّهُ بَعْدَهَا أَبَدًا.

قسم په الله، د دې نه پس به بيا هيچرې نافرمانې او نكړېم (او په اخلاص يې توبه اوويسته، د الله شان گوره چې) دې په همدغه شپه وفات شو نو سهر يې په دروازه ليكلي و: **إِنَّ اللَّهَ قَدْ غَفَرَ لِكَفْلِ**.

بيشكه الله ﷻ كفل ته مغفرت او بخښنه كړې. ^(۱)

فائده: محرمو مسلمانانو تاسو واوریده چې کفل کوم چې ټول عمر د الله ﷻ نافرمانې کړې وه خو چې په اخلاص يې توبه اوويسته نو الله ورته معافي وکړه او ټول گناهونه يې ورته معاف کړه.

خلوینست (۴۰) کاله د الله ﷻ نافرمانې کوونکي کس د توبې واقعه:

علامه ابن قدامة المقدسي رحمه الله په خپل کتاب (کتاب التواین) کې یو واقعه رانقل کړې: چې د حضرت موسی علیه السلام په زمانه کې سخت قحط راغې، خلق راجمع شو او حضرت موسی علیه السلام ته راغلل او عرض یې وکړو:

ای د الله رسول! ته د خپل رب نه دُعا او غواړه چې په مونږ باندې باران راوړوي. نو حضرت موسی علیه السلام د دوی سره صحرا ته اووت، تقریباً اويا زره (۷۰۰۰۰)، یا زیات خلق وو، دُعا یې او غوښته چې یا الله! په مونږ باران راوړوي، په مونږ خپل رحمت راوړوي، او د شیر خوار بچو، چاربیانو او بوډاگانو په وجه په مونږ خپل رحم وکړي. مگر آسمان نور هم صفا شو او نمر نور هم تیز شو.

حضرت موسی علیه السلام الله ﷻ ته عرض وکړو چې یا الله! که چیرته ستا په حضور کې زما مقام او مرتبه غورځیدلې وي نو د آخرې زمانې پیغمبر نبي أمي محمد رسول الله ﷺ په وسیله درنه دُعا غواړم چې په مونږ باران وکړه.

وحي راغله چې ای موسی (علیه السلام)! زما په نزد ستا په مرتبه کې څه فرق ندې راغلې، خو په تاسو کې یو کس دی چې د خلوینستو (۴۰) کالونه را په دیخوا زما په نافرمانۍ کې مبتلا دی او گناهونه کوي. ته په خلقو کې اعلان وکړه چې دغه کس د تاسو نه اووځي.

(۱) رواه الترمذي وحسنه كتاب القيامة باب ۴۸، وابن حبان في صحيحه، والحاكم والبيهقي. وقال الحاكم صحيح الاسناد، الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۵۰ كتاب التوبة والزهد حديث ۲۶.

ځکه د هغه د وجې مې په تاسو هم باران بند کړې . حضرت موسى عليه السلام عرض وکړو چې اې الله ﷻ! زه خويو کمزوري بنده يم ، زما آواز هم کمزوري دی نو د اويارو نه زياتو خلقو ته به زما آواز څنگه اورسي ؟ الله ﷻ ورته او فرمايل : چې ته اعلان وکړه او خلقو ته رسول يې زما کاردی . نو حضرت موسى عليه السلام او دريده ، اعلان يې وکړو :

يَا أَيُّهَا الْعَاصِي ! الَّذِي لَهُ أَرْبَعُونَ سَنَةً يَعَصِي رَبَّهُ أَقْسَمْتُ عَلَيْكَ أَنْ تَخْرُجَ مِنْ بَيْنِنَا .

اې هغه گناهگار بنده ! چې د څلويښتو کالو نه راپه ديخوا د الله ﷻ نافرمانی کوی ، زه تاته قسم درکوم چې زموږ د صفونو نه اوه . ځکه ستا په وجه الله ﷻ په مونږ هم باران بند کړې . دا اعلان چې دې گناهگار کس واوریده ، نو پاڅیده او څلور واړه طرفته يې اوکتل ، نو هيڅوک هم د صفونو نه او نه وتلو . دې پوهه شو چې دا کس همدا زه يم . خوده په زړه کې سوچ وکړو چې که اوس زه او وځم نو په ټولو بني اسرائيلو کې به رسوا شم ، او که نه او وځم نو زما په وجه په ټولو بني اسرائيلو باران بند دی ، نو کيناست او په سريې شادر واچول ، الله ﷻ ته متوجه شو او دا دُعایې او غوښته :

إِلٰهِي اَعْصِيَّتُكَ اَرْبَعِينَ سَنَةً فَأَمَهَلْتَنِي ، جُنَّتُكَ تَائِبًا فَقَبَّلْتَنِي .

اې الله ﷻ! ما څلويښت کال ستا نافرمانی وکړه خو تا مهلت راکړ او ستا ته توبه او باسمنو ما قبول کړه (يعنی زما توبه قبوله کړه) . ده لا دا خبره پوره کړې هم نوه چې يوه سپينه وريځ راغله او دومره ډير باران ورنه او شو گویا چې د مشکيزې څوله چا کلاؤ کړې .

حضرت موسى عليه السلام الله ﷻ ته عرض وکړو چې يا الله ! تر اوسه خو لا څوک د صفونو نه اوتي هم ندې نو تا څنگه په مونږ باران وکړو ؟ الله ﷻ ورته او فرمايل : ای موسى ! سَقَيْتُكُمْ بِالَّذِي بِهِ مَنَعْتُكُمْ .

د کوم کس په وجه مې چې درباندي باران بند کړې ؤ اوس مې د هغه په وجه درباندي باران او وړول (ځکه هغه راته توبه اوويسته) . حضرت موسى عليه السلام الله جل جلاله ته عرض وکړو چې يا الله ! دغه بنده خوماته اوښايه (چې زه يې اوگورم چې دا څوک دی ؟)

الله ﷻ ورته وفرمايل :

مَا فَضَحْتُهُ حَالَ مَعْصِيَتِهِ فَكَيْفَ أَفْضَحُهُ وَقَدْ تَابَ ؟

كله چې ده زما نافرمانی كوله هلته ما ندې رسوا كړې ، نو چې اوس يې توبه اوويست
(او فرمانبردار جوړ شو) نو څنگه يې رسوا كړم .^(۱)

فائده : محترمو مسلمانانو وروڼو ! تاسو واوریده چې كوم كس څلويښت كاله د الله ﷻ نافرمانی كړې وه خو چې په اخلاص يې توبه اوويسته نو الله ﷻ يې متصل توبه قبوله كړه او بيا يې دده پرده هم اوساتله ، چې په خلقو كې رسوا نشي .

د شرابو په سر كه باندي د بدلیدلو واقعه :

يو ورځ حضرت عمر رضی الله د مدینې منورې په يوه كوڅه كې روان ؤ ، نو يو ځوان ورته مخې ته راغې چې د جامو د لاندې يې پټ څه شي په لاس كې نيولې ؤ ، حضرت عمر رضی الله عنه ورنه تپوس وكړو : اې ځوانه ! ددې كپړو د لاندې دې څه شي په لاس كې پټ نيولي ؟ دده سره په بوتل كې شراب ؤ ، خوده ته حياء ورغله چې حضرت عمر رضی الله عنه ته ووايي چې دا شراب دي ، بل يې په زړه كې د حضرت عمر رضی الله عنه نه يره هم وه چې هسې نه جزاء راكړي . نو زړه كې سخت خفه شو او الله جل جلاله ته يې سوال وكړو چې يا الله ! كه تا اوس زما پرده اوساتله او زه دې درسوایي نه بچ كړم نو زما توبه ده ، زه به بيا هيڅكله شراب اونه څكم . نو حضرت عمر رضی الله عنه ته يې جواب وركړو چې اې امير المؤمنين ! داسر كه ده . هغه ورته وويل : ته او بنياده چې زه يې اوگورم . ده چې ورته اوخوډه نو يقيني الله جل جلاله دا شراب په سر كه بدل كړي وو .^(۱)

فائده : قدرمنو ! تاسو واوریده چې دې ځوان په اخلاص توبه وويسته نو الله جل جلاله يې پرده هم ځوندي كړه او دده خبره يې هم دروغ نكړه بلكه شراب يې ورله په سر كه بدل كړه .

(۱) كتاب التوايين لابن لدامة المقدسي ص ۷۳ ، كرامات اولياء ، لزه البساتين .

(۲) درة الناصحين ص ۳۲۴ .

د يو کفن کش د توبې قبلیدلو واقعہ :

فقيه ابو الليث ثمرقندي رحمه الله په خپل کتاب (تنبيه الغافلين) کې د عبرت نه ډکه يوه واقعہ رانقل کړې ده : چې يو ورځ حضرت عمر رضي الله عنه د نبي کریم صلی الله عليه وسلم دربار ته حاضر شو نو ژړل يې . نبي عليه السلام ورنه پوښتنه وکړه :

مَا يُبْكِيكَ يَا عُمَرُ ؟ اې عمر ! تا څه شی ژړوي ؟ (يعنی ولې ژاړې ؟)

جواب يې ورکړو چې اې د الله ﷻ رسوله ! چې راتلم نو په دروازه کې مې يو ځوان اوليدو چې د يو گناه په وجه يې ډير زيات ژړل . دهغې په وجه ماله هم ژړا راغله .

نبي عليه السلام ورته او فرمايل چې ورشه د تڼه يې راوړله . کله چې هغه ځوان د تنه راغې نو

نبي ﷺ ورنه تپوس وکړو : مَا يُبْكِيكَ يَا شَاب ؟ اې ځوانه ! څه له ژاړې ؟

هغه جواب ورکړو چې ډير گناهونه مې کړي دي او دهغه جبار ذات (الله ﷻ) نه ويريم

(چې سخته سزابه را کړي) . نبي عليه السلام ورنه پوښتنه وکړه :

أَشْرَكَتَ بِاللَّهِ يَا شَاب ؟ اې ځوانه د الله ﷻ سره دې شرک کړې ؟ هغه ويل نه .

بيا يې ورنه تپوس وکړو : أَقْتَلْتَ نَفْسًا بِغَيْرِ حَقِّ ؟ آيا په ناحقه دې څوک وژلې دی ؟

هغه ويل : نه . نبي عليه السلام ورته او فرمايل :

فَإِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ ذُنُوبَكَ وَلَوْ كَانَ مِثْلَ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَالْأَرْضَيْنِ السَّبْعِ وَالْجِبَالِ الرَّوَاسِي .

که چيرته ستا گناهونه د اوو (۷) آسمانونو ، اوو (۷) زمکو او ددې مضبوطو غرونو برابر وي

نو هم الله ﷻ يې معاف کوي .

هغه ورته وويل : اې د الله رسوله ! زما گناه د دينه هم لويه ده . نبي ﷺ ورته او فرمايل :

ذَلْبُكَ أَعْظَمُ أَمِ الْكُزْبِي ؟ ستا گناه لويه ده يا کړسې ؟ هغه جواب ورکړو : زما گناه .

بيا ورته نبي ﷺ او فرمايل : ذَلْبُكَ أَعْظَمُ أَمِ الْعَرْشُ ؟ ستا گناه لويه ده يا عرش ؟

هغه وويل : زما گناه . بيا ورنه نبي ﷺ پوښتنه وکړه : ذَلْبُكَ أَعْظَمُ أَمِ الْهَيْكَلُ ؟

ستا گناه لویه ده او که الله ﷻ؟ (یعنی دهغه عفو؟) هغه وویل: الله ﷻ خو ډیر لوی او اعظم دی. (دهغه عفو او بخښنه ډیره لویه ده). نبي ﷺ ورته او فرمایل:

فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذَّنْبَ الْعَظِيمَ إِلَّا اللَّهُ. چې دا لوی لوی گناهونه خو صرف همغه ذات بخي. خو اې ځوانه! داراته او وایه چې هغه کومه گناه تا کړې؟ (چې تاته دومره غټه معلومېږي) هغه ورته وویل: اې دا الله ﷻ رسول! د تانه حیا راځي (نه یې شم درته ویلی). نبي علیه السلام بیا ورته او فرمایل: چې خیر دې او وایه، څه گناه دې کړې؟ هغه ورته شروع شو:

اې دا الله ﷻ رسول! زه کفن کشیم، دا وو (۷) کالونه راپه دیخوا د مړو نه کفنونه او باسم (او بیا یې خرڅوم). یو څو ورځې مخکې د انصارو یو جینی وفات شوه، چې کله د شپې زده کفن ویستلو دپاره ورغلم او کفن مې ورنه را اوویست، راروان شوم، چې څه اندازه راغلم نو شیطان راباندې غلبه وکړه، دوباره ورغلم او دهغه جینی سره مې زنا هم وکړه. چې کله ورنه راروان شوم، نو هغه جینی راپسې آواز وکړو:

وَيْلَكَ يَا شَابَّ أَمَا تَسْتَحْيِي مِنْ دِيَانِ يَوْمِ الَّذِينَ يَضَعُ كُرْسِيَهُ لِلْقَضَاءِ وَيَأْخُذُ الْمَظْلُومِ مِنَ الْقَالِمِ. تَرَكَتْنِي عُرْيَانَةً فِي عَسْكَرِ الْمَوْتِ وَأَوْقَفْتَنِي جُنُبًا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ.

افسوس دی پدې تابهاندې اې ځوانه! آیا تاته د قیامت دهغه ورځې نه حیا نه درځي؟ په کومه ورځ چې به الله ﷻ د فیصلې دپاره کرسی اولېوي، د ظالم نه به د مظلوم دپاره حق اخلي، تاخو زه د مړو په ډله کې برېنده پریښودم، او په دې دې مجبوره کړم چې د قیامت په ورځ د الله ﷻ په دربار کې د جنابت په حالت کې اودرېږم.

کله چې نبي ﷺ دا خبرې واوریدې نو ډیر غصه شو او دې ځوان ته یې او فرمایل: چې اې فاسقه! او څه د مانه. نو دا ځوان را اووت، او یو غره طرفته لاړ، هلته یې په اخلاص توبه او ویسته، او خلویښت ورځې یې الله ﷻ ته سوال و زاري وکړې، کله چې خلویښتمه ورځ شوه نو دې ځوان سر آسمان طرفته اوچت کړو او دا دُعایې وکړه:

اې د آدم او حوا بي بي ربه! که چیرته تا زما توبه قبوله کړې وي نو ددې خبر پیغمبر علیه السلام او دده ملگرو (صحابه کرامو) ته ورکړه، او که نه ددې وي قبوله کړې نو بیا د آسمانه اور رانازل کړه، ما پرې دلته اوسوزوه، خو د آخرت د اور نه راته نجات راکړه.

بل طرفته حضرت جبريل عليه السلام نبي كريم عليه السلام ته راغلو، سلام يې واچول، او عرض يې وكړو چې اې د الله رسوله! په تاسو باندې الله تعالى سلام وايي. نبي عليه السلام د سلام بشكې جواب وركړو.

بيا حضرت جبريل عليه السلام عرض وكړو: اې د الله رسوله! الله تعالى فرمائي:

أَنْتَ خَلَقْتَ الْخَلْقَ؟ آیا دا مخلوق تاسو پيدا كړې؟ نبي عليه السلام جواب وركړو چې نه. بلكه الله تعالى زه هم پيدا كړې يم، او دا مخلوق يې هم پيدا كړې.

حضرت جبريل عليه السلام دوباره او فرمايل چې الله تعالى تپوس كوي: أَنْتَ تَزُرُّهُمْ؟ آیا دې مخلوق ته تاسو رزق وركوئ؟ نبي عليه السلام جواب وركړو چې نه. بلكه الله تعالى ماته او دې ټول مخلوق ته رزق وركوي.

حضرت جبريل عليه السلام په دريم ځل عرض وكړو چې الله تعالى پوښتنه كوي: أَنْتَ تُتُوبُ عَلَيْهِمْ؟ آیا تاسو ددې مخلوق توبه قبلوئ؟ نبي عليه السلام جواب وركړو چې نه. بلكه الله تعالى زما او ددې ټول مخلوق توبه قبلوي.

اخير كې جبريل عليه السلام عرض وكړو: چې الله تعالى فرمائي:

تُبَّ عَلَى عَبْدِي فَإِنِّي تُبُّتُ عَلَيْهِ.

ته زما دابنده معاف كړه ځكه ما دده توبه قبوله كړه. (ځكه ده ماته ډيرې زارې وكړې او په اخلاص يې توبه اوويسته). نبي كريم صلى الله عليه وسلم هغه ځوان را اوغوښت او زيرې يې وركړو چې الله تعالى ستا توبه قبوله كړه.

فائده: محترمو مسلمانانو تاسو دپته سوچ او كړئ چې ددې ځوان نه څومره غټه ګناه شوې وه خو چې په اخلاص يې توبه وويسته، او الله تعالى طرفته متوجه شو نو الله تعالى يې توبه قبوله كړه. (۱)

په توبه كوونكي ځوان باندې دوريځې دسوري واقعه :

د حضرت عبدالله بن مبارك رحمه الله په باره كې ذكر دي چې دده په زړه كې د يوې ښځې سره ډير محبت ؤ ، يو ځل يې ټوله شپه د هغې په انتظار كې تيره كړه ، خو هغه رانغله ، آخر د صبا آذان او شو ، ده د ځان سره سوچ وكړو چې صرف د يوې ښځې د پاره مې ټوله شپه وينه تيره كړه او ملاقات هم اونشو ، كه چيرته د الله ﷻ په عبادت كې مې ټوله شپه وينه تيره كړې وې نو الله ﷻ به راباندې څومره رحم كړې وى ، او څومره اجر به يې راكړې وې .

نو پخه توبه يې اوويسته ، او د علم حاصلولو دپاره د علماو يوې علاقې طرفته روان شو ، چې كله د ښهر نه بهر اووت ، سخته گرمي وه ، په لاره كې ورسره يو بزرگ هم ملگرې شو ، دواړه د علماو علاقې طرفته روان وو ، د الله ﷻ شان گوره چې په دې سخته گرمۍ كې د دوى د پاسه وريځ روانه وه ، او سورې يې ورباندې كړې ؤ ، حضرت عبدالله بن مبارك دا سوچ كولو چې دې وريځ ددې بزرگ په وجه په مونږ سورې كړې ، او دې بزرگ هم همدا گمان كولو چې دا په ما باندې د الله ﷻ خصوصي رحمت دى .

خو چې كله دواړه هغه علاقې ته اورسيده ، نو دواړه جدا شو ، او خپل خپل مقصدي ځاي طرفته روان شو ، نو دا وريځ د عبدالله بن مبارك رحمه الله په سر روانه شوه ، دې بزرگ چې دا اوليده نو ډير حيران شو او رامنډه يې كړې ، دده نه يې پوښتنه وكړه : چې ستا دې په الله ﷻ قسم وي ريشتيا راته اووايه چې تا كوم عمل كړې چې د هغې په وجه ستا په سر باندې وريځ روانه ده او د گرمۍ نه يې بچ اوساتلې ؟

د حضرت عبدالله بن مبارك رحمه الله په سترگو كې اوڅكې راغلې او وې ويل چې ما خود يو گناه نه توبه اوويسته ، او د علم حاصلولو دپاره مې ددې علماو د علاقې نيت راكړې . خو زما پروردگار دومره غفورورحيم او قدر دان ذات دى چې هغه په دنيا كې زما دپاره د گرمۍ نه د بچ كيدو دپاره انتظام وكړو ، زه اميد لرم چې په آخرت كې به مې هم د جهنم د اور نه حفاظت كوي ^(۱)

فائده : قدرمنو مسلمانانو ! تاسو واوریده چې الله ﷻ د انسان د توبې شومره قدر داني کونکې دی چې یو کس د گناه نه په اخلاص توبه او ویسته نو د دنیا د نمر د گرمائش نه یې ورله حفاظت وکړو ، نو د جهنم په اړه به یې څنگه اوسوزوي ؟

د قارون په واقعه کې عبرت :

علامه جلال الدین سیوطي رحمه الله په خپل تفسیر (الدر المنثور في التفسير بالماثور) ، او علامه جارا الله زمحشري رحمه الله په خپل تفسیر (تفسير كشاف) کې د آیت :

﴿ فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ ﴾ (۱) دلاندې د قارون تفصیلي واقعه رانقل کړې ، چې پکې د مسلمانانو د پاره ډیر لوي عبرت او نصیحت پروت دی . زه به یې درته څه خلاصه بیان کړم :

قارون د حضرت موسی ﷺ د تره ځوي ؤ ، ډیر مال و دولت ورسره ؤ ، او ددې مال په نشه کې ډیر مست ؤ . خو ددې دومره ډیر مال و دولت باوجود بیا هم ډیر حریص ؤ ، او هر وخت به یې حضرت موسی ﷺ ته د ضرر رسولو کوشش کولو . کله چې د زکوٰۃ حکم راغې ، نو هم ده انکار وکړو ، او قوم ته یې وویل چې موسی ﷺ د تاسو نه صرف په چل کې مال اخلي .

ملګرو ورته وویل چې ته زمونږ مشر یې ، ته چې څه حکم کوي مونږ یې منو . قارون وویل چې زه به یوه زنا کاره بنځه د مال و دولت په زور پدې راضي کړم چې په حضرت موسی ﷺ باندې د زنا تهمت اولېږي . (نو په خلقو کې به بدنام شي ، خلق به بیا دده خبرو ته غوږ نه ږدي) نو ده د یوې زنا کاره بنځې سره خبره وکړه چې کله د اختر په ورځ حضرت موسی ﷺ د تورات احکامات بیانوي نو ته به پرې تهمت اولېږي . هغې وویل چې صحیح ده .

کله چې د اختر ورځ شوه ، او حضرت موسی ﷺ خپل قوم ته د تورات احکامات بیانول شروع کړه : چې ای بني اسرائيلو ! که چا غلا وکړه نو مونږ به یې لاس پریکوو که چا زنا وکړه او شادي شده کس ؤ نو مونږ به یې رجم کوو . نو په دې کې قارون راپاڅیده او وې ویل : که دا کار تا وکړو نو بیا ؟ حضرت موسی ﷺ ورته او فرمایل چې زما هم همدا حکم دی .

قارون وويل چې بعضې خلق دا گمان کوي چې تا دا کار د فلانکۍ ښځې سره کړې دى. کله چې هغه ښځه راوستې شوه، حضرت موسى عليه السلام ورته قسم ورکړو چې ريشتيا ووايه، او صحيح خبره بيان کړه. هغې اقرار وکړو چې ماته قارون دومره دومره مال و دولت را کړې دى چې ته په حضرت موسى عليه السلام باندې تهمت اولېوه، خو زه دا گواهي ورکوم چې ته پاک يې او د الله تعالى رسول يې.

حضرت موسى عليه السلام په سجده پريوت او الله تعالى ته په ژړا شو. الله تعالى ورته وحي وکړه: **مُرِ الْأَرْضَ بِمَا شِئْتَ فَإِنَّهَا مُطِيعَةٌ لَكَ.**

اې موسى! زه کې ته حکم وکړه چې څه ستا خوښه وي، زمکه به ستا تابعداري کوي. نو حضرت موسى عليه السلام زمکې ته حکم وکړو:

يَا أَرْضُ خُذِيْهُمْ. اې زمکې دې او دده ملگري اونيسه.

نو زمکې ټول لاندې راښکل، تردې چې د زنگونو پورې ډوب شو.

قارون او دده ملگرو حضرت موسى عليه السلام ته سوال او زاري شروع کړې، چې مونږ معاف کړه، او قسمونه يې کول چې بيا به هيڅکله داسې نه کوو. خو حضرت موسى عليه السلام معاف نکړه. حضرت موسى عليه السلام په دويمه پيره زمکې ته حکم وکړو:

خُذِيْهُمْ. دوى ټول اونيسه (رايې کاره) نو زمکې تر نيمايي بدن پورې راښکوده. دوى

بيا سوال او زاي شروع کړې. خو حضرت موسى عليه السلام معاف نکړه. ځکه دې ډير غصه ؤ.

په دريمه پيره حضرت موسى عليه السلام زمکې ته حکم وکړو: **خُذِيْهُمْ.** دوى ټول اونيسه. نو زمکې ټول ډوب کړه.

د دوى د غرقيدلو نه وروستو الله تعالى حضرت موسى عليه السلام ته وحي را اوليږله چې:

يَا مُوسَى مَا أَفْلَكَ اسْتَغَاثُوا بِكَ مِرَارًا فَلَمْ تَرْحَمْهُمْ أَمَّا وَعِزَّتِي لَوْ إِنِّي دَعَوْتُ مَرَّةً وَاحِدَةً لَوْ جَدُّوْنِي قَرِيبًا مُّجِيبًا. (١)

(١) تفسير کشاف ج ٣ ص ٤٣٧ القصص آيت ٨١، الدر المنثور فى التفسير بالمأثور ج ٦ ص ٣٨٦، تفسير مدارک ج ٢ ص

٢٧٧ القصص آيت ٨١.

اې موسى! دا ستا څومره سخت زړه دى چې قارون او دده ملگرو درته څومره زارى وکړې خو تا پرې رحم اونکړو (اومعاف دې نکړه). زما دې په خپل عزت قسم وي که چيرته دوى صرف يو پيره ماته آواز کړې وې او د ماندي يې مدد غوښتې وې نو دوى به زه توبه قبلوونکې موندلې وى (يعنى مابه معاف کړي وو).

فائده: محترمو مسلمانانو تاسو دالله ﷻ دې دومره لوي رحم وگرم ته اوگورئ چې هغه قارون چې هروخت به يې حضرت موسى ﷺ ته ضرر رسولو، دزکوة نه يې انکار کړې ؤ، حتى چې په حضرت موسى ﷺ باندې يې د تهمت لېږولو جرات هم کړې ؤ خو الله ﷻ حضرت موسى ﷺ ته فرمايي: که دې قارون او دده ملگرو ستا په ځاي د مانه معافي غوښتې وې او ماته يې زاري کړې وې نو مابه معاف کړي وو.

نواوس تاسو ووايي چې يو کس مسلمان وي، او دپيغمبر عليه السلام امتي وي او دده نه څه نافرماني اوشي او دې په اخلاص باندې الله ﷻ ته توبه اوباسي نو آيا الله ﷻ به دده توبه نه قبلوي؟ بلکه قبلوي به يې. الله جل جلاله فرمائي:

﴿وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ﴾ (۱)

ترجمه: الله ﷻ هغه ذات دى چې د خپلو بندگانو توبه قبلوي او گناهونه ورته معاف کوي. بل ځاي الله ﷻ فرمائي:

﴿وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ﴾ (۲)

بيشکه زه ډير بخښونکې يم هغه چا لره چې هغه توبه اوباسي.

د يو شرابي د توبې واقعه:

يو پيره حضرت سفيان ثوري رحمه الله اوده ؤ، په خوب کې يې د يو بزرگ سره ملاقات اوشو، هغه ورته وويل چې اې سفيان! پاڅه. ستا گاونډي وفات شوې دى، د هغه جنازه تياره ده، هغه وکړه. سفيان ثوري رحمه الله چې راپاڅيده نو حيران ؤ چې زما گاونډي خو شرابي او گناهگار دى نو څنگه ماته حکم اوشو چې دده جنازه وکړه؟

(۱) الشورى آيت ۲۵.

(۲) طه آيت ۸۲.

خو بيا يې سوچ وکړو چې راشه هلته ورشه ، معلومات خوبه او کړې . نو چې هلته ورغې د کلي والو نه يې پوښتنه وکړه چې دې په څه حال کې وفات شوې ؤ ؟ هغوی ورته وويل چې دا خو يو گناهگار شرابي کس ؤ ، خو د مرگ نه مخکې ده الله ﷻ ته په اخلاص توبه او ويسته ، او د الله ﷻ د وړاندې يې ژړا او زاري وکړې او دا دُعا يې وکړه چې اې د دُنیا او آخرت مالک ! د ماسره خو هيڅ نیک اعمال نشته په ماباندې خپل رحم وکړه .

سفيان ثوري رحمه الله پوهه شو چې الله ﷻ دده توبه قبوله کړې ، او گناهونه يې ورته معاف کړي . نو ځکه ماته دده د جنازې حکم وکړې شو .^(۱)

واقعہ : په معافي غوښتلو سره په هماغه ځاي گناه معاف کيدل :

حضرت جابر رضی الله عنه فرمايي چې يو ځوان د نبي کریم صلی الله عليه وسلم د ربارته حاضر شو ، او دوه (۲) يا درې (۳) پيرې يې دا کلمات وويل :

وَاذْنُوبَاہُ ، وَاذْنُوبَاہُ ، وَاذْنُوبَاہُ . هائي زما گناهونو (درې پيرې يې دا کلمات وويل)
نبي عليه السلام ورته وفرمايل چې داسې اووايه :

اَللّٰهُمَّ مَغْفِرَتُكَ اَوْسَعُ مِنْ ذُنُوْبِيْ وَرَحْمَتُكَ اَرْحَمُ عِنْدِيْ مِنْ عَمَلِيْ .

اې الله ستا مغفرت زما د گناهونو نه زيات وسيع (او فراخه) دی ، او د خپلو اعمالو په نسبت ستا د رحمت ماته ډير اميد دی (نو زما مغفرت وکړه او په ما خپل رحم وکړه)
نو هغه نو جوان دا کلمات وويل . نبي عليه السلام ورته وفرمايل :

عُدْ . دوباره يې ووايه . هغه دوباره وويل . بيا ورته نبي ﷺ په دريمه پيره وفرمايل :

عُدْ . بيا يې ووايه . نو هغه بيا وويل . آخر کې نبي ﷺ ورته وفرمايل :

قُمْ فَقَدْ غَفَرَ اللّٰهُ لَكَ . اې ځوانه پاڅه . الله جل جلاله درته گناهونه معاف کړه .

فائده : محترمو څومره د خوشخبرۍ زيرې دی چې صرف په درې پيرې مذکوره کلماتو

(۱) اهل دل کے تہا ہننے والے واقعات ج ۲ ص ۱۰۹ .

ويلو سره ورته الله ﷻ ټول گناهونه معاف كړه. نو مونږ ته هم پكار دي چې د الله ﷻ نه د خپلو گناهونو د بخلو سوال وكړو. ^(۱)

د زاذان سندر غاړې د توبې واقعه :

ملا علي قاري رحمه الله په مرقاة شرحه د مشكوة كې د شيخ عبدالقادر جيلاني رحمه الله په حواله يو واقعه ذكر كړې ده : چې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنهما يو ورځ د كوفې په اطرافو كې تيريد ه نو څه فاسقان په يو كور كې را جمع شوي وو ، شراب يې څكل . په دوى كې يو كس سندر غاړې (سندرې ويونكې) زاذان هم ؤ ، چې رباب به يې وهل او ورسره به يې سندرې هم ويلې .

كله چې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنهما دده آواز واوريد ه نو وې ويل :

مَا أَحْسَنَ هَذَا الصَّوْتُ ، لَوْ كَانَ بِقِرَاءَةِ كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى كَانَ أَحْسَنَ .

څه بنده دى دا آواز كاش چې ده ورباندې د الله ﷻ د كتاب (قرآن) تلاوت كولې نو ډير به ښه وو . ابن مسعود رضی الله عنه په سرباندې څادر واچول او روان شو . زاذان دده خبرې واوريدې پوښتنه يې وكړه دا څوك ؤ ؟ او څه يې ويلې ؟ خلقو ورته وويل چې : دا حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنهما د رسول الله ﷺ صحابي ؤ ، او ويل يې : چې څومره ښه آواز دى ، خو كاش چې ده ورباندې د قرآن مجيد تلاوت كولې . نو د زاذان په زړه كې يره پيدا شوه ، راپاڅيد ، خپله شپيلۍ يې ماته كړه ، او په منډه يې د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنهما پسې ځان اورسول .

زاذان په غاړه كې خپل دَسْمَال (رُومال) اچولې ؤ ، او د ابن مسعود رضی الله عنهما مخې ته په ژړا شو . ابن مسعود رضی الله عنهما غاړه وركړه او دواړه په ژړا شو ، بيا حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه او فرمايل :

كَيْفَ لَا أُحِبُّ مَنْ أَحَبَّ اللَّهَ .

زه څنگه د هغه كس سره محبت اونكړم چا سره چې الله ﷻ محبت كوي . (يعنې چې څنگه دده سره اوس الله ﷻ محبت كوي نو زه هم ورسره محبت كوم)

نو زاذان په اخلاص توبه اوويسته ، او د حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنهما سره ملگرې شو ، هميشه به دده سره و، قرآن کریم يې هم ياد کړو ، او ډير غنم يې هم ورنه زده کړو ، بلکه د علم امام شو؛ تردې چې ډيرو رواياتو کې راځي :

عَنْ زَادَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا.....

چې دا روايت د زاذان نه نقل دی ، هغه د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنهما نه نقل کړې^(۱)

(۱) مرآة شرح مشکوٰة ج ۵ ص ۹ . ط . مکتبه امداديه ملتان ، تنبيه الغافلين باب آخر من التوبة ص ۵۵ . ط . دارالفکر بيروت .

۶۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ . الاعراف آیت ۵۶ .

﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ . الاعراف آیت ۱۵۶ .

د الله جل جلاله رحمت او مهرباني

تأليف :

أَبُو الشَّامِسِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفِيَ عَنْهُ

مَدَارِس دَارُ الْعُلُومِ فَيْضُ الْقُرْآنِ اكاخيل كالونی مردان

د ابان بن ابي عياش رحمه الله د مغفرت سبب :

امام غزالي رحمه الله په احياء العلوم کې ذکر کړي دي : چې ابان بن ابي عياش يو عالم ؤ ، خلقو ته به يې د الله جل جلاله د رحمت او د الله ﷻ نه د ښه اميد ساتلو ډير ذکر کولو ، کله چې دې وفات شو ، نو چا په خوب کې وليد پوښتنه يې ترې وکړه :
چې الله ﷻ درسره څه معامله وکړه ؟ ده ورته په جواب کې وويل چې کله زه د الله ﷻ حضور ته پيش شوم ، نو الله ﷻ رانه پوښتنه وکړه :

مَا الَّذِي حَمَلَكَ عَلَىٰ ذَٰلِكَ ؟

په تا باندې څه شى باعث ؤ ، چې خلقو ته دې زما د رحمت او د مانده د ښه اميد تذکره زياته کوله ؟

ما ورته جواب ورکړو :

أَرَدْتُ أَنْ أُحِبِّبَكَ إِلَىٰ خَلْقِكَ .

اې الله ! زما خوا اراده دا وه چې زه تا خلقو ته محبوب کړم ، او د خلقو په زړونو کې ستا محبت واچوم (بيا به ستا عبادت پخپله کوي ، او د گناهونو نه به هم ځان ساتي) .
نو الله ﷻ راته او فرمايل :

قَدْ غَفَرْتُ لَكَ . (١)

(اى ابان بن ابي عياش ! چې کله ستا اراده دا وه نو) ما ستا بخښنه وکړه .

(١) احياء العلوم ج ٣ ص ١٩٣ کتاب الخوف والرجاء .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
د الله جل جلاله رحمت او مهرباني

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ ، وَلَا رَسُولَ بَعْدَهُ . وَهُوَ خَاتَمُ
 النَّبِيِّينَ ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ ، وَعَلَى مَنْ تَبِعَهُ وَتَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ .
 أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ . قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى
 فِي الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ وَالْفُرْقَانِ الْحَبِيدِ : ﴿ إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴾ (١).
 وَقَالَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ ﴿ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ﴾ (٢).
 ((وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : أَنَا عِنْدَ كُلِّ عَبْدٍ يَبِي وَأَنَا مَعَهُ حَيْثُ يَذْكُرُنِي)) (٣).
 صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ .

زما خوږو قدرمنو او عزت مندو مسلمانانو وروڼو ! الله رب العزت په خپل بنده باندې ډیر
 زیات مهربانه دي ، تر دې چې یو حدیث شریف کې راځي :
 چې الله ﷻ د خپل بنده سره د اویا (۷۰) مورانونه هم زیات محبت کوي .
 قدرمنو ! تاسو د پته سوچ وکړئ چې یو مورد خپل بچي سره څومره زیات محبت کوي :
 په خپله بڼه خوراک نه کوي خو بچي ته یې ورکوي ، په خپله په کمد بستره ځملي خو بچي په
 اوچه بستره ځملي ، او چې بچي یې مریض شي نو څو څو شپې ورسره وینسې هم تیروي ، تر
 هغې یې زړه قرار نه مومي تر څو یې چې دا بچي روح شوې نه وي .
 نو چې کله یو مورد بچي سره دومره محبت کوي ، نو الله ﷻ د خپل بنده سره د اویا (۷۰)
 مورانونه هم زیات محبت کوي (او رحمتونه پری راوړوي) .

(١) الاعراف آیت ٥٦ .

(٢) الاعراف آیت ١٥٦ .

(٣) أخرجه البخاري في التوحيد باب ١٥ ، ٣٥ . ومسلم في النوبة حديث ١ ، والذكر حديث ٢ و ١٩ . الترغيب والترهيب
 ج ٢ ص ٣٥ باب الترغيب في الرجاء وحسن الظن بالله عز وجل .

رحمت په وجه مخلوقات په يو بل مهرباني (مينه) کوي، په يو بل رحم کوي، او د همدغه يو رحمت په وجه وحشي حيوان په خپل بچي باندې رحم (مينه) کوي.

او الله ﷻ دا يو کم سل (٩٩) رحمتونه د قيامت ورځې ته مؤخر کړي (ساتلي)، چې بيا به په خپلو خاصو بندگانو باندې ددې په ذريعه رحم کوي (او دا پوره سل (١٠٠) واره رحمتونه به د خاص مؤمنانو بندگانو د پاره وي).

د الله ﷻ رحمت په دنيا کې هر شي ته عام دي :

الله جل جلاله فرمائي :

﴿ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ ﴾ (١)

ترجمه : زما عام دی هر شي ته (په دنيا کې) (٢)

حافظ جلال الدين سيوطي رحمه الله په خپل تفسير [الدر المنثور في التفسير بالماثور] کې ددې آيت د لاندې ليکلي :

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائي : چې کله دا آيت ﴿ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ ﴾ نازل شو، نو ابليس وويل : اَنَا مِنَ الشَّيْءِ زه هم په شيانو کې يو شي يم نو ماته به هم (په آخرت کې) د الله ﷻ رحمت رسيږي .

نو چې کله الله جل جلاله او فرمايل :

﴿ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴾ (٣)

ترجمه : پس ډير زړه زه دا رحمت اوليکم (خاص کړم) د هغه خلکو د پاره چې پر هيزگاري کوي (په دنيا کې) زکوة ورکوي، او هغه خلق کوم چې زمونږ په آيتونو ايمان راوړي .
نو ابليس نااميد شو . بيا يهود او نصاري و وويل : چې په دې رحمت کې به (د قيامت په ورځ) مونږ هم شامل يو، ځکه مونږ هم متقيان يو، په خپل خپل کتاب (توراة او انجيل) ايمان لرو، او زکوة هم ورکوو. نو چې کله الله ﷻ او فرمايل :

(١) الاعراف آيت ١٥٦.

(٢) حسن صاحب فرمائي : ان هذه الرحمة على العموم في الدنيا والخصوص في الآخرة . زاد المسير ج ٢ ص ١٦٠.

(٣) الاعراف آيت ١٥٦.

﴿ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ ﴾ (۱)

دا رحمت به دهغه چا د پاره خاص وي چې هغوی تابعداري د هغه رسول کوي کوم چې نبي امي دی.

نویهود او نصاری هم ناامیده شو، او د قیامت دورځی سل (۱۰۰) واړه رحمتونه د مومنانو دپاره خاص شو. (۲)

د بني اسرائيلو د يو کفن کشف واقعہ :

نبي عليه الصلوة والسلام خپل امت د ناامیدی او مایوسی نه د بچ کولو د پاره دوی ته د نبي اسرائيلو د يو کس واقعہ ذکر کړې، دا واقعہ امام بخاري رحمه الله او امام مسلم رحمه الله رانقل کړې چې نبي عليه الصلوة والسلام فرمايلي :

قَالَ رَجُلٌ لَمْ يَعْمَلْ حَسَنَةً قَطُّ لِأَهْلِهِ : إِذَا مَاتَ فَخَرِّقُوهُ ثُمَّ اذْرُوهُ نِصْفَهُ فِي الْبَرِّ وَنِصْفَهُ فِي الْبَحْرِ فَوَاللَّهِ لَيَنْقُذَ اللَّهُ عَلَيْهِ لِيَعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا لَا يَعْذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ . فَلَكَامَاتِ الرَّجُلِ فَعَلُوا مَا أَمَرَهُمْ فَأَمَرَ اللَّهُ الْبَرَّ فَجَمَعَ مَا فِيهِ ، وَأَمَرَ الْبَحْرَ فَجَمَعَ مَا فِيهِ ، ثُمَّ قَالَ : لِمَ فَعَلْتُمْ هَذَا ؟ قَالَ مِنْ خَشْيَتِكَ يَا رَبِّ ۚ وَأَنْتَ أَعْلَمُ . فَغَفَرَ اللَّهُ لَهُ . (۳)

د بني اسرائيلو يو گناهگار کس کوم چې د ايمان نه علاوه بل هيڅ نیک عمل نه وو کړې (بلکه کفن کشف و^(۴)) ، کله چې دده دمرگ وخت نژدې شو نو خپل اولاد ته يې وويل : چې کله زه مړ شم نو ما اوسوزوئ، بيا دا ايره نيمه په اوچه کې وکوزوئ، او نيمه په درياب کې پرېږدئ.

(۱) الاعراف آيت ۱۵۷.

(۲) اخرج البيهقي في الشعب عن سفيان بن عيينه ، الدر المنثور في التفسير بالمأثور ج ۳ الاعراف آيت ۱۵۶ ، زاد المسير ج ۲ ص ۱۶۰ ، معارف القرآن الاعراف آيت ۱۵۶ .

(۳) اخرجه البخاري في الانبياء باب ما ذكر عن بني اسرائيل ۳۴۸۱ ، وفي التوحيد ۷۵۰۶ . واخرجه ايضا عن حذيفة وابي سعيد رضي الله عنهما في باب ما ذكر عن بني اسرائيل ۳۴۵۲ ، ۳۴۷۸ ، ۳۴۷۹ . ومسلم في سعة رحمة الله تعالى ۶۹۳۵ . واخرجه النسائي في الجنائز باب ارواح المؤمنين ۲۰۷۹ . ومالك في جنائز الموطن ، جامع الجنائز وابن ماجه في الزهد باب ذكر التوبة ۴۳۰۹ .

(۴) ذكر الحافظ عن رواية للطبراني انه كان من بني اسرائيل وكان يبش القبور وقد صرح عقبه بن عمرو رضي الله عنه بكونه نباشا وذلك في حديثه عند البخاري في الانبياء . تكلمه فتح الملهم ج ۶ ص ۱۲ .

قسم په الله، که چیرته د الله ﷻ راباندې وِس بَر شو نو داسې عذاب به راکړي چې په مخلوقاتو کې به یې بل هیچاته داسې عذاب نه وي ورکړې (دا خبره یې د ډیرې ویرې د وجې وکړه^(۱)). کله چې دې وفات شو نو خپلو ځامنو ورسره د وصیت مطابق معامله وکړه. بل طرفته الله ﷻ او چې ته حکم وکړو چې دده اجزاء را جمع کړئ، او سمندر ته یې هم حکم وکړو چې دده اجزاء را جمع کړه. او پوره انسان یې ورنه جوړ کړو، بیا الله ﷻ ورته وفرمایل: ای بنده دا کار دې ولې کړې؟ (آیا ستا په مایقین نه ؤ چې زه انسان دوباره ژوندې کولې شم؟) هغه ورته جواب ورکړو:

مِنْ خَشْيَتِكَ يَا رَبِّ وَأَنْتَ أَعْلَمُ.

ای ربه! ستا د ویرې د وجې مې دا کار کړې، او تاته ښه معلومه ده چې ما هیڅ نیک کار ندې کړې (ستا د عذاب نه ویریدم، نو ځکه مې بچو ته حکم کړې وو چې ما اوسوزوئ). نبي علیه السلام وفرمایل: چې د الله جل جلاله رحمت په جوش کې راغې فَغَفَرَ اللَّهُ لَهُ اوده ته یې بخښنه وکړه.

د الله ﷻ رحمت په غضب غالب دی

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمائي:

((لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ كَتَبَ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ: إِنَّ رَحْمَتِي تَغْلِبُ غَضَبِي))^(۲) کله چې الله رب العزت مخلوق پیدا کړو نو په یو کتاب کې یې اولیکل، کوم چې دده سره د عرش د پاسه دی: ییشکه زما رحمت زما په غضب باندې غالب دی.

(۱) قال ذلك في حال دهشعه وغلبة الخوف عليه. تكملة فتح الملهم ج ٦ ص ١٣. حديث ٦٩٣٥.

(۲) أخرجه البخاري في بدء الخلق باب ما جاء في قوله تعالى: وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ. ٣١٩٤، وفي التوحيد ٧٤٠٤،

وباب قوله قول الله تعالى: وَلَقَدْ يَبْقَىٰ وَرَثَتُنَا يَعْبَادُونَا الْمُرْسَلِينَ ٧٤٥٣. وأخرجه ابن ماجه في الزهد باب ما يرجي من رحمة الله يوم القيامة ٣٣٣٩. ومسلم باب في سعة رحمة الله تعالى ٦٩٢٢. مشكوة.

الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې د مورنۍ ډیر مهربانه دی :

په بخاري او مسلم شریف کې یو واقعہ ذکرده :

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّهُ قَالَ: قَدِمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِسَيِّئَةٍ فَإِذَا امْرَأَةٌ مِنَ السَّيِّئِ تَبْتَغِي إِذَا وَجَدَتْ صَبِيًّا فِي السَّيِّئِ أَخَذَتْهُ فَأَلَصَّقَتْهُ بِبَطْنِهَا وَأَرْضَعَتْهُ فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَرَوْنَ هَذِهِ الْمَرْأَةَ طَارِحَةً وَلَدَهَا فِي النَّارِ؟ قُلْنَا: لَا وَاللَّهِ وَهِيَ تَقْدِرُ عَلَى أَنْ لَا تَنْظُرَ لَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَللَّهِ أَرْحَمُ بِعِبَادِهِ مِنْ هَذِهِ بَوَلَدِهَا (١)

حضرت عمر رضی الله عنه فرمائي : چې يو ځل نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته څه قيديان (بنديان) راوستې شو ، نو پدې قيديانو کې يو ښځه وه چې ډير په ناقلاري سره يې خپل بچي تلاش کولو (ځکه ددې نه خپل بچي ورک شوي و)^(٢) ، ناگهان دې خپل بچي په قيديانو کې اومونده ، نور او ايې خيست ، خپلې سينې سره يې اولړول او شوده (پي) يې ورکړه .

(کله چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم او صحابه کرامو دا اوليده چې دامورد بچي په ليدو څومره خوشحاله شوه او څومره پری مهربانه ده)

نو نبي عليه السلام د صحابه کرامو نه پوښتنه وکړه : ستاسو څه خيال دې چې دا ښځه به دا خپل بچي اورته او غورځوي ؟

صحابه کرام فرمائي چې مونږ ورته وويل : په الله قسم هيڅ کله به يې اونه غورځوي . نو نبي عليه السلام او فرمايل :

لَللَّهِ أَرْحَمُ بِعِبَادِهِ مِنْ هَذِهِ بَوَلَدِهَا .

خامخا الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې ددې نه هم زيات مهربانه دی څومره چې دا مور په دې خپل بچي مهربانه ده .

(١) اخرجه البخاري في الادب باب رحمة الولد وتقبله ومعالفته ٥٩٩٩ ، ومسلم باب في سعة رحمة الله تعالى ٦٩٣٣ ، مشكوا
(٢) مرقات شرح مشكوة ج ٥ ص ١٥٦ .

واقعہ :

حمد غه شان يو واقعہ امام ابو داؤد رحمہ اللہ هم نقل کړې :

عَنْ عَامِرِ الزَّامِرِ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَهُ يَغْنِي عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ أَقْبَلَ رَجُلٌ عَلَيْهِ كِسَاءٌ وَفِي يَدِهِ شَيْئٌ قَدْ اِلْتَفَ عَلَيْهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ امْرَأْتُ بِغِيْضَةٍ شَجِرٍ فَسَمِعْتُ فِيهَا أَصْوَاتَ فَرَاخٍ طَائِرٍ فَأَخَذْتُهُنَّ فَوَضَعْتُهُنَّ فِي كِسَائِي فَجَاءَتْ أُمُّهُنَّ فَاسْتَدَارَتْ عَلَيَّ رَأْسِي فَكَشَفْتُ لَهَا عَنْهُنَّ فَوَقَعَتْ عَلَيْهِنَّ فَلَقَفْتُهُنَّ بِكِسَائِي فَهَنَّ أُولَاءُ مَعِيَ ، قَالَ ضَعْنَهُنَّ فَوَضَعْتُهُنَّ وَأَبَتْ أُمُّهُنَّ إِلَّا لُرُوْهُنَّ . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ اتَّعَجِبُونَ لِرَحْمِ أُمِّ الْأَفْرَاحِ فَرَاخَهَا ، فَوَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ لَللَّهِ أَرْحَمُ بِعِبَادِهِ مِنْ أُمِّ الْأَفْرَاحِ بِفَرَاخِهَا . إِرْجِعْ بِهِنَّ حَتَّى تَضَعَهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَخَذْتَهُنَّ وَأُمُّهُنَّ مَعَهُنَّ فَرَجَعَ بِهِنَّ (۱)

حضرت عامر رضی اللہ عنه فرمائي چې يو ورځ مونږ د نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره ناست وو ، چې په دې کې يو کس راغې ، څادر يې اغوستی ؤ ، او په لاس کې ورسره څه وو چې په څادر کې يې راتاؤ کړي وو ، او وی فرمايل : (ای د الله رسول ! کله چې زه ستاسو د راتلونو خبر شوم نو ستاسو ملاقات تدراروان شوم) نو په لاره کې د اُونو په يو ځنگل راتيريدم ، نو ما په دې اُونو کې د مرغود بچو آوازونه واوریده ، نو ما هغه بچي راواخيست او په دې څادر کې مې واچول (چې کله را روان شوم) نو د دې بچو مور راغله او زما د سردپاسه تاویده راتاویده ، ما څادر د دې بچو نه لری کړو (چې دا موريې اوگوري ، کله چې دې مور دا بچي وکتل) نو مور يې راغله او په دې بچو يې وزری خوری کړې او نه ورنه پاڅیده ، نو ما په دې هم څادر واچول ، او دادي ټول اوس د ماسره دي .

نبي عليه السلام ورته او فرمايل : چې ته دا کیده . دا صاحبي وايي چې ما کينبوده (او څادر مې ورنه لری کړو) چه گورو چې دې مور هماغه شان په دې بچو خپلې وزری خوری کړي دي ، او نه ورنه پاڅیده (صحابه کرامو چې دا اولیده نو ډیر تعجب يې وکړو چې دا مور په دې خپلو بچو څومره مهربانده چې خپل ځان يې قيد کې ورکړو خو د بچو نه جدا نه شوه نو) نبي عليه السلام صحابه کرامو ته وفرمايل :

ای صحابه و تاسو تعجب کوی چې دا مور په دې خپلو بچو څومره مهربانه ده؟
 زما دې قسم وي په هغه ذات، چا چې زه برحق رسول رالیدلې یم، الله تعالی په خپلو بندگانو
 باندې ددې نه زیات مهربانه دی څومره چې دا مور په دې بچو مهربانه ده.
 صحابي فرمائي چې بیا نبی کریم صلی الله علیه وسلم حکم وکړو چې واپس دا ټول هماغه
 ځای ته ویسه د کوم ځای نه دې چې راخیستی دي.
 نو واپس هماغه ځای ته وی وړل شو، او موریې هماغه شان ورسره وه.

فائده: محترمو مسلمانانو تاسو او ریډه چې الله جل جلاله په خپلو بندگانو باندې څومره
 مهربانه دی، مور چې په بچي څومره مهربانه وي د هغې نه زیات الله جل جلاله په خپلو بندگانو
 مهربانه دی.

د مورد محبت خو تاسو روزانه مشاهده کوئ. زه درته د مورد محبت یو واقعہ بیانوم:

د مورد شفقت واقعہ:

په تیرو وختونو کې یو پیره په چین کې خطرناکه زلزله راغلې وه، چې په هغې کې په زرھاؤ
 خلق مړه شوي وو، په یو ځای کې ډیر غټ بلډنگ راغورځیدلې و، د هغې په راسپړدلو کې هم
 دوه درې ورځې اولبیدې، چې کله یې دا رااوسپړل، نو چه گوري چې د یوی کمری (کوټې)
 چټ روغ راپریوتې، چټ داسې په ترس (څنگ) ولاړ و، او په یو گوټ کې یوه ښځه او وړو کې
 تې څور ماشوم دواړه پراته دي، ژوندي دي خو بی هوشه دي (پدوی د چټ ملبه نه وه راغلې
 ځکه دوی د کوټې په یو گنج کې وو). دواړه یې هسپتال ته وی وړل، څه وخت پس دواړه په
 هوش کې راغلل، ډاکټرانو ددې ښځې نه پوښتنه وکړه: چې دا څه وجه ده چې ستا د دواړو
 لاسونو د گوتو سره زخمي دي؟ پدې خود چټ ملبه هم نده راغلې؟ هغې ورته وویل:
 چې کله دا چټ رااوغورځیده نو مونږ د کوټې په یو گنج کې ناست وو، مونږ محفوظ شو خو
 د راوتلو لاره نه وه. دې وړو کې تې څور ماشوم ژړل، مابه ورته خپله سینه ورکړه، دې به قرار شو،
 آخر دوه درې ورځې پس زما په سینه کې شوده (پی) هم ختم شو، ځکه د خوراک او ځکاګ څه
 نه و چې ما خوړلي وی، نو دې ماشوم به ډیر ژړل، مابه ورته کله خپله ګوته په ځله کې ورکړه چې
 قلا رشي، خو دې به نه قلا ریډه، ځکه دده خیتې ته به د خوراک څه نه تلل.

کله چې دده ولږه او ژړا زیاته شوه، او زما دېر داشت نه بهر شوه، نو ما د ځان سره سوچ وکړو چې که زما په سینه کې شوده (پي) نشته، نو په وجود کې خو مې دینه شته، نو ما د خپل لاس دایوه گټه په غاښونو او چیچله او زخمي مې کړه، چې کله ورنه وینه را اووته، نو ما دې ماشوم ته په ځله کې کیښوده، نو ده به او چوپله، څه وخت به قرار شو.

کله به چې بیا په ژړا شو نو ما به دا دویمه گټه په غاښونو او چیچله او ده ته به مې په ځله کې کیښوده. دغه شان نمبر په نمبر مې لس (۱۰) واړه گوتې په غاښونو او چیچلې، او ده ته به مې په ځله کې کیښودې. آخر د مانه هم ډیره وینه لاړه، زه هم د کمزورتیا نه بی هوشه شوم، او دې ماشوم چونکه ډیره وینه څکلي وه، نو دې هم بې هوشه شو، مونږ بیا په ځان نه یو پوهه شوي. اوس دا دې تاسو دلته هسپتال ته راوړي یو.

کله چې ډاکټرانو دا خبره واوریده نو سخت حیران شو چې گوره مورد بچي سره دومره محبت کوي، که مور ته دا پته اولږي چې زما په وینه څکلو دا بچي ژوندې پاتی کیږي نو هم ورته ورکوي یې.

فایده: محترم تاسو د پته سوچ وکړئ چې کله یو مور په خپل بچي دومره مهربانه ده، نو الله رب العزت خو په خپل بنده باندې د اویا (۷۰) مورانو نه هم زیات مهربانه دی^(۱)
رسول الله ﷺ فرمائي:

((لَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الرَّحْمَةِ مَا قَنَظَ مِنْ جَنَّتِهِ أَحَدٌ)) (۲)

که چیرته کافرت ته دا پته اولږي چې د الله ﷻ سره څومره رحمتونه دي نو بیا به هیڅوک هم د جنت نه نه و نا امیده شوي (بلکه ټولو به اسلام قبول کړي وي).

د یو مجوسي د اسلام قبلولو واقعہ:

حضرت ابراهیم علیه السلام ډیر زیات میلمه دوست انسان ؤ، یو ورځ ورته یو مجوسي راغی او خوراک یې ورنه او غوښت، حضرت ابراهیم علیه السلام ورته او فرمایل: چې که مسلمانېږي نو خوراک به درباندي او خورم. هغه مجوسي وویل: چې زه خو خپل دین نشم

(۱) اهل دل سے تمہا ملنے والے واقعات ج ۳ ص ۳۴.

(۲) أخرجه المسلم باب فی سعة رحمة الله تعالى ۶۹۳۳، والترمذي فی الدعوات باب عظم العقوبة وعظم الرجاء ۳۵۳۶.

پريښودې. دا يې وويل اولار، بل طرفته الله ﷻ دا ټوله معامله او کته، چې يو مجوسي د وکړې د وجې گرځي راگرځي، او سخت خفه دی، نو د الله ﷻ ورباندې رحم راغي.

(حکه حديث کې راځي: اَنَا عِنْدَ الْمُكْسِرَةِ قُلُوبُهُمْ. زه د غمجن زړونو واله سره يم)

نو الله ﷻ حضرت ابراهيم السلام ته حضرت جبريل عليه السلام را وليږلو:

يَا اِبْرَاهِيمُ! لَمْ تُطْعِمْنِي اِلَّا بِتَغْيِيرِ دِينِي، وَنَحْنُ مِنْ سَبْعِينَ سَنَةً نَطْعِمُهُ عَلَى كُفْرِهِ، فَلَوْ اَضْفَعْتَهُ لَيَلَةً مَا ذَاكَ اَنَّ عَلَيَّكَ.

ای زما خلیله! دې مجوسي خو زما نافرمانی کوله، او د اویا (۷۰) کالو نه راپه دینخوا ما رزق ورکولو، دودۍ مې پرې نه ده بنده کړې. خیر دې که ده نن ستا دودۍ خوړلې وې (نو څه به شوي وو؟)

ای ابراهيم! اوس لارښه او واپس یې راوله، او دودۍ پرې اوخوره. حضرت ابراهيم عليه السلام په منده منده لار، او هغه مجوسي ته یې د خوراک دعوت ورکړو، هغه ورته وويل:

ای ابراهيم! دا څه وجه ده تا خواول د مانه روتۍ منع کړې وه او اوس مې په خپله غواړي؟ ابراهيم عليه السلام ورته وفرمايل: چې الله جل جلاله حضرت جبريل عليه السلام را اوليږل ... ابراهيم عليه السلام ټوله خبره ورته بیان کړه.

کله چې مجوسي دا خبرې واوریدې نو وی وويل:

ای ابراهيم! چې کله ستا رب دومره مهربانه دی نو اَعْرِضْ عَلَيَّ الْإِسْلَامَ. فَأَسْلَمَ.

ماته اسلام پیش کړه (زه هم مسلمان یم) نو هملته مسلمان شو. ^(۱)

معلومه شوه چې الله رب العزت په خپلو بندگانو باندې ډیر مهربانه دی.

د الله ﷻ مهرباني:

يو صحابي فرمايي چې يو کړت مونږ صحابه کرام ناست وو، او خنډل مو، پدې کې رسول الله صلی الله عليه وسلم تشریف راوړو (چې مونږ یې په دې حالت کې اولیدو) نو وې فرمايل:

أَكْضَحُكُمْ وَالتَّارِ مِنْ وَرَائِكُمْ

آيا تاسو خاندن او حال دادې چې اور ستاسو چاپيره دى ..
بيا نبي عليه السلام روان شو ، مونږ دومره خفه شو چې گويا زمونږ په سرونو باندې يو غټ
غرپوت دى . (خه وخت پس) بيا نبي عليه السلام تشریف راوړو چې د خدا په حالت کې ؤ ، او
وې فرمايل : چې حضرت جبريل عليه السلام ماته راغې او د الله ﷻ د طرفه يې دا پيغام راوړو :
لَمْ تَقْنُطْ عِبَادِي مِنْ رَحْمَتِي ؟ ﴿ تَبَيَّنَ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ، وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ
الْأَلِيمُ ﴾ . (١) ، (٢)

اى پيغمبره ! ته زما بندگان زما د رحمت نه ولې نا اميده (مايوسه) کوى ؟ زما بندگانو ته
دا خبر ورکړه چې زه ډير بخښونکې او زيات مهربانه يم ، او زما عذاب هم ډير درد ناک عذاب
دى .

ه يو زنانه د پيغمبر عليه السلام نه پوښتنه :

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ : كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ غَزَوَاتِهِ فَمَرَّ بِقَوْمٍ
فَقَالَ : مَنْ الْقَوْمُ ؟ قَالُوا : نَحْنُ الْمُسْلِمُونَ . وَإِمْرَأَةٌ تَحْضِبُ بِقَدْرِهَا ، وَمَعَهَا ابْنٌ لَهَا فَإِذَا ارْتَفَعَ
وَهَجَّ تَنَحَّتْ بِهِ فَأَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ : أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ ؟ قَالَ نَعَمْ .
قَالَتْ : يَا أَبِي أَنْتَ وَأُمِّي الْيَسَّ اللَّهُ أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ؟ قَالَ : بَلَى . قَالَتْ : أَلَيْسَ اللَّهُ أَرْحَمَ
بِعِبَادِهِ مِنَ الْأُمِّ بِوَلَدِهَا ؟ قَالَ : بَلَى . قَالَتْ : إِنَّ الْأُمَّ لَا تُلْقِي وَلَدَهَا فِي النَّارِ . فَأَكْبَتْ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْكِي ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَيْهَا فَقَالَ :
إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ مِنْ عِبَادِهِ إِلَّا الْمَارِدُ الْمُتَمَرِّدُ الَّذِي يَتَمَرَّدُ عَلَى اللَّهِ وَأَبِي أَنْ يَقُولَ لَا إِلَهَ إِلَّا
اللَّهُ (٣)

(١) العجرات ٥٩ .

(٢) تبيين الغالين باب ما يرجى من رحمة الله تعالى ص ٣٨ ط . مكتبة دار الفكر بيروت .

(٣) رواه ابن ماجه ، مشكوة .

حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی: چہ یو کورت مونږ د پیغمبر علیہ السلام سرہ پد یو غزا کې شریک وو، نو ز مونږ تیریدل پد یو قوم باندې او شو، هغوی پوښتنه وکړه چې تاسو څوک یې؟ نو صحابه کرامو ورته او فرمایل: چہ مونږ مسلمانان یو.

په دې قوم کې یوه ښځه وه، هغې سره په غېږ کې یو ورو کې بچې هم و، هغې د کتوی پسی اور بلول. چې کله به د اور لمبه را اوچته شوه نو دې به دا خپل بچې ددې اور د لمبې نه را دینخوا کړو (ددې دپاره چې د اور گرماش پری او نه لږي، کله چې دې ښځې ته دا معلومه شوه چې دننه په یو محای کې نبي کریم ﷺ تشریف فرما دی)

نو دا ښځه نبي کریم ﷺ ته راغله، او پوښتنه یې ترې وکړه:

أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ؟ أَيَا تَأْسُو دَ اللَّهِ ﷻ رَسُولِی؟

نبي عليه السلام جواب ورکړو چې آو. (زه دالله ﷻ رسول یم).

هغې بیا تپوس وکړو: بِأَيِّ وَأَمِّي الْكَيْسَ اللَّهُ أَزَحَمُ الرَّاحِمِينَ؟ زما مور او پلار دې په تاسو

قربان وي. آیا الله ﷻ أَزَحَمُ الرَّاحِمِينَ او ډیر مهربانه ذات ندې؟

پیغمبر علیه السلام جواب ورکړو: چې هو. (الله ﷻ ډیر مهربانه ذات دی).

هغې بیا پوښتنه وکړه: الْكَيْسَ اللَّهُ أَزَحَمُ بِعِبَادِهِ مِنَ الْأُمِّ بِوَلَدِهَا؟

آیا الله ﷻ په خپلو بندگانو باندې د مور نه زیات مهربانه نه دې؟ نبي عليه السلام ورته

و فرمایل: چې هو. (الله ﷻ په خپلو بندگانو باندې د مور نه هم زیات مهربانه دی).

(دا ښځه ډیر هوښیاره وه) هغې بیا پوښتنه وکړه: إِنَّ الْأُمَّ لَا تُلْقِي وَلَدَهَا فِي النَّارِ.

مور خو خپل بچې په اور کې نه غورځوي (نو الله ﷻ څنګه خپل بنده په جهنم کې غورځوي؟). نبي کریم صلی الله علیه وسلم په ژړا شو (ډیر یې اوژړل)، بیا یې خپل سر

را اوچت کړو، او وی فرمایل:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ مِنْ عِبَادِهِ إِلَّا الْمَارِدُ الْمُتَمَرِّدُ.....

بیشکه الله ﷻ په خپلو بندگانو کې هیچاته (دائمي) عذاب نه ورکوي، مګر هغه کس چې ډیر زیات سرکشه وي، په گناهونو زړه ور وي (نوده ته به عذاب د گناهونو نه د صفایي دپاره ورکولې شي)

صرف د توحيد په گواهي ورکولو سره د الله ﷻ بې شماره نعمتونه

د حضرت يوسف عليه السلام په زمانه کې د غنمو کمې و، حکومت غنم ذخيره کړي وو، او حضرت يوسف عليه السلام خپلو مامورينو ته حکم کړې و چې هرکس ته په يو معلوم مقدار سره غنم ورکوي، زيات مه ورکوي ددې دپاره چې ټولو خلقو ته يو شان غنم ورسيږي.

يو کړت يو ځوان راغې، او غنم يې او غوښت، دوی ورته د عام معمول مطابق غنم ورکړه، څومره به يې چې نورو ته ورکول. ده به ويل چې ماته نور هم راکړئ. هغوی ورته وويل: چې نور غنم ورکول خو زموږ په اختيار کې نه دي، که ستا نور غنم پکار وي نو ته حضرت يوسف عليه السلام ته ورشه، ځکه دا اختيار صرف د هغه سره دې، چې چاته څومره غنم وغواړي، ورکولې يې شي. دې راغې، او حضرت يوسف عليه السلام ته يې وويل:

چې ماته نور غنم هم راکړه. ده ورته نور غنم هم ورکړه. هغه ځوان وويل: چې نور هم راکړه. حضرت يوسف عليه السلام ورته وويل چې ای د الله بنده! هغوی هم غنم درکړل، ماهم درکړه، او ته اوس نور هم غواړي. دا څه کوی؟ مریږی نه؟

ده ورته وويل: چې ته مانه پيژنی؟ که تاته پټه اولبیده چې زه څوک یم، نو ته به ماته نور غنم هم راکړي. حضرت يوسف عليه السلام چې دا خبره واوريده، نو ورته متوجه شو، پوښتنه يې ترې وکړه چې ته څوک يې؟

هغه ورته وويل: چې کله زليخی په تا باندې تهمت ولېږول^(۱)، نو کوم ماشوم چې ستا د براءت او پاکدامنۍ گواهي ورکړې وه، هغه ماشوم زه ووم.^(۲) اوس غټ شوې یم.

^(۱) زليخی خپل خاوند ته وويل: ﴿مَا جَاءَ مِنْ أَوَادٍ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾. يوسف آيت ۲۵.

ترجمه: بله هيڅ جزاء نشته د هغه چا دپاره څوک چې ستا د کور واله سره د بدليت اراده لري مگر دا چې بنديوان کړې شي، يا درد ناک عذاب ورکړې شي.

^(۲) الله تعالی فرمالي: ﴿وَقَدْ شَهِدْنَا مِنْ أَهْلِيكَ إِنْ كَانَ قَبِيضُهُ قَدْ مِنْ قَبْلِ فَصَدَّقْتَ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ. وَإِنْ كَانَ قَبِيضُهُ قَدْ مِنْ دُثْرٍ فَكَذَّبْتَ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ. فَلَمَّا رَأَى قَبِيضُهُ قَدْ مِنْ دُثْرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَذِبٍ كُنْ عَفِيفٌ﴾.

ترجمه: او ددې ښځې د خالدان نه يو گواه (ماشوم) دا گواهي ورکړه چې که ددې يوسف (عليه السلام) قميص د وړاندې طرف نه شلیدلی وي نو بيا دا ښځه ريښتینې ده او دې دروغجن دی، او که دده قميص د وروستو طرف نه شلیدلی وي نو بيا دا ښځه دروغجنه ده او حضرت يوسف عليه السلام ريښتینی دی. هر کله چې عزيز مصر اولیده چې د حضرت يوسف عليه السلام قميص د وروستو نه شلیدلی دی، نو وی ويل چې بېشکه دا خو ستاسو د ښځو يو لړیب (دهوکه) ده، بېشکه ستاسو لړیب ډیر لوی دی. معارف القرآن. نوب: د حضرت يوسف عليه السلام تفصيلي والعه په قرآن مجید کې سورة يوسف کې ذکر ده.

حضرت یوسف علیہ السلام چې دا واوریده، نو ډیر خوشحاله شو، زریبې سینې ته رانزدې کړو، او ډیر قدر یې دده وکړو، بیایې نور ډیر غنم هم ورکړه، انعام یې هم ورکړو، او خپلو ماتحتو کارگړانو ته یې حکم وکړو: چې دا غنم ورسره د کور پوری هم ویسئ.

کله چې دې لار، نو الله ﷻ وحی نازله کړه:

ای زما خوږه پیغمبره! تا خودې ځوان ډیر زیات عزت او اکرام وکړو (دا ولې؟) ده ورته او فرمایل: چې یا الله! دا خو هغه کس و چې زما د پاکدامنۍ گواهي ورکړې وه، نن چې دې زما مخی ته راغې نو زما زړه غوښته چې ده ته زه دومره څه ورکړم څومره چې زما زړه غواړي (او زما په وس کې وي).

الله ﷻ ورته او فرمایل: ای یوسف (علیه السلام)! ته گواه اوسه چې دې کس چې ستاد پاکدامنۍ گواهي ورکړې وه او تاته راغې نو تا دومره څه ورکړه څومره چې ستاد شان لائق و، نو ته گواه اوسه چې زه دا وایم: چې کوم کس په دنیا کې زما د وحدانیت او یو والي گواهي ورکړي، او دې د قیامت په ورځ ماته راشي نو زه به هم ده ته دومره څه ورکړم څومره چې زما د شان مناسب وي (یعنی جنت او دومره نعمتونه به ورکړم څومره چې زما د شان لائق وي).

سبحان الله. الله رب العزت په خپل بنده څومره مهربانه دی، چې صرف د توحید په گواهي ورکولو سره په انسان باندې دومره زیاته مهرباني کوي، نو چې بیا انسان نور عبادات هم کوي نو د هغې خویا د سره اندازه نشي کیدې. (۱)

محترمو مسلمانانو! د الله تبارک و تعالی د مهربانۍ اندازه د دینه کیدې شي چې هر وخت په انسان باندې بی شمارة نعمتونه نازلوي. الله ﷻ فرمائي:

﴿وَإِنْ تَعْدُوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصَوْهَا، إِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ ذَرِيعٌ﴾ (۲)

ترجمه: که چیرته تاسو د الله نعمتونه شمیرل وغواړئ نو دا نشي شمیرلې، بیشکه الله بخښونکې او مهربان دی.

بلکه که انسان یو معمولي عمل په اخلاص وکړي، نو الله رب العزت دده دا عمل نه ضائع کوي، بلکه په دې ورته هم اجر ورکوي.

(۱) الزهر الفالح ۳۹، خمس الدین ابو النخیر محمد بن محمد بن یوسف الجزري المتوفی ۸۳۳ هـ، اهل دل سے تہا ہفتہ والے واقعات ج ۳ ص ۲۹.

(۲) النحل آیت ۱۸.

د الله جل جلاله رحمت او مهرباني

د دُنیا د بادشاهانو دا قانون دی چې دوی ورته تحفه نه قبلوي ، ځکه دوی وايي : چې څومره زموږ شان لوي دی ، دغه شان مونږ له تحفه هم غټه پکار ده ، لیکن د الله جل جلاله شان ګوره چې اعلان کوي :

﴿ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ (۱) ﴾

کوم کس چې د یوې ذرې برابر نیکی وکړي نو د قیامت په ورځ به دا کس ددې اجر او ګوري . بل ځای الله ﷻ فرمائي :

﴿ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ نَسَى ۝ (۲) ﴾

ترجمه : بیشکه زه په تاسو کې د هیڅا عمل نه ضائع کوم ، که هغه نارینه وي او که ښځینه . لیکن بل طرفته د انسان ناشکري او نا قدرۍ ته او ګوره چې الله ﷻ پیدا کړو ، روغ صورت یې ورکړو ، ښکلې شکل یې ورکړو ، رزق ورکوي ، او نورې شماره انعامات ورباندې کوي ، لیکن دې بیا هم ناشکري کوي ، د خپل رب عبادت نکوي . الله رب العزت فرمائي :

﴿ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ، وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ۝ (۳) ﴾

بیشکه انسان د خپل رب ډیر زیات ناشکره دی ، او دې په دې خپله ناشکری باندې ګواه هم دی (چې زه د الله ﷻ ډیر ناشکره یم) .

بل ځای الله تبارک و تعالی فرمائي :

﴿ يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤْنَ ۝ (۴) ﴾

ترجمه : هائي افسوس ! په بندګانو باندې ، چې کله هم دوی ته رسول راغلې ، نو دوی ورپورې توقي او خنداګانې کړي .

خو لیکن بیا هم ددې ټولو کمزوریو باوجود الله ﷻ انسان څومره د محبت او شفقت په انداز ځان طرفته رابلي . الله تعالی فرمائي : ﴿ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ۝ (۵) ﴾

(۱) الزلزال آیت ۷ .

(۲) آل عمران آیت ۶۷ :

(۳) العاديات آیت ۶ ، ۷ .

(۴) يس آیت ۳۰ .

(۵) الانفطار آیت ۶ .

ای انسانه! د خپل رب کریم په حقله ته څه شي دهوکه کړې یې؟ (چې د خپل رب نه دې بغاوت او سرکشي اختیار کړې، نافرمانی یې کوی. ستا رب خو تا طرفته متوجه دی، ستا د توبې منتظر دی چې کله به دا بنده د گناهونو نه توبه او باسي او ما طرفته به متوجه کیږي).

حدیث قدسي :

حدیث قدسي دی، الله تعالی فرمائي :

((مَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا وَمَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا ، وَإِذَا أَقْبَلَ إِلَيَّ يَمْسِسُنِي أَقْبَلْتُ إِلَيْهِ أَهْرُولُ)) (۱)

کوم کس چې ماته د یو لويشت په اندازه رانزدې کیږي نوزه ورته د یو گز په اندازه ورنزدې کیږم، او څوک چې ماته د یو گز په اندازه رانزدې کیږي نوزه ورته د یو باع (یعنی د دواړو لاسونو د خورولو په مقدار) ورنزدې کیږم، او چې کله انسان ماته راروان شي نوزه ورته پدمنه ورځم.

حضرت داؤد علیه السلام ته د الله جل جلاله وحي :

امام غزالي رحمه الله په خپل کتاب احیاء العلوم کې ذکر کړي دي، چې یو پیره الله جل جلاله حضرت داؤد علیه السلام ته وحي وکړه :

يَا دَاوُدُ لَوْ يَعْلَمُ الْمُدْبِرُونَ عَنِّي كَيْفَ انْتَقَارِي لَهُمْ وَرَفَقِي بِهِمْ وَشَوْقِي إِلَى تَرْكِ مَعَاصِيهِمْ لَنَاتُوا شَوْقًا إِلَيَّ وَتَقَطَّعَتْ أَوْصَالُهُمْ مِنْ مَحَبَّتِي ، يَا دَاوُدُ هَذِهِ إِرَادَتِي فِي الْمُدْبِرِينَ عَنِّي ، فَكَيْفَ إِرَادَتِي فِي الْمُقْبِلِينَ عَلَيَّ . (۲)

ای داؤد! که چیرته هغه خلق، کومو چې ماته شا کړې (زما په نافرمانۍ او گناهونو کې ژوند تیروي) که دوی ته دا پته ولږي چې زه د دوی څومره منتظریم، او په دوی څومره مهربانیم، او

(۱) أخرجه البخاري في التوحيد ۷۵۳۷، ومسل في التوبة حديث ۱، والترمذي في الدعوات ۳۵۹۸، وابن ماجه في الأدب باب فضل العمل ۳۸۶۷.

(۲) احیاء العلوم ج ۳ ص ۲۳۵.

د دوی د گناه پریښودلو ژومره په شوق (او انتظار) کې یم، نو دوی به زما د شوق د وجې مړه شي، او د دوی اندام اندام به زما د محبت په وجه جدا شي.

ای داؤد! دا خو زما د هغه خلقو متعلق اراده وه کومو چې ماته شاګړې (او زه یې هیر کړې یم، په گناهونو کې اخته دي) نو که کوم کس د مخکې نه ماته متوجه وي (زما عبادت کوي) نو د هغوی به څه حال وي؟ (یعنی زه به په هغوی ژومره ډیر رحم کوم، او ژومره زیات به زه د هغوی په انتظار او شوق کې یم).

محترمو! الله رب العزت په خپل بنده دومره مهربانه دی چې که دا بنده د الله ﷻ نافرمانی هم کوي خو بیا هم په ده باندې خپل رزق نه بندوي او بیا هم دده د حفاظت اسباب برابروي.

د یو ځوان شرابي د حفاظت واقعہ:

مولانا مفتي عبدالرؤف صاحب سکپروي په خپل کتاب (اصلاحي بیانات)، او مولانا مفتي تقی عثمانی صاحب په اصلاحي خطبات کې یوه واقعہ رانقل کړې:

مالک بن دینار رحمه الله وایي: چې یو ورځ زه د دریاب په غاړه ناست ووم، ناڅاپه مې اولیده چې یو لړم ډیر په تیزی سره د دریاب غاړې ته را روان دی، چې څنگه د دریاب غاړې ته را ورسیده، نو دلته د دریاب په غاړه ورته د مخکې نه یوه شمشتی تیاره ولاړه وه، لړم په تیزی باندې د شمشتی په شا سورشو، شمشتی اخوا غاړې طرفته روانه شوه.

ما چې دا اولیده نوزه ډیر حیران شوم چې یا الله! ددې لړم او ددې شمشتی دوستانه د کله نه جوړه شوې؟ او دا چیرته لاړ؟

نو ما هم کشتی په کرایه اونیوه، او زه هم د دوی پسې شاته روان شوم، کله چې شمشتی د دریاب اخوا غاړې ته ورسیده، نو لړم ورنه ډیر په جلتی سره کوز شو، او په منډه اخوا او چې علاقې طرفته روان شو.

مالک بن دینار رحمه الله وایي: چې زه هم ورپسې شاته په قلاړه قلاړه روان ووم، لړم چې لږ مخکې لاړ، نو ما اولیده چې هلته یو ځوان د شرابو په نشه کې مست پروت دی، او ده دی، او ددې ځوان د سر سره نزدې یو ټک تور ماردی، څو له یې وازه کړې، او ددې ځوان د چیچلو اراده لري، نو دا لړم په تیزی سره ورغی، او دغه مار له یې یو ټک ورکړو، وې چیچلو. دې چیچلو سره مارتاؤ راتاؤ شو، او په هماغه ځای مړ شو. لړم واپس روان شو، لاړ.

ما چې دا منظر اولیده نوزه نور هم زیات حیران شوم ، چې یا الله ﷻ ! تا د یو نافرمان (شرابي) بنده حفاظت په څه عجیبه طریقی سره وکړو .

مالک بن دینار رحمه الله وایي : چې بیا مې دا ځوان راپاڅول ، او ټوله واقعہ مې ورته بیان کړه ، چې گوره ته د الله ﷻ په نافرمانۍ او شرابو کې مست یې ، لیکن بل طرفته خالق کائنات ستا حفاظت په کومه طریقه وکړو ؟ چې یو خویې لرم ته حکم وکړو چې د دومره لری نه په جلتی سره راغې ، بل یې ورته د مخکې نه د دریاب په غاړه شمشتی مقرر کړې وه ، چې هغه یې دینخوا غاړې ته راوړسول ، بیا دې لرم دا مار او چیچل او مار مړ شو ، او ته یې د مارد چیچلو نه محفوظ کړې .

کله چې ځوان دا واقعہ واوریده نو دیر زیات یې وژړل ، او وې ویل چې یا الله ! زه خوستا ډیر گناهگار او نافرمان بنده یم ، لیکن بیا هم ته په ماباندې دومره مهربانه یې چې زما حفاظت دې په څه عجیبه طریقی سره وکړو . اې الله ! چې کله ستا په نافرمانو بندگانو باندې دومره رحم دی ، نو په فرمانبردارو خلقو به دې څومره رحم وي ؟

نو ځوان په هماغه ځای توبه وویسته ، او دایې کلکه وعده وکړه چې دنن نه پس به د الله ﷻ نافرمانی نه کوم ، بلکه د الله ﷻ او د هغه د رسول صلی الله علیه وسلم د احکاماتو مطابق به خپل ژوند تیروم . (۱)

الله رب العزت فرمائي :

﴿ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ۝ ﴾ (۲)

ترجمه : الله هغه ذات دی چې دې او دده فرشتی په تاسو باندې رحمت رالېږي ، ددې دپاره چې تاسو د کفر د تیارو نه د اسلام رڼا ته راوباسي ، او الله په مؤمنانو باندې ډیر مهربانه دی .

(۱) اصلاحي بیانات ج ۲ ص ۲۰۸ ، اصلاحي خطبات ج ۵ ص ۱۵۹ . لوت : همدغه شان واقعہ علامه ابن لدامه المقدسي رحمه الله هم په خپل کتاب (کتاب التوابين والعهده نمبر ۸۷) کې ذکر کړې .
(۲) الاحزاب آیت ۴۳ .

محترمو! تاسو د الله ﷻ د رحم اندازه د دينه هم لېږلوې شئ: چې كله يو بنده د الله ﷻ نافرمانې كوي، نو زړېې مؤاخذه هم نه كوي (بلكه مهلت وركوي)، الله ﷻ ورباندې خپل رزق هم نه بندوي، او د خپل دړنه يې هم نه شري.

د بني اسرائيلو د يو بزرگ واقعه:

فقيه ابو الليث شمر قندي رحمه الله يو واقعه رانقل كړې، چې د بني اسرائيلو يو بادشاه ؤ، هغه ته خلقو د يو بزرگ ډير صفت وكړو (چې دا ډير نيك سړى دى، خو دا بزرگ ډير لري اوسيده). بادشاه دې را اوغوښت، او ورته وى ويل: چې گوره زما د تاسره ډير محبت دى، ته ډير لري اوسېږې، نو ته راشه او د ماسره دلته په دربار كې اوسېږه.

دې بزرگ ورته وويل: چې بادشاه سلامت! يوه پوښتنه درنه كوم، هغه دا چې كه چيرته زه دلته راشم، او يو ورځ ته ما او گوري چې ستا په كور كې ستا د وينځى سره لوبې كوم، نو ته به د ماسره څه سلوك كوى؟

بادشاه چې دا واوريده نو سخت غصه شو، او وى ويل چې اې فاسقه! او څه زما د دربار نه. ته دومره زړه وړيې، چې دلته راشى نو ددې كار اراده هم لري؟ نو دې بزرگ ورته وويل:

إِنَّ لِي رَبًّا كَرِيمًا لَوْ رَأَىٰ مِنِّي سَبْعِينَ ذَنْبًا فِي الْيَوْمِ مَا غَضَبَ عَلَيَّ وَلَا طَرَدَنِي عَنْ بَابِهِ وَلَا أَحْرَمَنِي رِزْقَهُ فَكَيْفَ أَفَارِقُ بَابَهُ.....

زما رب خو دومره كريم دى چې كه چيرته هغه د مانه د ورځى اويا (۷۰) گناهونه هم اوگوري، نو بيا هم په مانه غصه كيږي، او نه ما د خپل دړنه شري، او نه را باندې خپل رزق بندوي، نو زه څنگه د هغه رب دربار پرېدم، او د هغه چا (بادشاه) دربار ته راشم، چې لا تر اوسه مې دا كار كړې هم ندې او بيا هم را باندې دومره غصه شو، نو كه دا كار مې وكړو نو خداى خبر چې بيا به راسره څه كوي، دا يې وويل او نيغ د بادشاه د دربار نه راووت، او واپس هماغه زور ځاى ته لاړ. ^(۱)

(۱) تنبيه الغالين باب التوبة ص ۲۹ ط مكتبة دار الفكر بيروت.

الله ﷻ ډير صبر كوونكي ذات دى :

نبي عليه الصلوة والسلام فرمائي :

((مَا أَحَدٌ أَصْبَرَ (١) عَلَى أَذَى يَسْمَعُهُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى : إِنَّهُمْ يَجْعَلُونَ لَهُ نِدَاءً وَيَجْعَلُونَ لَهُ وَلَدًا .

وَهُوَ مَعَ ذَلِكَ يَرْزُقُهُمْ وَيُعَافِيهِمْ وَيُعْطِيهِمْ)) . (٢)

الله ﷻ دومره صابره ذات دى چې کافران د الله ﷻ سره بتان شريکوي ، د الله ﷻ د پاره وکله ثابتوي ، خوييا هم الله ﷻ دوى ته رزق ورکوي ، روغ صحت ورکوي او نور نعمتونه هم ورکوي (او که توبه او باسي نو مخکيني گناهونه يې هم معاف کوي) .

محترمو مسلمانانو ! لکه څرنگ چې يو طرفته د الله ﷻ د عذاب نه ويره پکار ده ، دغه شان بل طرفته د الله ﷻ د رحمت اميد هم په کار دى ، ځکه چې د کوم سړي په زړه کې د الله ﷻ د عذاب نه ويره وي نو الله ﷻ ده ته د عذاب نه پناه ورکوي ، او چې ورسره يې د الله ﷻ د رحمت اميد هم وي نو الله ﷻ يې بيا نه مايوسه کوي .

حديث قدسي :

حديث قدسي دى ، الله تعالى فرمائي :

أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي . (٣)

زه د خپل بنده د گمان مطابق فيصلې کوم ، چې دې په ما څنگه گمان کوي همغه شان معامله ورسره کوم .

(١) قال النووي : قال العلماء معناه ان الله تعالى واسع الحلم حتى على الكافر الذي ينسب اليه الولد واليد . فتح الملهم ج ٦ ص ٧٥

(٢) مسلم باب لا أحد أصبر على أذى من الله عز وجل ٧٠٣٨ ، بخاري باب الصبر في الأذى ٦٠٩٩ .

(٣) أخرجه البخاري في التوحيد باب ذكر النبي صلى الله عليه وسلم وروايته عن ربه ٧٥٣٧ ، ومسلم في كتاب التوبة حديث ١ والذكر حديث ٢ و ١٩ ، والترمذي في الدعوات باب حسن الظن بالله ٣٥٩٨ ، وابن ماجه في الاداب باب فضل العمل ٣٨٦٧

د الله ﷻ نه د پري او اميد فضيلت :

حضرت انس رضی الله عنه فرمائي : چې يو ورځ نبي عليه الصلوة والسلام داسې يو ځوان ته راغې چې هغه قریب الموت ؤ ، ځنګدن يې شروع ؤ ، نبي ﷺ ورته پوښتنه وکړه :

كَيْفَ تَجِدُكَ ؟ ته څنګه محسوسوي ؟ هغه ورته جواب ورکړو :

أَرْجُو اللَّهَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنِّي أَخَافُ ذُنُوبِي .

ای د الله رسوله ! يو طرفته د الله ﷻ نه ښه اميد لرم ، اوبل طرفته د خپلو گناهونو نه ويريږم . نو نبي عليه السلام وفرمايل :

لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبٍ عَبْدٌ فِي مِثْلِ هَذَا الْمَوْطِنِ إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا يَرْجُوا وَأَمَنَهُ مِمَّا يَخَافُ . (۱)
کله چې د يو بنده په زړه کې په دې وخت کې دا دوه (۲) خبرې موجود شي ، نو چې دا کس د الله ﷻ نه د څه شي اميد لري الله ﷻ هغه ورکوي ، او چې د څه شي نه ويريږي د هغې نه پناه ورکوي .

د قيامت په ورځ مؤمنانو ته د الله ﷻ اوله خبره :

په يو موقعه نبي کريم صلى الله عليه وسلم صحابه کرامو ته وفرمايل :

إِنْ شِئْتُمْ أَنْبَأْتُكُمْ مَا أَوَّلُ مَا يَقُولُ عَزَّوَجَلَّ لِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ؟ وَمَا أَوَّلُ مَا يَقُولُونَ لَهُ ؟ قُلْنَا : نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ : إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ : هَلْ أَحْبَبْتُمْ لِقَائِي ؟ فَيَقُولُونَ نَعَمْ يَا رَبَّنَا فَيَقُولُ لِمَ ؟ فَيَقُولُونَ رَجَوْنَا عَفْوَكَ وَمَغْفِرَتَكَ ، فَيَقُولُ :

قَدْ وَجَبَتْ لَكُمْ مَغْفِرَتِي . (۲)

(ای صحابه کرامو) که چیرته ستاسو خوښه وي نوره به تاسو ته خبر درکړم چې د قيامت په ورځ به الله رب العزت مؤمنانو ته اوله کومه خبره کوي ؟ او مؤمنان به ورته اوله کومه خبره

(۱) أخرجه الترمذي في الجنائز باب ۱۱ ، وابن ماجه في الزهد باب ۳۱ ، والنسائي في الكبرى وقال النووي استاده جيد ،

الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۱۳۴ الرجاء وحسن الظن بالله عز وجل .

(۲) رواه احمد المسند ۲۳۸/۵ ، الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۱۳۵ باب الترغيب في الرجاء وحسن الظن بالله عز وجل .

کوي؟ (صحابه کرام فرمائي چې) مونږ ورته او فرمايل: اي د الله رسوله! هو، خبر را کړئ. نبي عليه السلام ورته و فرمايل: چې الله ﷻ به د قيامت په ورځ مؤمناتو ته او فرمائي: هَلْ أَحْبَبْتُمْ لِقَائِي؟ آيا تاسو زما ملاقات خوښوئ؟

مومنان به ورته جواب ورکړي: نَعَمْ يَا رَبَّنَا. او، اي زموږ پرېه (مونږ ستا ملاقات خوښه رو). الله جل جلاله به ورنه پوښتنه وکړي: لِمَ؟ ولې زما ملاقات خوښوئ؟ (څه نیک اعمال مو کړي دي چې دهغې په وجه زما ملاقات خوښوئ؟).

مؤمنان به ورته جواب ورکړي: رَجَوْنَا عَفْوَكَ وَمَغْفِرَتَكَ. مونږ خود مخکې نه ستا عفوې او مغفرت اميد لرل (چې مونږ ته به خپل ديدار رانصيب کوي او زموږ مغفرت به کوي) نو الله تعالی به ورته و فرمائي:

قَدْ وَجَبَتْ لَكُمْ مَغْفِرَتِي. په تحقيق سره تاسو د پاره زما مغفرت واجب شو (ځکه تاسو په ماباندې د مغفرت او بخښنې اميد لرل، نو ما هم درته مغفرت وکړو، چې مایوسه نشئ، او زما ملاقات به هم درته په جنت کې نصيب شي).

نو چې کله هم د يو انسان په الله جل جلاله باندې ښه اميد وي نو الله ﷻ دې نه مایوسه کوي.

الله ﷻ نه د ښه اميد لرو په وجه جنت ته داخلېدل:

نبي عليه السلام فرمائي:

إِنَّ رَجُلًا يَدْخُلُ النَّارَ فَيَمُوتُ فِيهَا أَلْفَ سَنَةٍ يُنَادِي: يَا حَتَّانُ يَا مَتَّانُ. فَيَقُولُ اللَّهُ لِجِبْرِيلَ: إِذْهَبْ فَأُنْذِرْ عَبْدِي. قَالَ فَيَجِيئُ بِهِ فَيُوقِفُهُ عَلَى رَبِّهِ. فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: كَيْفَ وَجَدْتَ مَكَانَكَ؟ فَيَقُولُ هَرُ مَكَانٍ. قَالَ فَيَقُولُ رُدُّوهُ إِلَى مَكَانِهِ. قَالَ فَيَنْشِي وَيَلْتَفِتُ إِلَى وَرَائِهِ. فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِنْ أُنْزِلَ شَيْءٌ تَلْتَفِتُ؟ فَيَقُولُ: لَقَدْ رَجَوْتُ أَنْ لَا تُعِيدَنِي إِلَيْهَا بَعْدَ إِذْ أَخْرَجْتَنِي مِنْهَا. فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: إِذْهَبُوا بِهِ إِلَى الْجَنَّةِ. (۱)

(۱) اخرجه ابن ابی الدنيا فی کتاب حسن الظن بالله، واليهي فی الشعب، اسماء العلوم ج ۲ ص ۱۹۲، کتاب الخوف والرجاء، ابن کثير ج ۲ ص ۱۹.

يو کس به جهنم ته داخل کړې شي، زر (۱۰۰۰) کاله پس به دې الله ﷻ ته يو آواز وکړي: **يَا حَتَّانُ يَا مَتَّانُ**. الله رب العزت به حضرت جبريل عليه السلام ته او فرمائي: اي جبريل! ته لاړ شه او زما دغه بنده ماته راوړه. نو حضرت جبريل عليه السلام به دې راولي، او د الله ﷻ د وړاندې به يې او دروي، الله ﷻ به ورنه تپوس وکړي:

كَيْفَ وَجَدْتُمْ مَكَانَكَ؟ خپل ځای دې څنگه اوموندو؟ (يعنې جهنم څنگه ځای ؤ؟) دې به ورته جواب ورکړي: **دِيرَبْدُ تَرِينِ ځَايْ ؤ**، الله به دوباره حکم وکړي: **رُدُّوْهُ اِلَى مَكَانِهِ**. دوباره يې خپل زور ځای ته بوځي.

نو دا کس به روان شي او شاته شاته به راگوري. الله جل جلاله به ورنه تپوس وکړي: **اِلَى اَيِّ شَيْءٍ تَلْتَفِتُ؟** څه شي ته شاته شاته گوري؟ دې به ورته جواب ورکړي: **لَقَدْ رَجَوْتُ اَنْ لَا تُعِيْدَنِي اِلَيْهَا بَعْدَ اِذْ اُخْرِجْتَنِي مِنْهَا**.

(اي الله!) تا چې کله زه يو پيره د جهنم نه را اوويستم نو زما خو دا اميد ؤ چې ته به ما دوباره د پته نه واپس کوي (الله ﷻ چې کله دده دا اميد اوگوري) نو فرستوبه حکم وکړي: **اِذْهَبُوْا بِهٖ اِلَى الْجَنَّةِ**. زما دا بنده جنت ته بوځي (حکمه ده په ماباندې ښه اميد او ساتل، نو ما هم مايوسه نه کړو، او جنت ته مې داخل کړو).

ددې واقعي نه روستو امام غزالي رحمه الله ليکلي:

فَدَلَّ هَذَا اَنْ رَجَاءَهُ كَانَ سَبَبَ رِجَائِهِ.

دا واقعده دې دلالت کوي چې ددې کس د نجات سبب د الله ﷻ نه ښه اميد لرل وو.

دغه شان د قيامت په ورځ د الله ﷻ د رحمت او مهرباني نور اقوال او واقعات هم په احاديثو کې ذکر دي.

د قيامت په ورځ د الله ﷻ رحم :

امام غزالي رحمه الله په احياء العلوم کې ذکر کړي :

يَوْمَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ بِأَخْرَاجِ رَجُلَيْنِ مِنَ النَّارِ فَيَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى : ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُ أَيْدِيَكُمْ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ . وَيَأْمُرُ بِرَدِّهِمَا إِلَى النَّارِ . فَيَعْدُو أَحَدُهُمَا فِي سَلْسِلِهِ حَتَّى يَفْتَحَ حَبْطَهَا ، وَيَتَلَكَّ الْآخَرُ . وَيَأْمُرُ بِرَدِّهِمَا وَيَسْأَلُهُمَا عَنْ فِعْلِهِمَا ، فَيَقُولُ الَّذِي عَدَا إِلَى النَّارِ : قَدْ حَدَرْتُ مِنْ وَبَالِ الْمَعْصِيَةِ فَلَمْ أَكُنْ لِاتَّعَرَّضَ لِسَخِطِكَ ثَانِيَةً ، وَيَقُولُ الَّذِي تَلَكَّ حُسْنُ ظَنِّي بِكَ كَانَ يُشْعِرُنِي أَنْ لَا تَرُدَّنِي إِلَيْهَا بَعْدَ مَا أَخْرَجْتَنِي مِنْهَا ، فَيَأْمُرُ بِهِمَا إِلَى الْجَنَّةِ . (۱)

د قيامت په ورځ به د يو دوه کسانو د جهنم نه د راويستلو حکم اوشي (چې کله دا دوه کسان راوستی شي) ، الله ﷻ به ورته وفرمائي :

ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُ أَيْدِيَكُمْ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ .

دا ما چې تاسو جهنم ته داخل کړي وی نو دا ستاسو د خپلو اعمالو وجه وه ځکه زه خو په (خپلو) بندگانو باندې ظلم نه کوم . بيا به الله ﷻ حکم وکړي : دا دواړه واپس جهنم ته بوځئ . نو په دې دواړو کې به يو کس په خپلو ځنځيرونو کې جهنم ته منډه کړي ، او ځان به غورځولو ته نژدې کړي ، او دا دويم کس به په قلاړه قلاړه روان وي .

الله ﷻ به حکم وکړي : دا دواړه کسان واپس راوړئ (چې کله دواړه راوستې شي) ، نو الله ﷻ به ورته تپوس وکړي : چې تاسو داسې ولې وکړه ؟ (چې يو په منډه لاړئ ، او بل په قلاړه قلاړه ؟) دا څوک چې په منډه تللې ؤ هغه به عرض وکړي :

ای الله ! زه د خپلو گناهونو نه ویریدم نو ما دا نه غوښتل چې ستاد حکم نافرمانی وکړم ، او دوباره ستا غضب او غصې ته ځان وروړاندې کړم .

او کوم کس چې په قلاړه قلاړه تللو ، هغه به ورته عرض وکړي چې ای الله ! زما چې په تا باندې کوم بڼه گمان ؤ ، هغې ماته دا خودله چې ته به ما دوباره جهنم ته نه لیږی (نو ځکه زه روستو روستو کیدم) .

نو د الله ﷻ رحمت به په جوش کې راشي: **فَيَأْمُرُ بِهِمَا إِلَى الْجَنَّةِ**. د دې دواړو په باره کې به حکم وکړي چې دا دواړه جنت ته بوځي (ځکه د دې يو کس په زړه کې زما يره ده، زه به دې نور په يره کې وانه چوم، او د دې بل کس په ماباندې ښه گمان دی او **أَنَا عِنْدَ حُسْنِ ظَنِّ عَبْدِي بِي**. زه دخپل بنده د نیک گمان موافق دده باره کې فيصلې کوم. دې په مابنه گمان کوي چې دواړه به مې جهنم ته نه داخلوي، نو ما هم د جهنم نه پناه ورکړه. نو دواړه به جنت ته بوتلې شي).

د الله ﷻ د رحمت نه مايوسه کيدل ندي پکار

نو انسان ته پکار دي چې د الله ﷻ د رحمت نه مايوسه نشي.
الله رب العزت فرمائي:

﴿لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ﴾ (۱)

تاسو د الله ﷻ د رحمت نه مه نا اميده کيږئ.

بل ځای الله جل جلاله فرمائي:

﴿إِنَّهُ لَا يَأْتِسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ﴾ (۲)

بيشکه د الله د رحمت نه نه نا اميده کيږي مگر صرف کافران قوم (د الله ﷻ د رحمت نه نا اميده کيږي).

دا ځکه چې د الله ﷻ په نزد قابليت ته اعتبار نشته، بلکه قبوليت ته اعتبار دی، چې د فضيل بن عياض غوندې د ډاکوانو د سردار نه د اولياؤ سردار جوړولې شي، نو پکار ده چې بنده هيڅکله د الله ﷻ د رحمت نه نا اميده نشي. اگر چې دې هر څومره غټ گناهکار او خطا کار ولې نوي. ځکه که په ده يو پيره د رحمت نظر او شو، توبه يې اوويسته، او الله ﷻ ته مقبول شوه، نو الله جل جلاله به دده مخکيني ټول گناهونه معاف کړي، بلکه گناهونه به ورله په نيکيو بدل کړي

(۱) الزمر ۵۳.

(۲) يوسف آيت ۸۷.

الله تعالى فرمائي :

﴿ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝ ﴾ (۱)

ترجمه : مگر څوک چې توبه او باسي ، ايمان راوړي او د نيکۍ کارونه کوي نو الله به د داسې خلکو بديانې په نيکيو بدلې کړي او (دا ځکه چې) الله بخښونکې او مهربان دی .

د حضرت موسی علیه السلام د الله ﷻ نه سوال :

يو کړت حضرت موسی علیه السلام د الله جل جلاله نه سوال وکړو : چې اې الله ! په دې وخت کې چې په مخ د زمکه کوم کس ډير زيات گناهگار وي هغه راته اوښايه ، چې زه يې او گورم چې هغه څوک دی ؟ وحی ورته راغله : چې په فلانکي ځای کې يو کس دی هغه ډير گناهگار دی . حضرت موسی علیه السلام هلته ورغی ، نو وی کته چې يو کس دی ، د ځوانۍ په مستۍ کې ډوب دی ، هروخت يې ځان د الله ﷻ په نافرمانۍ کې مشغوله کړې ، او گناهونه کوي .

څه وخت پس بيا حضرت موسی علیه السلام الله ﷻ ته عرض وکړو چې اې الله ! په دې وخت کې ستا ډير عبادت گزار بنده څوک دی ؟ هغه راته اوښايه چې زه يې او گورم . وحی ورته اوښوه چې په فلانکي ځای کې يو کس دی ، هغه ډير زيات عبادت کوي .

کله چې حضرت موسی علیه السلام هلته ورغی ، نو وی کته ، چې هماغه مخکينې کس ؤ ، دا چې حضرت موسی علیه السلام اوليده ، نو ډير زيات حيران شو ، الله ﷻ ته يې عرض وکړو : اې الله ! دا خو هماغه مخکينې گناهگار کس دی ؟

الله ﷻ ورته او فرمايل : آو ، دې هماغه کس دی ، خو دې يو پيره په کور کې د خپلې ښځې سره ناست ؤ ، څه خبرې يې کولې نو هغې ورته وويل : چې ته خو داسې غټ گناهگار يې ، چې يقيني جهنمي يې . ده ورته جواب ورکړو : چې ستا خبره صحيح ده ، چې زه غټ گناهگار يم ، خو زه د الله ﷻ رحمت نه نه نا اميده کيږم (اميد شته چې الله ﷻ ماته د توبې توفيق راکړي) .

(۱) الفرقان آيت ۷۰ . لوت : د بديانو په ليکلو سره د بدلېدلو تشرېح علامه آلوسي رحمه الله په غل تفسير [روح المعالي ج ۱۹

ص ۶۷] کې د همدې آيت د لاندې کړې .

الله ﷻ اوفرمایل : دې بنده چونکه د امید خبره کړې وه (چې زه د الله ﷻ د رحمت نه نه ناامیده کېږم) ، نو زما رحمت په جوش کې راغې (ده ته مې د توبې توفیق ورکړو) ، دده مخکیني ټول گناهونه مې معاف کړه ، بلکه گناهونه مې ورته په نیکی بدل کړه ، اوس یې محکمه دومره زیات عبادت شروع کړې دی .^(۱)

نو انسان ته پکار دي چې پخپله هم د الله ﷻ د رحمت نه ناامیده نشي ، او بل کس هم ناامیده نکړي .

نور خلق ه الله ﷻ د رحمت نه مایوسه کول ندي پکار :

بعضی انسان بل چاته د مایوسی داسې خبرې وکړي ، چې هغه بالکل د الله ﷻ د رحمت نه ناامیده شي ، او داسې مایوسه شي ، چې مخکې به یې څه لږ عبادت کولو هغه هم پرېږدي ، نو د داسې ناامیده کوونکي کس د پاره په احادیثو کې سخته سزا راغلې . په حدیث شریف کې راځي : **إِنَّ رَجُلًا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانَ يَقْنَطُ النَّاسَ وَيُشَدِّدُ عَلَيْهِمْ قَالَ : فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ : أَلَيْتُمْ أَوَيْسَكُمْ مِنْ رَحِيْقِي كَمَا كُنْتُمْ تَقْنَطُ عِبَادِي مِنْهَا .**^(۲)

په بني اسرائيلو کې يو کس ؤ ، چې هغه به خلق د الله ﷻ د رحمت نه ناامیده کول ، او په دوی به یې سختي کوله (یعنی داسې خبرې به یې ورته کولې چې دوی به د الله ﷻ د رحمت نه ناامیده کيدل) .

نبي عليه السلام فرمائي : الله ﷻ به ورته د قیامت په ورځ اوفرمائي : **لکه څرنګ چې تا په دُنیا کې زما بندګان زما د رحمت نه ناامیده کول ، دغه شان به زه هم نن تا د خپل رحمت نه ناامیده کوم .**

په بعضو روایاتو کې داسې دي : چې دا کس پخپله ډیر عبادت گزار ؤ ، خو خلقو ته به یې داسې خبرې کولې چې خلق به د الله ﷻ د رحمت نه مایوسه کيدل ، نو چې کله دې وفات شونو الله ﷻ ته یې عرض وکړو :

(۱) خطبات فقیر ج ۱۷ ص ۲۹ .

(۲) رواه البيهقي في الشعب عن زيد بن اسلم . احباء العلوم ج ۲ ص ۱۲۹ کتاب الخوف والرجاء .

أَيُّ رَبِّ مَالِي عِنْدَكَ؟

ای ربه زما د پاره تا سره څه دي؟ (يعني ماله دې څه شی تيار کړې؟) الله ﷻ ورته او فرمايل: النَّارُ. د جهنم اور. ده ورته عرض وکړو: اي الله هغه زما عبادتونه او کوششونه څه شو؟ (ما خو دير عبادتونه کړي وو، هغه چيرته لاړ؟) نو الله ﷻ ورته او فرمايل:

إِنَّكَ كُنْتَ تَقْنِطُ النَّاسَ مِنْ رَحْمَتِي فِي الدُّنْيَا وَأَنَا أَقْنِطُكَ.

تا په دنيا کې خلق زما د رحمت نه نا اميده کول، زه به هم نن تا د خپل رحمت نه نا اميده کوم. (۱)

امام مسلم رحمه الله يو باب قائم کړې: [باب النهي عن تقنيط الانسان من رحمة الله] چې د انسان د پاره دا منع دي چې دې د الله ﷻ د رحمت نه نا اميده شي، او د دې باب لاندې يې يو حديث ذکر کړې، پيغمبر عليه السلام فرمائي:

إِنَّ رَجُلًا قَالَ: وَاللَّهِ لَا يَغْفِرُ اللَّهُ لِفُلَانٍ، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ: مَنْ الَّذِي يَتَعَالَى عَلَيَّ؟ أَنْ لَا أَعْفِرَ لِفُلَانٍ فَإِنِّي قَدْ عَفَرْتُ لِفُلَانٍ، وَأُحْبِطُكَ عَمَلُكَ. أَوْ كَمَا قَالَ. (۲)

يېشکه يو سړي وويل: قسم په الله چې الله ﷻ به فلانکي کس ته هيڅ کله بخښنه اونکړي. الله رب العزت او فرمايل:

څوک دی چې قسمونه خوري په ما باندې، چې گني زه به فلاني ته بخښنه نه کوم، يېشکه ما فلاني ته بخښنه وکړه او ستا عملونه مې ضائع کړه.

محترمو مسلمانانو! انسان که هر څومره گناهگار او خطاء کار وي نو بيا هم مايوسي نده پکار، ځکه دده گناهونه او نافرمانۍ محدودې دي، او بل طرفته د الله ﷻ رحمت لا محدوده دی. الله ﷻ فرمائي:

﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ (۳) ترجمه: زما رحمت عام دی هر څيز ته.

(۱) رواه البيهقي، النذرة ج ۲ ص ۴۱۴.

(۲) مسلم باب النهي عن تقنيط الانسان من رحمة الله ۶۶۴.

(۳) الاحزاب ۱۵۷.

نو الله ﷻ داسې کولې شي چې دې د گناهونو نه راوباسي، او ولي الله ورته جوړ کړي، او داسې ډير شوي هم دي.

د يو شاعر وينا :

ابو نواس شاعر فرمائي :

ذُنُوبِي إِنْ فَكَرْتُ فِيهَا كَثِيرَةٌ * وَرَحْمَةُ رَبِّي مِنْ ذُنُوبِي أَوْسَعُ
وَمَا طَمَعُنِي فِي صَالِحٍ إِنْ عَمِلْتُهُ * وَلَكِنِّي فِي رَحْمَةِ اللَّهِ أَطْمَعُ
فَإِنْ تَكُ غُفْرَانٌ فَذَلِكَ رَحْمَةٌ * وَإِنْ تَكُنِ الْأُخْرَىٰ فَمَا أَنَا أَضْنَعُ (۱)

که زه په خپلو په خپلو گناهونو کې سوچ او کړم نو دا خو ډير زيات دي، خو ليکن نا اميده کيږم نه، ځکه زما د رب رحمت د گناهونو نه ډير فراخه دی.

که زه نیک اعمال وکړم نو د هغې نه مې ډيره طمع نوي (ځکه پته نه لري چې قبول شوي به وي او که نه)، خو ليکن زه د الله ﷻ د رحمت نه ډيره طمع لرم.

که چيرته الله ﷻ زما گناهونه او بخل نو دابه د هغه رحمت وي، او که چيرته زما د پاره عذاب مقرر وي، نو بيا زه د الله ﷻ د وړاندې څه کولې شم؟

الله جل جلاله په خپل بنده ډير مهربانه دی :

په دنيا کې که د يو سړي غټ دشمن وي، هغه گير شي. بيا هغه دده د وړاندې اورته غورځولې شي نو بيا هم دده زړه دا غواړي چې دا دې اورته او نه غورځولې شي.

اوس په دې دشمن دده دا ترس او رحم صرف د هغه يو رحمت وجه ده، چې الله ﷻ دنيا ته رانازل کړې، او په غوند مخلوق کې يې تقسيم کړې، نو د قيامت په ورځ چې الله ﷻ پوره سل (۱۰۰) واړه رحمتونه راجمع کړي او د مؤمنانو د پاره يې خاص کړي، نو الله ﷻ کله دا خوښوي چې يو کلمه گو انسان دې جهنم ته لاړ شي، بلکه د مسلمان جهنم ته تلل خو صرف دده د صفاتي د پاره وي چې دې د گناهونو نه صفاشي.

بلکه الله ﷻ خو په دنيا کې د انسان د پاره د مغفرت او بخښنې بهانې گوري ، په معمولي معمولي عمل چې په اخلاص اوشي ، په هغې د انسان مغفرت کوي .
او دا يوه واقعه نه ، بلکه په زرهاؤ داسې واقعات شته چې الله ﷻ په معمولي اخلاص واله عمل د انسان مغفرت نصيبه کړې ، او ډير اجريې ورکړې . ځکه الله ﷻ د انسان د اعمالو ډير قدرداني کوونکې دی .

الله رب العزت فرمائي :

﴿ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَكَرُؤُفٌ رَحِيمٌ ﴾ (١)

ترجمه : الله ﷻ ستاسو ايمان (اعمال) نه ضائع کوي ، بيشکه الله ﷻ په خلقو ډير مهربان او رحم کوونکې دی .

په معمولي اخلاص واله عمل سره د انسان د مغفرت يو څو نمونې درته پيش کوم :

د ازغي دارې څانگې په لرې کولو سره مغفرت :

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائي :

بَيْنَمَا رَجُلٌ يَنْشِي بِطَرِيقٍ وَجَدَ عُصْنَ شَوْكٍ عَلَى الطَّرِيقِ فَأَخْرَجَهُ فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَغُفِرَ لَهُ . (٢)

يو سړې په لاره روان ؤ ، نو په لاره کې يې يو آزغيداره څانگه وليده ، نو هغه يې لرې کړه . نو الله تعالی دده دا عمل قبول کړو ، او بخښنه يې ورته وکړه .

په تېري سپي باندې اوبو څکلو سره مغفرت :

امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله او نورو محدثينو د نبي کریم صلى الله عليه وسلم دا حديث مبارک را نقل کړې چې نبي عليه السلام فرمائي :

بَيْنَمَا رَجُلٌ يَنْشِي بِطَرِيقٍ إِشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ فَوَجَدَ بِئْرًا فَتَزَلَّ فِيهَا فَشَرِبَ ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ فَقَالَ الرَّجُلُ : لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبُ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلَ الَّذِي كَانَ بَلَغَ مِنِّي

(١) البقرة آيت ١٧٣ .

(٢) رواه البخاري في الاذان باب فضل التهجير الى الظهر ٦٥٢ ، وفي المظالم باب من اخذ العصن وما يؤذي الناس في الطرق لرمي به ٢٤٧٢ . ومسلم باب فضل ازالة الاذى عن الطريق ٦٦٢٨ . واخرجه ابوداؤد في الادب باب امطة الاذى عن الطريق ٥٢٣٥ . والترمذي في البر والصلة باب ما جاء في امطة الاذى ١٩٥٨ . ومالك في صلاة الجماعة باب ما جاء في العتمة والصبح . وابن ماجه في الآداب باب امطة الاذى عن الطريق ٣٧٢٦ .

د الله جل جلاله رحمت او مهرباني

فَنَزَلَ إِلَيْكَ الْمُبْرُكُ خَفًى ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ حَقِّي فَسَقَى الْكَلْبَ . فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ . فَغَفَرَ لَهُ .
قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّ لَنَا فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ لَأَجْرًا ؟ فَقَالَ فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٌ أَجْرٌ ^(۱)

يو کس په لاره روان ؤ (په مکه معظمه کې ^(۲)) ، سخت تېرې شو ، نو په لاره کې يې يو کوهي اوليد ، دې کوهي ته وربنکته شو ، اوبه يې اوڅکلې . کله چې پاس رااوخت ، نو يو سپي يې وليد چې هغه هم ډير تېرې شوې ؤ ، او د تندې نه يې ژبه راويستی وه ، او د ډيرې تندې د وجې يې لمده خټه څپله . نو دې سړي د ځان سره وويل : چې څنگه زه تېرې شوې ووم ، دغه شان دی هم سخت تېرې شوې ، نو دوباره کوهي ته وربنکته شو ، او خپله موزه يې د اوبو نه ډکه کړه ، په ځله کې يې ونيوه ، بره رااوخت او په دې سپي يې اوبه اوڅکلې .

نبي ﷺ فرمائي : فَشَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ . فَغَفَرَ لَهُ . الله تعالى دده دا عمل قبول کړ ، او ده ته يې د همدې عمل په وجه بخښنه وکړه .

صحابه کرامو پوښتنه وکړه : اى د الله ﷻ رسوله ! آيا زمونږ د پاره ددې چارپيانو سره احسان کولو او په دوى اوبه څکلو کې هم اجر شته ؟
نبي عليه السلام او فرمايل : د هر لوند جگر (ژوندي) شي سره احسان کولو کې اجر دی .

د زبيده خاتون د مغفرت واقعیه :

د هارون الرشيد بي بي [زبيده خاتون] يوه ډيره نیکه بي بي وه ، کله چې دې ته پته اولړيده چې خلق حج ته ځي ، نو په لاره کې ورته د اوبو سخت تکليف وي ، ډير خلق به اکثر د تندې د لاسه په تکليف کې وو ، نو دى خپل خاوند هارون الرشيد ته وويل : چې زما په زړه کې دا تمئى ده چې ته يو نهر اوباسى ، اود ميدان عرفات پورې يې بوځى ، چې حاجياتو ته داوبو تکليف نه وي .

نو هارون الرشيد ددې دا غوښتنه پوره کړه ، او يو غټ نهر يې اوکښتو چې د هغې نه په زرهاؤ انسانانو ، حيواناتو او مرغو فائده اخيسته .

(۱) اخرج البخاري فى المسألة باب فضل سقى الماء ۲۳۶۳ ولى الادب باب رحمة الناس والبهائم ۶۰۰۹ ، ومسلم باب

فضل سقى البهائم المحترمة واطعامها ۵۸۱۳ ، وابوداؤد فى الجهاد باب ما يؤمر به من القيام على الدواب والبهائم ۲۵۵۰

(۲) ولى رواية للدارقطني فى الموطآت : يمشى بطريق مكة كما فى فتح الباري ۴۱/۵ . تكلمة فتح الملهم ج ۴ ص ۲۲۰ باب

فضل سقى البهائم المحترمة واطعامها .

کله چې دا وفات شوه، نو چا په خوب کې اولیده، پوښتنه یې ورنه وکړه: چې الله ﷻ درسره څه معامله وکړه؟ دې ورته جواب ورکړو: چې الله ﷻ زما مغفرت وکړو.

دې خوب لیدونکي ورنه پوښتنه وکړه: چې الله ﷻ به ستا مغفرت څکه کولو چې تا خوډیر نیک کارونه کړي وو، او نه زبیده دې کښتۍ و. دې ورته جواب ورکړو: چې زما مغفرت یې ددې نه پرې وجه ندې کړې. ځکه چې کله د الله ﷻ د وړاندې دا د نه کښتلو واله عمل پیش شو نو الله ﷻ او فرمایل:

دانهر چې تا کښتۍ، نو دا خو دې د بیت المال په روپو کښتۍ، که د بیت المال روپۍ درسره نه وي، نو تا خو بیا نشو کښتۍ. خوای زبیدی! دا راته ووايه: چې تا زما درضا دپاره کوم عمل کړې؟

زبیده خاتون ویل: چې زه اویریدم چې د ماسره بل کوم عمل دی چې هغه ما خالصه د الله ﷻ درضا دپاره کړې وي. زه په دې ویره کې ووم، چې الله ﷻ راته او فرمایل: هو. تایو عمل زما درضا دپاره کړې.

هغه دا چې یو ورځ ته ډیره وږې شوې وی، په دستر خوان دروتی دپاره ناسته وی، کله چې دې نورې خولې ته را اوچته کړه، نو په دې کې یو مؤذن آذان وکړو، تا چې کله د الله ﷻ نوم واوریده، نو په دې وخت کې ستا په سر لویته پوره نوه پرته، بلکه نیم سر دې ښکاره و، او نیم پټ و.

ستا پدې زړه کې دا خیال راغې چې د الله ﷻ نوم اخیستل کیږي او زما په سر لویته پوره نشته، او دا خو دا د ادب خلاف ده، نو تا زر هغه نورې کیښوده او په سر دې لویته برابره کړه، او بیا دې نورې اوخوړه، نو تا چې زما د نوم د ادب په وجه په نورې خوړلو کې کوم تاخیر وکړو، دغه عمل ماته ډیر خوښ شو، او تا ته مې د همدغه عمل په وجه مغفرت او بخښنه وکړه.

سبحان الله! الله ﷻ په انسان څومره مهربانه دي، کوم عمل چې په اخلاص شوې وي، که هغه وړو کې هم وي، خو بیا هم الله ﷻ په هغې سره د انسان مغفرت او بخښنه نصیب کوي. (۱)

(۱) کشکول حکایات ص ۵۲، خطبات فقیر ج ۱۲ ص ۴۷، ماهنامه الدعوة الى الله ج ۲ ص ۲، یاد کار ملاقاتین.

د امام ابوداؤد رحمه الله د مغفرت واقعہ :

د دارالعلوم دیوبند مهتم مولانا قاري محمد طيب صاحب په خپل کتاب [خطبات حکيم الاسلام] کې د امام ابوداؤد رحمه الله يو واقعہ رانقل کړې .

امام ابوداؤد رحمه الله ډير لوي محدث تير شوې دی ، ابوداؤد شريف دده کتاب دی چې په مدارسو کې لوستل کيږي ، دده په واقعاتو کې راځي : چې يو ورځ دې د سمندر په غاړه ولاړ و ، د يو فرلانگ په فاصله کې يو غټ جهاز په سمندر کې ولاړ و ، په هغې کې يو کس پرنجی وکړو ، او په زوره يې وويل : اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ .

(د شريعت دا مسئله ده : چې څوک پرنجی وکړي نو هغه له په کار دي چې اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ووايي ، او چې څوک يې واوري ، مجلس هم يو وي ، نو هغه به يَزُحْمُكَ اللّٰهُ وایي)
د هغه سړي آواز چونکه ډير تيز و ، نو ځکه امام ابوداؤد رحمه الله د هغه آواز واوریده . او دده آواز خو دومره تيز نه و چې دې يَزُحْمُكَ اللّٰهُ ووايي او هغه يې واوري ، بلکه په ده باندې يَزُحْمُكَ اللّٰهُ ويل لازم هم نه و ، ځکه چې مجلس جدا جدا وو .

خو چونکه ده سره د نيکۍ گټلو ډير زيات حرص و ، نو په درې (۳) درهمه يې ځانله وړه کشتۍ اونيوه ، په هغې کې سور شو ، چې کله هغه غټ جهاز ته ورغې ، نو هغه سړي ته يې د پرنجي جواب ورکړو : يَزُحْمُكَ اللّٰهُ .

مُورخين ليکي : چې کله ده يَزُحْمُكَ اللّٰهُ وويل ، نو يو غيبي آوازي يې واوریده :
ای ابوداؤد ! تا ته دې مبارک وي ، تانن د ځان د پاره جنت په درې (۳) درهمه واخيست .
سبحان الله- امام ابوداؤد رحمه الله چې د احاديثو لوي کتاب [ابوداؤد شريف] يې ليکي ،
نور به يې هم څومره ډير د نيکۍ کارونه کړي وي ، د هغې ټولو اجر به الله ﷻ ورکوي ،
خوليکن الله رب العزت دومره قدردان ذات دی چې د امام ابوداؤد رحمه الله دغه وړه نيکي يې هم ضائع نکره ، بلکه د همدغی نيکۍ په عوض کې يې ورته جنت ورکړو .^(۱)

(۱) خطبات حکيم الاسلام ص ۲۲۶ ، کشکول حکايات ص ۷۶ ، خطبات القبرج ۱۲ ص ۱۹۶ .

خلاصه دا چې انسان ته پکار دي چې د الله ﷻ د عذاب نه د ویرې سره سره ، د الله ﷻ د رحمت ، مغفرت او بخښنې امید هم ساتي ، نیک اعمال هم کوي .

ضروري تنبيه :

قدرمنو ! تاسو د الله ﷻ د رحمت او مهربانۍ په باره کې چې کوم بیان واوریده ، هسې نه چې تاسو په دې دهوکه کې پریوځئ چې ګڼي الله ﷻ غفور رحیم دی ، بخښنه به راته وکړي ، نور عبادات پرېږدئ ، او په ګناهونو نور هم زړه ورشئ .

بلکه دا خو بیا د شیطان غټه دهوکه ده چې انسان په ګناهونو زړه ورکوي ، او نیک اعمال ور نه پاتې کوي . لهذا انسان به فرائض ، واجبات او نور عبادات اداء کوي ، د ټولو ګناهونو نه به ځان ساتي او ورسره ورسره به د الله ﷻ د رحمت امید هم ساتي ، نو بیا دغه انسان کامیاب دی .
الله رب العزت فرمائي :

﴿ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴾ (۱)

ترجمه : پس څوک چې د خپل رب د ملاقات (او مهربانۍ) امید لري ، نو په کار ده چې هغه نیک کارونه وکړي ، او د خپل رب په عبادت کې دې بل هیڅوک نه شریکوي .

او که یو انسان مسلسل په ګناهونو کې اخته وي ، او صرف په دې طمع وي چې څه ، الله ﷻ غفور رحیم دی ، نو دا خو بیا د حیاء او غیرت خلاف هم ده .
یو شاعر وایي :

يَرْجُو النَّجَاةَ وَلَا يَسْلُكُ مَسْلَكَهَا * إِنَّ السَّفِينَةَ لَا تَجْرِي عَلَى الْيُبْسِ (۲)

دوی د نجات امید لري ، خو د نجات په لاره نه ځي (نیک اعمال نه کوي) . بیشکه کشتی خو په اوجې زمکه نه ځي .

بیا خاصکر چې یو سړې سپین گیرې شي او بیا هم د الله ﷻ نا فرماني نه پرېږدي ، نو دا خو بیا ډیره د افسوس خبره ده .

(۱) الکهف آیت ۱۱۰ .

(۲) منبهات ابن حجر عسقلاني باب السداسي .

سپين گيري سړي ته هم د الله ﷻ نه حياء په ځکار ده :

حضرت عمر رضی الله عنه فرمائي : چې يو ورځ زه په نبي کریم صلی الله عليه وسلم باندې داخل شوم ، نو ما اولیده چې نبي عليه الصلوة والسلام ژړل ، ما ترې پوښتنه وکړه :

مَا يَبْكِيكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ اَيُّ دَالِ اللَّهِ ﷻ رَسُولُهُ وَلِيَّ زَارِي ؟ نَبِي الْفِتْلَةِ رَاْتَهُ اَوْ فَرَمَايِل :

((جَاءَنِي جَبْرِيلُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَقَالَ : إِنَّ اللَّهَ يَسْتَحْيِي أَنْ يُعَذِّبَ أَحَدًا قَدْ شَابَ فِي

الْإِسْلَامِ . فَكَيْفَ لَا يَسْتَحْيِي مَنْ شَابَ فِي الْإِسْلَامِ أَنْ يَعْصِيَ اللَّهَ تَعَالَى)) . (١)

ماته اوس حضرت جبريل عليه السلام راغلي و ، او دا يې راته او فرمايل : چې الله جل جلاله د هغه چانه په عذاب ورکولو کې حياء کوي ، کوم چې په اسلام کې بودا شوې وي (يعنی الله ﷻ سپين گيري سړي ته په عذاب ورکول کې حياء کوي) .

نبي عليه السلام او فرمايل : چې ژاړم په دې ، چې دغه بوداگان په نافرمانۍ کولو سره د الله ﷻ نه حياء ولې نه کوي ؟ (بلکه دی سپين گيري ته هم پکار دي چې د الله ﷻ نه حياء وکړي او د هغه نافرمانۍ پرېږدي) .

نو په کار ده چې سپين گيري سړي دا خپل عزت او مرتبه او پيژني چې ماته الله جل جلاله خومره لوي عزت او مقام راکړې ، خپل ځان د گناهونو نه اوساتي ، د الله ﷻ نه حياء وکړي ، د کراما کاتبين فرشتو نه حياء وکړي او د الله ﷻ عبادت طرفته متوجه شي .

دغه شان ځوان ته هم پکار دي چې د الله ﷻ په عبادت کې ځان مشغوله کړي .
ځکه يو خود مرگ هيڅ پټه نه لري ،

دويم دا چې کوم ځوان په ځوانۍ کې د الله ﷻ عبادت کوي ، نو الله ﷻ به ده ته ددې په عوض کې د قيامت په هغه سخته ورځ کې د خپل عرش د سيوري لاندې ځای ورکړي .

(١) تبيين الغالين ص ٤١ . ط مکتبه دار الفکر بيروت .

په يوروايت کې داسې الفاظ دي : إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَسْتَحْيِي أَنْ يُعَذِّبَ عَبْدَهُ أَوْ أَمَّتَهُ إِذَا أَسَنَّا فِي الْإِسْلَامِ : کنز العمال ج ١٥ الباب الرابع في فضيلة طول العمر ... حديث لمبر ٢٢٦٧٣ .

إِنَّ اللَّهَ يَسْتَحْيِي عَنْ عَبْدِهِ أَوْ أَمَّتِهِ يَشْرَبَانِ فِي الْإِسْلَامِ أَنْ يُعَذِّبَهُمَا . کنز العمال ج ١٥ الباب الرابع في فضيلة طول العمر ... حديث لمبر ٢٢٦٧٣ .

لکه حدیث شریف کې راځي، نبي عليه السلام فرمائي:

((سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ))

اووه (۷) کسان داسې دي چې د قيامت په هغه سخته ورځ کې به الله ﷻ دوی ته د خپل عرش د سيوري لاندې ځای ورکړي، په کومه ورځ چې د عرش د سيوري نه علاوه بل سيوري نوي.

په دې اووه (۷) کسانو کې يو:

شَابٌ تَشَأْنِي عِبَادَةَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. (۱)

هغه ځوان چې په ځوانۍ کې يې د الله ﷻ عبادت کړې وي.

الله تبارک و تعالی دې مونږ تهولو ته د عبادت توفیق رانصيب کړي، او الله ﷻ دې مونږ تهولو سره د خپل رحم او فضل معامله وکړي، او زموږ د ټولو په گناهونو باندې دې قلم د عفوې راکاږي، او آینده دې راته د نیکو اعمالو توفیق رانصيب کړي.

أَمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.

وَأَخِرُ دَعْوَانَا أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

(۱) اخرجه البخاري في الاذان باب ۳۶، والرقاق باب ۲۴، والزکوة باب ۱۶ والحدود باب ۱۹. ومسلم في الزکوة حديث ۹۱. والترمذي في الزهد باب ۵۳. والنسائي في القضاة باب ۲.

د الله رحمت په باره کې نور زړه راښکونکي معتمد واقعات :

(د الله رحمت او مهرباني متعلق مې نور دلچسپ او معتمد واقعات هم ذکر کړي ،
ځکه بعض وخت مقرر ته د اورد بیان کولو موقع په لاس ورشي ، نو بیا داسې زړه راښکونکو ،
علمي او مؤثرو واقعاتو ته اشد ضرورت هم وي . لهذا مقررین حضرات د دینه هم استفاده کولې
شي).

د قیامت په ورځ د گناهونو نهمه نوي (۹۹) دفترونه معاف کیدل :

که انسان په اخلاص باندې یو وړوکې عمل هم وکړي ، خو الله په دوه دومره مهربانه دی
چې ده ته په دې وړوکي عمل هم ډیر لوی اجر ورکوي ، او دده د نیکو اعمالو تله ورباندې درنه
گرځوي .

امام ترمذي رحمه الله د نبی کریم صلی الله علیه وسلم یو حدیث مبارک رانقل کړې :

((إِنَّ اللَّهَ يَسْتَخْلِصُ رَجُلًا مِنْ أُمَّتِي عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَنْشُرُ عَلَيْهِ تِسْعَةَ
وَتِسْعِينَ سِجِّلًا كُلُّ سِجِّلٍ مِثْلُ مَدِّ الْبَصَرِ ثُمَّ يَقُولُ : أَتُنْكِرُ مِنْ هَذَا شَيْئًا ، أَظَلَمَكَ كَتَبَتِي
الْحَافِظُونَ ؟ فَيَقُولُ : لَا يَا رَبِّ . فَيَقُولُ : أَفَلَمْ تُدْرِكْ ؟ فَقَالَ : لَا يَا رَبِّ . فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى : بَلْ إِنَّ
لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَةً فَإِنَّهُ لَا ظُلْمَ عَلَيْكَ الْيَوْمَ فَتُخْرَجُ بِطَاقَةٍ فِيهَا : أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ
أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ . فَيَقُولُ أَحْضِرْ وَزَنِك . فَيَقُولُ يَا رَبِّ مَا هَذِهِ الْبِطَاقَةُ مَعَ هَذِهِ
السِّجِّلَاتِ . فَقَالَ فَإِنَّكَ لَا تَظْلَمُ . فَتُوضَعُ السِّجِّلَاتُ فِي كِفَّةٍ ، وَالْبِطَاقَةُ فِي كِفَّةٍ . فَشَاكَلَتِ
السِّجِّلَاتُ وَثَقَلَتِ الْبِطَاقَةُ فَلَا يَثْقُلُ مَعَ اسْمِ اللَّهِ شَيْءٌ)) (۱).

(۱) رواه الترمذي كتاب الايمان باب ۱۷ وقال حديث حسن غريب ، وابن ماجه وابن حبان في صحيحه ، والحاكم والبيهقي وقال
الحاكم صحيح على شرط مسلم ، الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۲۷۰ باب : الترغيب في قوله لا اله الا الله وما جاء في فضلها .

بيشكه الله ﷻ به قيامت په ورځ د ټولو مخلوقاتو د وړاندې زما يو امتي راجدا کړي، او ده ته به د گناهونو نهه نوي (۹۹) دفترونه وړاندې کړي، هريو دفتر به دده د سترگو د نظره اندازه اوږد وي (يعنې هر دفتر به دومره غټ وي چې تر کومه ځايه پورې دده د سترگو نظر رسي تر هغې ځايه پورې به يو يو دفتر اوږد وي، او دا ټول به د گناهونو نهه ډک وي)، بيا به الله ﷻ ورته وفرمائي:

أَتُنْكِرُ مِنْ هَذَا شَيْئًا، أَظْلَمَكَ، كَتَبْتَنِي الْخَافِلُونَ؟

آيا ته په دې کې د گومې گناه نه انکار کوي؟ آيا زما فرشتو خو په تا باندې ظلم ندې کړې؟ (چې تايو گناه نوي کړي او دوی درېسي ليکلې وي؟)، دې به ووايي: چې اې زما ربه! نه خو زه د دينه انکار کوم، او نه ستا فرشتو په ما ظلم کړې، بلکه دا ټول گناهونه ما يقيني کړي دي. الله ﷻ به بيا ورته پوښتنه وکړي:

أَفَلَمْ عُدُّ؟ آيا تاته څه عذر و چې د هغې په وجه تا دا گناهونه کړي؟

دې به ورته جواب ورکړي: اې ربه ما ته هيڅ عذر نه و (خو ما بيا هم دا گناهونه کړي). الله ﷻ به ورته وفرمائي:

بَلْ إِنْ لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَةٌ فَإِنَّهُ لَا ظُلْمَ عَلَيْكَ الْيَوْمَ.

او. بلکه ستا د پاره د مونږ سره، ستا يوه نيکي هم شته، او نن به په تا ظلم نشي کيدی.

بيا به يو وړوکې غوندې پرچه راويستلې شي چې په هغې کې به کلمه شهادت (أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ) ليکلي وي، اوده ته به وفرمائي:

أَحْضُرْ وَزُنْكَ: هغه خپل د گناهونو د فترې دې را دينخوا کړه (چې ددې پرچې سره يې وتلو) دا بنده به عرض وکړي: اې زما ربه! ددې وړوکې پرچې به ددې نهه نوي دفترونو د وړاندې څه حيثيت وي؟ الله جل جلاله به ورته وفرمائي:

فَأَنْتَ لَا تَظْلَمُ. بيشكه په تا باندې به ظلم نشي کولې. نو دا نهه نوي دفترونه د گناهونو به د تلې په يو چاپري کې کيښودلې شي او دا وړه پرچې به د تلې په بل چاپري کې کيښودې شي،

نودا ټول گناهونه به سپک شي او دغه د نيکۍ چابري به دروند شي. ځکه د الله د نوم نه وزني شي بل نشته. (نو چې کله د انسان د نيکۍ چابري دروند شي، نو ده ته بيا نجات ملاويږي).

د الله ﷻ په نزه د سپين گيري مسلمان قدر:

فقيه ابوالليث سمرقندي رحمه الله په تنبيه الغافلين کې يو واقعہ رانقل کړې: احمد بن سهل رحمه الله فرمائي: چې کله يحيى بن اکثم رحمه الله د بوډا والي په حالت کې وفات شو، نو د وفات نه څو ورځې وروستو ما په خوب کې اوليد، پوښتنه مې ترې وکړه: چې الله ﷻ درسره څه معامله وکړه؟ هغه راته وويل چې کله زه د الله ﷻ حضور ته پيش شوم، نور اته وې فرمايل:

يَا شَيْخُ السُّوءِ! فَعَلْتَ مَا فَعَلْتَ.

اې گناهگار بوډا! تادا فلانې فلانې کارولې کړې؟

ما ورته عرض وکړو: يا الله! ماته خو ستا د طرف نه دا خبره نوه رارسيدلې. الله ﷻ راته او فرمايل: تاته زما د طرفه کومه خبره دررسيدلې وه؟ ما ورته وويل: ماته خو حديث بيان کړې عبدالرزاق، او هغه د معمر نه اوريدلې، هغه د زهري نه اوريدلې، هغه د عروه نه اوريدلې، هغه د حضرت عائشې رضی الله عنها نه اوريدلې، هغې د پيغمبر عليه السلام نه اوريدلې، پيغمبر عليه السلام د حضرت جبريل عليه السلام نه دا خبره اوريدلې، او حضرت جبريل عليه السلام د تانه دا خبره اوريدلې، چې تا فرمايلي:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَشِيْبُ فِي الْإِسْلَامِ إِلَّا وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أُعَذِّبَهُ إِلَّا وَأَنَا أَسْتَحْيِي أَنْ أُعَذِّبَهُ.

کوم مسلمان چې په اسلام کې سپين گيري شي، اوزه هغه ته د عذاب ورکولو اړاده وکړم، نو ماته حياء راجي چې زه ده ته عذاب ورکوم.

نو اې الله! زه خو هم بوډا يم (ماته هم د عذاب نه نجات راکړه).

(امام غزالي رحمه الله هم په احياء العلوم کې دا واقعہ ذکر کړې، په هغې کې ورسره داسې الفاظ هم دي چې دې يحيى بن اکثم رحمه الله، الله جل جلاله ته او فرمايل: چې ماته خو ستا د طرف نه دا خبره راره يدلې وې تا فرمايلي:

أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي فَلْيُظَنَّ بِي مَا شَاءَ ، وَكُنْتُ أَظُنُّ بِكَ أَنْ لَا تُعَذِّبَنِي . (۱)

بنده چې په ماباندې څنگه گمان کوي زه دده د گمان مطابق دده سره معامله کوم ، اوس دده خو بنده چې په ماهر څنگه گمان کوي (هماغه شان معامله به ورسره کوم) ای الله! زما خو په تاباندې دا گمان و چې ته به ماته عذاب نه راکوي .

یحی بن اکثم رحمه الله وایي : چې الله ﷻ راته او فرمايل :

صَدَقَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ وَصَدَقَ مَعْمَرُ وَصَدَقَ الزُّهْرِيُّ وَصَدَقَ عُزْرَةُ وَصَدَقَتْ عَائِشَةُ وَصَدَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَصَدَقَ جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَصَدَقْتُ أَنَا . يَا يَحْيَى إِنِّي لَا أُعَذِّبُ مَنْ شَاقَّ فِي الْإِسْلَامِ .

عبدالرزاق هم رېښتيا ويلي ، معمر هم رېښتيا ويلي ، زهري هم رېښتيا ويلي ، عروه هم رېښتيا ويلي ، حضرت عائشې رضي الله عنها هم رېښتيا ويلي ، نبي كريم صلى الله عليه وسلم هم رېښتيا ويلي ، حضرت جبريل عليه السلام هم رېښتيا ويلي ، او ما هم رېښتيا ويلي : چې زه هغه کس ته عذاب نه ورکوم ، کوم چې په اسلام کې سپين گيرې شوې وي .

یحی بن اکثم رحمه الله وایي : چې بيا الله ﷻ حکم وکړو چې دې جنت ته بوځي ، نوزه جنت ته بوتلې شوم . (۲)

د یو بانړه د شفاعت په وجه مغفرت :

د قیامت په ورځ به مختلف خلق د گناهکارانو باره کې شفاعت کوي ، انبیاء کرام به شفاعت کوي ، علماء کرام به شفاعت کوي ، شهداء به شفاعت کوي ، د قرآن کریم حافظان به شفاعت کوي ، او جنتیان به هم شفاعت کوي ، تردې چې یو حدیث شریف کې راځي :

چې د قیامت په ورځ به د گناهکار سړي د ځي سترگې یو بانړه د الله ﷻ نه د خبرو کولو اجازت او غواړي ، الله ﷻ به اجازت ورکړي . دا بانړه به الله رب العزت ته عرض وکړي :

(۱) احیاء العلوم ج ۳ ص ۱۹۴ کتاب الخوف والرجاء .

(۲) لنبيه العالمين ص ۳۱ باب ما یرجى من رحمة الله تعالى . ط . دار الفکر بیروت . احیاء العلوم ج ۳ ص ۱۹۴ کتاب العزل والرجاء .

اې الله! آيا تا د اندي فرمايلي: چې کوم سړی زما د یري د وجی او ژاري او دسترگو یو بانډ په اوښکو باندې لوند کړي، زه به دې انسان ته د جهنم د اور نه پناه ورکوم؟^(۱)

الله ﷻ به ورته او فرمائي: چې هو، ما دا فرمائي دي. دا بانډ به عرض وکړي:

أَنَا أَشْهَدُ أَنَّ هَذَا الْعَبْدَ الْمَذْنِبَ قَدْ اغْرَقَنِي بِالذُّمِّ مِنْ خَشْيَتِكَ، فَيَا مُرُ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ إِلَى الْجَنَّةِ.

اې الله! زه دا گواهي ورکوم چې دې گناهگار بنده شتا د یري د وجی نه یو پیره ژړلي، اوزه یې په اوښکو لوند کړې يم، نو الله ﷻ به حکم وکړي چې دې جنت ته بوځي. بیا به یو آواز کوونکې دا آواز وکړي:

إِلَّا إِنْ فَلَانَ بَنَ فَلَانَ قَدْ نَجَا مِنَ النَّارِ بِشَعْرَةٍ وَاحِدَةٍ مِنْ أَجْفَانِ عَيْنَيْهِ.

بیشکه فلانی چې د فلانی خوي دی ده جهنم د اور نه د سترگو د یو بانډ د شفاعت په وجه نجات اومونده.^(۲)

د قیامت په ورځ د الله رب العزت د یو بنده سره مکالمه:

علامه ابن جوزي رحمه الله په خپل کتاب [بستان الواعظین] کې یو حدیث را نقل کړې: نبي عليه السلام فرمائي: الله رب العزت به د قیامت په ورځ یو بنده د نورو خلقو نه راجدا کړي، ځانته به یې مخاطب کړي، دده او د الله ﷻ په مینځ کې به هیڅ حجاب نوي، او الله ﷻ به ورته او فرمائي:

أَمَا عَلِمْتَ أَنِّي مُطَّلِعٌ عَلَيْكَ يَا عَبْدِي، أَفَجَعَلْتَنِي أَهْوَنَ النَّاطِرِينَ إِلَيْكَ؟ أَمَا اسْتَحْيَيْتَ مِنِّي، أَمَا اسْتَحْيَيْتَ مِنْ مَلَأْكَتِي، أَمَا خِفْتَ مِنْ عِقَابِي. عَبْدِي أَرَوْيْتُكَ مِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ، وَقَوَّيْتُ جِسْمَكَ، وَسَعَيْتُ عَلَيْكَ مِنْ سَعَةِ رِفْدِي فَعَصَيْتَنِي!

(۱) نبي عليه السلام فرمائي: حُرِّمَتِ النَّارُ عَلَى عَيْنٍ دَمَعَتْ أَوْ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ أخرجه احمد في المسند ١٣٤/٤،

والنسائي والحاكم وقال صحيح الاسناد، الترغيب والترهيب ج ٢ ص ١١٣ الترغيب في البكاء من خشية الله تعالى.

(۲) حياة القلوب، اهل دل کې ترېان دغه والي واقعات ج ٢ ص ٩٨، خطبات فقير ج ٢٢ ص ١٥٢، ذرة الناصحين ص ٣٠٩.

(ای زما بنده تا چې زما نافرمانی کوله) آیا تاته دا معلومه چې زه په تا باندې خبرداریم، ای زما بنده! آیا تاته زه دومره کمزوری ښکاره شوم چې گني زه تانه گورم؟ آیا تا دمانه حیاء نه کوله؟ زما د فرښتو نه دې حیاء نه کوله؟ آیا ته زما د عذاب نه نه ویریدې؟

ای زما بنده ما خو تاته ښځې اوبه درکړې وې، ستا جسم مې قوي کړې وو، په تا باندې مې هر قسم فراخي راوستی وه، نو تاییا هم زما نافرمانی کوله؟

نبي عليه السلام فرمائي: چې کله بنده دا خبرې واورې، نو د حیاء د وجې به سَم ويلې شي، او په خوکو کې به ډوب شي، تردې چې مرگ ته به نژدې شي.

دا بنده به عرض رکړې: ای ربه! ماته د تانه او ددې بندگانو دومره حیاء راځي چې ما دپاره د دینه جهنم غوره دی. الله ﷻ به حکم وکړي چې دې جهنم له بوځي. نو دې به روان شي، بیا به دا کس شاته مخ راواړوي، او اوبه وایي:

ای الله! زما دې ستا په عزت او جلال قسم وي ما چې دا کوم گناهونه کړي، دا مې ستا د سپکاوي په غرض ندي کړي، بلکه زما خو په تا باندې دا گمان و چې څرنگ دې په دنیا کې په ما باندې پرده اچولې وه، دغه شان په آخرت کې به مې گناهونه هم معاف کوي.

ای الله! زما خو دا یقین و: چې زما دا گناهونه تاته هیڅ نقصان نشي در رسولي، اوستا رحمت په ما باندې ستا په خدائي کې څه کمې نه راوړي. نو الله ﷻ به ورته او فرمائي:

عَبْدِي صَدَقْتَ، لَمْ تَقْطَعْ رَجَاءَكَ مِنْ رَحْمَتِي، فَوَعِظْتَنِي وَجَلَّالِي لِأَغْفِرَنَّ لَكَ الْيَوْمَ، يَا مَلَأْتُكَ مِرْوَا بِعَبْدِي إِلَى الْجَنَّةِ.

ای زما بنده! تا رښتیا وویل، زما د رحمت نه ستا امید قطع نه و (بلکه زما د رحمت امید دې و)، زما دې په خپل عزت او جلال قسم وي چې زه به نن خامخا تا ته بڅښنه کوم، ای زما فرښتو زما دا بنده جنت ته بوځي. (۱)

قدرمنو! الله ﷻ په خپل بنده دومره مهربانه دی او دده د اعمالو دومره قدر داني کوونکې دی چې که دې یو معمولي عمل هم په اخلاص سره وکړي، نو الله جل جلاله دده دا عمل نه ضائع کوي، او ده ته پری ډیر اجر ورکوي.

د یو مچ سره د احسان کولو په وجه مغفرت :

مولانا تقي عثمانی رحمه الله فرمائي : چې ما خو خو پيرې دا واقعه د خپل شيخ حضرت
ډاکټر عبدالحی صاحب قدس الله سره نه اوریدلې ده .

چې یو بزرگ و ، دیر لوی عالم ، فاضل ، محدث او مفسر و ، ټول عمر یې په درس و تدریس ،
تصنیف او تالیف کې تیر کړې و ، (دا امام غزالي رحمه الله و ، کوم چې احیاء العلوم او
کیمیایې سعادت وغیره کتابونه لیکلي)^(۱)

کله چې دې وفات شو ، نو چا په خوب کې اولید ، تپوس یې ترې وکړو :

جناب ! الله ﷻ درسره څه معامله وکړه ؟ ده ورته وویل : چې الله ﷻ راباندې خپل فضل و
کرم وکړو ، زما مغفرت یې وکړو . خو مغفرت یې په څه عجیبه شي راته وکړو :

هغه دا چې کله زما پیش کیدل د الله ﷻ د وړاندې اوشو ، نو الله ﷻ راته وفرمایل :

ای امام غزالي ! مونږ ستا مغفرت وکړو . خو آیا تاته معلومه ده چې په کوم عمل مو ستا
مغفرت وکړو ؟ زما په ذهن کې راغله چې ما خو ټول عمر د الله ﷻ د دین خدمت کړې ، وعظ او
تقریرونه مې کړي ، تالیف و تصنیف مې کړې ، خلق مې د الله ﷻ دین ته رابللي نو په دې وجه
به یې زما مغفرت کړې وي .

الله ﷻ راته وفرمایل : چې نه . ددې کارونو ثواب په خپل ځای دی ، خو مونږ چې تاته

بخښنه کړې هغه په یو بل شي سره .

هغه دا چې یو ورځ تالیکل کول ، دلرگي نه جوړ شوې قلم درسره و ، تا په سیا هی کې ښکته
کړو ، کله چې دې را اوچت کړو نو یو مچ راغې ، په دې قلم کیناست ، او سیا هی څکل یې شروع
کړه . تا چې ورته اوکتل ، نو تالیکل دلږ وخت د پاره اودرول ، او دا سوچ دې وکړو چې دا مچ به
ترې شوې وي ، پریده چې دې داسیا هی اوڅکي ، زه به خیر لږ انتظار وکړم ، نو تا په لیکلو کې
داسې لږه غوندې وقفه وکړه ، چې کله مچ پاڅیده ، نو تا بیا لیکل شروع کړه ، نو تا چې په دې
لیکلو کې کومه لږه وقفه کړې وه نو دا خالصه زما درضا د پاره وه ، او زما دیو مخلوق سره دې
احسان کړې و .

(۱) ایک هزار پرتالیر والعات ص ۳۸۷ .

نواي امام غزالي! تاته چي مانن کومه بخښنه وکړه، دا صرف د هغې وړو کي عمل په بدله کې ده کوم چي تا په لیکلو کې لږ انتظار زما د رضا د پاره کړې وو. ^(۱)

۱۱۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِلْمِ وَبَاطِنَهُ ﴾ . الانعام آیت ۱۲۰ .

﴿ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ

الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ . الروم آیت ۴۱ .

د کنا هو نو تقصانات :

تأليف :

أَبُو الشَّيْخِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفِيَ عَنْهُ

مُدَرِّس دَارُ الْعُلُومِ فَيْضُ الْقُرْآنِ اكاخيل كالونی مردان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د کناھونو تقصانات :

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَكَفَى، وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى.

أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِي الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ وَالْفُرْقَانِ الْحَبِيدِ :

﴿ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ (١).

وَقَالَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ ﴿ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِلْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِلْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴾ (٢).

((وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ ذَلِيلًا كَانَتْ نُكْتَةٌ سَوْدَاءٌ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَتَزَعَّ وَاسْتَغْفَرَ صُقِلَ مِنْهَا، وَإِنْ زَادَ زَادَتْ حَتَّى يَغْلِفَ بِهَا قَلْبُهُ، فَذَلِكَ الزَّانُ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ: ﴿ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ (٣) ﴾ (٤).
صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ.

زما خوږو قدرمنو او عزت مندو مسلمانانو ورونو ! الله رب العزت په خپل آخيري كتاب کې انسانانو ته دا حکم کوي :

﴿ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِلْمِ وَبَاطِنَهُ ﴾ (٥).

(١) الروم آيت ٣١.

(٢) الانعام آيت ١٢٠.

(٣) المطففين آيت ١٤.

(٤) اخرجه الترمذي في التفسير لفسر سورة ٨٣ باب ١، والنسائي، وابن ماجه، وابن حبان في صحيحه، والحاكم، والريث والرميب ج ٢ ص ٢٧ كتاب العروة والزهد.

(٥) الانعام آيت ١٢٠.

ترجمه: تاسو ښکاره او پټه گناه پرېږدئ. (يعنی هر قسمه گناهونه پرېږدئ) (۱)

د گناهونو ضرر او نقصان زيات دی :

د انسان د پاره په دُنیا کې د ټولو نه زيات ضرر ناک شي گناهونه کول دي. وجه داده: چې د دُنیا نور ضرري شيان اگر چې نقصاني دي، خو دهغوی نقصان عارضي دی، يا به په خپله ختم شي، يا به په څه دواښي سره ختم شي، يا زيات نه زيات په مرگ سره خوبه دهغه تکليف نه خامخا نجات او مومي (او د مرگ نه خو انکار نشي کيدې).

خو ليکن د گناهونو چې کوم نقصانات دي، هغه نه ختميدونکي نقصانات دي. په دُنیا کې هم انسان ته د گناهونو نقصان رسيږي، او په آخرت کې خوبه په طريق اولی سره انسان ته ددې جزاء رسيږي.

الله جل جلاله فرمايي:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِلْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ﴾. (۲)

ترجمه: بيشكه کوم خلق چې گناهونه کوي، ډير زربه دويي ته بدله ورکړې شي د هغه عملونو کوم چې دوی کول.

بل حای الله ﷻ فرمائي:

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾. (۳)

ترجمه: او څوک چې د يو ذرې برابر بدې وکړي، نو دې به د قيامت په ورځ ددې جزاء وگوري.

الله رب العزت يو قانون بيانوي:

﴿مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ﴾. (۴)

ترجمه: څوک چې بد کار وکړي (او توبه ورنه اونه باسي) نو ده ته به د هغې جزاء ورکولې شي.

(۱) المعنى: وَذَرُوا الْإِلْمَ مِنْ جَمِيعِ جِهَاتِهِ. زاد المسير ج ۲ ص ۷۹.

(۲) الانعام آيت ۱۲۰.

(۳) الزلزال آيت ۸.

(۴) النساء آيت ۱۲۳.

د مخکیني قومونو د هلاکت وجه گناهونه وو :

محترمو مسلمانانو ! که چیرته مونږ په قرآن کریم نظر واچوو ، نو دا به راته واضحه شي چې الله ﷻ چې مخکیني غټ غټ قومونه تباه کړي نو د هغې واحد سبب د الله ﷻ نافرمانی کول ، او د الله ﷻ د حکمونو نه مخ اړول وو .

الله رب العزت د بني اسرائيلو د هلاک شوي یو قوم (اصحاب السبت) باره کې فرمائي :

﴿ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَآئِهِمْ غَنُوا قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴾ . (۱)

ترجمه : هر کله چې دوی سرکشي وکړه د هغې شي نه ، د کوم نه چې دوی منع شوي وو (یعنی د الله جل جلاله حکم یې اونه منل) ، نو مونږ دوی ته وویل : چې تاسو ذلیله بیزوگان شی .

بل حای الله ﷻ د فرعون او دده د ملګرو باره کې فرمائي :

﴿ فَلَمَّا آسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾ . (۲)

ترجمه : هر کله چې دوی زه ناراضه کړم ، نو مونږ د هغوی نه بدله واخیسته ، بیا مو ټول غرق کړل .

د بغضو هلاک شوو قومونو اجمالي تذکره :

عزت مندو مسلمانانو ! تاسو آخر د یته سوچ وکړئ :

چې هغه خدای و ، چې د هغې په وجه الله ﷻ د حضرت لوط علیه السلام ټول قوم (بغیر دیو خه کسانو نه) د آسمانه پورې اوچت کړو ، بیا یې آله (پر مخ) را او غورځول ، او د پاسه یې پرې د کانهو باران وکړو ؟

هغه خدای و ، چې د هغې په وجه الله جل جلاله د حضرت نوح علیه السلام ټول قوم (بغیر د یو خه کسانو نه نور ټول) په طوفان کې غرق کړه ؟

هغه خدای و ، چې د هغې په وجه الله ﷻ د حضرت هود علیه السلام په قوم (عادیانو) باندې سخته تیزه هوا مسلط کړه ، او ټول قوم یې په زمکه ویشتلو راویشتلو سره تباه کړو ؟

(۱) الامرال آیت ۱۶۶ .

(۲) الزمر آیت ۵۵ .

هغه څه شی ؤ ، چې د هغې په وجه د حضرت صالح عليه السلام په قوم (ثموديانو) باندې حضرت جبريل عليه السلام د الله ﷻ په حکم يوه تيزه چغه او وهله ، چې د هغې په وجه د ټولو زړونه اوچاوديدل ، او ځای په ځای ټول هلاک شو ؟

هغه څه شی ؤ ، چې د هغې په وجه د حضرت شعيب عليه السلام په قوم باندې د وريځې نه اور را او وريده ، او ټول قوم تباہ شو ؟

هغه څه شی ؤ ، چې د هغې په وجه په بني اسرائيلو باندې مختلف قسمه غذا بڼه راغلل :

کله قيد شو ، کله يې کورونه اوسوزيدل ، کله جلا وطن شو ، او کله مړه شو ؟

هغه څه شی ؤ ، چې د هغې په وجه قارون سره د ملگرو او مال و دولت په زمکه کې خځ کړې شو ؟

هغه څه شی ؤ ، چې د هغې په وجه ابليس باوجود د ډير عبادت نه بيا هم د اسمانونه را اويستلې شو ، شکل يې بدل شو ، لعنتي شو ، او هميشه د پاره تباہ و برباد شو ؟

قدرمنو ! هغه شی د الله جلالة نافرمانی کول او گناهونه کول وو .

چې کله هم يو قوم د الله ﷻ نافرمانی کړې ، د خپل وخت د پيغمبر خبره يې نده منلې ، نو الله رب العزت هغه قوم تباہ کړې .

الله ﷻ فرمائي :

﴿ فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِمْ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ

خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾ (۱)

ترجمه : پس هريو مونږ د هغوی د گناه په وجه اونيولو ، په بعضو مو کانه يې را اوورول ، بعضی يو چغی (د حضرت جبريل عليه السلام) اونيوه ، بعضی مو په زمکه کې ورننويستل ، او بعضی مو (په اوبو کې) غرق کړه .

او الله ﷻ په دويي ظلم ندې کړې ، بلکه دوی په خپلو ځانونو ظلم کوونکي وو (چې گناهونه يې کول) .

عبرت :

عزتمندو ! قرآن کریم کې چې د مخکیني امتونو د هلاکت کوم واقعات بیان شوي ، نو دا خو د یو مقصد د پاره ذکر شوي ، چې انسان د دینه عبرت واخلي . چې څوک هم د الله ﷻ نافرمانی کوي ، گناهونه کوي ، د الله ﷻ او دهغه د رسول احکامات نه مني ، نو د دغه خلقو سره به هم همغه شان معامله کولې شي ، څنگه چې د مخکیني امتونو سره شوې وه .

گناه ته گناه نه ويل خطرناک دي :

د ټولو نه غټه گمراهي داده چې یو سړی په گناه کې اخته وي ، خودده سره دا احساس هم نوي چې زه گناه کوم ، بلکه ده ته دا گناه د سره گناه نه معلومېږي ، نو دا بیا ډیره د خطري خبره ده ، په دې سره په انسان باندې د الله ﷻ قهر او غضب نازلېږي . او داسې کس ته الله ﷻ د توبې توفیق هم نه ورکوي .

البته که یو کس گناه کوي خودده سره دا احساس هم شته چې زه د الله ﷻ نافرمانی کوم ، په خپل زړه کې ورباندې پښیمانه دي ، نو امید شته چې داسې کس ته الله ﷻ د توبې توفیق هم ورکړي .

د حضرت آدم علیه السلام د توبې قبلیدو وجه :

الله ﷻ چې کله حضرت آدم علیه السلام پیدا کړو ، نو جنت کې یې ورته د هر شي د خوراک اجازت ورکړو ، خو صرف د یوې اونې (غنم) د خوراک نه یې منع کړو ، الله ﷻ فرمائي :

﴿وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الْفَالِغِينَ﴾ . (۱)

ترجمه : ای آدم ! ته او ستا بي بي په جنت کې اوسېږئ ، او د کوم ځای نه مو چې خوښه وي خوراک کوئ ، خو (خبردار) دغې خاص اونې (غنم) ته مه ورنزدې کېږئ ، ګني بیا به په ځان باندې د زیاتي کوونکو نه وگرځئ .

د گناهونو نقصانات

کله چې د حضرت آدم عليه السلام نه د شيطان د وسوسې په وجه دا اونه او خورل شوه، نو الله جل جلاله ورته او فرمايل:

﴿ أَلَمْ أَهْكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ ، وَأَقُلْ لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴾ . (۱)

ترجمه: آیا ما تاسو دواړه ددې اوني (د خوراک) نه نه وی منع کړي؟ آیا دامې درته نه وو ویلي چې شيطان ستاسو ښکاره دشمن دی؟ (دده خبره اونه منی).
نو حضرت آدم عليه السلام دلته دليل بازي اونکړه:

چې گني دا خوز ما په قسمت او تقدیر کې لیکلې وه، نو ځکه مې اوخوړه. بلکه د خپل عجز او خطا اقرار یې وکړو، په تیر کار پښیمانه شو، او الله تعالی ته یې عرض وکړو:

﴿ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾ . (۲)

ترجمه: اې ربه زموږه! موږ په خپلو ځانونو باندې زیاتې کړې، او که چیرته ته موږ ته بخښنه اونکړې، او په موږ رحم اونکړې، نو خامخا موږ به د تاوانیانو نه شو.
نو چې کله حضرت آدم عليه السلام د خپلې خطا اقرار وکړو، او توبه یې اوويسته، نو الله تعالی یې هم توبه قبوله کړه.

د ابليس د لعنتي کيدو وجه:

اوس بل طرفته اوگوره، چې کله الله تعالی حضرت آدم عليه السلام پيدا کړو، نو فرشتو او ابليس ته یې حکم وکړو:

﴿ اسْجُدُوا لِآدَمَ ﴾ . (۳)

(۱) الاعراف آیت ۲۲.

(۲) الاعراف آیت ۲۳.

(۳) الاعراف آیت ۱۱، البقرة آیت ۳۴.

ترجمه: تاسو حضرت آدم عليه السلام ته سجده وکړئ. (۱)

نو ټولو فرشتو سجده وکړه، خو ابليس او نکره. (۲)

الله ﷻ ورنه پوښتنه وکړه:

﴿ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ﴾. (۳)

ترجمه: کله چې ما درته حکم وکړو، نو ته د سجدې کولو نه څه شي منع کړې؟ (او سجدې دې ولې او نکره؟)

نو په ځای ددې چې ده د خپلې گناه اقرار کړې وي، گناه ته يې گناه ويلې وي، او معافي يې غوښتې وي. خوده داسې او نکره، بلکه تکبر يې وکړو، او آله يې دليلونه شروع کړه چې:

﴿ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴾. (۴)

ترجمه: زه خو دده نه غوره يم، تازه د اور نه پيدا کړې يم، او دا دې د خټې نه پيدا کړې (نو زه څنگه ده ته سجده او کړم؟)

نو الله ﷻ د قيامته پورې ملعون او مردود کړو. اگر چې ډير زيات عبادتونه يې کړي و، خو چې د الله ﷻ حکم يې او نه منل، د گناه احساس يې او نکړو، او آله يې دلايل شروع کړه، نو الله ﷻ يې ټول عبادات هم ختم کړه، او د هميشه د پاره يې مردود او لعنتي کړو. (۵)

(۱) مراد د سجدې له سجده د عبادت لده، بلکه سجده د تعظيم مراد ده، کومه چې په پخواني شريعتونو کې جائزه، لکه د حضرت يوسف عليه السلام په واقع کې راځي: ﴿ وَخَرَّوْا لَهُ سُجَّدًا ﴾. سورة يوسف آيت ۱۰۰. البته اوس په شريعت محمدي کې چاته سجده د تعظيم جائزه ده بلکه منسوخ شوې ده، اوس د بل چا د تعظيم د پاره صرف د سلام، مصالحې او معافې اجازت دی. د تفصيل اړيکې جصاص الرازي په احکام القرآن کې او مولانا مفتي محمد شفيع رحمه الله په معارف القرآن کې ذکر کړي.

(۲) ﴿ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ﴾. الاعراف آيت ۱۱، البقرة آيت ۳۴.

(۳) الاعراف آيت ۱۲.

(۴) الاعراف آيت ۱۲.

(۵) وَقَالَ مُتَحَدِّثُ بْنُ الدُّؤَيْبِ رَحِمَهُ اللَّهُ: هَلَّيْتُ إِبْلِيسَ بِكُنْسَةِ الْهَيَاءِ: لَمْ تَقْرَأْ بِاللَّيْلِ، وَلَمْ يَنْدَمْ عَلَيْهِ، وَلَمْ يَلْمُ نَفْسَهُ، وَلَمْ يَغْرِمْ عَلَى التَّوْبَةِ. وَكُنْتُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ.

وَسَمِعْتُ أَدَمَ بِكُنْسَةِ الْهَيَاءِ: أَلَا بِاللَّيْلِ، وَلَمْ يَلْمُ نَفْسَهُ، وَأَسْرَعَ فِي التَّوْبَةِ، وَلَمْ يَغْنُظْ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ. مِنْهَا بَابُ حَجَرٍ مَقْلَلٍ بَابُ الْعَبَاسِي.

د مریض مثال :

ددې خبرې د ښه وضاحت دپاره درته یو مثال پیش کوم :
 که چیرته یو کس مریض وي ، خوه ته دا احساس وي چې زه مریض یم ، علاج طرفته متوجه وي او دواشې خوري ، نو امید شته چې دې روغ شي ، او دا مرض یې ختم شي .
 خو که ده ته دسره دا احساس هم نه وي چې گني زه مریض یم ، او علاج نه کوي ، نو داسې یو وخت به راشي چې دده دا مرض به زیات شي ، او دده د مرګ سبب به او گرځي .
 دغه شان که یو انسان گناه کوي ، خوه ته د گناه احساس وي ، او پرې پښیمانه هم وي ، نو یو ورځ به ورته الله ﷻ د توبې توفیق ورکړي ، او گناهونه به یې معاف کړي .
 او که ده ته دسره د گناه احساس هم نوي ، توبه نه اوباسي ، نو دا ددې انسان دپاره د هلاکت سبب گرځي ، داسې کس ته الله ﷻ د توبې توفیق هم نه ورکوي .
 شیخ سعدي رحمه الله ویلي :

بنده همان به که زتقصیر خویش * عذربه درگاه خدا آورد (۱)

هغه بنده غوره دی چې د خپلو گناهونو عذر الله ﷻ ته پیش کړي ، معافي ورنه او غواړي ، او پښیمانه شي .

حضرت عزیر علیه السلام ته وهي :

علامه ابن حجر عسقلاني رحمه الله په خپل کتاب (منبهات ابن حجر) کې ویلي : چې الله جل جلاله حضرت عزیر علیه السلام ته وحی وکړه :

يَا عَزِيرُ إِذَا أَذْنِبْتَ ذَنْبًا صَغِيرًا فَلَا تُنْظَرِ إِلَى صَغِيرَةٍ وَانْظُرْ إِلَى مِنَ الَّذِي أَذْنِبْتَ لَهُ . (۲)

ای عزیز ! چې کله ته یو وړه گناه وکړې ، نو ته ددې وړو کوالي ته مه گوره ، بلکه هغه ذات ته او گوره چې تاد چا نافرمانی کړې (هغه ذات خو ډیر لوی شان واله دی ، نو د هغه نافرمانی نه ده پکار) .

(۱) گلستان ص .

(۲) منبهات ابن حجر عسقلاني باب الثاني . همدغه شان خبره حافظ ابن قیم رحمه الله هم نقل کړې . خطبات لقمیر ج ۱۰

محترمو مسلمانانو! بعضي خلق د الله ﷻ په نافرمانۍ کې مبتلاوي، اوس په ځای ددې چې دوی ورنه توبه او باسي، او ورباندې پښیمانه شي، دوی الهه ددې گناه د جواز دپاره دلايل گوري، او حيلې ورته جوړوي، نو دا بيا ډيره خطرناکه خبره ده.

د اصحاب السبت د هلاکت واقعہ :

الله ﷻ په قرآن مجيد کې د بني اسرائيلو د يو کلي د هلاکت واقعہ ذکر کړې، چې هغوی هم د الله ﷻ د حکم ماتولو دپاره مختلف حيلې او بهانې جوړولې. الله جل جلاله فرمائي:

﴿ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُفُّوا قِرْدَةً خَاسِئِينَ ﴾ (۱).

دا واقعہ امام قرطبي رحمه الله او نورو مفسرينو په تفصيل سره ذکر کړې:

چې د حضرت داؤد عليه السلام په زمانه کې د بني اسرائيلو يو کلي ؤ، د سمندر په غاړه اوسيده، الله ﷻ د دوی د پاره د خالي (هفتې) ورځ د عبادت دپاره مقرر کړې وه. چونکه ددوی محبوبه مشغله د ميانو (کبانو) ښکار ؤ، نو دوی ته دا حکم ؤ چې په دې ورځ به تاسو ښکار نه کوئ، بلکه صرف د الله ﷻ عبادت به کوئ.

د الله ﷻ شان گوره چې په نورو ورځو کې به په سمندر کې کبان کم وو، او دخالي (هفتې) په ورځ به دومره ډيروو چې د اوبو د پاسه به روان ؤ، په لاس به هم رانيول کيده (دا د دوی دپاره يو امتحان ؤ، چې آیا دوی د الله ﷻ حکم مني او کدنه؟)

نو دوی کې بعضو دا حيله جوړه کړه چې تالابونه يې جوړ کړل، او دخالي په ورځ به يې اوبه په کې راپريخودې، نو کبان به ورته راغله، بيا به يې پرې اوبه بندې کړې، او د اتوار په ورځ به يې ورنه کبان رانيوه.

بعضو به په درياب کې د جمعې په ورځ جال خور کړو، او د اتوار په ورځ به يې راواخيستو، نو ميان به په کې گیر شوي وو،

په دې کلي کې یوه ډله د نیکانو خلقو هم وه، هغوی ورته ډیر نصیحت وکړو: چې دا خو تاسو ډیر حرام کار دپاره حیلې کوئ، او دا خو ناجائز دی. حکم د الله ﷻ سره خو د هوک نه کیږي. دوی به ورته ویل: چې مونږ خود خالي په ورځ ښکار نه کوو، بلکه د اتوار په ورځ یې کوو. نو چې کله یې د دوی خبره اونه منله، نو دوی ورته جدا شو، او د کلي په یو بل طرف کې یې اوسیدل شروع کړه، او په مینځ کې یې دیوال اوو هل.

یو ورځ سهر چې د انیکان راپاڅیده، نو د دیوال نه دینخوا خاموشي وه، څوک نه راوته. چې د دیوال د پاسه وراوختل، او وی کتل، نو ددې گناهگارانو نه ییزوگان او خنزیران جوړ شوي وو (د کشرانو نه یې ییزوگان جوړ شوي وو، او د مشرانو نه یې خنزیران جوړ شوي وو). نو چې د انیکان ورته راغلل، نو ددې ییزوگانو د انیکان پیژنده، خودوی د ا ییزوگان نه پیژنده چې دا کوم کس دی، نو ددې ییزوگانو به ددې نیکانو خلقو جامې بویولې، او ژړل به یې. دې نیکانو ورته وویل:

اَلَمْ نُنْهَکُمْ؟

آیا مونږ تاسو نه وی منع کړي ددې کار نه؟
نو دوی به سرونه خوزول چې هو. (منع کړي مو وو، خو مونږ ستاسو خبره اونه منله).

دری (۳) ورځې ژوندي وو، بیا الله ﷻ هلاک کړه. ^(۱)

الله تعالی فرمائي:

﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا...﴾

ترجمه: او په تحقیق سره تاسو پوه یئ (ای بني اسرائیلو!) په حال د هغه خلقو چې زیاتې یې کړې وو په تاسو کې، د خالي په ورځ (د الله ﷻ حکم یې نه و منلې). نو مونږ ورته وویل: چې تاسو ذلیل ییزوگان شئ، نو مونږ او گرځوله دا واقعہ عبرت د هغه خلقو دپاره کوم چې هغه وخت موجود وو. او کوم چې روستور اتلونکي دي. او نصیحت موجوده کړه د متقیانو دپاره.

فائده : قدرمنو ! تاسو واوریده چې کومو خلقو د گناهونو کولو دپاره حیلې او چلونه جوړول، نو د الله ﷻ قهر ورباندې نازل شو، او په شکل د ییزو گانو او خنزیرانو او گرځیدل. نو انسان ته په کار دي چې د الله ﷻ د نافرمانۍ نه بچ شي، په زړه کې پرې پنبیمانه شي او توبه اوباسي.

د گناه کولو سبب :

انسان چې په دنیا کې څومره گناهونه کوي نو ددې غټ سبب یو داهم دی چې دې ددې گناهونو د نقصاناتو نه نه دې خبر. که چیرته ده ته د گناهونو د نیوي او اخروي نقصانات معلوم شي، نو دې به بیا هیڅ کله گناه ته نږدې نه شي. ځکه د انسان په فطرت کې دا خبره پرته ده چې ده ته په کوم شي کې نقصان معلومېږي، نو دې د هغې نه ځان ساتي.

اول مثال :

د مثال په طور، هر چاته دا معلومه ده چې مار خطرناک دی، نو که ته چاته ووايي چې دې مار له خولې ګوتې ویسه. نو نه یې وروړي. ځکه ده ته معلومه ده چې دې کې زما نقصان دی. اگر چې دا د مار وړوکې بچې وي خو بیا هم دې ګوتې نه وروړي.

دویم مثال :

دغه شان که یو کس ته دا ویل شي : چې دا سل (۱۰۰) بسکټ دي، خو په دې کې صرف په یو بسکټ کې زهر دي، په باقی نهه نوي (۹۹) کې زهر نشته، خو معلومه نه ده چې په کوم یو کې زهر دي. او ته ده ته ووايي چې دا اوخوره. نو دې به هیڅ کله یو بسکټ هم او نه خوري. که ته ورنه پوښتنه وکړې چې ولې یې نه خوري؟ دې به درته جواب درکړي چې صخیخ ده چې زهر صرف په یو بسکټ کې دي، خو څه پته لري چې زه کوم بسکټ راواخلم، که دا د زهر و واله بسکټ او خيجي، نو دا خوزما د وجود دپاره نقصاني دی. بل طرف ته یو ماشوم ته مار ورکړه، نو زه به یې راواخلي او خولې ته به یې اوچت کړي. یا هغه ته دا بسکټ مخی ته کیده، نو هغه به یې اوخوري.

دا ځکه چې دې ماشوم ته د دې مار او د زهرود نقصان علم نشته. که ده ته علم وي نو هيڅ کله به يې دې ته لاس نه وي وروړی.

هم دغه شان محترمو گناھونو هم دي. کوم کس ته چې د دې د نقصاناتو علم وي، او په زړه کې يې د الله ﷻ نه ويږه وي، نو هغه ورنه ځان په اسانه طريقې سره ساتلې شي. لکه اولياء الله او بزرگان شو.

ددې دپاره درته يو څو نمونې پيش کوم:

(۱). د يو ځوان واقعہ:

يو بزرگ ته يو ځوان راغې، او ورته وي ويل چې جناب! تاسو وايئ چې د گناھونو نه ځان ساتئ، نو آخرزه څنگه د گناه نه ځان اوساتم؟

زه خو يو ځوان يم، چې په بازار کې تيرېږم، نو دسترگو گناه رانه کيږي، خپل نظر نشم کنټرول کولې. نو دا خبره خوزما په ذهن کې نه راځي: چې په دې ځوانۍ کې دې زه خپل نظر په کنټرول کې اوساتم؟

هغه بزرگ ورته وويل: تازه په دې راز پوهه کولې شم (چې انسان ځان څنگه د گناه نه بچ کوي). خو شرط دادی چې ته به زما يو خدمت کوی. هغه وويل: ډيره ښه ده. څه خدمت دی؟ ده ورته وويل: چې په فلاني ځای کې يو بزرگ دی، د بازار په هغه بل طرف کې اوسيږي، نو ته هغه ته د شودو (پيو) دا ډکه پيالی وروړه، بيا راشه، نو تا به زه په دې راز پوهه کړم.

ده وويل چې صحيح ده. وی به يې سم. دې بزرگ ورته وويل: چې پيالی ورسه، خو يوه خبره بله هم ده: چې که چيرته د دې پيالی نه دې يو څاڅکې شوه توی کړه، نو زه درسره يو بل کس هم ليرم، هغه به دې د بازار په مينځ کې يو دوه څپيرې وهي.

هغه وويل: ډيره ښه ده. نو دې بزرگ ده ته پياله سمه د شودو نه ډکه کړه، ورته وړتي کړه، او ورسره يې يو بل کس هم اوليږل، چې که چيرته دده نه يو څاڅکې شوه هم په لاره توی شو، نو د خلقو په مخکې يې يو دوه څپيرې ښه په تيزه اووه.

دواړه روان شو، ده ډيره په احتياط پيالی هغه بزرگ ته اورسوله، ډير خوشحاله شو، واپس

راغې، او دې بزرگ ته يې وويل:

چې جناب! هغه پيالی خو مې روغه اورسوله. اوس راته هغه راز ووايه.

دې بزرگ ورته وويل: چې صحيح ده، پيالي. خو دې روغه اورسوله. خودا راته ووايه:

چې نن دې په بازار کې شومره پردۍ بنځو ته او کتل؟

ده ورته وويل: چې جناب! نن خود ديتنه زما د سره سوچ هم نه وو.

بزرگ ورنه پوښتنه وکړه: ولې؟

ده ورته وويل چې د ماسره دايره وه، که چيرته ددې پيالي نه شوده توي شو: نو هسې نه چې دغه بل کس مې د خلقو په مخکې يو دوه څپيرې او نه وهي. نو د غونډ بازار په مخکې به اوشرميږم.

بزرگ ورته وويل: چې دغه شان که چيرته د يو انسان په زړه کې د الله ﷻ خوف وي، اودا يره ورسره وي چې که گناه رانه اوشوه، نو د قيامت په ورځ به د ټولو مخلوقاتو د وړاندې شرمنده او ذليل شم، نو دې به هيڅکله گناه اونکړي، او هيڅ کله به خپل نظر غلط استعمال نکړي.

د هغه ځوان ذهن ته خبره کوزه شوه، چې کله هم د انسان په زړه کې د الله نه خوف وي اود گناه نقصان ورته معلوم وي نو دې بيا په خپله د گناه نه ځان ساتي. ^(۱)

(۲). د صحابه کرامو د نظرونو ښکته ساتلو واقعہ:

يو کړت صحابه کرام د جهاد دپاره يو ښار ته لاړل، هلته روميانو ته پته ولږېده، نو ديره يره ورسره پيدا شوه (ځکه هغوي ته هم پته وه چې دوی سره د الله ﷻ امداد وي).

نو خپلو بنځو ته يې حکم وکړو چې تاسو ځانونه ښکلي کړئ، نيم ځان بريند کړئ، او په لارو کې اودريږئ. ځکه ديري ورځې شوي چې مسلمانان د کورونو نه راوتي دي، نو که چيرته دوی تاسو ته اوکتل، او د سترگو په گناه کې مبتلا شو، نو د الله ﷻ امداد به ورنه ختم شي، بيا په مونږنشي غالب کيدې.

کله چې د مسلمانانو د لښکر امير دا اوليده، نو خپل لښکر کې يې اعلان وکړو، اود قرآن کریم يو آيت يې ورته وويل:

﴿ قُلْ لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّونَ مِنْ أَبْصَارِهِمْ ﴾: (۲)

(۱) عطايات القبر ج ۲۵ ص ۲۵.

(۲) النور آيت ۳۰.

ترجمه: ای پیغمبره! دې مؤمنانو ته ووايه چې دوی خپلې سترگې ښکته ساتي (پرډو زنانه و ته دې نه گوري).

کله چې لښکر دا اعلان واوریده، نو ټولو خپل نظرونه ښکته کړه.

هر کله چې دا لښکر واپس مدينې منورې ته راغې، نو خلکو ورته پوښتنه وکړه:

چې تاسو خو به دهغه ځای بللنکونه او ښکلې هم ليدلې وي چې څومره اوچتې وې؟

دوی ورته وويل: چې کله مونږ د خپل امير نه دغه آيت واوریده، نو مونږ خپل نظرونه داسې

ښکته کړه چې مونږ بيا يو ښکلې ته هم پورته نه دي کتلي. چې دا څومره اوچته ده؟ (۱)

فائده: معلومه شوه چې د انسان په زړه کې د الله ﷻ خوف وي، د گناه نقصان ورته معلوم

وي، نو دې بيا په آسانه ځان د گناه نه ساتلې شي.

صحابه کرامو ته چې الله ﷻ دومره فتوحات ورکول. دا ځکه چې په شريعت پوره برابر وو،

ځانونه يې د گناهونو نه ساتل، نو د الله ﷻ امداد هم ورسره وو.

الله رب العزت فرمائي:

﴿وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ . (۲)

ترجمه: او هم تاسو به غالب یئ که چيرې تاسو ريښتيني مؤمنان یئ.

(۳). د سليمان بن يسار رحمه الله د گناه نه ديچ کيدلو واقعہ:

امام غزالي رحمه الله په احياء العلوم کې يو عجيبه واقعہ رانقل کړې: چې سليمان بن يسار

رحمه الله ډير پرهيزگار او د ښکلي صورت خاوند و، يو ورځ دې او يو بل ملگرې د حج په اراده

باندې روان شو، کله چې آبواء مقام ته ورسیده، نو د خوراک شيان ورسره کم شو. سليمان بن

يسار رحمه الله په خيمه کې کينا ست، او د ابل ملگرې يې بازار ته لاړ، چې د خوراک څه راوړي.

په دې کې يوه ډيره ښکلې ښځه دې خيمې ته راغله، او ده ته يې اشاره وکړه. ده دا گمان

وکړو چې گنې دا ښځه ډوډۍ غواړي، نو د ډوډۍ يوه برخه يې ورله راواخيسته.

هغې ورته وويل:

لَسْتُ أُرِيدُ هَذَا، إِنَّمَا أُرِيدُ مَا يَكُونُ مِنَ الرَّجُلِ إِلَى أَهْلِهِ.

(۱) خطبات للقر ج ۲۵ ص ۲۹.

(۲) آل عمران آيت ۱۳۹.

زه روټۍ نه غواړم، بلکه بنځه چې د سړي نه څه غواړي هغه کار غواړم.

کله چې ده دا خبره واوریده، نوزړه کې یې دا خیال راغې، چې زه خود الله ﷻ کور بیت الله ته د حج دپاره روان یم، او شیطان گوره دا بنځه خپله نمائنده جوړه کړه، او زما د ایمان خرابولو دپاره یې ماته را اولېږله، دلته هم د شیطان د جال نه خلاص نه شوم. نو په ژړا شو، او ډیر زیات یې اوژړل.

کله چې بنځې دا اولیده، نو ډیره شرمنده شوه، او واپس لاړه.

کله چې دې حج ته لاړو، طواف یې وکړو، بیا په یو ځای کې اوده شو، په خوب کې یې ډیر ښکلې کس اولیده چې خوشبو ورنه تلله. سلیمان ورنه پوښتنه وکړه:

مَنْ أَنْتَ؟ تَهْ تُوَكُّي؟ هغه ورته وویل: أَنَا يُوسُفُ. زه یوسف (علیه السلام) یم.
ده ورنه بیا پوښتنه وکړه: چې هغه پیغمبر یوسف ئې؟ هغه ورته وویل چې آو. دې ورته وایي
شَأْنُكَ وَشَأْنُ امْرَأَةِ الْعَزِيزِ لَعَجَبًا.

ستا او د زلینځې خو ډیره عجیبه واقعه ده. (چې تا د گناه نه ځان بچ کړې ؤ).
هغه ورته وویل:

شَأْنُكَ وَشَأْنُ صَاحِبَةِ الْأَبْوَاءِ أَعْجَبُ. (۱)

ستا او د ابواء په مقام کې د بنځې واقعه خو ډیره زیاته عجیبه ده.

(ځکه ما چې د گناه نه ځان ساتلې وونوزه خو پیغمبر ووم، د ماسره دا الله ﷻ ډیر غټ امداد وو. خو تا چې د گناه نه ځان اوساتل نو دا هم ډیره عجیبه ده، ځکه ته پیغمبر هم نه یې، بلکه یو ولي یې، خویا دې هم د زنا نه ځان بچ کړو).

بهر حال. خبره داروانه وه: چې کله یو انسان ته د گناهونو نقصانات معلوم وي او په زړه کې یې دا الله ﷻ نه یږه وي نو دې بیا د گناهونو نه په ډیره آسانه طریقې سره ځان ساتلې شي.
او چاته چې د گناهونو د نقصاناتو علم نه وي، یا علم ورسره وي خو علم نافع ورسره نوي، یا د نفس د خواهشاتو نه مجبور وي، نو دې بیا په گناهونو باندې ډیر زړه وړوي او گناهونه ورنه صادرېږي.

د امام غزالي رحمه الله وينا :

امام غزالي رحمه الله ليکلي :

عالم هغه کس دی چې هغه ته د گناهونو نقصانات معلوم وي . نو خومره چې ورته د گناهونو نقصانات زيات معلوم وي ، دومره دې غټ عالم دی .

د گناهونو دنيوي نقصانات :

په قرآن کریم او احاديثو مبارکه و کې د گناهونو دنيوي او اخروي ډير نقصانات بيان شوي دي . ځکه الله ﷻ حکيم ذات دی ، چې د څه شي نه يې انسان منع کړې ، يقيني خبره ده چې په دې کې به دده د دنيا او آخرت ډير نقصانونه وي . او علماؤ په دې نقصاناتو باندې مستقل کتابونه هم ليکلي دي . خوزه به درته يو څو مشهور نقصانات بيان کړم .

۱. د الله ﷻ په نزد بې قدره کيدل :

د گناه کولو اول نقصان دادی : چې دا کس د الله ﷻ په نزد ذليله ، بې قدره او خوار شي . ځکه گناه انسان هغه وخت کوي چې دده په زړه کې د الله ﷻ عظمت او قدر پاتې نشي . ولې . که دده په زړه کې د الله ﷻ عظمت وي ، نو هيڅ کله به يې د هغه نافرمانی نه وې کړې . نو چې کله دده په زړه کې د الله ﷻ عظمت پاتې نه شي ، نو بيا دې هم د الله ﷻ په نزد ذليله او خوار شي . او کوم کس چې د الله ﷻ په نزد ذليله شي نو بيا په مخلوق کې هم دده عزت نه پاتې کيږي ، دده دوستان هم دده دشمنان او گرځي .

الله رب العزت فرمائي :

﴿ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرِمٍ ﴾ . (۱)

ترجمه : او څوک چې الله ﷻ ذليله کړي ، نو ده له بيا څوک عزت ورکوونکې نشته .

حضرت جبریل علیه السلام ته د الله ﷻ فرمان :

امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله د نبي كريم صلى الله عليه وسلم يو حديث شريف رانقل كړې :

..... وَإِذَا أَبْغَضَ عَبْدًا دَعَا جِبْرِيلَ فَيَقُولُ : إِنِّي أَبْغِضُ فَلَانًا فَأَبْغِضْهُ . قَالَ فَيُبْغِضُهُ جِبْرِيلُ . ثُمَّ يَتَادِي فِي أَهْلِ السَّمَاءِ إِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ فَلَانًا فَأَبْغِضُوهُ . قَالَ : فَيُبْغِضُونَهُ لَمْ تَوْضَعْ لَهُ الْبُغْضَاءُ فِي الْأَرْضِ . (۱)

كله چې چې الله ﷻ د يو بنده سره بُغض كول او غواړي (يعني دده د گناهونو په وجه ده ته عذاب وركول او غواړي (۲) ، نو حضرت جبريل عليه السلام را او غواړي او ورته او فرمائي : چې زه د فلانكي سړي سره بُغض كوم ، نو ته هم ورسره بُغض كوه . نو حضرت جبريل عليه السلام هم ورسره بُغض شروع كړي .

بيا حضرت جبريل عليه السلام د آسمان په مخلوقاتو كې آواز وكړي : چې چې الله ﷻ د فلانكي كس سره (دده د گناهونو په وجه) بُغض كوي ، نو تاسو هم ورسره بُغض كوئ . نو هغوی هم ورسره بُغض شروع كړي (او په ده لعنت راليري) . بيا د زمكې واله خلق هم دده سره بُغض كوي (او په خلقو كې ذليل او رسوا شي ، نيكان او اولياء الله ورسره محبت نه كوي) .

د حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه وينا :

امام احمد بن حنبل رحمه الله دا روايت رانقل كړې : چې كله قَبْرَص فتح شو ، نو حضرت جَبْرِ بن نفير رضی الله عنه . حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه اوليده چې خائله ناست دی او ژاړي . حضرت جَبْرِ رضی الله عنه فرمائي : چې ما ورنه پوښتنه وكړه :

اې ابوالدرداء ! په داسې مباركه ورځ تاسو ولې ژاړې ؟ چې چې الله ﷻ پكې اسلام او مسلمانانو ته عزت وركړو (فتح يې وركړه) ؟ نو هغه جواب وركړو :

(۱) اخرج به بخاري في الادب باب المقت في الله تعالى ۶۰۴۰ وفي التوحيد ۷۴۸۵ . و اخرج به المسلم ۶۶۶۴ . والترمذي في تفسير سورة مريم ۳۱۶۱ . ومالك في الشعر .

(۲) ذكره النووي شرح صحيح مسلم ۱۸۲/۱۶ ، ۱۸۳ ، تكملة فتح الملهم ج ۵ ص ۲۳۲ .

د ڪُناهُونو نقصانات

ای جُبیره ! (رضی اللہ عنہ) افسوس، چپ ته نه پوهیڙی. ڪله چپ یو قوم د الله ﷻ حکم ضائع کړي، نو هغه د الله ﷻ په نزد څنگه ذلیل او بی قدره شي.

او ګوره دا قوم (د قبرص واله) چپ د حکومت خاوندان وو، خو چپ د الله ﷻ حکم یې او نه منل، نو څنگه خوار او ذلیل شو، کوم چپ ته نن (پخپله د دوی رسوائی) ګوری. ^(۱)

د حضرت عائشې رضي الله عنها وينا :

حضرت عائشې رضي الله عنها (يو ځل) حضرت معاوية رضي الله عنه ته په خط کې اولیکل: چپ ڪله بنده د الله ﷻ حکم نه مني (نو هغه د الله ﷻ په نزد دومره بی قدره شي چپ) د هغه تعريف کوونکي پخپله د ده هجوه (بدي) بيانول شروع کړي. ^(۲)

د مجاهد بن عوض رحمه الله وينا :

مجاهد بن عوض رحمه الله فرمائي: چپ ڪله هم د مانه د الله ﷻ په حکم منلو کې کوتاهي شوې، نو ما دهغې اثر په خپله بڼه، خپل آس، او خپلې وينځې کې هم ليدلې، چپ دوی هم بيا زمانا فرماني کوي. ^(۳)

د يو شاعر وينا :

عزيزې که هر که درش سربتافت * به هر در که شد هيچ عزت نه يافت (۲)
کوم عزت مند بنده چپ د الله ﷻ د دربار نه سړواړول، بيا چپ د چا دروازی ته تللې هيڅ عزت يې نه دې موندلې.

(۱) رواه احمد.

(۲) رواه احمد.

(۳) اشرف علي تهانري رحمه الله جزاء الاعمال ص ۱۴.

(۴) بوستان ص ۱ شمېر ۳.

۲. په زمکه کې فساد خوریدل :

د گناه دویم نقصان دادی چې ددې په وجه په زمکه باندې مختلف قسمه آفتونه او مصیبتونه راځي .

الله تعالی فرمائي :

﴿ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ ﴾ . (۱)

ترجمه : ظاهر شو فساد په اوج او لمد (دریاب) کې ، د خلقو د بدو اعمالو په وجه .
یعنی هر ځای چې فساد خور دی ، نو ددې اصل وجه د خلقو د اعمال او گناهونه دي .
تفسیر روح المعاني او نور مفسرین ددې آیت د لاندې لیکي : چې د فساد نه مراد قحط سالي ، وبائي امراض ، اور لږیدل ، طوفان راتلل ، په اوبو کې غرقیدل ، او د هر شي برکت ختمیدل دي . (۲)

همدا مضمون په یو بل آیت کې هم الله ﷻ ذکر کړې :

﴿ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ ﴾ . (۳)

ترجمه : او تاسو ته چې کوم مصیبت درسي ، نو د خپل عمل د لاسه به درسي ، او ډیر گناهونه خو درته الله ﷻ معاف کوي .

د دواړو آیتونو خلاصه داده چې کوم مصیبتونه په ټولې دنیا یا په ټول ملک یا په ټولې علاقې عام راشي (لکه قحط سالي ، وبائي امراض ، قیمتي ، اوبی برکتی وغیره) ، نو داسې مصیبتونه اکثر د گناهونو اثرات وي .

البته انفرادي تکلیفونه کله د امتحان دپاره وي (خو چې دې ورباندې صبر وکړي نو دده درجې ورباندې اوچتولې شي ، او گناهونه یې معاف کولې شي .

(۱) الروم آیت ۴۱ .

(۲) روح المعاني الروم آیت ۴۱ ، قرطبي ج ۱۴ ، زاد المسیر ج ۳ ، تفسیر کبیر ج ۹ الروم آیت ۴۱ .

(۳) الشوری آیت ۳۰ .

او دا مصیبتونه په نیکانو خلقو ډیر راضي .^(۱)

او کله انفرادي مصیبتونه عذاب هم وي خو چې دې ورباندې صبر او نکهري او جَزَع ، کَزَع پري وکړي .

دا معلومول ، چې دا مصیبت عذاب دی او که امتحان ؟

د شاه ولي الله رحمه الله تحقيق :

شاه ولي الله رحمه الله په حجة الله البالغة کې ذکر کړي : چې کوم تکليفونه په نیکانو خلقو راځي ، او دوی ورباندې صبر وکړي ، زړه يې مطمئن وي ، او دا مصیبت داسې برداشت کوي لکه مریض چې ترخه دارو برداشت کوي . نو دا علامه ددې ده چې دا تکليف عذاب نه دي ، بلکه دا د انسان د مرتبو او چټولو او گناهونو معاف کولو يو ذریعه ده .

او که دې پدې مصیبت راتلو سره سخت خفه او پریشان شي ، د خُلي نه يې د ناشکری يا کفري کلمات او وتل ، نو بيا دا علامه ددې ده چې دا تکليف عذاب دی .

د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله تحقيق :

حکیم الامت حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله ددې علامه داخودلې : چې که په يو انسان باندې مصیبت راشي ، او دې په دې وخت کې استغفار وایي ، توبه اوباسي او الله ﷻ ته راجع شي ، نو دا غټه نښه ددې ده چې دا تکليف عذاب نه دی ، بلکه دده د گناهونو ختمولو دپاره په ده یو امتحان دی .

او که دې ددې مصیبت په وخت ډیرې چغې او سورې وهي ، او گناهونو کې مبتلا شي ، نو دا غټه نښه ددې ده چې دا مصیبت پده د الله ﷻ قهر او عذاب دی .^(۲)

(۱) يو صحابي د نبي عليه السلام له پوښتنه وکړه : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ النَّاسِ أَشَدُّ بَلَاءً ؟ ای د الله ﷻ رسوله ! په خلقو کې ډیر امتحانات په چا راځي ؟ نو نبي عليه السلام ورته اوامر مايل : الْأَكْبِيَاءُ ثُمَّ الْأَمْثَلُ ثُمَّ الْأَمْثَلُ . يُبْتَلَى الرَّجُلُ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ فَإِنْ كَانَ فِي دِينِهِ صَلَاحٌ إِشْتَدَّ بَلَاءُهُ وَإِنْ كَانَ فِي دِينِهِ رِقَّةٌ ابْتَلَاهُ اللَّهُ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ . فَمَا يَنْبَغُ الْبَلَاءُ بِالْعَبْدِ حَقٌّ يَنْبَغِي عَلَى الْأَرْضِ وَمَا عَلَيْهِمْ حَقٌّ . رواه ابن ماجه كتاب الفتن باب ۲۳ ، وابن أبي الدنيا ، والترمذي ، ولال حديث حسن صحيح ، الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۱۴۱ .

(۲) معارف القرآن الروم آيت ۴۱ .

۳. د زړه اطمینان ختمیدل ، او ژوند تنگیدل :

د گناه کولو دریم نقصان دادی : چې په دې سره د انسان د زړه اطمینان او سکون ختمیږي. اگر چې دده سره به مال و دولت زیات وي ، بچي به یې زیات وي او د ژوند اسباب به هم ورسره برابر وي ، خو د زړه اطمینان او سکون به یې ختم وي ، خوب به د نښې په گولو سره کوي ، ژوند به یې تنگ وي او همیشه به پریشانه وي .

الله تعالی فرمائي :

﴿ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا ۝ (۱) ﴾

ترجمه : څوک چې زما د ذکر (قرآن) نه مخ واړوي ، نو بیشکه د هغه ژوند به تنگ وي . ځکه چې کوم کس گناهونه کوي ، نو هر وخت ورسره دا یره وي چې څوک راباندې خبر نه شي ، حیاء او عزت مې خراب نه شي او څوک رانه بدل وانخلي .

نو د زړه سکون او اطمینان یې ختم شي او په زړه کې یې د الله ﷻ نه وحشت (وار خطائي) پیداشي ، محبت یې ختم شي . بیا د نیکانو خلقو سره په محفل کې تنگیږي ، نیک اعمالو ته یې زړه نه کیږي ، او د قرآن کریم او احادیثو خبری ورباندې ښې نه لږي .
نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمائي :

إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ ذَلْبًا كَانَتْ نُكْتَةٌ سَوْدَاءٌ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَتَرَعَّ وَاسْتَغْفَرَ صُقِلَ مِنْهَا وَإِنْ زَادَ زَادَتْ حَقٌّ يُغْلَفُ بِهَا قَلْبُهُ ، فَذَلِكَ الزَّانُ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ :

﴿ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝ (۲) ﴾ . (۳)

مؤمن چې کله یو گناه وکړي ، نو د دې په وجه دده په زړه یو تور داغ ولږي . نو که دې توبه اوباسي ، گناه پرېږدي او استغفار ووايي نو زړه یې صفا شي .

(۱) طه آیت ۱۲۲ .

(۲) المطففين آیت ۱۴ .

(۳) اخرجه الترمذي فی التفسیر . تفسیر سورة ۸۳ باب ۱ ، والنسائي وابن ماجه ، وابن حبان فی صحيحه ، والحاكم ، والبيهقي ، والترمذي ج ۴ ص ۴۷ کتاب التوبة والزهد .

او که دې (توبه اوندې باسي او) نور گناهونه هم کوي، نو هغه تور داغ زياتيږي، تردې چې دده ټول زړه راگير کړي. او دا هم هغه زنگ دی چې ددينه الله ﷻ تعبير کړې په:

﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ...﴾ سره

ترجمه: داسې نده، بلکه د دوی بدو اعمالو د دوی په زړونو زنگ لېږولي. چایو بزرگ ته شکایت وکړو: چې زه په خپل زړه کې یو وحشت (وار خطائی) محسوسوم، نیک اعمالو ته مې زړه نه کیږي. آخر ددې څه علاج دی؟ هغه ورته وویل:

إِذَا كُنْتَ قَدْ أَوْحَشَتْكَ الذُّنُوبُ * فَدَعْهَا إِذَا شِئْتَ وَاسْتَأْنِسْ.

کله چې گناهونه تا په وحشت کې واچوي، او ته دا وحشت لری کول غواړې، نو بیا گناهونه پرېږده، او انس (محبت) حاصل کړه (نیک اعمال او عبادات شروع کړه).

۴. د عبادت نورانیت ختمیدل:

د گناهونو څلورم نقصان دادی چې په دې سره د عبادت نورانیت ختمیږي، او ثواب کې یې کمې راځي.

تاسو دا تجربه وکړئ چې کوم کس دالله ﷻ د نافرمانۍ نه ځان ساتي، او عبادت کوي. نودده په دې عبادت کې ډیر زیات نورانیت او برکت وي.

او که بل طرفته یو کس نیک اعمال هم کوي، خو ورسره ورسره گناهونه هم کوي. نو دې سره د عبادت هغه نورانیت ختم شي.

ددې یو څو مثالونه تاسو ته پیش کوم:

اول مثال:

که چیرته یو غټ روغ بالټې وي، هیڅ سوری پکې نه وي، او په دې بالټې کې یو یو څاڅکي اوبه راغورځیږي، نو څه وخت پس به دا بالټې د اوبو نه ډک شي. ځکه اوبه ورنه چیرته نه ضائع کیږي.

لیکن که بل طرفته یوه وړه لوته وي، خو په هغې کې لاندې د څو څکي سره نژدې غټ سوري وي، نو که چیرته په دې لوته باندې ښه ډیرې اوبه راږيږي، او پوره گنډه یې اوبو ته کیدې، نو هیڅ کله به دا لوته ډکه نشي. ځکه په دې کې لاندې غټ سوري دی، اوبه ورنه واپس ضائع کیږي.

دغه شان کوم کس چې عبادت کوي، خو د گناهونو نه ځان ساتي، نو د دې عبادت په وجه دده زړه د نورانيت نه ډک شي، او لوي بزرگ او ولي الله ورته جوړ شي. او که يو طرفته عبادت هم کوي، خو بل طرفته مختلف گناهونه هم کوي، نو په دې سره هغه جمع شوې نورانيت واپس ختم شي. همدغه وجه ده چې خلق د الله ﷻ عبادات بنه ډير کوي، خو اولياء الله او بزرگان پکې ډير کم پيدا کيږي.

دويم مثال :

ددې خبرې د بنه وضاحت دپاره درته يو دويم مثال هم پيش کوم هغه دا چې : که چيرته په يوه کمره کې ايترکنډيشن لږيدلې وي، او ددې کمرې کړکۍ، دروازه او روشنډان بند وي نو کومه يخني چې ايترکنډيشن جوړوي، هغه محفوظه وي، ختميږي نه. نو څه وخت پس به دا کمره يخه شي.

او که چيرته يو طرفته ايترکنډيشن هم لږيدلې وي او بل طرفته دروازه هم خلاصه وي، کړکۍ هم خلاصه وي، روشنډان هم خلاصه وي. نو دا کمره هيڅکله نه يخيږي. ځکه کومه يخني چې ايترکنډيشن جوړوي، هغه واپس په دې دروازه او کړکۍ او ځي. بلکه البته به د بهرنه گرمه هوا راننويي.

همدغه شان انسان چې عبادات او نيکۍ کوي خو ورسره يې د لاس، خپو، غوږونو او سترگو نه گناهونه نه کيږي. نو د عبادت هغه نورانيت دده په زړه کې جمعه کيږي او ضائع کيږي نه. او که ددې د عبادت سره سره د لاس، خپو او سترگو گناهونه هم کوي، نو کوم نورانيت چې جمعه شوې وي هغه واپس ختم شي.

د امام مالک رحمه الله وصيت :

امام مالک رحمه الله امام شافعي رحمه الله ته وصيت کړې ؤ :

إِنِّي أَرَى اللَّهَ تَعَالَى قَدْ أَلْقَى عَلَى قَلْبِكَ نُورًا فَلَا تُطْفِئُهُ بِظُلْمَةِ الْمَعْصِيَةِ.

زه گورم چې الله تعالی ستا په زړه کې يوه رڼا اچولې ده، نو ته دا رڼا د گناهونو په تيارې سره مده مړه کوه.

هـ . د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ د لعنت مستحق کيدل :

د گناهونو پنځم نقصان دادی چې ددې په وجه انسان د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ د لعنت مستحق گرځي . ځکه ډیر گناهونه داسې دي چې د هغې په کوونکي د شارع له خوا لعنت رالېږل شوې دی ، د نمونې دپاره درته یو څو گناهونه پیش کوم :

په کافرانو او ظالمانو لعنت :

الله ﷻ د کافرانو باره کې فرمائي :

﴿ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾ . (۱)

ترجمه : د الله لعنت دی په کافرانو باندې .

د ظالمانو باره کې فرمائي :

﴿ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴾ . (۲)

ترجمه : خبردار ! د الله لعنت دی په ظالمانو باندې .

په شرابي لعنت :

حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائي :

سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ : أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ : يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْخَمْرَ وَعَاصِرَهَا وَمُعْتَصِرَهَا وَبَائِعَهَا وَمُبْتَاعَهَا وَشَارِبَهَا وَآكِلَ ثَمَرِهَا وَحَامِلَهَا وَالْمَحْمُولَةَ إِلَيْهَا وَسَاقِيَهَا وَمُسْتَقِيَهَا . (۳)

ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اوریدلي دي چې فرمايل يې : ماته حضرت جبریل علیه السلام راغې او وی فرمايل :

(۱) البقرة آیت ۸۹ .

(۲) هود آیت ۱۸ .

(۳) رواه الامام احمد بسند صحيح المسند ۳۱۶/۱، ۹۷/۲، وابن حبان في صحيحه، والحاكم، ولال صحيح . كتاب الكبار الكبيرة التاسعة عشرة شرب الخمر ص ۹۴، الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۱۷۵ الترهب من شرب الخمر

ای محمد! (صلی اللہ علیہ وسلم) اللہ لعنت لیرلې : په شراب څکونکي، نچوړونکي، په بل نچوړونکي، خرڅوونکي، اخیستونکي، ددې قیمت خوړونکي، چې څوک دارا وړي، د چا دپاره چې راوړلې شي، په بل څکونکي او په خپله څکونکي. (په دې ټولو باندې اللہ لعنت رالیرلې).

په سود اخیستونکي او ورکوونکي لعنت :

حضرت جابر رضی اللہ عنه فرمائي :

لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَكْلَ الرِّبَا وَمُؤْكَلَهُ وَكَاتِبَهُ وَشَاهِدِيَهُ، وَقَالَ: هُمْ سَوَاءٌ. (۱)

نبي عليه السلام لعنت لیرلې په سود اخیستونکي، سود ورکوونکي، د سود لیکونکي، او ددې په گواه باندې. او نبي ﷺ او فرمایل : چې دوی ټول په گناه کې برابر دي (ځکه امداد په معصیت کې هم معصیت دی).

په رشوت اخیستونکي او ورکوونکي لعنت :

حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنهما فرمائي :

لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّاشِيَّ وَالْمُرْتَشِيَّ. (۲)

نبي عليه السلام لعنت ويلې په رشوت ورکوونکي او رشوت اخیستونکي باندې. په بعضو روایاتو کې ورسره دا الفاظ هم شته :

وَالرَّائِشَ: يَعْنِي الَّذِي يَنْشِي بَيْنَهُمَا. (۳)

او په هغه کس هم نبي عليه السلام لعنت لیرلې چې څوک د دوی په مینځ کې د رشوت وړل راوړل کوي.

(۱) مسلم باب لعن اکل الربا وموكله ۴۰۶۳، ابوداؤد رقم ۳۳۲۳ باب فی اكل الربا وموكله، ترمذي باب ماجاء فی اكل الربا رقم ۱۲۰۶، ابن ماجه رقم ۲۲۷۷.

(۲) اخرجه ابوداؤد فی الاطعية باب ۲، والترمذي فی الاحکام باب ۹، وابن ماجه فی الاحکام باب ۲، الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۱۲۵ ترهيب الراشي والمرتشي والساعي بينهما، الكبائر اعداد الرشوة على الحكم ص ۱۴۹.

(۳) رواه الامام احمد المسند ۱۶۳/۲، ۱۹۰. والبخاري والطبراني. الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۱۲۶.

د بعضو گناهونو په وجه په بنحو لعنت :

حضرت اسماء رضى الله عنها فرمائي :

لَعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ . (۱)

نبي ﷺ لعنت ليرېلې په هغې بنځې چې نورو بنځو له د حُسن د پاره د هغوی د وینستانو سره نور وینستان لري ، او په هغې بنځه هم نبي علیه السلام لعنت ليرېلې چې چاته دا لړولې شي . په یو بل حدیث شریف کې خد نور کارونه هم ذکر دي :

حضرت ابن مسعود رضى الله عنه فرمائي :

لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَاشِمَاتِ وَالْمُسْتَوْشِمَاتِ وَالْمُتَفَلِّجَاتِ لِلْخُسَنِ الْمُبْعِذَاتِ خَلَقَ اللَّهُ . (۲)

نبي علیه السلام لعنت ليرېلې په هغه بنځه باندې چې بلې بنځې له (په خرمن) خالونه وهي ، او هغې بنځې باندې چې چاله دا خالونه وهلې شي ، او په هغه بنځې باندې هم نبي علیه السلام لعنت ليرېلې چې د ډول د پاره ورېزې اوباسي ، او نرۍ کوي يې . او په هغه بنځه باندې هم نبي علیه السلام لعنت ليرېلې چې د ډول د پاره د خپلو غاښونو په مینځ کې فُرَجې (جدا والې) پيدا کوي . او دا بنځې د الله ﷻ په خلقت کې تغير راوستونکې دي .

نبي علیه السلام فرمائي :

((إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَلَمْ تَأْتِهِ فَبَاتَ غَضْبَانَ عَلَيْهَا لَعَنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ)) . (۳)

(۱) اخرجه البخاري في اللباس باب ۸۳، ۸۵، ۸۷ . ومسلم في اللباس حديث ۱۱۵، ۱۱۷، ۱۱۹ . وابن ماجه في النكاح باب ۵۲ . الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۸۶ .

(۲) اخرجه البخاري في التفسير سورة ۵۹ باب ۴ ، واللباس باب ۸۲، ۸۴، ۸۵، ۸۷ . ومسلم في اللباس حديث ۱۲۰ . وابوداؤد في الرجل باب ۵ . والترمذي في اللباس باب ۲۵ . والنسائي في الزينة باب ۲۴، ۲۶، ۷۱ . وابن ماجه في النكاح باب ۵۲ . الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۸۷ ترهيب الواصلة والمستوصلة .

(۳) اخرجه البخاري في بدء الخلق باب ۷ ، ومسلم في الطلاق حديث ۱۲ ، وابوداؤد في النكاح باب ۴۰ ، الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۳۸ ترغيب الزوج في الوفاء بحق زوجته . . .

کله چې یو سړې خپله بي بي خپل فراش (د ملاستې مخای . لکه کټ و غیره) ته راوبلي، او دا (بغیر د څه شرعي عذر نه) رانه شي، او دا خاوند په خفگان شپه تیره کړي، نو تر سهره پورې فرښتې په دې ښځه لعنت وایي .

د ښځو سره مشابهت کوونکو سړو ، او د سړو سره مشابهت کوونکو

ښځو باندې لعنت :

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائي :

لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ وَ الْمُتَشَبِّهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ . (۱)

نبي ﷺ لعنت ويلې په هغه سړو باندې چې د ښځو سره مشابهت کوي (يعنی د ښځو په شکل و صورت ځان جوړوي) . او په هغو ښځو يې هم لعنت ويلې چې د سړو سره مشابهت کوي (يعنی د سړو په شکل و صورت ځان جوړوي) .

په مېرې ژړا کوونکي زنانه و باندې لعنت :

حضرت ابن ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائي :

لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النَّاكِحَةَ وَالْمُسْتَبْعَةَ . (۲)

پیغمبر علیه السلام لعنت لیرلې په هغه ښځه باندې چې په مېرې ژاړې (چغې سوري وهي) او خپل گریوانونه شلوي) ، او چې څوک دا آوري (او ور باندې راضي وي) نو په دې هم لعنت دی .

په لوطي او د مور او پلار په نافرمانی کوونکي لعنت :

په دېو حدیث کې نبي علیه السلام فرمائي :

((مَلْعُونٌ مَنْ عَيَّلَ عَمَلٌ قَوْمَ لُوطٍ)) .

(۱) اخرجه البخاري في اللباس باب ۶۱ ، و ابو داؤد في اللباس باب ۲۷ ، والترمذي والنسائي ، الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۷۵
الترهيب من تشبه الرجل بالمرء .

(۲) رواه ابو داؤد كتاب الجنائز باب ۲۵ . و رواه البزار والطبراني . الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۱۸۵ الترهيب من الناحل على الميت

لعنتي دی هغه څوک چې د حضرت لوط عليه السلام د قوم عمل کوي (يعنی لواطت کوي).
دا پاس الفاظ نبي ﷺ درې (۳) پيړۍ او فرمايل.

((مَلْعُونٌ مَنْ ذَبَحَ بِغَيْرِ اللَّهِ))

لعنتي دی، څوک چې د غير الله په نوم ذبح کوي.

((مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى شَيْئًا مِنَ الْبَهَائِمِ))

لعنتي دی، څوک چې د چاربيانو سره خپل شهوت پوره کوي.

((مَلْعُونٌ مَنْ عَقَّ وَالِدَيْهِ)) (۱)

لعنتي دی، څوک چې د مور او پلارنا فرماني کوي.

((مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا)) (۲)

لعنتي دی، څوک چې د خپلې کورواله سره په شا طرف (دُبُرِه) کې کوروالي کوي.

نور د لعنت واله گناهونه :

محترمو! داڅومې درته صرف يو څو گناهونه پيش کړه، د کومو په وجه چې په انسان باندې
لعنت راوړيږي. د دينه علاوه په معتمدو احاديثو کې نور گناهونه هم ذکر دي، چې د هغې په
کوونکي لعنت ليرېل شوې.

لکه نبي عليه السلام لعنت ويلې په تصوير جوړوونکي، په هغه چا چې مسلمان ته ضرر
رسوي او د هوکه ورسره کوي، او لعنت يې ويلې په هغه چا چې بنځه د خپل خاوند نه يا غلام
د خپل مالک نه جدا کوي، او لعنت يې ويلې په هغه چا چې د الله ﷻ حکمونه پټوي او په
پاکدامنو بنځو د زنا تهمت لږوي.

ددينه علاوه په احاديثو نور هم ډير داسې گناهونه شته چې د هغې په کوونکي باندې

نبي ﷺ لعنت ويلې.

(۱) رواه الطبراني في الاوسط والحاكم، الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۱۹۶.

(۲) المخرج ابراهيم في النكاح باب ۵۲ واحمد المستند ۲/ ۴۶۳، ۴۷۶.

عبرت : عزتمندو مسلمانانو ! تاسو د پته سوچ وکړئ چې دا څومره د خفګان خبره ده چې په یو سړي باندې (د گناه کولو په وجه) الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ لعنت ویلې وي . نو انسان ته په کار دي چې د الله ﷻ د نافرمانۍ نه ځان اوساتي .

په گناهګار باندې نور مخلوقات هم لعنت وایي :

کله چې انسان گناهونه کوي ، نو ددې په وجه قحط سالي راځي ، بارانونه بند شي . نو د انسانانو نه علاوه نور مخلوقاتو ته هم ددې اثر اوري ، نو هغوی هم بیا په دې انسان باندې لعنت وایي .

مجاهد رحمه الله وایي :

چې کله باران بند شي او سخت قحط شي ، نو ځناور هم په نافرمانۍ کوونکو بند ګانو باندې لعنت وایي . او دا وایي چې دا ددې انسانانو د گناهونو نحوست او سپیره توب دی (چې په مونږ باندې هم باران بند شوی) .^(۱)

۶ . د الله تعالی د دښمنانو وارث جوړېدل :

د گناهونو شپږم نقصان دادی چې ددې په وجه انسان د الله ﷻ د دښمنانو نه د یو دشمن وارث جوړېږي . ځکه هره گناه اکثر د یو چا میراث دی ، نو دې چې هغه گناه کوي ، نو خامخاد هغوی وارث جوړېږي :

لکه په ناپ تول کې کمې کول د حضرت شعیب علیه السلام د قوم میراث دی ، تکبر او ظلم د حضرت هود علیه السلام د قوم میراث دی ، ځان اوچت ګڼل او فساد کول د فرعون او دده د قوم میراث دی ، لواطت د حضرت لوط علیه السلام د قوم میراث دی .

نو دې انسان چې دا گناه وکړه ، نو دې هم د هغوي وارث جوړ شو ، د هغوی مشابهت یې اختیار کړو . او حدیث کې راځي :

((مَنْ كَسَبَتْهُ يَوْمٌ فَهُوَ مِنْهُمْ)) .^(۲)

(۱) جزاء الاعمال للنهالوي رحمه الله .

(۲) رواه احمد فی المسند .

څوک چې د یو قوم سره (د هغوی په خاصو افعالو او اقوالو کې) مشابهت کوي، نو دې هم د هغوی نه دی.

۷. معیت الهي (د الله ﷻ امداد) ختمیدل :

د گناهونو او نوم نقصان دادی چې ددې په وجه د انسان سره معیت الهي (د الله ﷻ امداد) ختمیږي. او چې د چا سره د الله ﷻ امداد ختم شو، نو هغه بیا هیڅکله نه کامیایږي اگر چې ظاهري اسباب دده سره ښه ډیروي.

ځکه په اسبابو کې اثر اچوونکې خو الله ﷻ دی، او چې د الله ﷻ معیت ختم شو، نو بیا اسباب اثر نه کوي.

او بل طرفته کوم کس چې د گناهونو نه ځان ساتي، نو دده سره د الله ﷻ امداد شامل وي، او د چا سره چې د الله ﷻ امداد شامل حال وي نو ده ته بیا هیڅوک او هیڅ شی ضرر نشي رسولې. او دایو لوی نعمت دی.

ددې دپاره درته یو دوه مثالونه پیش کوم:

د نیکانو سره د الله ﷻ د امداد مثالونه :

اول مثال: په غار نور کې د رسول الله ﷺ سره د الله ﷻ د معیت واقع:

د هجرت په شپه د نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره په غار ثور کې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه وو، کله چې مشرکین مکه ددوی د تلاش دپاره راووتل، او ددې غار څولې ته را ورسیدل، نو حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د کافرانو قدمونه اولیده، نو اوږیده، چې هسې نه دوی ښکته وگوري، او مونږ او ویني نو نبي علیه السلام ته به تکلیف اورسوي. ده د خپلې پریشاني ذکر نبي علیه السلام ته وکړو، پیغمبر علیه السلام ورته وفرمایل:

﴿لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا﴾. (۱)

ترجمه: غم مه کوه، بیشکه الله ﷻ د مونږ سره دی. (د هغه نصرت او امداد د مونږ سره دی، او د چا سره چې د الله ﷻ امداد وي هغوی ته هیڅوک هم نقصان نشي رسولې).

بيا همداسې اوشو هم، چې كافران واپس لاړه، دوى يې اونه ليدل، او الله ﷻ د دوى حفاظت وكړو.

دويم مثال: د حضرت موسى عليه السلام سره د الله ﷻ د معيت واقعې:

حضرت موسى عليه السلام چې كله خپل قوم بني اسرائيل د حان سره روان كړه، او د مصر نه اووت، نو شاته ورپسې فرعون او دده لښكر راغې، په يو حاي كې مخې ته درياب (بحر قلزم) راغې، او شاته د فرعون لښكروو.

نو د حضرت موسى عليه السلام ملگري (بني اسرائيل) اوږيده، او موسى عليه السلام ته يې وويل:

﴿إِنَّا لَمَذْرُؤُنْ﴾ (۱).

اى موسى! بيشكه مونږ خورا گير شو (مخې ته درياب دى او شاته د فرعون لښكر دى).
حضرت موسى عليه السلام ورته تسلي وركړه:

﴿كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾ (۲).

ترجمه: هرگز داسې نده، د ماسره خپل رب دى، هغه به ماته راهنمائي كوي (او زموږ د نجات صورت به راوباسي، ځكه د مونږ سره د الله ﷻ امداد شامل حال دى).
او همداسې اوشوه، چې الله ﷻ حضرت موسى عليه السلام ته حكم وكړو:

﴿إِطْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ﴾ (۳).

ترجمه: ته په خپله امسا باندې دا درياب اووه.

حضرت موسى عليه السلام چې درياب په امسا اووهلو، نو دولس (۱۲) لارى پكې جوړې شوې، او اوبه حاي په حاي اوږيدې، دوى ورباندې پورې وتل، او چې كله فرعون او دده لښكر پكې ورتنوتل، نو اوبه واپس يو حاي شوې، او ټول په كې غرق شو.

(۱) الشعراء آيت ۶۱.

(۲) الشعراء آيت ۶۲.

(۳) الشعراء آيت ۶۳.

ورپسې الله ﷻ فرمائي:

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً﴾ (۱).

ترجمه: يقيناً په دې واقعۀ کې لويه نښه د قدرت ده (چې څنگه دنيکانو سره امداد کوم، او نافرمان څنگه هلاکوم).

فائده: معلومه شوه چې کوم کس ځان د گناه نه ساتي د هغه سره د الله ﷻ معيت (امداد) وي، او چې څوک گناهونه کوي، نو د هغه سره د الله ﷻ امداد نه وي.

۸. د فرېستو د دعاگانو نه محرومه کيدل:

د گناهونو اتم نقصان دادی چې په دې سره انسان د فرېستو د دعاگانو نه محرومه کيږي. په قرآن کریم کې ذکر دي: چې فرېستې د هغه خلقو دپاره دعاگانې کوي کوم چې مومنان وي او نیک اعمال کوي.

اوس چې یو سری گناهونه کوي، نو لازمي به دې د فرېستو د دعاگانو نه محرومه وي. الله رب العزت د فرېستو دعاگانې داسې رانقل کوي:

﴿الَّذِينَ يَخِيلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ. رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ لَقِيَ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ (۲).

ترجمه: کومو فرېستو چې عرش او چت کړې، او کومې چې د عرش گیر چاپېره دي، دوی د خپل رب تسبیح او تعریف بیانوي، په الله ایمان لري او د مومنانو د پاره (داسې) بخښنه غواړي: چې ای ربه زمونږه! تا احاطه کړې په هر شي باندې په خپل رحمت او علم سره.

(۱) الشعراء آیت ۶۷.

(۲) المؤمن آیت ۷، ۸.

پس کومو خلقو چې توبه او ويسته، او د ناپه لاره روان دي، دوی ته بخښنه وکړه، او دوی د عذاب د جهنم نه اوساته.

ای ربه زمونږه! ته داخل کړه دوی په باغونو د همیشه اوسیدلو کې، د کومو چې تاد دوی سره وعده کړې. او (ای الله! ته داخل کړه د دوی سره) د دوی نیکان پلاران، نیکانې بیبیانې او نیکان اولاد. بیشکه ته ډیر زبردست او حکمت والهیې.

او (ای الله!) ته اوساته دوی د تکلیفونو نه. او تا چې څوک په دغه ورځ د تکلیفونو نه بچ کړو، نو بیشکه تا په هغه رحم وکړو، او همدا لویه کامیابي ده.

فائده: معلومه شوه چې د عرش او د عرش گیر چاپیره فرښتې د مؤمنانو او نیکانو خلقو د پاره ډیری دعاگانې غواړي.

اوس چې څوک په گناهونو کې اخته وي، نو یقیني خبره ده چې دې به د فرشتو ددې دعاگانو نه محرومه وي.

۱۰. د مخ رونق ختمیدل، او عقل کمزوري کیدل:

لسم نقصان د گناهونو دادی چې ددې په وجه د انسان د مخ رونق ختمیږي. ځکه چې د گناه په وجه د انسان په زړه یو تور داغ اولږي، نو که چیرته دې توبه اونه باسي، او بار بار گناه کوي نو هغه داغ زیاتییږي، چې د هغې اثر بیا په سترگو او مخ کې هم معلومیږي.

او دا په تجربې سره معلومه ده چې کوم کس په گناه کې مبتلا وي، که هغه هرڅومره ښکلې وي، او په ځان ډیری گوتې وهي، خو بیا به یې هم په مخ کې د نیکانو خلقو رونق او نور نوي، بلکه مخ به یې پیکه او سپیره لږي.

ددې برعکس تاسو د نیکانو خلقو مخونو ته او گورئ، نو ښکاره به درته په کې رونق معلوم شي.

حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما فرمائي:

چې په نیکی کولو سره د انسان په مخ کې رونق راځي، په زړه کې رڼا، په رزق کې فراخي، په بدن کې قوت او د خلقو په زړونو کې محبت پیدا کیږي.

د گناهونو نقصانات

او په گناه کولو سره په مخ کې بهی روڼي پيدا کيږي، په قبر او زړه کې تياره، په بدن کې سستي، رزق کې تنگي، او د خلقو په زړونو کې بغض (کینه) پيدا کيږي. (۱)
دغه شان د گناهونو په وجه د انسان په عقل کې هم نقصان او فساد راځي.
ځکه عقل یو نوراني شي دی، او د گناهونو د ککړوالي په وجه په دې کې خامخا کې راځي.

دامام شافعي رحمه الله خپل استاذ ته د حافظې د کمزورتیا شکایت :

امام شافعي رحمه الله فرمائي: چې ما خپل استاذ وکیع رحمه الله ته د حافظې د کمزورتیا شکایت وکړو، نو هغه راته دا وصیت وکړو: چې گناهونه پرېده نو حافظه به دې مضبوطه شي، په اشعارو کې یې دا خبره بیان کړې:

هَكَوْتُ إِلَى وَكَيْعٍ سُوءَ حِفْظِي * فَأَوْصَانِي إِلَى تَرْكِ الْمَعَاصِي

وَأَخْبَرَنِي بِأَنَّ الْعِلْمَ نُورٌ * وَلَوْ أَنَّ اللَّهَ لَا يُعْطِي إِعْصَا (۲)

ما خپل استاذ وکیع رحمه الله ته د حافظې د خرابۍ (کمزورتیا) شکایت وکړو، نو هغه راته وصیت وکړو چې گناهونه پرېده (نو حافظه به دې صحیح شي).

او دا خبرې راکړو (چې د گناهونو سره ځکه حافظه کمزورې کيږي) چې علم یو نور دی، او گناهکار ته د الله ﷻ نور نشي ورکولې.

عزتمندو مسلمانانو! که چیرته تاسو سوچ وکړئ، نو کوم کس چې گناهونه کوي، دا پخپله د بې عقلۍ غټ دلیل دی.

ځکه که یو کس ته دا پته اولېږي چې ما یو ماشوم گوري، نو هیڅ کله به دې د هغه د وړاندې یو فحش کار اونکړي. اوس چې د یو کس دایقین وي چې ما الله ﷻ گوري، زه د هغه په قدرت کې یم، د هغه رزق خورم، هغه مې ددې ناجائز کار نه منع کوي، د هغه رسول مې منع کوي، قرآن مې منع کوي، په گناه کولو سره الله ﷻ ناراضه کيږي، پیغمبر علیه السلام ناراضه کيږي، حفظه ملائکو ته تکلیف رسي، شیطان خوشحالیږي، مرگ خامخا راروان دی د الله ﷻ د

(۱) جزاء الاعمال للنهالوي رحمه الله.

(۲) ص

وراندې به پېش کېږم، حساب و کتاب به ورکوم، د هغه فرشتې به راباندې گواهي ورکوي، زما اندامونه به زما خلاف گواهي ورکوي، دا ورځ او شپه به گواهي ورکوي، په کوم ځای چې دا گناه شوې هغه به گواهي ورکوي، الله ﷻ راباندې په خپله گواهه دی، د جنت نه محروم کېږم، او د جهنم مستحق گرځم.

نو چې یو سړی دا ټولې خبرې ځانته رامنځ ته کړي، او دې بیا هم د عارضي خوشحالی د پاره گناهونه کوي، د الله ﷻ حکم ماتوي، د پیغمبر حکم ماتوي، د قرآن کریم او احادیثو احکامات د خپو لاندې کوي. نو دا غټ دلیل ددې دی چې ددې انسان عقل کمزورې دی، چې د معمولي فائدې دپاره یې دومره زیات نقصانونه برداشت کړه.

۱۱. بار بار گناه کولو سره د توبې توفیق نه ملوېږي :

د گناهونو یو لسم نقصان دادی چې کله انسان یو گناه وکړي، نو دا گناه بلې گناه ته دعوت ورکوي، بیا دې مسلسل گناهونه کوي. آخر دده د زړه نه ددې گناه بدیت او وځي، بیا ورته د سره دا گناه نه معلومېږي. چې په نتیجه کې ددې انسان نه د توبې توفیق هم سلب شي.

مثلاً یو سړی خپل نظر غلط استعمال کړي، پردې ښځې ته اوگوري، نوده یو گناه وکړه. په دې سره دده په زړه کې نورې وسوسې هم پیدا شي، بیا ورسره خبرې وکړي..... آخر دا چې دا سړی په زنا کې مبتلا شي.

او چې باربار یې کوي، نو دې سره دده د زړه نه د زنا بدیت هم ختم شي، او دا ورته بیا د سره گناه نه معلومېږي، بلکه یو عادت یې اوگرځي. چې په دې سره دا انسان نه د توبې توفیق هم سلب شي، آخر د دنیا نه یې توبې لار شي.

دیر داسې واقعات پېښ شوي چې په آخیري وخت کې انسان ته د کلمې تلقین ورکړې شوې، لیکن د هغه په ځله کلمه نه جاري کیده، بلکه په دنیا کې به چې په کومه گناه کې مبتلا ؤ، د مرگ په وخت یې هم هغه الفاظ د ځلې نه وتلي :

د دیرو خلکو د ځلې نه د مرگ په وخت سندرې وتلي، او دیرو صراحتاً د کلمې نه انکار کړې. دا ټول د گناهونو اثر دی.

۱۲. د الله ﷻ د حفاظت نه وتل، او شيطان پری مسلط کيدل:

د گناهونو د ولسم نقصان دادی چې ددې په وجه انسان د الله ﷻ د حفاظت نه اووځي او شيطان ورباندې مسلط کيږي. ځکه نیک اعمال د انسان د پاره حفاظتي قلعه ده. اوس چې یو سړی ددې قلعې نه اووت، او په گناهونو کې مبتلا شو، نو خامخا په ده باندې د شيطان غلبه او تسلط راځي. بیا چې د شيطان څه خوښه وي هغه ورسره کوي.

۱۳. اندامونه باطني نجس او بدبويه کيدل:

د گناهونو ديارلسم نقصان دادی چې ددې په وجه د انسان هغه اندامونه چې په کوم گناه کوي باطني نجس کيږي او بدبويي ترې ځي. ځکه په گناه کې دننه نجاست پروت دی. مثلاً په لاس گناه کوي نو لاس حکماً نجس شي، په سترگو گناه کوي دا حکماً نجسې شي. ځکه خو حديث کې راغلي: چې کله يو انسان اودس کوي، نو کوم اندام چې وينځي نو هغه د نجاست نه پاکيږي.

د اندامونو د نجس کيدو او بدبويه کيدو باره کې درته څو نمونې پيش کوم:

۱. د دروغو باره کې نبي ﷺ فرمائي:

((إِنَّ الْعَبْدَ لَيَكْذِبُ الْكَذْبَةَ لِيَتَّبِعَهُ الْمَلِكُ عَنْهُ مَسِيرَةٌ مِّنْ نَّحْنِ مَا جَاءَ بِهِ)) (۱).

کله چې يو بنده دروغ وايي نو فرشتی ددې دروغو د بدبويۍ د وجې يو ميل لرې ولاړې وي.

۲. د گناه بدبويي د انسان نه د مرگ په وخت هم ځي:

حديث کې راځي: چې کله د يو بنده د وفات وخت رانزدې شي، نو د ملک الموت سره چې نوری کومې فرښتې راغلې وي، نو دوی ددې انسان اندامونه بويوي.

نوپه کومو اندامونو چې انسان گناه کړې وي، د هغې نه بدبويي ځي، نو فرشتی په دې سړي باندې راباندې کړي، او ښه يې اووهي.

او کوم کس چې نیک وي، توبه يې ويستې وي، نو د هغه د اندامونو نه بدبويي نه ځي (نو بیا ده ته وهل نه ورکوي). (۲)

(۱) أخرجه الترمذي وقال حسن صحيح، إحياء العلوم ج ۳ ص ۱۸۳ کتاب آفات اللسان.

(۲) خطبات لقمه ج ۱۰ ص ۱۷۲.

۳. د گناهونو دا بدبويي به د انسان نه د قیامت په ورځ هم ځي :

نبي ﷺ فرمائي :

((إِنَّ النَّاسَ لُرَّسَلُ عَلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رِيحٌ مُنْتَنَةٌ حَتَّى يَتَأَذَى مِنْهَا كُلُّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ)) .
د قیامت په ورځ به په خلقو باندې ډیره بدبویه هوا راشي ، تردې چې نیک او بد ټولو ته به ددې نه تکلیف اورسیږي ، او هر ځای ته به دا هوا اورسي .

بیا به یو آواز کوونکې آواز وکړي :

هَلْ تَذَرُونَ هَذِهِ الرِّيحُ الَّتِي قَدْ آذَتْكُمْ ؟

آیا تاسو ته پته ده چې دا بدبویه هوا د څه شي ده کومې چې تاسو ته تکلیف اورسول؟
دوی به ورته جواب ورکړي :

لَا تَذَرِنِي وَاللَّهِ .

په الله قسم ، مونږ ته خو هیڅ پته نشته . بلکه هر کس ته د دین نه تکلیف اورسیده .
نو دوی ته به وویلې شي :

إِلَّا إِنْهَا رِيحُ فُرُوجِ الزُّنَاةِ الَّذِينَ لَقُوا اللَّهَ بِزِنَاهُمْ وَلَمْ يَتُوبُوا مِنْهُ . (۱)

خبردار ! دا خود هغه زنا کارو د فرجونو (شرمگاهو) بدبویه هوا ده ، کومو چې په دنیا کې زنا کړې وه ، دهغې نه یې توبه نه وه ایستی ، اوس د الله ﷻ وړاندې پېش شو .

په یو بل حدیث کې داسې هم راغلي چې کله زنا کارې ښځې په جهنم کې واچولې شي ، نو دا چولو نه وروستو به هم ددوي د شرمگاه نه داسې بدبويي ځي چې ټول جهنميان به ورنه تنگ شي

يُؤْذِي أَهْلَ النَّارِ رِيحُ فُرُوجِهِمْ . (۲)

جهنميانو ته به د زنا کارو ښځو د شرمگاهونو د بدبويي د وجې سخت تکلیف وي .

او ددې گناه احساس بعضو نیکانو خلقو ته هم کیږي . ځکه دوی په خپل فراست او نورایماني سره معلوموي ، چې دا انسان په گناهونو کې مبتلا دی لکه :

(۱) الترغیب والترهیب ج ۳ ص ۱۹۰ الترغیب من الزلا ...

(۲) رواه احمد المسند ۱۶۰/۴ ، الترغیب والترهیب الترغیب من الزلا ...

۴. د حضرت عثمان رضی الله عنه مجلس ته یو کس راغی، چې په لاره کې یې خپل نظر غلط استعمال کړې و، نو حضرت عثمان رضی الله عنه او فرمایيل:

مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَكْتُمُ شُحَّ الرِّكَامِ مِنْ أَغْيُنِهِمْ . (۱)

څه شوي په دې خلكو باندې چې زموږ مجلس ته راځي او د هغوی د سترگو نه د زنا آثار خوريږي .

۱۴ . د بعضو گناهونو اثر آله پده او دده په

کورنۍ راځي:

د گناهونو څوار لسم نقصان دادی چې بعض وخت ددې اثرات دده په خپل کور واله پریوځي . لکه یو کس د پردۍ زنا نه حیاء او عزت ته نقصان اوردسوي، نو ددې اثر دارا اوځي چې دده کور واله ته به هم دغه شان نقصان رسولې شي .

نبي عليه السلام فرمائي:

که چیرته تاسو د نورو د ښځو سره د پرهیزگاری معامله کوئ، نو ستاسو ښځو سره به هم د پرهیزگاری معامله کولې شي .

د زړگر د ښځې واقعہ:

امام غزالي رحمه الله په خپل کتاب [الْتَبْرُ الْمَسْبُوك] کې یو واقعہ را نقل کړې: چې په بخارا کې یو مُشکي و، ډیر نیک سړې وو، ده دیو زړگر کره د ډیر شو (۳۰) کالو نه اوبه راوړی، دا زړگر هم ډیر نیک سړې و، او دده د ابي بي هم ډیره نیکه ښځه وه .

دې مُشکي به د دروازې پورې اوبه راوړې، او بیا به واپس لاړ . په دې ډیرش کاله کې دده نه څه غلط حرکت نه و شوی .

یو ورځ ده اوبه راوړې، چې وې کتل نو د زړگر ښځه په انگر کې اوده وه، دې ورغی او دهغې په لاس یې خپل لاس را ښکلو، او زوړ یې پرې وکړو، نور واپس لاړو .

دا ښځه چې راپاڅیده، نو ډیره زیاته خفه شوه، چې څنگه ډیرش کاله پس ددې سړي نیت خراب شو؟ آخر څه وجه خو خامخا شته .

(۱) وعظ بعض البصر للتهالوي رحمه الله ص ۷ .

کله یې چې دا خاوند کور ته راغې، او وې لیده چې دا ښځه ژاړې او خفه ده. ده ورنه پوښتنه وکړه: چې ولې ژاړې؟ دې ورته وویل: چې تانن په بازار کې څه خراب کار کړې، چې دهغې اثر ماته هم رارسیدلې. دې زرگر انکار وکړو چې ما هیڅ ندي کړي. دې ښځې ورته وویل: چې دا هیڅ کله کیدې نشي، تا خامخا څه کړي. که صفا حال راته نه وایي نو زه د تاسره هیڅکله پاتې کیږم نه.

آخر زرگر مجبور شو، او ورته وې ویل: چې نن زما دکان ته یوه ښائسته ښځه راغله، بنگرې یې اخیستل، چې کله یې بنگرې واخیستل، او په لاس کې یې واچول، نو لاسونه یې ډیر ښکلي وو، زه په ځان پوهه نه شوم، دهغې لاس مې اونیوه، او لږ زور مې ورکړو، بیا هغه ښځه واپس لاړه.

دې ښځې افسوس وکړو چې تا ولې داسې کول؟ دهغې اثر ماته ورسید. هغه مشکي چې مونږ له یې ډیر شو کالو نه راپه دینخوا اوبه راوړې، او نیک سړی و خونن یې زما لاس له زور ورکړو، او واپس لاړو.

نو زرگر ورته وویل: چې په خدای قسم، د مانه غلطې شوې، زما توبه ده، بیا به هیڅکله داسې نه کوم.

صبا له چې مشکي راغې، اوبه یې راوړې، نو ددې ښځې نه یې معافي او غوښته، او ډیر پښیمانه و، چې زه په ځان پوهه نشوم، شیطان د هوکه کړم، بیا به هیڅکله داسې کار نه کوم. دې ښځې ورته وویل: چې دا ستا غلطې نه ده، بلکه اول غلطې زما د خاوند نه شوې وه چې دهغې اثر ماته را اړسیده، او الله ^(۱) د هغه نه بدل واخیست.

دا وو د گناهونو د ښوي نقصانات چې ما درته یو څو بیان کړل، د دینه علاوه نور د ښوي نقصانات هم شته چې د وخت د کمي د وجې نشي ذکر کولې.

د گناهونو اخروي نقصانات :

عزتمندو ! په قرآن کریم او نبوي احاديثو کې د گناهونو اخروي نقصانات خوډیر زیات ذکر شوي ، چېرته زه هغه درته تفصیلي بیانوم ، نو خبره بیا ډیره اوږدېږي . بلکه زه به درته اجمالا یو څو ذکر کړم :

کله چې یو کس د الله ﷻ نافرمانی کوي ، نو اول خو دده نه د مرگ په وخت فرشتې ډیر په سختۍ سره روح اخلي ،

بیا په قبر کې دده دپاره مختلف قسمه عذابونه وي ، قبر ورباندې دومره راتنگ شي چې یو پختۍ یې په بله کې ننوځي ، ماران وي ، لږمان وي ، د فرشتو وهل وي ، او د جهنم د طرفه ورته یوه کړکۍ را خلاصه شي چې په هغې کې ورته د جهنم گرمائش راځي .

بیا د قیامت په هغه سخته ورځ کې (چې یوه ورځ به یې د پنځوس زره کالو په مقدار اوږده وي ، هر انسان به په خپلو ځوکو کې ډوب وي په دې ورځ کې) به هم په ده باندې د الله ﷻ قهر ، غضب او نور قسمه عذابونه وي .

بیا به د پل صراط عذاب وي (چې د جهنم د پاسه لېږدې دی ، او هر کس به په دې تیرېږي) . دلته هم د کافرانو او گناهکارانو دپاره ډیر سخت عذابونه دي .

بیا د هغې نه روستو د جهنم خوفناکې مرحلې دي : چې د اور جامې به ده ته ورواغوستلې شي ، په زنځیرونو کې به تړلې وي ، د جهنمیانو وینې او زوې به ورباندې ځکلې شي ، د زقوم بدبوداره اونه به دده خوراک وي ، داسې جوشیدلې اوبه به په ده ځکلې شي چې څولې ته یې رااوچتې کړي نو د ډیر گرمائش نه به دده د مخ څرمن په دې اوبو کې را اوغورځي ، او چې کله یې اوڅکي ، نو دتنه په خپته کې به یې کولمې ټولې ویلې شي ، د پاسه طرف نه به یې فرشتې په گرزونو وهي ، لاندې به ورته د اور څپلۍ واچولې شي چې دهغې په وجه به یې پاس دماغ خوتکېږي .

په جهنم کې د اوبسانو په مقدار غټ غټ زهریله لږمان به په ده باندې مسلط کړې شي ، چې یو ټک ورکړي نو تر څلوېښتو کالو پورې به هغه درد نه ختمیږي .
ددینه علاوه به نور مختلف قسمه عذابونه وي .

(نوټ : دا د کومو عذابونو ذکر چې اوشو ، نو دا ځنې په قرآن کریم او ځنې په صحیح احادیثو کې پوره په تفصیل سره ذکر دي ، خود وخت د کمي په وجه مې تفصیلا بیان نه کړه) .

د هرې گناه نقصان شته :

محترمو مسلمانانو ! د هرې گناه نقصان شته ، ده ته به ددې جزاء ورکولې شي .

الله ﷻ فرمائي :

﴿ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ ﴾ . (۱)

ترجمه : څوک چې بد کار وکړي (او دې توبه او نه باسي) نو ده ته به ددې جزاء ورکولې شي .

افسوس : ډیره د افسوس خبره داده چې که چیرته په یو کور کې یو ماشوم پیا له یا خد بل شی مات کړي ، نو دې پرې رټلې او وهلې شي .

لیکن که یو عاقل و بالغ کس د الله ﷻ او د رسول ﷺ احکامات مات کړي ، گناهونه کړي ، نو ده ته هېڅوک هم څه نه وایي ، حالانکه پلار او مشران یې ښه گوري ، لیکن بیا هم ورته څه نه وایي .

نو انسان ته پکار دي چې د الله ﷻ د نافرمانۍ نه ځان اوساتي . ځکه کوم کس چې د الله ﷻ د ویرې نه یو گناه پرېږدي ، نو الله ﷻ ددې انسان ډیره قدرداني کوي ، او ډیر لوی اجر ورته ورکوي .

الله تعالی فرمائي :

﴿ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ، فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى ﴾ . (۲)

ترجمه : او څوک چې د خپل رب په وړاندې د پېشۍ نه ویرېدلې وي ، او خپل نفس یې د خواهشاتو نه منع کړې وي نو جنت د هغه د پاره ځای د اوسیدو دی .

(۱) النساء آیت ۱۲۳ .

(۲) النازعات آیت ۴۰ ، ۴۱ .

بل خای الله ﷻ فرمائي:

﴿ وَلَئِنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ﴾ (۱)

ترجمه: او څوک چې د خپل رب په وړاندې د اودريدلو نه ويرېږي، د هغه د پاره دوه (۲) باغونه دي.

واقعہ: د گناه نه د بچ کيدو په وجه د بدن نه د مشکو خوشبوئي تلل:

په اندياکې يو بزرگ تير شوې، خپل نوم يې بل څه وو، خو مشهور ؤ په خواجه مشکي رحمہ الله باندې. هر وخت به يې د جسم نه د مشکو په شان خوشبوئي تلله، خلق حيران وو، پوښتنه به يې وکړو، خوده ورته حال نه ويلو. آخر خلقو مجبور کړو چې ددې څه وجه ده چې ستا د جسم نه هر وخت د مشکو په شان خوشبوئي ځي؟
نوده ورته خپله واقعہ بيان کړه:

چې زه يو ورځې په يو کوڅه تيريدم، نويوه بودی بنځه د يو کور دروازې سره ولاړه وه، ماته يې وويل: چې ته داسې نیک سړې معلومېږې، په دې کور کې دننه يو مريض دی، سخت تکليف دی ورته، نو که ته راسره لاړ شي، او په هغه څه دم واچوې نو ډيره به ښه وي، الله ﷻ به درله اجر درکړي.

ما ورباندې اعتماد وکړو چې گني رښتيا وايي. کله چې کورته ورننوتم، نو دې بودی دروازه تاله (قلف) کړه، او ددې کور خپله مالکه ماته راغله، چې ډيره ښکلې هم وه، ماته يې وويل: چې زه روزانه تا گورم چې ته په دې لاره تيرېږې، نو زما در سره ډيره مينه پيدا شوې، اوس به زما حاجت پوره کوی.

دې وايي: چې ما ورته ډير عذرونه پيش کړه چې دا يو ناجائز کار دی، زه دانشم کولې، خو دې راته وويل: چې دوه خبرې دي: يا خو به زما حاجت پوره کوي، يا به تهمت در باندې اولېږوم او سنگسار به دې کړم.

دا بزرگ وايي چې زه هم حيران شوم. آخر مې زه ته يو تدبير راغې، دې ته يې بل: چې ماته د قضای حاجت (اودس ماتي) ضرورت دی، بيت الخلا راته اوښايه. چې واپس راشم نو بيا به گورو.

هغه هم خوشحاله شوه چې څه څه ناڅه خو راضي شو، نو بيت الخلا يې راته اوخوډه، هلته چې لارم، نو په بيت الخلا کې چې څه اودس ماتې وو، هغه مې په خپلو جامو او بدن پورې اومېرل.

کله چې د بيت الخلا نه رااووتم، نو د مانه سختې بدبوئي تلله، دې بنځې چې زه په دې حالت کې اوليدم، نو نفرت يې رانه پيدا شو، او بوى ته يې حکم وکړو: چې زړ يې اوباسه، دادې څه پاگل رانويستی.

نوزه يې د دروازی نه رااوويستم، او د زنا نه بچ شوم. اوس ما سره دا غم پيدا شو چې خلق ته به زما د بدن او جامې نه بدبوئي ورځي، نو زړ لارم، او په يو غسل خانه کې مې کپړې او بدن اووینځل.

کله چې د غسل خانې نه بهر رااووتم، لمدې جامې مې اغوستې وې، نو د هغه وخت نه مې د جسم او جامو نه د مشکو په شان خوشبوئي تلل شروع شو. ^(۱)

سبحان الله. الله رب العزت د انسان څومره قدر داني کوونکې دى، چې دې کس د گناه نه د بچ کيدو د پار په خپل بدن گندگي مگلې وه، نو الله ﷻ يې د جسم نه د مشکو خوشبوئي تلل شروع کړه، او په خواجه مشکي رحمه الله مشهور شو.

معلومه شوه چې په نيکۍ کولو سره د جسم نه خوشبوئي ځي او د گناه کولو په وجه سره د جسم نه بدبوئي ځي.

قدرمنو! انسان ته دا سوچ په کار دى چې زه د گناهونه کوم، نو دا خود هغه ذات نافرمانې کوم چا چې زه پيدا کړې يم، هغه رزق راكوي، د هغه په ملک کې اوسيږم، د هغه راباندې قدرت شته، او هغه عذاب راكولې شي. نو بيا ولې د داسې عظيم ذات نافرمانې اوکړم؟

د الله ﷻ د نافرمانۍ نه د يو ځوان توبه:

علامه فريد الدين عطار رحمه الله په تذکرة الاولياء کې ذکر کړي دي: چې يو ځوان ابراهيم بن ادهم رحمه الله ته راغې، او ورته وې ويل چې جناب! په گناهونو کې مبتلا يم، پرېښودې يې نه شم، خو بل طرفته د الله ﷻ د عذاب نه هم ويريږم.

نو ته داسې څه طريقه راته اوښايه چې زه گناهونه هم کوم، او د الله ﷻ د عذاب نه هم بچ يم.

(۱) اهل دل سے توبہ کرنے والے اہل حق ج ۲ ص ۱۴۶، خطبات فقیر ج ۱۰ ص ۱۷۵.

ابراهيم بن ادهم رحمه الله چې دا خبره واوریده، نو په ځای ددې چې دې دا کس اورتي، او وی شري، چې دا څنگه خبره کوی؟ (چې هم گناه کوي او هم د الله ﷻ د عذاب نه بچ شي. دا خو کيدې نشي).

نوده ورته ډیر په نرمۍ او محبت سره وویل: چې صحیح ده، طریقه درته ښایم، خوته یو څو کارونه وکړه، دهغې نه روستو بیا گناه کوه، نو د عذاب نه به بچ شي.

هغه ځوان خوشحاله شو او رامتوجه شو، چې جناب! هغه طریقه راته اوښایه.

نوده ورته وویل: چې یو شپږ خبرې عملي کړه، بیا خیر دی گناه کوه:

۱. چې کله گناه کوی نو داسې ځای کې یې کوه چې الله ﷻ دې نه گوري.

هغه ځوان په سوچ کې شو او وې ویل: چې داسې ځای خو نشته چې هلته زه د الله ﷻ نه پټ شم او الله ﷻ ما اونه گوري؟ دا خود سره ممکن نده.

۲. چې کله ته گناه کوی نو د الله ﷻ رزق مه خوره. او الله ﷻ ته ووايه: چې ای الله! نه خوستا رزق خورم، اونه ستا خبره منم.

هغه ځوان ورته وویل: چې جناب! دا خو هم ممکن نده، چې زه د الله ﷻ رزق پرېږدم. ځکه بیا به ژوندې څنگه پاتې کېږم؟

۳. چې کله ته گناه کوی نو بیا ددې زمکې او آسمان نه اووځه. ځکه دا خود د الله ﷻ په ملکیت کې دي، نو چې ته د الله ﷻ په ملک کې اوسېږې، او دهغه نافرمانی کوی نو دا خو ښه خبره نده.

هغه ځوان وویل: چې جناب! دا خو هم ممکن نده چې زه ددې زمکې او آسمان د حدودو نه اووځم.

۴. چې کله درته ملک الموت فرېسته د روح قبض کولو دپاره راشي، نو ته ورته ووايه: چې لږ انتظار وکړه، زه توبه او باسم او نیک اعمال کوم، نو بیا به مې روح واخلي.

هغه ورته وویل: جناب! دا خو هم ممکن نده. ځکه الله ﷻ فرمائي:

﴿ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِرُونَ ﴾ (۱).

هر کله چې ددوی نېټه (مرگ) راشي، نو بیا خو نه یو ساعت روستو کیږي او نه مخکې کیږي.

۵. چې کله وفات شي، او په قبر کې دې کیدي، منکرو نکیر فرشتې درته راشي، نو ته ورته او وایه: چې دا تاسو بغیر د اجازت نه څنگه راغلې یئ؟ د چانه مو اجازت اخیستې وو؟ هغه ځوان ورته وویل: چې جناب! دا خو هم ممکن نده. ځکه هغه فرېښتې څوک منع کولې شي؟

۶. چې کله د قیامت په ورځ د الله ﷻ دربار ته پیش شي او ستا اعمال او تللې شي، گناهونه دې ډیروي، او الله ﷻ فرېښتو ته حکم وکړي: چې دا جهنم ته بوځئ، او آلتیه یې جهنم ته او غورځوئ. نو هغه ځای کې ته خپلې خپې ټینګې کړه، او ضد شروع کړه، چې زه خو جهنم ته نه ځم، ما هیڅوک هم جهنم ته نشي بوتللې. هغه ځوان وویل: چې جناب! دا خو هم نشي کیدې. ځکه د فرېښتو د وړاندې زما څه حیثیت دی چې زه انکار وکړم.

نو ابراهیم بن ادهم رحمه الله ورته وفرمایل:

چې کله ته د الله ﷻ نه پټیدې هم نه شی، د هغه رزق هم خوری، د هغه حکومت نه هم نه شی وتې، د مرگ فرېښته هم نشي منع کولې، منکرو او نکیر هم نه شی منع کولې، د قیامت په ورځ انکار هم نشي کولې، نو بیا ستا څه حیثیت دی چې ته د دومره لوی ذات نافرمانی کوی؟ هغه ځوان ورته وویل: چې جناب! زما د ماغو ته خبره کوزه شوه، د دینه پس به هیڅکله د الله ﷻ نافرمانی اونکړم، هم هلته یې توبه او ویسته، اولار. (۲)

محترم مسلمانانو وروڼو! دا خو یقیني خبره ده چې د گناه په وجه انسان د الله ﷻ د عذاب مستحق ګرځي. نو انسان ته دا سوچ په کار دی چې زه د الله ﷻ نافرمانی کوم، نو آیا زه د الله ﷻ عذاب برداشت کولې شم او که نه؟ آیا زه د جهنم اور برداشت کولې شم او که نه؟

واقعہ : د جہنم دویرې نه د یو غر ژړا :

فقیه ابو الیث ثمرقندي رحمه الله یو واقعہ را نقل کړې :
چې یو محل حضرت عیسیٰ علیه السلام په یو کلي تیریده ، په دغه کلي کې یو غر ؤ ، او د هغې نه د ژړا او سورو آوازونه راوتل . نو حضرت عیسیٰ ﷺ د دغه کلي د خلکو نه پوښتنه وکړه : چې په دې غر کې دا چغې او ژړا د څه شي ده ؟ هغوي ورته وویل :
چې ای عیسیٰ ﷺ ! د کوم وخت نه چې مونږ په دې کلي کې اوسېږو ، د هغه وخت نه را په دینخوا مونږ دغه ژړا او چغې اورو .

حضرت عیسیٰ علیه السلام د الله ﷻ نه سوال وکړو :

يَا رَبِّ ! اِئْذَنْ لِهَذَا الْجَبَلِ اَنْ يُكَلِّمَنِي .

ای ربه ! دې غر ته اجازت وکړه چې د ماسره خبرې وکړي (چې زه ورنه پوښتنه وکړم) .

الله رب العزت ورته غږ گویا کړو . غر ورته وایي :

ای عیسیٰ ﷺ ووايه ، د مانه څه پوښتنه کوی ؟

حضرت عیسیٰ ﷺ ورته او فرمايل : چې ما ته دا ووايه چې ته ولې دومره ژاړی او چغې سورې وهی ؟ غر ورته وویل :

اَنَا الْجَبَلُ الَّذِي كَانَتْ تَنُحِتُ مِنِّي الْأَصْنَامَ الَّتِي يَعْبُدُونَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَأَخَافُ أَنْ يَلْقَيْنِي اللَّهُ تَعَالَى فِي نَارِ جَهَنَّمَ ، فَإِنِّي سَبَعْتُ اللَّهَ يَقُولُ :

﴿ فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ﴾ . (۱)

ای عیسی ! زه خو هغه غر یم ، چې د مانه خلق بتان جوړوي ، او بیا د هغې عبادت کوي ، زه ویرېږم د دینه چې هسې نه ما الله ﷻ په اور کې او غورځوي . ځکه ما د الله ﷻ دا ارشاد

اوریدلې دی ، چې الله ﷻ فرمائي :

تاسو د هغه اور نه اویرېږئ چې د هغې خشاک خلق (کافران او گناهکاران) ، او کاني دي (یعنی د کاهو نه جوړ شوي بتان دي) .

غروويل: چې د ما نه خو هم بتان جوړ شوي دي نو هسې نه چې ما جهنم ته او غورځوي .
 الله ﷻ حضرت عيسى عليه السلام ته وحي وکړه: چې ته دې غر ته تسلي ورکړه، ماده ته د جهنم
 نه پناه ورکړه. (۱)

قدرمنو! غر چې څومره سخت شی دی، خو بیا هم د جهنم د اور نه ويرېږي، نو انسان ته خو په
 کار دي چې په طريق اولی سره د الله ﷻ نه اویرېږي.

د بعضو شېهو جوابونه:

په آخر کې د د عوامو بعضی شېهي او د هغې جوابونه بيانوم. ځکه بعضې خلقو ته چې
 څوک نصيحت کوي:

چې د گناهونو نه ځان اوساتئ، او نیک اعمال کوی.

نو هغوی څه شېهي پيش کوي، چې د دې په وجه په خپله هم په گمراهۍ او د هوکه کې پراته
 دي، او نور خلق هم گمراه کوي.

اوس دا شېهي په دوه قسمه دي:

۱. اول قسم هغه شېهي، چې د هغې په کولو سره انسان کافر کېږي. لکه:

دنيا نڼده ده، او آخرت قرض دی. او نقد د قرض نه ښه وي.

یا: د دنیا لذت يقيني دی، او د آخرت لذت شکي دی. او يقيني شی د شکي په نسبت ښه وي.

دا دواړه شېهي داسې دي چې په دې سره د انسان د اسلام نه د وتلو خطر ده. ځکه دده د آخرت

متعلق عقیده کمزوری شوه، او شک يې پکې پيدا شو، چې د مسلمان د شان سره نه ښائي.

(بل دا چې آخرت هم يقيني دی چې په ډيرو دلائلو سره ثابت دی).

(نوټ: چونکه دا قسم شېهي کمې وي، نو ځکه يې ډير تفصيل نه بيانوم).

۲. دويم قسم هغه شېهي دي چې د هغې سبب غفلت او جهالت دی.

نوزه به درته د داسې قسم شېهو جوابونه ذکر کړم.

۱. الله ﷻ غفور رحيم دی ، توبه به اوباسم :

اوله شبهه دا کيږي : چې ځان څه له سترې کوم ، هيڅ پزواه نشته ، الله ﷻ غفور رحيم دی ، توبه به اوباسم ، ټول گناهونه به راته معاف کړي . (دا خبره ډير زيات خلق کوي) .

جواب دادی : چې دا خبره صحيح ده چې الله ﷻ غفور رحيم دی . خو ورسره الله ﷻ خو قهار ، منتقم (غضبناک او بدله اخيستونکې) هم دی . تا ته څه پته ده چې خامخا به تا ته بڅښنه کوي ؟

کيدې شي جزاء درکړي ، يا تا ته د توبې توفيق د سره حاصل نه شي . يا دا چې بعضی گناهونه خو تش په توبه نه معاف کيږي (لکه حقوق العباد) بلکه دې کې به د حق خاوند ته خپل حق سپارل هم لازمي وي .

او که کوم کس په دې نيت گناه کوي چې زه بيا به توبه اوباسم ، نو داسې کس ته ويل په کار دي چې ته خپل لاس لږ په اور کې وردننه کړه ، که اوسوزيده ، نو خیر دی څه پرواه نشته . ځکه ملهم به پری اولږوي ، واپس به ښه شي .

دا خو هيڅوک هم نه خوښوي . نو بيا څنگه دا خوښوي : چې خیر دی گناه به اوکړم ، بيا به توبه اوباسم ؟

۲. اوس لا ځوان يم ، چې بودا شم بيا به توبه اوباسم :

دويمه شبهه دا کيږي : چې زه تر اوسه پورې ځوان يم ، اوس خیر دی که گناهونه کوم ، کله چې بودا شم ، نو توبه به اوباسم ، د جومات په يو گنج (گټ) کې به کينم ، او بيا به نیک اعمال شروع کړم .

جواب : چاته دا يقين شته چې زه به لس يا شل کاله نور هم ژوندې پاتی کيږم ؟ کيدې شي زړمړ شي ، يا د توبې توفيق درته د سره جاصل نشي . ځکه د ډيرو گناهونو په وجه د انسان زړه تورېږي ، او اکثرې توبې مړ شي .

نبي كريم صلى الله عليه وسلم فرمائي :

إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْذَبَ ذَنْبًا كَانَتْ زُكَّتُهُ سَوْدَ آءٍ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَلَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ صُقِلَ مِنْهَا وَإِنْ زَادَ زَادَتْ حَتَّى يُغْلَبَ بِهَا قَلْبُهُ ، فَذَلِكَ الرَّأْيُ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ :

﴿كَلَّا بَلْ رَأَى عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (۱)﴾ . (۲)

مؤمن چې كله يو گناه وكړي ، نو د دې په وجه دده په زړه يو تور داغ اولېږي . نو كه دې توبه اوباسي ، گناه پرېږدي او استغفار ووايي نو زړه يې صفا شي .

او كه دې (توبه اونه باسي او) نور گناهونه هم كوي ، نو هغه تور داغ زياتيږي ، تردې چې دده ټول زړه راگير كړي . او دا هم هغه زنگ دی چې د دينه نه الله ﷻ تعبير كړې په :

﴿كَلَّا بَلْ رَأَى عَلَى قُلُوبِهِمْ....﴾

ترجمه : داسې نده ، بلكه د دوی بدو اعمالو د دوی په زړونو زنگ لږولې .

۳ . دا گناه زما په تقدير كې ليكلې وه :

درېمه شخه : اكثر خلق چې يو گناه وكړي ، او ته يې پری ملامتہ كوی نو دې به درته زرووايي : زه څه او كړم ، دابه راسره همداسې په تقدير كې ليكلې وه ، نو ځكه مې وكړه .

جواب : هيڅوك هم اول په دې نيت دا گناه نه كوي چې گني داد ماسره په تقدير كې ليكلې ده ، دا خو بيا روستو هسې بانې جوړوي . .

بل دا چې كه ديو سړي په تقدير باندې دومره پخه عقیده برابره وي ، نو بيا په دنيوي معاملاتو كې هم په تقدير عقیده ساتل په كار دي ، نو كه يو كس درته مالي يا جاني تاوان اورسوي نو بيا ولې غصه كيږي ؟ او د هغه نه ولې خپل بدل اخلي ؟ دلته دې بيا ولې په تقدير عقیده نشته ؟ دانقبصان به هم تا سره په تقدير كې ليكل شوي وو . دلته خود تقدير نه منكرېږي . عجيبه ده . صرف د گناه په ځای كې درته تقدير رايا د شي ؟

(۱) المطففين آيت ۱۴ .

(۲) احرجه الترمذي في التفسير . تفسير سورة ۸۳ باب ۱ ، والنسائي وابن ماجه ، وابن حبان في صحيحه ، والحاكم ، والترمذي ، والتهذيب ج ۴ ص ۴۷ كتاب التوبة والزهد .

۴. که په قسمت کې مې جنت وي نو جنت ته به لاړ شم ، او

که جهنم وي نو جهنم ته به شم :

بعضې خلق دا شبهه کوي : چې په ځان څه له سختي تیروم ، اعمالو ته هیڅ ضرورت نشته ، خیر دی که گناهونه کوم . ځکه که په قسمت کې مې جنت وي نو جنت ته به لاړ شم ، او که په قسمت کې مې جهنم وي نو جهنم ته به لاړ شم .

جواب : داسې خلقو ته ویل په کار دي ، چې که یقیني ستا دومره پنځه عقیده وي ، نو بیا په دنیاوي معاملاتو کې ولې دومره تکلیفونه برداشت کوي ؟

نو کړي کوي ، مزدوري کوي ، زمینداري کوي ، فصل او کړې ، بیا یې اوریږي ، بیا یې میده کړې ، بیا یې پنځه کړې ، بیا یې څوله کې واچوي ، بیا ورباندې شخوند اووهې . دې تکلیفونو ته هم هیڅ ضرورت نشته . که په قسمت کې دې خوراک وي نو پنځله به درله راشي ، او ستا خیتې ته به لاړ شي . دلته خودې دا عقیده ده چې ظاهري اسباب هم ضروري دي . نو دغه شان د جنت گټلو او جهنم نه د بچ کیدلو د پاره هم اعمال صالحه ضروري دي ، او د گناهونو نه بچ کیدل ضروري دي .

۵ . الله ﷻ مستغني دی ، هغه ته زمونږ د اعمالو

هیڅ ضرورت نشته :

پنځمه شبهه عوام دا کوي چې الله ﷻ مستغني ذات دی ، هغه ته زمونږ د اعمالو هیڅ ضرورت نشته (که مونږ نیک اعمال کوو نو د هغه په خدائي کې څه زیاتې نه راځي ، او که گناهونه کوو نو د هغه په خدائي کې څه کمې نه راځي) نو بیا ولې ځان ستړی کوو ؟

جواب : دا خبره صحیح ده چې الله ﷻ مستغني ذات دی ، زمونږ د اعمالو ته هیڅ ضرورت نه لري . خو د دې نیکو اعمالو فائده خود اسان د پاره ده ، دې خو مستغني نه دی (یعنی د انیک

اعمال چې مقرر شوي، نو دا خود انسان د فائده د پاره مقرر شوي، چې ددې په عوض کې به ورته الله ﷻ جنت ورکوي).

ددې خو بعينه داسې مثال دی: لکه یو مهربانه حکیم یا ډاکټر په یو مریض رحم وکړي، دوايي ورته او بنایي، چې دا خوړه، په دې کې ستا فائده ده، صحت به دې روغ شي. او د فلاني فلاني شي نه پرهیز کوه. ځکه دا ستا د صحت د پاره نقصاني دی.

اوس دا مریض ووايي: چې زه خودوايي نه خورم، پرهیز نه کوم. ځکه زما په دوايي خوړلو کې د ډاکټر څه فائده ده؟

نو دا خود ددې مریض بې وقوفتیا ده چې دا خبره کوي. ځکه که د ډاکټر فائده پکې نشته، نو ددې مریض فائده خو پکې شته.

دغه شان الله رب العزت په بندگانو باندې مهربانه دی، نیک اعمال یې ورته خودلي، چې دا کوئ، په دې کې ستاسو فائده ده، ددې په عوض کې به جنت درکوم، خپله رضا به درکوم. او فلاني فلاني گناهونو نه ځان ساتئ، گني جهنم به مو ځای وي.

اوس چې انسان نیک اعمال نه کوي او گناهونه کوي نو دا خود ده خپل نقصان دی.

۶. مونږ د فلاني بزرگ اولاد یو، یا دهغه مريدان یو:

پېر مه څخه عوامو ته دا کیږي: چې مونږ خود فلاني بزرگ اولاد یو، یا دهغه مريدان یو، دهغه سره مو محبت دی. نو که مونږ نیک اعمال نه کوو نو خیر دی.

دغه شان که مونږ گناهونه کوو نو هم هیڅ پرواه نشته. بلکه زموږ ذمه وار هم هغه دی.

جواب: که چیرته نیک اعمال کول، او د گناهونو نه ځان ساتل ضروري نه وی، او تش

نسبتونه کافي وی، نو بیا به هیڅ کله رسول الله ﷺ خپلې لور حضرت فاطمې رضی الله عنها ته نه فرمایل:

ای فاطمې ته خپل ځان د جهنم نه بچ کړه، ځکه زه د الله ﷻ څخه هیڅ کفایت (کافي کیدل) ستا د پاره نه شم کولې. ^(۱)

نوكله چې دانسان سره د ايمان او نيكو اعمالو سرمايه نوي نوييا تش په نسبتونو نه خلاصیږي.

(اوگوره د حضرت نوح عليه السلام ځوي، د حضرت لوط عليه السلام بي بي، د حضرت ابراهيم عليه السلام پلار، او د نبي كريم صلى الله عليه وسلم تره ابو طالب. د دوی نسبتونه اگر چې د پيغمبرانو سره وو خو چې خپل ايمان او عمل صالح ورسره نه وو، نو نسبتونه يې په كار راغلل).

البته كه د يوانسان سره ايمان او عمل صالح وي، د گناهونو نه ځان ساتي، او دده نسب هم شريف وي، د بنو خلتو سره يې نسبت هم وي، نو بيا دده د پاره دا په كار راځي.

۷. مونږ نورو ته نصيحت كوو، يا مونږ ته گناه ختمونكي

اعمال معلوم دي :

اوومه شېبه داده كومه چې بعضي څسكه علماؤ ته كيږي : چې زمونږ نيكو اعمالو ته هيڅ ضرورت نشته. ځكه مونږ دومره ډيرو خلتو ته وعظ و نصيحت كړې چې د هغوی د عملونو كوم ثواب مونږ ته رسيږي، دا هم زمونږ د پاره كافي دی، په دې سره به زمونږ ټول گناهونه معاف شوي وي.

يا دا شېبه : چې مونږ كه څومره گناهونه كوو نو څه پروا نهشته. ځكه مونږ ته داسې اعمال معلوم دي چې د هغې په كولو سره د كلونو گناهونه معاف كيږي : لكه د عرفې په ورځ روژې سره د دوه (۲) كالو گناهونو معاف كيږي، د عاشورې روژې سره د يو كال گناهونه معاف كيږي، يا نور اذكار شو.

جواب : كوم عالم چې نورو ته نصيحت كوي، او خپله پرې عمل نه كوي نو دده د پاره خو په احاديثو كې ډيرې سختې سزاگانې ذكر شوي.

يو حديث كې راځي نبي عليه السلام فرمائي : چې د معراج په شپه زما تيريدل په داسې يو ډله او شو **تُقَرَّضُ شِفَاهُهُمْ بِمَقَارِئِضٍ مِنْ كَارٍ**. چې د هغوی شونډې د اور په قينچۍ پريكولې شوې. ما د حضرت جبريل عليه السلام نه تپوس وكړو : **مَنْ هَؤُلَاءِ ؟** دا څوك دي ؟

نو حضرت جبریل عليه السلام راته او فرمايل :

خُطْبَاءُ أُمَّتِكَ الَّذِينَ يَتَّقُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ .

دا ستاد امت هغه خطيبان دي چې نور ته به يې نصيحت كولو خو په خپله به يې هغه كارونه نه كولو (يعنې عمل به يې پرې نه كولو) . (۱)

ددې بلې شېبې **جواب** دادی : چې دا خبره صحيح ده چې بعضی اعمال داسې شته چې د انسان د كلونو گناهونو ورباندې معاف كيږي ، خوددې دپاره دا ضروري ده چې :

إِذَا اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ . دا اعمال به هلته فائده وركوي چې سرې د غټو گناهونو نه هم ځان ساتي

بل دا چې كه صرف دا يو څو اعمال كافي وي ، نو ددې نورو احكامو او امر او نواهيو پياښه ضرورت وو ؟ بس په كال كې به مو صرف يوه يا دوه روژې نيوې ، دابه كافي وي ؟ حالانكه داسې نده ، بلكه په نورو او امر او عمل كول ، او د نواهي و نه ځان ساتل هم ضروري دی .

۸. د ډيرو چلو او مجاهدو په وجه اوس مونږ ته د

اعمالو هيڅ ضرورت نشته :

اتمې شېبه داده : كومه چې بې علمه او جاهل پيرانو ته كيږي چې مونږ دومره چلې ايستلي ، او دومره مجاهدې مو كړي چې اوس مونږ رسيدلي يو ، مونږ ته د لمونځ ، روژو او نيكو اعمالو هيڅ ضرورت نشته ، اوس زموږ خوښه ده چې هر څه كوو .

كله وايي : چې مقصود د الله تعالى ذكر دی ، هغه مونږ كوو ، او دې ظاهري مونځونو او نيكو اعمالو ته زموږ هيڅ ضرورت نشته .

ددينه نه علاوه نورې داسې كفري خبرې كوي چې سرې پرې د ايمان نه خلاصيږي .

جواب : دوی ته دا ويل په كار دي ، چې د پيغمبرانو عليهم السلام نه خو څوك زيات الله تعالى ته نژدې نه وو الله تعالى پيغمبرانو ته فرمايلي :

(۱) اخرجه البخاري في بدء الخلق باب ۱۰ ، ومسلم في الزهد حديث ۵۹ .

﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا﴾ (۱).

ترجمه: ای رسولانو! تاسو ټول پاکیزه خیزونه خورئ، او نیک عمل کوئ. الله تعالی خپل نژدې بندگان پیغمبران هم د نیکو اعمالو د کولو څخه نډې مستثنی کړي. دغه شان د صحابه کرامو نه هم څوک زیات بزرگان او اولیاء الله نه وو. لیکن ددې باوجود هغوی د اذکارو سره سره نور اعمال د شریعت هم په پابندی سره کول. اگر چې دوی ته په دنیا کې د جنت خوشخبري رسیدلې وه، لیکن بیا به یې هم موزخ، روژه، زکوٰۃ، حج، جهاد او نور اعمال په پوره پابندی سره کول، هروخت به یې په زړه کې د الله ﷻ خوف وو، په ژبه به یې استغفار او توبه ویسته (۲). نو د صحابه ؓ نه روستو خو بیا داسې گجاًبودي نشته چې هغه ووايي چې ماته د نیکو اعمالو او عباداتو هیڅ ضرورت نشته، اوزه رسیدلې یم. او که بالفرض پیدا شي نو دابه غټ گمراه، مُلحد او لعنتي وي، چې په خپله به هم گمراه وي او نور خلق به هم گمراه کوي.

خلاصه دا چې په گناهونو کولو کې د انسان د دنیا او آخرت نقصانات دي، انسان د الله ﷻ د غضب او لعنت مستحق گرځي. د فرشتو د لعنت مستحق گرځي. او نور بې شماره نقصانات دي پکې.

نو انسان ته په کار دي چې د هر قسمه گناه نه ځان اوساتي، که هغه وړه گناه وي او که لویه. او که دده نه کوم گناهونه شوي وي نو په کار ده چې د هغې نه په صدق دل سره توبه او باسي نو الله ﷻ به یې گناهونه معاف کړي، او که حقوق العباد یې ضائع کړي وي نو د توبې سره سره دې هغه ته خپل حق هم اوسپاري، یا دې ورنه معافي او غواړي، نو الله ﷻ به دده مخکې ټول گناهونه معاف کړي. ځکه حدیث کې راځي، نبی علیه السلام فرمائي:

((التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ)) (۳).

(۱) سورة المؤمنون آیت ۵۱.

(۲) جزاء الاعمال للتهالوني رحمه الله.

(۳) رواه ابن ماجه كتاب الزهد باب ۳۰ والطبراني ورواه ابن ابی الدنيا والبيهقي مرلوغاً، العريبي ج ۴ ص ۴۸ كتاب التوبة والزهد، مشکوة ج ۱ ص ۲۲۳ باب الاستغفار والتوبة، كنز العمال.

د گناه نه توبه کوونکې داسې دی لکه دسره یې چې گناه نه وي کړي .

الله رب العزت دې مونږ ته ول د هر قسم گناهونو نه محفوظ کړي ، الله ﷻ دې مونږ ته نور د گناه کولو توفیق نه راکوي ، او که کوم گناهونه چې رانه شوي نو اې الله ﷻ ته ډیر غفور ورحیم ذات یې ، ته په خپل فضل وکرم سره زموږ په گناهونو قلم د عفوي راکاږه ، او مونږ ته آئنده د نیکو اعمالو توفیق رانصیب کړه ، د داسې اعمالو توفیق راکړه په کومو چې ته راضي کېږي .

آمین یا رب العالمین .

وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

په گناهکارانو باندې د عذاب د نزول نور معتمد او زړه پوري واقعات:

دا يقيني خبره ده چې د گناه په وجه انسان د الله ﷻ د غضب او لعنت مستحق گرځي. او کله چې انسان د حد نه تجاوز او سرکشي وکړي، نو الله ﷻ ورته بيا سخته سزا هم ورکوي. لکه مخکينې قومونو چې کله هم د الله ﷻ نافرماني کړې او د خپل وخت د پيغمبر خبره يې نه وه منلې نو الله ﷻ په مختلف قسمه عذابونو باندې هلاک کړي. الله تعالى فرمائي:

﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾ (۱)

ترجمه: ييشکه دروغ گنرلي وو هغه خلقو چې د دوی نه وړاندې وو، پس څنگه شو زما عذاب (په دوی باندې)؟

الله ﷻ د فرعون او دده د قوم باره کې فرمائي:

﴿كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ، وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ، وَنَعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَكَرِهْنِ﴾ (۲)

ترجمه: دوی څومره باغونه او چينې پرېښودې؟ څومره فصلونه او ښائسته محلونه يې پرېښوده؟ او څومره نعمتونه يې پرېښوده په کومو کې به چې دوی مزې اخيستونکي وو (يعنی دې خلقو چې د الله ﷻ نافرماني وکړه نو الله ﷻ غرق کړه او دا هر څه ورنه پاتې شو).

نو انسان ته په کار دي چې د ددې واقعاتو نه عبرت واخلي او د الله ﷻ د عذاب نه په امن نه شي. ځکه الله ﷻ په دې قادر دی چې د نافرمانۍ په وجه په مونږ هم عذاب راوړي.

الله تعالى فرمائي:

﴿أَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ، أَمْ أَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ

يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ﴾ (۳)

(۱) الملک آیت ۱۸.

(۲) الدخان آیت ۲۵ تا ۲۷.

(۳) الملک آیت ۱۶، ۱۷.

ترجمه: آیا تاسو بهې ویرې یئ؟ د هغه الله ﷻ نه کوم چې په اسمان کې دی چې هغه تاسو په زمکه نښاسي. بیا به ناگهانه دا زمکه په لرزیدو شي. آیا تاسو بهې ویرې ئي، د هغه ذات نه کوم چې په اسمان کې دی، چې دارا او وروي په تاسو د کانړو باران؟ پس تاسو ته به زر معلومه شي چې زما ویړول څنګه دي؟

دغه وجه ده چې د قرآن څه حصه د مخکیني امتونو په واقعاتو مشتمله ده، چې په کې د انسانانو د پاره غټ عبرت او نصیحت پروت دی.

الله ﷻ فرمائي:

﴿ أَقَلَّمُ يَسْذُرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ﴾ (١)

ترجمه: آیا هغوی په زمکه کې ندي گرځیدلي چې کتلې یې وی چې د هغوی نه د مخکې خلقو انجام څنګه شو؟

بل ځای الله ﷻ فرمائي:

﴿ كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ ﴾ (٢)

ترجمه: (اې پیغمبره!) همدغه شان مونږ بیانوو تاته د تیرو شوو امتونو (خاص) واقعات.

بل ځای الله تعالی فرمائي:

﴿ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴾ (٣)

ترجمه: یقیناً د هغوی په واقعاتو کې د خاوندانو د عقل دپاره لوی عبرت دی.

(١) یوسف آیت ١٠٩.

(٢) طه آیت ٩٩.

(٣) یوسف آیت ١١١.

په مخکینيو امتونو د عذاب بيان:

که چيرته مونږ په قرآن کریم نظر واچوو نو ځای په ځای به راته پکې د هلاک شوو قومونو تذکره او واقعات په نظر راشي.

دې واقعاتو باندې علماو مستقل کتابونه ليکلي. لکه د مولانا حفظ الرحمن سيوهاروي رحمه الله کتاب (قصص القرآن) چې په پوره تفصيل سره په کې دا واقعات ذکر دي. زه به درته مختصرو څو نمونې پيش کړم.

د حضرت نوح عليه السلام د قوم انجام:

د حضرت نوح عليه السلام واقعه په قرآن کریم کې درې ځلويښت (۴۳) ځايه ذکر شوې ده^(۱) ده خپل قوم ته ډير تبليغ وکړو، ليکن دې بدبخته قوم دده خبره اونه منله، نو الله ﷻ ورباندې يو لوي طوفان راوست چې بغير د يو څو کسانو نه (کوم چې د حضرت نوح عليه السلام سره په کشتۍ کې وو) نور ټول قوم په اوبو کې غرق شو، تر دې چې د حضرت نوح عليه السلام خپل ځوي کنعان او خپله بي بي واهله (کومو چې دده خبره نه منله) دوی هم په دې طوفان کې هلاک شو. الله ﷻ فرمائي:

﴿فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَرٍ، وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ﴾. (۲)

ترجمه: پس مونږ پرانيستلې دروازې د آسمان په داسې اوبو سره چې ډيرې راتويدونکې وي، او د زمکې نه مو چينې روانې کړې، بيا ټولې اوبه په هغه کار پسې را جمع شوې کوم چې مقدار (تجويز) شوې وو. (يعنی ټول مو په اوبو کې هلاک کړل).

ورپسې روستو الله ﷻ فرمائي:

﴿وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ، فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ﴾. (۳)

(۱) خو ډير تفصيل يې په سورة اعراف، هود، مومنون، شعراء او سورة نوح کې ذکر شوې.

(۲) القمر آيت ۱۱، ۱۲.

(۳) القمر آيت ۱۵، ۱۶.

ترجمه: او بيشكه مونږ پريښوده دا واقعديوه نخبه د عبرت دپاره، پس آيا څوك نصيحت اخيستونكې شته؟ (چې ددې واقعي نه عبرت واخلي؟) پس څنگه وو زما عذاب او زما ویرول؟

د حضرت صالح عليه السلام د قوم (ثموديانو) انجام:

د حضرت صالح عليه السلام د قوم (ثموديانو) ذکر په قرآن کریم کې په نهه سورتونو کې شوی. (۱) ده هم خپل قوم (ثموديانو) ته ډیر نصيحت وکړو خو دوی هم دده خبره اونه منله. آخر قوم ورنه مطالبه وکړه چې که ته يقيني پیغمبر یې نو ددې غرنه دلسو (۱۰) میاشتو بلاربه اوبڼه رااوباسه. حضرت صالح علیه السلام دُعا وکړه، په غره کې حرکت راپیدا شو، یو غټ کانړې اوشلیده، او دهغې نه دلسو (۱۰) میاشتو بلاربه اوبڼه راوتله.

لیکن دې بدبخته قوم بیا هم خبره اونه منله. بیا ورته حضرت صالح علیه السلام وویل: چې دې اوبڼې ته نقصان مه رسوي.

آخر په دې قوم کې یو بدبخته کس دا اوبڼه قتل کړه. کله چې حضرت صالح عليه السلام خبر شو نو قوم ته یې وفرمایل:

﴿ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعْدُ غَيْرٍ مَّكَذُوبٍ ﴾. (۲)

تاسو په خپلو کورونو کې د ژوند نه درې (۳) ورځې فائده واخلي (درې ورځې روستوبه درياندې د الله تعالى عذاب راځي، خوياد ساتئ) دا داسې وعده ده چې بالکل دروغ پکې نشته. دې بدبخته قوم په ځای ددې چې توبه یې ایستې وي البته یې د حضرت صالح علیه السلام د قتل کولو کوشش کولو.

حضرت صالح عليه السلام ورته د عذاب علامه هم خودلی وه: چې صبا د زیارت (جمعرات) په ورځ به ستاسو د ټولو مخونه تګ زیر شي، د جُمعي په ورځ به د ټولو مخونه سره شي، او دخالي (هفتي) په ورځ به د ټولو مخونه تګ تور شي او همدا ورځ به ستاسو د ژوند آخيري ورځ وي. (۳)

(۱) ۴-سورة اعراف، هود، حجر، لعل، فصلت، النجم، القمر العالقة، او الشمس کې.

(۲) هود آیت ۶۵.

(۳) معارف القرآن.

او همداسې بيا او شو چې د زیارت په ورځ د ټولو مخونه تګ زیرې شو، خو بیا هم دوی الله ﷻ ته متوجه نه شو او آله ټول قوم د حضرت صالح ﷺ د قتلولو په فکر کې وو، په دویمه ورځ د ټولو مخونه سره شو، او په دریمه ورځ د ټولو مخونه تګ تور شو، دوی د خپل ژوند نه مایوسه شو او د عذاب په انتظار وو چې په دې حالت کې په زمکه باندې یوه تیزه زلزله راغله، او ورسره یو ویرونکې تیز اواز او شو (حضرت جبریل علیه السلام ورباندې د الله ﷻ په حکم یوه تیزه چغه او وهله). چې د هغې په نتیجه کې ټول قوم ځای په ځای هلاک شو.

الله رب العزت فرمائي:

﴿وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِيَيْنَ، كَانُوا لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا...﴾ (۱).

ترجمه: ظالمان یوې تیزی غیبی چغې اونیوه، نو د سهر په وخت په خپلو کورونو کې داسې پر مخې پریوتل گویا چې دوی د غلته د سره اوسیدلي نه وو.

د حضرت هود ﷺ د قوم (عادیانو) انجام:

په قرآن کریم کې د حضرت هود علیه السلام د قوم تذکره په نېه (۹) سورتونو کې شوې. (۲)

ده هم خپل قوم ته ډیر نصیحتونه وکړه، دده قوم بُت پرست او ظالمان وو. الله ﷻ دوی ته ډیر قوت ورکړی وو، خو دوی د خپل طاقت په نشه کې ډیر مست وو، او د حضرت هود علیه السلام خبره یې اونه منله، ایمان یې رانه وړو، او د ظلم نه وانه اوخت.

الله ﷻ په دوی دا عذاب راواست چې اووه (۷) شپې او اته (۸) ورځې پرې مسلسل داسې سخته تیزه هوا او چلیده چې انسانان او څاوري به په هوا کې اوتل او په زمکه به واپس راغورځیده، او ورسره حضرت جبریل علیه السلام ورباندې تیزه چغه هم او وهله چې په نتیجه کې (د حضرت هود ﷺ او دده د څو ملګرو نه علاوه نور) ټول قوم تباه شو.

الله ﷻ فرمائي:

﴿وَأَمَّا عَادُ فَأَهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ، سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَمْعَ لَيَالٍ وَكُنَافَةٍ أَيَّامٍ حُسُومًا

(۱) هود آیت ۶۷، ۶۸.

(۲) په سورة اعراف، هود، مومنون، شعراء، فصلت، احقاف، الزاریات، القمر او الحاله کې.

فَكَرَى الْقَوْمُ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُغْجِرُوا لَخْلٍ خَاوِيَةٍ، فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ۖ (۱)

ترجمه: او هر چې عاديان وو نو دوى په داسې تيز باد هلاک کړې شو چې دا باد ډير تند وو. الله تعالى په دوى باندې دغه تيز باد اووه (۷) شپې او اته (۸) ورځې پرله پسې مقرر کړى وو. پس تا به دغه قوم کتلو چې په دې باد کې په زمکه پرمخې داسې راپريوتلي وو گويا چې د غورځيدلو قجورو ډډى تنې دي.

آيا ته په دوى کې څوک باقى پاتې وينى؟ (يعنى داسې تباه شو چې يو کس هم په دې ظالمانو کې بچ پاتى نه شو).

د حضرت لوط عليه السلام د قوم انجام:

د حضرت لوط عليه السلام واقعه هم په قرآن کریم کې په څو سورتونو کې ذکرده. (۲)
دا د حضرت ابراهيم عليه السلام وراره وو، دې د سدوم علاقې ته تللي وو، او هلته يې خلقو ته د دين دعوت ورکولو، خو دده قوم ډير سرکشه، متکبره او بداخلاقه وو، چې په کې ډيره خطرناکه بيماري هم وه: چې د هلكانو سره به يې لواطت کولو، او دا به يې شرم نه گنډله، بلکه په ښکاره او فخر سره به يې دا کار کولو.

حضرت لوط عليه السلام ډير نصيحت ورته وکړو خو دوى منع نه شو.

(دا واقعه په تفصيل په سورة حجر پنځمه رکوع او سورة هود کې الله جل و علا بيان کړى).

چې کله فرشتې حضرت لوط عليه السلام ته په انساني (د ځوانانو په) شکل کې راغلې، او دده ميلمنې شوې. حضرت لوط عليه السلام چې دا اوليدې نو وې نه پيژندې چې گني دا فرېښتى دي، نو ويره ورسره پيدا شوه چې هسې نه زما قوم ددې ميلمنو بې عزتي وکړي.

قوم يې چې خبر شو نو په منډه راغې او د حضرت لوط عليه السلام نه يې دا مطالبه کوله چې دا هلكان مونږ ته حواله کړه. ده ورته ډير نصيحت وکړو چې دا زما ميلمانه دي، تاسو ما مه رسوا کوئ، تاسو ولې په داسې قبيح عمل کې مبتلا يئ.

(۱) الحاله آيت ۸ ۷ ۶.

(۲) لکه په سورة حجر، اعراف، هود، عنکبوت، او الشعراء کې.

هغوی ورته وویل : چې تاته بنه پته ده چې مونږ ددې شوقیان یو ، مونږ ته نصیحت مه کوه ،
خودا هلکان مونږ ته حواله کړه .

حضرت لوط عليه السلام ډیر خفه شو ، فرستو ورته وویل :

چې ته ویریزه مه ، مونږ فرستې یو ، دا خلق تاته هیڅ نقصان نشي در رسولې ، خو ته داسې
وکړه چې کله د شپې څه حصه تیره شي نو د خپل کور خلقو سره ددې ځای نه اووځه ، او شاته مه
راگورئ . باقي ټول قوم به تباہ کیږي چې ورسره به ستا بي بي هم وي ، دابه هم په عذاب کې
هلاکيږي .

حضرت لوط عليه السلام د شپې ورنه اووت ، دده بي بي دنيمايي لار نه واپس راغله ، او د قوم سره
په سدوم کې پاتې شوه .

چې کله سهر شو نو اول ورباندې یوه تیزه چغه اوو هل شوه ، بیا حضرت جبریل عليه السلام دا ټول
قوم سره د آبادۍ پورته کړو ، او آله یې را اوغورځول ، او د پاسه نه پرې الله تعالی د کانډو باران
هم راوړول . چې په نتیجه کې ټول قوم تباہ شو .

الله تعالی فرمائي :

﴿ فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ، فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَابًا مِنْ سِجِّيلٍ .

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّينَ ۝ (۱)

ترجمه : پس د نمرختو په وخت دوی یو هیبت ناکې چغې اونیوه ، بیا مو ددې کلي پاسنۍ
برخه لاندې کړه (یعنی آله مو راگوزار کړه) ، او د بره نه مو پرې گت کاني (د پخې خاوری
کاني) اووړول ، بيشکه په دې واقعه کې نخې د عبرت دي فکر کوونکو دپاره .

د حضرت شعیب عليه السلام د قوم انجام :

په قرآن کریم کې د حضرت شعیب علیه السلام او دهغه د قوم واقعده په تفصیل سره په سورة اعراف، هود او شعراء کې ذکرده، د دینه علاوه په نورو سورتونو کې هم دا واقعده ذکرده. (۱)
حضرت شعیب علیه السلام چې کوم قوم ته لیږل شوې وو قرآن کریم په بعضو ځایونو کې هغه په اصحاب مدین سره ذکر کړي، او بعضو ځایونو کې یې د اصحاب الایکة (د بن خلق) په نوم سره ذکر کړي.

دې قوم په حضرت شعیب عليه السلام ایمان رانه وړو، حقوق الله او حقوق العباد یې ضائع کول، لوټ مار به یې کولو، او غټه بیماری په کې دا وه چې په ناپ تول کې به یې ټکي کوله.
حضرت شعیب عليه السلام ورته ډیر نصیحت وکړو خو دوی اونه منل.

تفسیر بحر محیط لیکلي چې آخر کې الله تعالی په دوی دا عذاب راوست چې په دوی دومره سخته گرمي راغله گویا چې د جهنم نه دروازه ورته را کلاو شوې، په هیڅ ځای کې ورته آرام نه ملاویده، نو دا خلق ټول ځنګل ته او تختیده. الله جل جلاله هلته یوه وریځ را ولیږله چې دهغې لاندې یخه هوا چلیده.

د حضرت شعیب عليه السلام او دده د ملګرو نه علاوه نور ټول قوم هلته په دې نیت را جمع شو چې د دې نه به باران را اووړي، الله تعالی په دوی باندې د وریځې نه اور را اووړول، او ورسره زلزله هم پری راغله. چې په نتیجه کې ټول قوم تباه شو.
الله جل جلاله فرمائي:

﴿ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الْقُلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ . إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً ... ﴾ (۲)

ترجمه: پس اونیوه دوی لره عذاب د ورځې د سوري، بیشکه چې دغه د عذاب ډیره سخته ورځ وه. بیشکه په دې واقعده کې (د خلقو د پاره) نښه د قدرت ده (چې سوچ په کې وکړي نو عبرت ورنه حاصلولی شي).

د فرعون او دده د ملګرو انجام :

د حضرت موسی علیه السلام واقعده په قرآن کریم کې په مختلفو سورتونو کې ذکرده . کله چې ده ته نبوت ملاؤ شو ، نو الله ﷻ ورته حکم وکړو : چې فرعون ته لار شه ، هغه سرکشي کړی ده (د خدائي دعوه یې کړی ، ته ورته د توحید تبلیغ وکړه . تفصیل یې په سورة طه کې دی) حضرت موسی ﷺ فرعون ته ډیر دعوت ورکړو ، معجزې یې هم ورته اوخودې خوده خبره اونه منله .

اول خو ورباندې الله ﷻ مختلف قسمه عذابونه راوست لکه : قحط سالي ، طوفان ، د ملو خانو عذاب ، د سپرو عذاب او د چيندو خانو عذاب . دا عذابونه به یو محدود وخت پورې وو بیا به ختم شو ، څه مهلت به ورکړې شو خو دوی به بیا هم خبره اونه منله

د ډیرو مقابلو نه روستو الله ﷻ حضرت موسی ته حکم وکړو چې بني اسرائيل د ځان سره کړه ، او د مصر نه هجرت وکړه ، شام ته لار شه .

(تفسیر روح المعاني پوره په تفصیل سره دا خبره ذکر کړی) .

نو حضرت موسی علیه السلام خپل قوم بني اسرائيل د ځان سره روان کړه ، تقریباً شپږ لکه (۶۰۰۰۰) خلق وو ، او د شپې په اوله حصه کې شام طرفته روان شو . فرعون ته چې پته اولېدله چې حضرت موسی ﷺ اووت ، او ورسره بني اسرائيل هم لاره ، نو خپل ټول فوج یې را جمع کړو تقریباً اووه لکه (۷۰۰۰۰) سواره وو ، او اويا زره (۷۰۰۰۰) اسونو واله وو ، دوی د حضرت موسی ﷺ پسې روان شو .

کله چې بني اسرائيلو اولیده چې د شاته نه یو لوی فوج راپسې راغې او مخې ته بحر قلزم دی فویره ورسره پیدا شوه ، حضرت موسی ﷺ ته یې وویل :

﴿ إِنَّا لَنُدْرِكُوكَ ﴾ (۱) .

ترجمه : مونږ خو ګیر شو .

حضرت موسی علیه السلام ورته تسلي ورکړه :

﴿ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴾ . (۱)

ترجمه : هرگز داسې نده ، د ماسره خپل رب دی ، هغه به ماته راهنمائي کوي (اوزمونږ د نجات څه صورت به را اوباسي) .

الله ﷻ حضرت موسی علیه السلام ته حکم وکړو :

﴿ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ ﴾ . (۲)

ترجمه : ته په خپله اَمسا درياب اووهه .

نو چې حضرت موسی ﷺ په اَمسا باندې درياب اووهلو نو دولس (۱۲) لاری په کې جوړې شوې . (ځکه بني اسرائيل دولس قبيلې وې) .

ټول په حفاظت سره په دې اوبو کې پورې وتل . کله چې فرعون او دده لښکر دلته را ورسیده او ددوی دا حیرانوونکې نظاره یې اولیده (چې اوبه ولاړې دي او لارې په کې جوړې شوې دي) نو فرعون زړ خپل لښکر ته وویل :

دا اوبه چې ولاړې دي نو دا زما د هیبت او یرې د وځې ولاړې دي . دايې وویل او په درياب کې ورگډ شو ، په دې لارو کې دوی هم روان وو ، خو چې کله ټول لښکر په درياب کې داخل شو نو الله جل جلاله اوبو ته دروانیدو حکم وکړو ، اوبه روانې شوې ، فرعون او ټول لښکر یې په اوبو کې غرق شو . (۳)

الله ﷻ فرمائي :

﴿ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴾ . (۴)

ترجمه : پس پټ کړل دوی د سمندر هغه چې پټ یې کړل دوی (یعنی د سمندر غټ غټ مډونه او چې په دوی راغلي او ټول یې ډوب کړل) .

(۱) الشعراء آیت ۶۲ .

(۲) الشعراء آیت ۶۳ .

(۳) روح المعالي .

(۴) طه آیت ۷۸ .

د ابرهه او دده د ملګرو انجام :

په قرآن کریم ، سورة فيل کې الله ﷻ د اصحاب الفيل واقعہ ذکر کړی .
دا واقعہ تفسیر ابن کثیر او نورو مفسرینو پوره په تفصیل سره ذکر کړی ، خو زه به یې درته
مختصر بیان کړم :

أبرهه چې د یمن ګورنرو ، ډیر ظالم سړې وو ، ده په یمن کې یوه ګرجه جوړه کړې وه او خلقو
ته یې حکم کړې وو چې اوس به څوک د یمن نه خانه کعبې ته د حج د پاره نه شي ، بلکه دلته به
راځي ، او ددې ګرجه نه به طواف کوي .

عرب اگر چې بُت پرست وو ، خو په زړونو کې یې د خانه کعبې او حضرت ابراهیم ﷺ سره
ډیره مینه وه . نو د عربو یو کس یمن ته لاړ ، او په هغه ګرجه کې یې اودس ماتې (قضای حاجت)
وکړو .

په بعضو روایاتو کې راځي : چې ځنې عربو مسافرو هلته د ګرجه سره په څنګ کې اور بل
کړې وو چې د هغې په وجه ګرجه ته هم نقصان اور سیده .
ابرهه چې خبر شو نو قسم یې وکړو چې زه به خامخا خانه کعبه لوتې لوتې کوم ، او یو لوي
فوج یې د ځان سره تیار کړو .

د حبشې بادشاه ورته هاتیان هم راأولېدل ، چې په کې یو غټ هاتي وو خاص د ابرهه د پاره .
چې په دې هاتیانو سره به د خانه کعبې چټ او دیوالونه په زنځیرونو اوتړي ، او د هاتیانو په زور
به یې را کاږي او ختمه به یې کړي .

أبرهه غټ فوج او ډیر هاتیان د ځان سره روان کړه (اوږده واقعده) ، په لاره کې اگر چې
بعضو خلقو یې مقابله هم وکړه ، خو کامیاب نه شو . ځکه دوی ډیر زیات وو
آخردا چې ځانونه یې خانه کعبې ته اورسول .

الله ﷻ د خپل قدرت کرشمه او خوده او دا عذاب یې پرې راوستو چې د سمندر له طرفه ډلې
ډلې مرغان راغله چې د ګونترې نه په جسم کې واړه وو ، پنځې یې سړې وی . دغه شان مرغان
منځې چیرته نه وولیدل شوي .

د هر مرغه سره درې (۳) کاني وو: يو کاني په يو پنجه کې، دويم کاني په دويمه پنجه کې، او دريم په ځله کې. دا ټول مرغان د ابرهه په لښکر راخواره شو، او په هغوی يې کاني ورول شروع کړه. هريو کاني به داسې کار کولو چې ټوپک هم هغه شان کار نشي کولی. په چا به يې چې ورگوزار کړو نو د بدن نه به يې اووت، او په زمکه کې به ورننوت. چې په نتيجه کې ټول لښکر ځای په ځای تباه شو.

ابرهه چونکه ډير ظالم وو، نو الله ﷻ ورته داسې سزا ورکړه چې هم هلته هلاک نه شو خو په بدن يې داسې زهر ورننوت چې د بدن هر هر اندام يې رږيدو او غورځيدو. يمن ته په داسې حالت کې راوړی شو چې ټول بدن يې ټوټې ټوټې، رږيدلی او مردار وو. (۱)
الله جل جلاله فرمائي:

﴿ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ ، اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ، وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيلَ ، تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّنْ سِجِّيلٍ ، فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ﴾ . (۲)

ترجمه: آيا تا اونه لیده چې ستا رب د هاتيانو واله سره څنگه معامله وکړه؟ آيا د هغوی تدبيرونه يې ناکامه نه کړل؟

او الله تعالی په هغوی باندې ټولي ټولي مرغان را اوليږل، چې ويشتل به يې دوی په داسې کابو باندې چې د پخې خټې نه جوړ شوي وو. نو الله ﷻ دوی د خوړل شوو بوسو په شان او ګرځول (يعنی ټولي يې تباه کړه).

د قوم سبا د هلاکت واقعہ:

قوم سبا ته الله ﷻ ډير غټ غټ باغونه او نور بې شماره نعمتونه ورکړي وو، خو چې کله دوی د نعمتونو شکر به اداء نکړه، او د الله ﷻ نافرمانی يې وکړه. نو الله ﷻ فرمائي:

﴿ فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ ﴾ . (۳)

ترجمه: مونږ ورباندې زوردار سيلاب را اوليږه.

(۱) تفسیر ابن کثير و معارف القرآن سورة الفيل.

(۲) سورة الفيل.

(۳) سورة سبا آيت ۱۶.

نو الله ﷻ ټول قوم، کورونه او باغونه د اوبو په طوفان هلاک کړه.

ورپسې الله ﷻ فرمائي:

﴿ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ ۝ (۱) ﴾

ترجمه: دا سزا مونږ دوی ته د ناشکری په وجه ورکړه، او مونږ داسې سزاګانې صرف ناشکره خلکو ته ورکوو. (۲)

ددې نه علاوه په قرآن کریم کې نور د عبرت واقعات هم ذکر شوي لکه:

د قارون په زمکه کې د ننوتلو واقعہ.

د اصحاب السبت واله واقعہ چې د الله ﷻ حکم یې او نه منلو نو الله ﷻ ورنه ییزوګان او

خنزیران جوړ کړه.

(۱) سورة سبا آیت ۱۷.

(۲) مظهري، ابن کثیر.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴾ . طه ١١٢ .

﴿ يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ﴾ . المجادلة ١١ .

دَعْلِمِ فُضِلَتْ اَوْ اَهْمِيَتْ

تَالِيْف :

أَبُو الشَّيْخِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفِيَ عَنْهُ
مُدَرِّس دَارُ الْعُلُومِ فِيضُ الْقُرْآنِ أَكَاخِيلُ كَالُولِي مُرْدَانِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د علم فضيلت او اهميت:

نَحْمَدُهُ وَنُصَلِّي عَلَى رَسُولِهِ الْكَرِيمِ .

أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ . قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِي الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ وَالْفُرْقَانِ الْحَمِيدِ :

﴿ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ۝ (١) ﴾

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ . (٢)

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ . (٣)

رَضِينَا قِسْمَةَ الْجَبَّارِ فِينَا * لَنَا عِلْمٌ وَلِلْجَهَّالِ مَالٌ

فَإِنَّ الْمَالَ يَفْنَى عَنْ قَرِيبٍ * وَإِنَّ الْعِلْمَ يَبْقَى لَا يَزَالُ

صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ .

زما خوږو قدرمنو او عزت مندو مسلمانانو ورونو ! د انسان د پاره د ايمان نه روستوپه ټولو نعمتونو کې لوي نعمت علم دی ، د دينه بل لوي نعمت نشته . نو چاته چې الله ﷻ دا نعمت ورکړي يا يې ددې نعمت د حصول د پاره قبول کړي نو په کار ده چې دا کس په دې باندې د الله ﷻ

(١) طه ١١٢ .

(٢) اخرجه البخاري في العلم ١٠ ، والترمذي في القرآن ١٠ ، وفي العلم ١٩ ، ٣٥ ، وابن ماجه في المقدمة ١٧ ، واحمد ٢ ، ٢٥٢ ، ٣٢٥ ، ٣٠٧ . ابوداود (٣٦٣١) ، (٣٦٣٢) ، وابن ماجه (٢٢٣) ، وابن حبان (٨٠) ، ورواه الترمذي (٢٦٨٣) .

مشکوة كتاب العلم .

(٣) رواه البخاري في العلم ١٠ ، ومسلم في الامارة ١٧٥ ، والترمذي في العلم ٣ ، ورواه الهيثمي في مجمع الزوائد ١٢٨/١ ، مشکوة كتاب العلم .

ډيره شكره اداء كړي. ^(۱)

د همدې مناسبت په وجه غواړم چې په نن مجلس کې درته د علم په اهميت او فضيلت باندې رڼا واچوم ، چې د الله ﷻ په نزد د علم څومره لوړه مرتبه او مقام دې .

د حضرت آدم ﷺ د خلافت او تعظيم وجه علم ؤ

د همدې علم په وجه الله ﷻ حضرت آدم عليه السلام ته خلافت رباني ورکړو ، او مسجود الملائكة يې او گرځول ، ددې نه هم معلومېږي چې علم بهترين شئ دې .
 قدرمنو ! انسان ته دا سوچ په کار دې چې فرشتې اگر چې د نور نه پيدا شوي ، هروخت د الله ﷻ په عبادت کې مشغوله وي ، د الله ﷻ نافرماني نه کوي ^(۲) او حضرت آدم عليه السلام د ختې نه پيدا شوې ، خو بيا هم الله ﷻ فرشتو ته دا حکم کوي چې تاسو حضرت آدم عليه السلام ته سجده د تعظيم وکړئ . آخر ددې څه وجه وه ؟

نو ددې وجه صرف دا وه چې حضرت آدم عليه السلام ﷺ ته عِلْمُ الْأَسْمَاء (يعنی د شيانو نومونه ، دهغې صفات او خواصو علم) حاصل ؤ ، او فرشتو ته دا علم حاصل نه ؤ .

(۱) امام رازي رحمه الله په خپل تفسير کې ليکلي : چې کله حضرت يوسف عليه السلام د خوبونو د تعبير د علم په وجه په خپل ځان باندې د الله ﷻ لوي احسان گڼل (او فرمايل يې : وَعَلَّمَكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ . يوسف آيت ۱۰۱) فَأَنْتَ يَا عَالِمُ ! أَمَا لَذِكْرُ اللَّهِ عَلَ لِفَسْكَ حَيْثُ عَلَيْكَ تَفْسِيرُ كِتَابِهِ . فَأَيُّ نِعْمَةٍ أَجَلَ مِنَّا أَعْطَاكَ اللَّهُ حَيْثُ جَعَلَكَ مُفَسِّرَ الْكَلَامِ وَسَيًّا لِنَفْسِهِ وَوَارِثًا لِنَبِيِّهِ وَدَاعِيًّا لِحَلْفِهِ وَاعِيًّا لِعِبَادِهِ وَسِرَاجًا لَأَهْلِ بِلَادِهِ وَقَائِدًا لِلخَلْقِ إِلَى جَنَّتِهِ وَثَوَابِهِ وَزَاجِرًا لَهُمْ عَنِ كَارِهِهِ وَعَقَابِهِ كَمَا جَاءَ فِي الْحَدِيثِ : الْعُلَمَاءُ سَادَةُ وَالْفُقَهَاءُ قَادَةُ وَمَجَالِسُهُمْ زِيَادَةٌ . تفسير کبیر ج ۱ ص ۲۰۲ آيت ۳۱ .

(۲) ﴿ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ . يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ۝ ﴾ . الانبياء آيت ۲۲۰ .

(علمي نکتہ : حضرت آدم عليه السلام ته چې د کومو شيانو علم خودل شوې و په هغې کې مفسرينو مختلف اقوال ذکر کړي. ^(۱))

د امام رازي رحمه الله وينا :

امام رازي رحمه الله په خپل تفسير کې ډيره عجيبه خبره ليکلې : چې کله آدم عليه السلام ته د مخلوقاتو د نومونو د علم په وجه دومره عزت حاصل شو چې فرشتو ته د تعظيم سجده وکړه ، نو اوس چې کوم سړي ته د خالق کائنات د ذات او صفاتو علم وي نو آيا هغه به د فرشتو د تعظيم مستحق نه گرځي ؟ (خامخا به گرځي) بلکه دې خو به د الله ﷻ د طرفه هم د اعزاز و اکرام مستحق گرځي .

او حضرت يوسف عليه السلام چې د خوبونو د تعبير د علم په وجه د جيل (قيد خانې) نه نجات اوموندو ، نو اوس چې يو سړي ته د الله ﷻ د کتاب (قرآن کریم) علم وي نو آيا هغه به د شهواتو د جيل نه نجات نه مومي ؟ (بلکه مومي به يې) . ^(۲)

بل ځای امام رازي رحمه الله د آيت : ﴿ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ﴾ لاندې ليکلي : چې کله الله ﷻ د حضرت آدم عليه السلام شرافت د علم په وجه ښکاره کړو نو که چيرته په کائناتو کې د

(۱) وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا . (البقرة ۳۱) . اي علمه صفات الأشياء ونعوتها وخواصها . تفسير كبير ج ۱ ص ۳۹۷

آيت ۳ . قال ابن عباس وعكرمة والحادة ومجاهد وابن جبير : علمه أسماء جميع الأشياء كلها جليلها وحقيقها . قرطبي ج ۱ ص

۳۳۳ آيت ۳ ، په تفسير ابن كثير کې دي : علمه اسما جميع المخلوقات . ابن كثير ج ۱ ص ۷۳ ،

په تفسير کشاف کې دي : اي أسماء المسميات وعلمه احوالها ومايتعلق بها من المنافع الدينية والدنيوية . ج ۱

ص ۲۷۲ ، په تفسير بيضاوي کې دي : ألهمه معرفة ذوات الأشياء وخواصها وأسماءها وأصول العلم وقوانين الصناعات

وكيفية آلاتها . ج ۱ ص ۶۱ ،

په احكام القرآن کې دي : علمه اياتها بمعانيها اذ لا فضيلة للاسماء دون المعاني . وهي دلالة على شرف العلم وفضيلته .

احكام القرآن ج ۱ ص ۳۱ .

(۲) مَنْ عَلَّمَ اسْمَاءَ الْمَخْلُوقَاتِ وَجَدَ الثَّحَنَةَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فَمَنْ عَلَّمَ ذَاتَ الْخَالِقِ وَصِفَاتِهِ أَمَّا يَجِدُ ثَحَنَةَ الْمَلَائِكَةِ ؟ بَلْ

يَجِدُ ثَحَنَةَ الرَّبِّ ﴿ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَجِيمٍ ﴾ . يس ۵۸ . كبير ج ۱ ص ۴۰۲ .

الله ﷻ په نزد د علم نه بل شی اشرف وي نو بيا به يې د حضرت آدم عليه السلام شرافت دهغې په وجه ښکاره کړې وي. ^(۱)

اولنې وهي :

د علم د اهميت اندازه د دينه هم کيدې شي چې د الله ﷻ په نزد علم دومره محبوب عمل دی چې دې امت ته چې د الله ﷻ د طرفه اولنې کوم پيغام (وحي) راغلې د هغې اولنې لفظ هم ”اِقْرَأْ“ دی، چې ددې مطلب دي ”اولوله“.

يعنی دې امت ته د الله ﷻ د طرفه اولنې پيغام د ”لوستلو“ تلقين دی. که په ظاهره باندې اوکتې شي نود حضرت عيسى عليه السلام او د نبي کریم صلی الله عليه وسلم په مينځ کې تقريباً پنځه سوه او يواويا (۵۷۱) کاله زمانه تيره شوې وه.

په عربو کې بُت پرستي او شرک عام ؤ، جهالت دومره عام ؤ چې ژوندی لورانې به يې خښولې، پټه يوبل به يې ظلمونه کول، د يوبل حقوق به يې ضائع کول.

ليکن ددې ټولو خبرو باوجود بيا هم اوله وحي د توحيد متعلق رانغله، د حقوق العبادو متعلق رانغله، د آخرت متعلق رانغله بلکه اوله وحي ”اِقْرَأْ“ يعنی د لوستلو متعلق رانغله، چې په دې سره د علم اهميت او عظمت ته غټه اشاره ده. ^(۲)

ځکه علم خوداسې يو صفت دی چې ددې په وجه انسان د حيواناتو نه ممتاز گرځي، او د جهالت د تيارونه رڼا طرفته راگرځي. دغه وجه ده چې اسلام د علم په حصول باندې ډير زور اچولې، او ددې يې ډير فضيلتونه بيان کړي دي.

(۱) هذه الآية دالة على فضل العلم فانه سبحانه ما أظهر كمال حكمته في خلقه آدم عليه السلام إلابأن أظهر عليه فلو كان في الامكان وجود شيء من العلم أشراف لكان من الواجب اظهار فضله بذلك الشيء لا بالعلم. تفسير كبرج ص ۳۹۹ آيت ۳۱.

(۲) لدائمه معبر ومحراب ج ۳ ص ۱۲۲.

نبی ﷺ ته هم د علم د زیاتوالي طلب کولو حکم شوی ؤ :

د الله ﷻ په نزد د علم مقام او مرتبه د دینه هم معلومېږي چې رسول الله ﷺ ته یې د علم د زیاتوالي طلب کولو حکم کړې ؤ . الله تعالی فرمایي :

﴿ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ۝ (۱) ﴾

ترجمه : او وایه (ای پیغمبره !) چې ای ربه ! زما علم زیات کړه .

نو که چیرته د الله ﷻ په نزد د علم نه اوچت او محبوب بل شی وې نو بیا به یې خپل پیغمبر ته دهغې د زیاتوالي حکم کړې وې (معلومه شوه چې د الله ﷻ په نزد د علم ډیره لویه مرتبه) . (۲)

د علم د اهمیت په باره کې واقعہ :

امام رازي رحمه الله په خپل تفسر (تفسیر کبیر) کې یوه واقعہ ذکر کړې : چې یو ځل نبی کریم صلی الله علیه وسلم د یو کس سره د مازیگرد لمانځه نه روستو خبرې کولې ، نو الله ﷻ ورته وحی وکړه : چې د تا سره دا کوم کس ناست دی دده په عمر کې صرف یو ساعت وخت پاتې دی (بیا به دې وفات کیږي) ، نو نبی علیه السلام ده ته ددې خبر ورکړو ، دې کس سره ډیر فکر پیدا شو ، نبی ﷺ ته یې وفرمایل :

يَا رَسُولَ اللَّهِ ! دُلْنِي عَلَى أَوْفَقِ عَمَلٍ لِي فِي هَذِهِ السَّاعَةِ .

ای د الله ﷻ رسول ! زما د پاره چې په دې وخت کې کوم بهترین عمل وي هغه راته اوښایه (یعنی داسې عمل راته اوښایه چې په دې لږ وخت کې ماته ډیره فائده راکړي او د آخرت خوشحالي راته نصیب شي) .

نبی علیه السلام ورته وفرمایل : اِسْتَغْلِلْ بِالتَّعَلُّمِ . د علم په زده کړه کې مشغول شه .
نو هغه د علم په زده کړه کې مشغول شو ، او د ماښام نه مخکې وفات شو .

(۱) طه ۱۱۴ .

(۲) امام رازي رحمه الله فرمائي : وفيه أدل دليل على نفاسة العلم وعلو مرتبته وفرط محبة الله تعالى إياه . حيث أمر

نبيه بالازياد منه خاصة دون غيره . تفسیر کبیر ج ۱ ص ۲۰۷ .

راوي وائي :

فَلَوْ كَانَ شَيْءٌ أَفْضَلُ مِنَ الْعِلْمِ لَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ .

که چیرته د علم نه بهترین شیء وي نو نبي کریم صلی الله علیه وسلم به ده ته په دې لږ وخت کې د هغې د کولو حکم کړې وي .^(۱)

نبي عليه السلام د تعلیم او تدریس مجلس غوره کړو

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَرَّ بِمَجْلِسَيْنِ فِي مَسْجِدِهِ فَقَالَ كِلَاهُمَا عَلَى خَيْرٍ وَأَحَدُهُمَا أَفْضَلُ مِنْ صَاحِبِهِ أَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَدْعُونَ اللَّهَ وَيَزْعَبُونَ إِلَيْهِ فَإِنْ شَاءَ أَعْطَاهُمْ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ وَأَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَتَعَلَّمُونَ الْفِقْهَ أَوِ الْعِلْمَ وَيُعَلِّمُونَ الْجَاهِلَ فَهُمْ أَفْضَلُ وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا ثُمَّ جَلَسَ فِيهِمْ .^(۲)

حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه فرمايي : چې يو ځل نبي ﷺ په مسجد نبوي کې په دوه (۲) مجلسونو تیر شو (يو دې خلقو د الله ﷻ عبادت کولو او د الله ﷻ نه يې د دعاگانې غوښتې ، او دې دويمې دې علم زده کولو) پيغمبر عليه السلام او فرمايل : دواړه دې د خير او فضیلت واله دي ، خو په دې کې دا يوه ډله خلق د دې نورو نه ډير بهتر دي .

ځکه دا اوله ډله خلق د الله ﷻ عبادت کوي ، د الله ﷻ نه د دعاگانې غواړي او د الله تعالی سره چې څه اجرونه او ثوابونه دي د هغې رغبت او اميد لري ، نو اوس که الله ﷻ او غواړي نو دغه اجرونه او ثوابونه به ورته ورکړي ، او که يې وغواړي نو ورته منع به يې کړي . او هر چې دا دويمه ډله ده نو دوی خو (اول) فقه يا علم زده کوي ، بيا يې ناپوهه او جاهل خلقوته ښايي ، نو دوی افضل دي (ځکه دوی دوه عبادتونه کوي : ۱ . د علم زده کړه هم عبادت دی ، او بل ته خود له هم عبادت دی . مرقات شرح مشکوٰۃ)

(۱) انه عليه السلام كان يحدث انساناً فادعى اليه اليه انه لم يبق من عمر هذا الرجل الذي تحدثه الساعة ، وكان هذا وقت العصر فآخبره الرسول بذلك فاضطرب الرجل وقال : يا رسول الله ادلني على اوفق عمل لي في هذه الساعة . قال : اشتغل بالتعلم ، فاشتغل بالتعلم وقبض قبل المغرب . تفسير كبير ج ۱ ص ۲۱۰ آيت ۳۱ .

(۲) رواه الدارمي ، مشكوة كتاب العلم ص ۳۶ ط لديني كتب خاله كراچي ، تنبيه الغافلين ص ۱۹۹ ط بيروت لبنان .

بيا نبي عليه السلام او فرمايل :

إِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا . بيشكه زه چې دُنيا ته مبعوث شوې يم نو هم د مُعلم په حيثيت سره .

بيا نبي كريم ﷺ د دغه (علم حاصلوونكو او خودوونكو) ډلې سره كيناست .^(۱)

فائده : د دې واقعي نه د علم د مجلس خومره زيات فضيلت ښكاره شو چې نبي عليه السلام صراحة او فرمايل چې دا د علم واله مجلس ډير بهتر دی او بيا يې د عابدينو مجلس پرېښود او په خپله د دې علماو په مجلس کې كيناست .

دا ځكه چې د عابد عبادت خو صرف د خپل ځان د فائده ډپاره وي او د عالم نه ټول امت ته فائده رسي .

د علمي مجلس فضيلت :

نبي كريم صلى الله عليه وسلم فرمايي :

مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلَّا حَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ وَكَرِّتَ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ .^(۲)

هر كله چې يو قوم د الله ﷻ د كورونو نه په يو كور (جومات يا مدرسه) كې راجمع شي او د الله ﷻ كتاب (قرآن كريم) لولي او خپل مينځ كې يې يو بل ته ښايي ، نو فرښتې (د دوى د عزت او د دوى سره د محبت په وجه) ترې چاپېره كيږي ، سكينه (اطمينان او سكون قلبي) ورباندې نازلېږي ، رحمت خداوندي ورباندې راوړيږي ، او الله تعالى د دغو خلكو ذكر د هغه (مقربو كړينو) فرښتو د وړاندې كوي كومې چې د الله ﷻ سره دي .

(۱) دلته ملاعلي قاري رحمه الله په مرقات شرحه د مشكوة كې ليكلي دي : اشعارُ بأنهم منه وهو منهم ومن ثمّ حُكِّنَ فيهم . كذا قاله الطيبي . مرقات شرح مشكوة ج ۱ ص ۳۰۷ كتاب العلم .

(۲) اخرجه مسلم فى الذكر حديث ۳۸ ، واهوداود فى الادب باب ۶۰ ، والترمذي فى البر باب ۹۱ ، وابن ماجه فى المقدمة باب ۱۷ ، وابن حبان فى صحيحه والبيهقي ، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۱ كتاب العلم الترغيب فى العلم وطلبه .

فائده : د علم دا فضيلت كافي دى چې فرشتې دوى ته ووزرې غوړوي ، په دوى اطمینان او سكون نازلېږي او الله ﷻ د دوى تذكره په ملائ اعلیٰ كې د مقربو فرشتو د وړاندې كوي .^(۱)

د حضرت لقمان عليه السلام خپل ځوي ته نصيحت

نبي كريم ﷺ فرمايي : چې حضرت لقمان عليه السلام خپل ځوي ته دا نصيحت كړې و :
يَا بُنَيَّ عَلَيْكَ بِمَجَالِسَةِ الْعُلَمَاءِ وَاسْتِغْ كَلَامَ الْحُكَمَاءِ فَإِنَّ اللَّهَ لِيُخَيِّبَ الْقَلْبَ النَّيِّتَ بِنُورِ الْحِكْمَةِ كَمَا يُخَيِّبُ الْأَرْضَ الْمَيِّتَةَ بِوَابِلِ الْمَطَرِ .^(۲)

اې بچوپه ! ته په ځان باندې د علماو مجلس لازم كړه (يعنى د هغوى سره كينه) او د حكماؤ خبرې اوره ، حكه الله ﷻ د حكمت په رڼا سره مَرزپه داسې ژوندې كوي لكه څرنگ چې د باران په اوبو باندې مړه (غيرآباده) زمكه راژوندى كوي .

حَيَاةُ الْقَلْبِ عِلْمٌ فَاعْتَنِهِ * وَمَوْتُ الْقَلْبِ جَهْلٌ فَاجْتَنِبْهُ

علم د انبياو ميراث دى

يوه ورځ حضرت ابوهريرة رضي الله عنه د مدينې منورې په بازار تيرېده ، هلته او دريده ، او خلقو ته يې وويل : چې اې د بازار خلقو ! په تاسو څه شوي چې تاسو دلته يئ او د رسول الله ﷺ ميراث تقسيمېږي ، آيا ورځئ نه ؟ چې تاسو هم ورنه خپله حصه واخلي ؟

هغوى ورنه پوښتنه وكړه چې داميراث چيرته تقسيمېږي ؟ ده ورته وويل : په جُمات كې . نو خلق په منډه جُمات ته لاړه ، او حضرت ابوهريرة رضي الله عنه هم هلته ولاړ و . څه وخت پس خلق واپس راغلل ، ده ورنه پوښتنه وكړه چې څه مو وكړه ؟

هغوى ورته وويل : چې اې ابوهريرة رضي الله عنه مونږ څو جُمات ته ننوتو ، په هغې كې څو مونږ او نه ليدنه چې څه شى تقسيمېږي .

(۱) الرسول والمعلم ص ۱۰ .

(۲) رواه الطبراني فى الكبير ، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۳ ، الترغيب فى مجالسة العلماء ، احياء العلوم ج ۱ ص ۲۰ كتاب العلم .

حضرت ابوهريرة رضي الله عنه ورنه پوښتنه وکړه :

وَمَا رَأَيْتُمْ فِي الْمَسْجِدِ أَحَدًا ؟ تَأْسُو بِهِ جُمَاتٍ كَيْ هِيْخُوكَ اَوْنَه لِيْده ؟
هغوی ورته وویل :

بَلْ رَأَيْنَا قَوْمًا يُصَلُّونَ وَقَوْمًا يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ ، وَقَوْمًا يَتَذَكَّرُونَ الْحَلَالَ وَالْحَرَامَ .

آو، مونږ څه خلق اولیده چې لمونځونه یې کول، او څه خلکو د قرآن مجید تلاوت کولو او څه خلکو د حلال او حرام تذکره کوله (یعنی علم یې حاصلول او د حلالو او حرامو متعلق تذکره یې کوله).

حضرت ابوهريرة رضي الله عنه ورته وفرمایل :

وَيُحْكُمُ فَذَلِكَ مِثْرَاتُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . (۱)

تعجب دی په تاسو، همدا د رسول الله صلی الله علیه و آله میراث دی .

فائده : معلومه شوه چې علم د انبیاء و میراث دی او علماء د انبیاء وارثان دي .

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي :

إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحَقِّهِ وَافِرٍ . (۲)

علماء د انبیاء وارثان دي، او انبیاء کرامو په میراث کې درهم او دینار نه دي پریښي، بلکه هغوی علم په میراث کې پریښي، پس چا چې دا حاصل کړو هغه ډیره لویه حصه حاصله کړه .

(۱) رواه الطبراني فی الاوسط بنسناد حسن، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۸ کتاب العلم، تبيه الغافلین ص ۲۰۶ .

(۲) اخرجه ابوداود فی العلم باب ۱ وابن ماجه فی المقدمة باب ۱۹ وابن حبان ۸۰، ورواه الترمذي فی العلم باب ۱۹، مشکوة ص ۳۲ کتاب العلم .

په یو روایت کې داسې الفاظ دي : الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ إِلَّا إِنْ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَلَكِنَّهُمْ وَرَثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَهُ بِحَقِّهِ . اخرجه ابوداود فی العلم باب ۱، و الترمذي فی العلم باب ۱۹، وابن ماجه فی المقدمة باب ۱۷ وابن حبان فی صحيحه، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۰ .

د علم يو باب زده کول د زرو (۱۰۰۰) رکعتو قبول شوو نفلو نه ډير بهتر دی

نبي کریم صلی الله علیه وسلم حضرت ابوذر رضی الله عنه ته فرمایي:

يَا أَبَا ذَرٍّ لَأَنْ تَغْدُوَ فَتَعْلَمَ آيَةً مِنْ كِتَابِ اللَّهِ خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ مِائَةَ رَكْعَةٍ وَلَأَنْ تَغْدُوَ فَتَعْلَمَ بَابًا مِنَ الْعِلْمِ عَمِلٌ بِهِ أَوْ لَمْ يُعْمَلْ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ أَلْفَ رَكْعَةٍ. (۱)

ای ابوذره! (ﷺ) که ته چیرته د سهر په وخت لار شې او د قرآن کریم یو آیت زده کړې، نو دا ستا د پاره د سلو (۱۰۰) رکعتونو نفلو نه ډیر بهتر دی، او که ته لار شې او د علم یو باب زده کړې، که په دې عمل شوې وي او که نه، خو دا ستا د پاره د زرو (۱۰۰۰) رکعتونو نفلو نه ډیر بهتر دی.

فائده: په دې حدیث کې هم د علم ډیر فضیلت بیان شوې، چې یو باب د علم زده کول د زرو رکعتونو قبول شوو نفلو سره برابر نه دي، بلکه د هغې نه ډیر بهتر دي.

او ورسره دویمه خبره دا هم واضحه شوه چې بعض خلق وايي چې په کوم علم عمل نه وي نو د داسې علم په زده کولو کې هیڅ فائده نشته، نو د دوی دا خبره غلطه ده.

د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله تحقيق

مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله په "حياة المسلمين" کې د دې حدیث په تشریح کې لیکلي: چې په دې حدیث کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم په واضحه طریقي سره او فرمایي:

عَمِلٌ بِهِ أَوْ لَمْ يُعْمَلْ. که په دې علم دده عمل وي او که نه، خو یو باب د علم زده کول د زرو رکعتونو نفلو نه ډیر بهتر دی. او د دې د پاره تهانوي صاحب درې (۳) وجوهات ذکر کړي:

۱. د دین د خبرې په زده کولو سره خودې د جهالت او ناپوهۍ نه اووت. نو د احم لوي نعمت دی.

۲. چې کله ورته د دین دا خبره معلومه شوه نو که اوس یې پرې عمل نشته نو آئینده وخت کې خو به چیر ته پرې عمل وکړي.

(۱) رواه ابن ماجه في مسنده باسناد حسن الحديث ۲۱۹، وابن عبد البر في جامع البيان ۲۵/۱، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۲ کتاب العلم.

۳. بل کس ته خوبه يې او ښايي، او دا هم د ثواب کار دې. (۱)

لږ علم د ډير عمل نه بهتر دی

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي:

قَلِيلُ الْعِلْمِ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرِ الْعِبَادَةِ. (۲)

لږ علم د ډير عبادت نه بهتر دی.

ضروري علم په هر مسلمان باندې فرض عين دی

دومره علم زده کول چې په هغې باندې انسان خپل ژوند د الله ﷻ او د رسول ﷺ د احکاماتو مطابق تیروي، دا په هر مسلمان نارینه او زنانه باندې فرض دی. پیغمبر علیه السلام فرمایي:

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ. (۳)

د علم طلب کول (یعنی د هغې د حاصلولو کوشش کول) په هر مسلمان فرض دی.

په یو روایت کې ورسره د "مُسْلِمَةٍ" لفظ هم شته. (۴)

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ: ﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا...﴾ (۵) قَالَ: عَلَيْهِمُ أَهْلِيكُمْ الْخَيْرُ. (۶)

حضرت علي رضي الله عنه ددې آيت ﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ په تفسير کې فرمایي: چې تاسو خپل کور واده و ته د خير (یعنی د دين) خبرې او ښايي.

(۱) حيرة المسلمين ص ۳۲ الروح الثاني في تحصيل علم الدين وتعليمه.

(۲) رواد الهيمى في المجمع ۱۲۰/۱ والسيوطي في الدر المنثور ۳۵۰/۱، والمنذري في الترهيب والترهيب ۱۳/۱.

(۳) رواه ابن ماجه، مشكوة كتاب العلم ص ۳۴، ابن ماجه ص ۲۰ باب فضل العلماء والحث على طلب العلم، وروى البيهقي في شعب الايمان الى قوله: تسليم. وقال هذا حديث متفق مشهور (على السنة الناس) واستاده ضعيف وان كان معناه صحيحا. مرقاة شرح مشكوة ص ۲۸۴.

(۴) مرقاة شرح مشكوة.

(۵) التحريم آيت ۶.

(۶) رواه الحاكم موقولا وقال صحيح على شرطهما، الترهيب والترهيب ص ۷۰ الترهيب في نشر العلم والدلالة على الخير.

ضروري تنبيه

حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله په خپل خطبات کې دا خبره ډیر په تفصیل سره ذکر کړې چې بعضې خلک د علم فضائل بیانوي، د قرآن کریم آیتونه او احادیث ذکر کوي خو بیا غلطې دا کوي چې دا ټول فضایل په انگریزي تعلیم تطبیقي کوي او خلکو ته د انگریزي زده کولو ترغیب ورکوي.

نو خبردار! دا سخته دهوکه ده، ځکه د علم چې څومره فضایل په قرآن کریم او احادیثو کې بیان شوي نو د دینه د شریعت علم مراد دی، هغه علم مراد دی چې په هغې سره انسان ته د الله ﷻ معرفت حاصلېږي او په آخرت کې د انسان د پاره فائده منډ وي، انگریزي تعلیم مراد نه دی (۱) (البته که چا معتمد عالم په انگریزي کې د قرآن کریم یا احادیثو ترجمه وکړه او یو کس هغه لولي نو بیا په دې کې ثواب شته). (۲)

نو نن سبا چې په سکولونو او کالجونو کې کوم فنون خودلې شي نو دا دغه فرضي علم نه دی، بلکه په دې فنونو کې چې کوم د مسلمانانو د فائده د پاره وي او په خلاف شرع امورو مشتمل نه وي نو دا صرف د جواز په مرتبه کې دي. البته که په خلاف شرع امورو مشتمل وونو بیا د هغې حصول نا جائز دی. (۳)

د علم حقیقت

حکیم الاسلام قاري محمد طیب رحمه الله وایي: انسان ته چې انسان وایي دا هلته چې په ده کې داسې علم نافع راشي چې د هغې په وجه دې د جلالو او حزامو، جائز او ناجائز په مینځ کې تمیز کولې شي، یعنی په ده کې تقوی، پرهیزگاري او په شریعت باندې عمل راشي.

(۱) د کوم علم فضایل او تاکید چې په احادیثو کې راغلې د هغې نه علم د شریعت مراد دي: په فتح الباری شرح صحیح البخاري کې ذکر دي: والبراد بالعلم العلم الشرعي الذي يفيد معرفة ما يجب على المكلف من أمر دينه في عباداته ومعاملاته، والعلم بالله وصفاته وما يجب له من القيام بأمره وتزويجه عن النقائص، ومدار ذلك على التفسير والحديث والفقه. (فتح الباري ج ۱ ص ۱۹۲ کتاب العلم، مقدمه شامي ذکرېا ۱/ ۱۲۶ قبل مطلب في فرض الکفاة وفرض العین، الفتاوى محمودیه ج ۶ ص ۳۲ باب اول: علم کایان).

(۲) خطبات حکیم الامت ج ۲ ص ۱۹۴ موضوع تعمیم العلم.

(۳) کشف الباري ج ۳ ص ۴۴ کتاب العلم باب فضل العلم.

د علم فضيلت او اهميت

ځکه که صرف د يو څو لږو معلوماتو نوم علم وي نو بيا خو په کارده چې حيوانات هم علماء وي، ځکه بعضو حيواناتو ته هم څه نا څه معلومات وي. الله ﷻ په قرآن مجيد کې فرمايي:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا﴾ (۱).

ترجمه: اي مومنانو! که چيرته تاسو د الله ﷻ نه او ويريږئ او متقيان جوړ شئ نو الله ﷻ به په تاسو کې فرقان پيدا کړي.

(فُرْقَان: دا هغه داخلي قوت دی چې ددې په وجه انسان د حق او باطل په مينځ کې تمميز کولې شي). (۲).

په علم او معلوماتو کې فرق دې

حکيم الامت حضرت مولانا اشرف علي تھانوي رحمه الله فرمايي چې علم ځانله شی دی، او معلومات ځانله شی دی، علم د زياتو معلوماتو نوم نه دی، بلکه علم هغه دی چې د هغې په وجه د انسان نه انسان جوړېږي، سړې پرې د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ پيژندگلي کولې شي، او د دغه معلوماتو په وجه انسان صحيح نتيجې ته رسيدې شي، يعنی په ده کې تقوی، پرهيزگاري او د سنتو تابعداري پيداشي، او په خپل علم يې عمل وي نو بيا دا علم دی.

ځکه که صرف په معقولاتو معلوماتو سره سړې عالم کيدې نو بيا خو په کار وه چې ارسطو او جالينوس لوي لوي علماء وي، که صرف په ادب او عربي ويلو سره سړې عالم کيدې نو په کار دا وه چې ابو جهل او ابولهب لوي لوي علماء وي ځکه دوی په عربي ښه پوهيده او ډير فصاحت او بلاغت يې لرل. لهذا معلومه شوه چې علم فقط د ډيرو معلوماتو نوم نه دی.

مثال: د مثال په ذريعه دا خبره ښه واضح کيدې شي چې دوه کسان د سيل دپاره ووت، يو پکې ډير زيات او گرځيده او ډيرې علاقې يې اوکتې، خو دده د سترگو نظر کمزورې دی، او دويم کس لږ او گرځيده، لږې علاقې يې اوکتې خو دده د سترگو نظر ښه تيز دی. نو دا اول کس اگر چې ډير گرځيدلې، ځايونه يې ډير ليدلي خو چونکه د نظر د کمزورتيا په وجه د يو شي په حقيقت هم پوره نه دی پوهه شوې، او دا دويم کس اگر چې د لږو علاقو په باره

(۱) الانفال آيت ۲۹.

(۲) جواهر حکمت، ۲: المدارس ج ۱ ص ۳۹۶.

کې معلومات لري خو د نظر د تيزوالي په وجه د هرشي په حقيقت پوره پوهه شوې او د هرې علاقې پوره معلومات ورته شته.

دغه شان چې د کوم سړي سره معلومات وي خو بصيرت قلبي، تقوی او اللهیت ورسره نوي نو دې د اشياؤ په حقيقت پوره نه پوهيږي او د دې معلوماتو نه کما حقّه فايده نشي اخيستي، ځکه دده بصيرت قلبي نشته.

او د چا سره چې بصيرت قلبي وي، زړه کې يې تقوی او پرهيزگاري وي او علم نافع ورسره وي نو بيا دې د دغه معلوماتو نه پوره فايده اخيستي شي، ځکه دې د اشياؤ په حقيقت باندې ښه پوهيږي. (۱)

دغه وجه ده چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم به د علم نافع سوال کولو (اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا.... يا الله! زه تانه د علم نافع سوال کوم (۲)).

او د علم غیر نافع نه به يې پناه غوښته. حکماء وايي:

عليه که راه حق ننماید جهالت است:

کوم علم چې انسان ته حقه لاره نه ښايي هغه جهالت دی.

علم لوي نعمت دی

حضرت سليمان عليه السلام سره د ټولې دُنیا بادشاهي وه (ځکه هغه دُعا کړې وه:

﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَكَابُ﴾ (۳)

(۱) التبليغ، تحفة المدارس ج ۱ ص ۳۵۰.

(۲) د علم نافع تعريف: امام غزالي رحمه الله د علم نافع تشریح داسې کړې: أَلْعِلْمُ النَّافِعُ مَا يَزِيدُ فِي خَوْفِكَ مِنَ اللَّهِ... علم نافع هغه دی چې په هغې سره ستا په زړه کې د الله ډېر خوف او ویره زیاته شي. او د دې په وجه تاته به خپلو عیبونو باندې بصیرت حاصل شي، د الله ډېر معرفت درته نصیب شي، په عباداتو درته توفیق ملاو شي، د دُنیا سره دې مینه کمه شي، او آخرت طرف ته دې رغبت پیدا شي، د کومو کارونو په وجه چې ستانیک اعمال ختمیږي په هغې باندې ستا د بصیرت سترگې کلاو شي او د شیطان په مکرونو باندې خبردار شي. (تحفة المدارس ج ۱ ص ۳۵۲).

(۳) سورة ص آیت ۳۵.

ترجمه: اي ربه! ماته بخښنه وکړه او داسې بادشاهي رالدراکړه چې (په دې زمانه کې) د مانه وروستو بل هيچاته حاصله نه شي، بيشکه ته ډير هېډ کوونکې ذات يې. (۱)
ليکن ددې دومره لوي حکومت باوجود هغه بيا هم په حکومت باندې فخر نه کولو بلکه په خپل علم يې فخر کولو (ځکه هغه ويلي وو:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنْطِقَ الظُّلُمِ وَأَوْدَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا إِلَهُ الْفَضْلِ الْمُبِينُ﴾. (۱)

ترجمه: اي خلقو! مونږ ته د مرغانو ژبه خودل شوې، او مونږ ته هر قسم څيزونه راکړل شوي، بيشکه همدا ښکاره فضل دی.

نو چې کله حضرت سليمان عليه السلام د مرغانو په ژبه پوهيدلو علم باندې فخر کولو، نو اوس که يو مسلمان سره د الله تعالى د کتاب او احاديثو علم وي نو بيا خو په طريق اولي باندې دده دپاره د خوشحالي ذريعه ده او لوي نعمت دی. (۲)

نو چاته چې الله تعالى دا لوي نعمت ورکړې وي نو ده ته په دې باندې د الله تعالى ډيره شکر په کار ده. د علم په فضيلت کې حضرت علي رضی الله عنه څه اشعار ويلي:

۱. رَضِينَا قِسْمَةَ الْجَبَّارِ فِينَا * لَنَا عِلْمٌ وَلِلْجَاهِلِ مَالٌ

۲. فَإِنَّ الْمَالَ يَفْنَى عَنْ قَرِيبٍ * وَإِنَّ الْعِلْمَ يَبْقَى لَا يَزَالُ. (۳)

۱. مونږ د الله تعالى په تقسيم راضي يو، چې هغه مونږ ته علم راکړې او جاهلو ته يې مال ورکړې.

۲. ځکه مال به عن قريب فنا شي، او علم به همشه باقي وي.

د الله تعالى په نزد د علم مقام

د الله تعالى په نزد د علم، علماو او طلباو ډير لوي مقام دی نو که د نيا دار خلق د علم اهميت نه

(۱) النمل آيت ۱۶.

(۲) فَاتَّخَذَ (سليمان عليه السلام) بكونه عالماً بمنطق الظلم. فإذا أحسن من سليمان أن يفتخر بذلك العلم. فلان يحسن

بالؤمن أن يفتخر بحرفه رب العالمين كان أحسن. تفسير كبير ج ۱ ص ۲۵۷ آيت ۳۱.

(۳) تعليم المتعلم فصل في الجدة والمواظبة والهمة، كامياب طالب علم ص ۱۸، طلباء کے لئے مفاتيح دغه.

پيژني، عالم يا طالب العلم ته په بڼه سترگه نه گوري نو هيڅ پرواه نشته، ځکه مونږ چې د قيامت په ورځ د کوم پروردگار د وړاندې پيش کيږو هغه خو ددې اهميت پيژني.

د يو طالب العلم واقعہ :

يو طالب مدرسي ته د سبق د پاره روان ؤ، په لاره کې ورسره د يو دنيادار، انگريزي خوان ملاقات وشو، ورته وې ويل: چې طالبه! هسې ځان مه سترې کوه که ملاشې نو نه خواته څوک نوکري درکوي، او نه به درسره څه سهولتونه وي، او نورې ډيرې خبرې يې ورته وکړې. طالب چې دا خبرې واوريدې نو زړه يې مات شو، حوصله يې د لاسه ورکړه. بيا به سبق ته نه تللو، په کور کې به ناست ؤ.

استاذ يې خبر شو چې دې طالب د انگريزي خوان د غلطو خبرو په وجه علم پريښې، نو ځکه سبق ته نه راځي. نو دا استاذ يې ډير هوښيار ؤ، راغې، او دې طالب ته يې يو کانډې ورکړ او ورته وې ويل چې لاړ شه او هغه مخامخ د سبزي دکان ته ورشه، د هغه نه دوه کلو گازرې راوړه، که روپۍ يې غوښتي نو دا کانډې ورکړه.

دې چې هلته ورغې او هغه دکاندار گازرې او تللې، نو د روپو په عوض کې ده ورته دا کانډې ورکړو، هغه دکاندار ورته وويل: چې يا خور روپۍ راکړه او يا دا گازرې واپس کيده، زه په دې کانډې څه شي کوم.

دې واپس راغې، کانډې يې راوړو، استاذ ته يې خبره وکړه، استاذ ورته وويل چې ته لاړ شه او د فلاني منياري واله دکاندار ته ورشه چې هغه درله په دې کانډې څومره شيان درکوي. دې چې هلته ورغې، نو هغه ورته وويل چې زه به ددې کانډې په عوض کې د زرو (۱۰۰۰) روپو شيان درکړم. دې حيران شو، واپس راغې او استاذ ته يې دا خبره وکړه.

استاذ ورته وويل: چې ته اوس لاړ شه، او د فلاني زرگر دکان ته ورشه چې هغه درله په دې کانډې څومره روپۍ درکوي، دې چې هغه ته ورغې نو هغه ورته وويل چې زه به درله ددې کانډې په عوض کې پنځوس زره (۵۰۰۰) روپۍ درکړم. دې نور هم حيران شو.

استاذ ته راغې، او ورته وې ويل چې جناب! زه خو په دې راز پوه نه شوم چې د همدې کانډې په عوض کې د سبزي واله دکاندار دوه (۲) کلو گازرې نه راکولې، د منياري واله راله پرې د زرو روپو شيان راکول، او زرگر راله پرې پنځوس زره (۵۰۰۰) روپۍ راکولې. دا ولې؟

استاذ ورته وويل : چې طالبه ! دا عام کانړې نه دی ، بلکه دا قيمتي کانړې (هیره) دی . د سبزی واله دکاندار نه پيژندو نو ځکه يې پرې درله دوه کلو گازرې هم نه درکولې ، د منياری واله دکاندار څه لږ پيژندو نو ځکه يې پرې د زرو روپو شيان درکول ، او زرگر پوره پيژندلو نو ځکه يې پرې پنځوس زره (۵۰۰۰۰) روپۍ درکولې .

اې طالبه ! دغه شان علم هم دی ، دُنیا دار او انگریزي خوان ته ددې د قدر څه پته ده چې د علم څومره لوي اهميت دی ؟

د طالب په پوهه کې خبره راغله ، او دوباره يې د علم زده کړه شروع کړه .

د خدای شان گوره چې يو څو ورځې پس د وخت بادشاه ته يوه مسئله پيښه شوه : هغه خپلې ښځې ته ويلي وو : چې که ته د سپوږمۍ نه زياته ښائسته نه يې نو ته دې په ماباندې په درې (۳) کالو طلاقه يې .

دا مسئله هېچاته معلومه نه وه ، بادشاه همدې استاذ ته کس را وليږل ، استاذ همدغه شاگرد ته وويل : چې ته ورشه ، او بادشاه ته دا مسئله بيان کړه چې دا ښځه په تاباندې نده طلاقه ، ځکه انسان د سپوږمۍ نه ښکلې دی . الله تعالی فرمايي :

﴿ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝ (۱) ﴾

ترجمه : بيشکه مونږ انسان په ډير ښه صورت پيدا کړې .

دې ورځې ، او د بادشاه د وړاندې يې دا مسئله بيان کړه ، بادشاه خوشحاله شو او ډير لوي انعام يې ورکړو ، سورلي يې ورکړه ، او خلکو ته يې وويل چې دا ډير په عزت سره کور ته ورسوئ شاگرد حيران شو چې بادشاه دومره ډير انعامات راکړه ، او زما يې ډير قدر وکړو .

فايده : بادشاه دده دا دومره عزت ځکه وکړو چې بادشاه ته د علم د قدر پته وه . نو که نن صبا جاهل خلق علم ، علماؤ او طلباؤ ته په ښه سترگه نه گوري ، نو هيڅ پرواه نشته ، ځکه دوی ته د علم قدر څه معلوم دی ؟ قدر زړ زړ گر شناسد ، قدر جوهر جوهر ي

لهذا هر طالب او عالم له دا شکريه پکار ده چې الله جل جلاله په دومره ډيرو مخلوقاتو کې دې دخپل دين د خدمت د پاره وقف کړو . (۲)

(۱) التين آيت ۳ .

(۲) خطبات القبر ج ۳۲ ص ۱۱۵ .

د علم باوجود په احساس کمتری کې مبتلاء کیدل نه دي په کار

حکیم الاسلام قاري محمد طيب رحمه الله فرمايي چې اهل علمو ته دا سوچ نه دي په کار چې که زه علم حاصل کړم نو بيا به خوراک د کوم خای نه خورم، او روپۍ به څنگه پيدا کوم؟ ځکه دا ډیر کمزوري او نامناسبه سوچ دی.

وجه داده چې کله يو کس ته الله ﷻ دا عظیم نعمت (علم) ورکړي او دې بيا هم په هغې باندې خوشحاله نه وي، هر وخت د دُنیا پيدا کولو په فکر کې ډوب وي او زړه يې د دُنیا دمحببت نه ډک وي نو دا کس خود قرآن مجيد د آيت:

﴿أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ﴾ مصداق گرځي. ځکه چې کله دده سره د علم غوندې اشرف شی شته نو دې بيا د ادنیٰ شی (دُنیا) په حاصلولو کې ولې دومره فکر مند دی؟ دې خو بيا ډیر ناقدريه انسان دی، چې د عظیم شی په مقابل کې آرزو او کمزوري شی غواړي. دا خو بيا د يهودو غوندې قصه ده چې الله ﷻ ورته د "مَنْ" او "سَلَوٰی" غوندې بنکلي نعمتونه ورکول، لیکن هغوی سابه (ساگ)، مسوراو پيا ز غوښته. (۱)

لهذا څوک چې الله ﷻ ددې کار د زده کړې يا خورولو پاره منتخب کړي نو ده ته په دې باندې د الله ﷻ ډیره شکريه په کار ده، ځکه علم خود الله ﷻ صفت دی.

علم د الله صفت دي

حکیم الاسلام قاري محمد طيب رحمه الله فرمايي: چې اهل علمو ته الله ﷻ ډیر لوي عزت او مقام ورکړې، ځکه علم خود الله ﷻ صفت دی نو په چا کې چې علم راشي گویا دې الله ﷻ خپل نماینده مقرر کړې چې ته زما دا صفت په دُنیا کې خور کړه. او مال خوبد ليدونکې او زائله کيدونکې شی دی، او دا د معدې صفت دی.

بل دا چې علم انسان د الله ﷻ طرفته بوځي، او مال انسان طغيان او سرکشۍ طرفته بوځي.

نو اوس چاته چې الله ﷻ دا لوي نعمت ورکړې وي او دې بيا هم په دې باندي د الله ﷻ شکر په نۀ اداء کوي او هروخت يې زړه د دُنيا د محبت نه ډک کړې وي نو يقيني چې دا انسان ډير بې قدره، ناشکره او کم عقل دی. (۱)

د علم په برکت زړه ور کيدل

د علم په برکت سره په انسان کې داسې قوت پيدا کيږي چې اگر چې دې ښه کمزورې وي خو بيا هم په ده کې دومره زړه وړتيا راځي چې دې بيا خپله خبره په هر ميدان کې پوره ډاډه طريقې سره کولې شي.

لکه د حضرت سليمان عليه السلام په باره کې راځي چې کله هَذَا هَذَا مارغه غائب و نو حضرت سليمان ﷺ او فرمايل:

﴿لَا عَذِيبَ لَهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَا ذُبْحَنَهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾ (۲)

ترجمه: زه به خامخا ده ته سخته سزا ورکړم، يابه يې ذبح کړم، او يا به ماته (د غير حاضري) څه ښکاره دليل پيش کوي.

نو چې کله هَذَا هَذَا مارغه راغې، دا اگر چې کمزورې مرغه و خو چونکه دده سره د قوم سبا متعلق علم او معلومات و، نو د حضرت سليمان ﷺ په وړاندي يې په ډير زړه وړتيا سره خبره وکړه، او وې ويل:

﴿أَحْظْتُ بِمَا لَمْ تُحِظْ بِهِ﴾ (۳)

ترجمه: ما احاطه کړې په داسې خبره باندي چې تا احاطه نده کړې په هغې باندي (يعنی ماته داسې يوه خبره معلومه ده چې تاته د سره معلومه نده).

(۱) خطبات حکيم الاسلام ج ۱، تحفة المدارس ج ۱ ص ۲۵۶.

(۲) النمل ۲۱.

(۳) النمل ۲۲.

فایده : اوگوره ! هُنْد هُنْد چې د لږو معلوماتو په وجه یې د حضرت سلیمان د وړاندې په کوم انداز کې خبره وکړه ؟ نو که چیرته دده سره د قوم سبا متعلق معلومات نه وي ، نو چیرته هُنْد هُنْد ، او چیرته د حضرت سلیمان علیه السلام د وړاندې داسې زړه وړه خبره کول ؟ (۱)

علم یو قوت دی

علم یو طاقت او یو قوت دی ، چاته چې الله ﷻ دا قوت ورکړې نو هغه بیا الله ﷻ په دنیا کې سرلورې او کامیابه گرځولې .

حضرت سلیمان ﷺ ته چې د بلقیس راتلو پته اولبیده نو خپلو درباریانو ته یې وویل :

﴿ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴾ . (۲)

ترجمه : ای سردارانو ! څوک به له تاسو نه ماته د هغې (ملکې) تخت راوړي ، وړاندې ددې نه چې دوی ماته تابعدار راشي ؟

نو په جناتو کې یو مضبوط جن (عفریت) وویل :

﴿ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ ﴾ . (۳)

ترجمه : زه به تاته د هغې تخت راوړم ، وړاندې ددې نه چې ته د خپل ځای نه پاڅې .
(حضرت سلیمان علیه السلام او فرمايل دا خو ډیر وخت دی)

﴿ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ﴾ . (۴)

ترجمه : وویل هغه کس چې د هغه سره علم د کتاب و ، زه به تاته دا تخت ستا د سترگو درې نه هم وړاندې راوړم .

(اکثر مفسرين لکه قرطبي او ابن جرير وايي : چې داد حضرت سلیمان علیه السلام دوست و ، یاد هغه د تره ځوي و ، اسم اعظم ورته یاد و) .

(۱) فلولا ان العلم اشرف الاشياء والافمن أين . . . هُنْد هُنْد أَنْ يَتَكَلَّمَ فِي مَجْلِسِ سُلَيْمَانَ بِشَيْءٍ مِنْ هَذَا الْكَلَامِ . وَلِذَلِكَ يَدْرِي

الزَّجَلُ السَّاقِطُ إِذَا تَعَلَّمَ الْعِلْمَ صَارَ نَافِلًا الْقَوْلُ عِنْدَ السُّلَاطِينِ وَمَا ذَلِكَ إِلَّا بِبَرَكَاتِ الْعِلْمِ . تفسير كبير ج ۱ ص ۲۰۷ .

(۲) النمل آيت ۳۸ .

(۳) النمل آيت ۳۹ .

(۴) النمل آيت ۴۰ .

نو د علم په برکت سره الله تعالى ده ته دومره لوي قوت ورکړې ؤ چې د سترگو په رڼا کې
بې د بلقيس تخت را اوسول. (۱)

د علم زده کوونکي د پاره د جنت بشارت

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي :

مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ. (۲)

څوک چې د علم په طلب کې په یوه لاره باندې ځي نو الله تعالى به دده د پاره د جنت لاره آسانه
کړي .

په یو بل حدیث کې نبي علیه الصلوة والسلام فرمایي :

مَنْ غَدَا يُرِيدُ الْعِلْمَ يَتَعَلَّمْهُ اللَّهُ فَتَحَ اللَّهُ لَهُ بَابًا إِلَى الْجَنَّةِ. (۳)

څوک چې د علم د زده کړې په اراده باندې اووځي او خالص د الله ﷻ د رضا د پاره علم
حاصلوي نو الله ﷻ به ده ته د جنت دروازه خلاصه کړي .

ابو نعیم په ریاضة المتعلمین کې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم یو حدیث مبارکه رانقل کړې
نبي علیه السلام فرمایي :

مَا مِنْ رَجُلٍ تَعَلَّمَ كَلِمَةً أَوْ كَلِمَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا أَوْ أَرْبَعًا أَوْ خَمْسًا مِمَّا فَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَيَتَعَلَّمُهُنَّ
وَيُعَلِّمُهُنَّ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ.

څوک چې د الله تعالى د فرائضو نه یوه خبره ، یا دوه ، یا درې ، یا څلور ، یا پنځه خبرې زده
کړي ، او بیا یې بل ته هم اوښايي ، نو دا کس به ضرور جنت ته داخلېږي .
راوي د حدیث حضرت ابو هريرة رضی الله عنه فرمایي :

(۱) معارف القرآن .

(۲) اخرجه البخاري في العلم ۱۰ ، والترمذي في القرآن ۱۰ وفي العلم ۱۹ ، ۳۵ ، وابن ماجه في المقدمة ۱۷ ، واحمد ،

۲۵۰ ، ۲۵۲ ، ۴۰۷ ، ابوداود (۳۶۴۱) ، (۳۶۴۲) ، وابن ماجه (۲۲۳) ، وابن حبان (۸۰) ، ورواه الترمذي (۲۶۸۳) ،

مشكوة ص ۳۲ كتاب العلم ، الترغيب ج ۱ ص ۵۹ الترغيب في الرحلة في طلب العلم .

(۳) اخرجه ابوداود في العلم باب ۱ والترمذي في العلم باب ۱۹ وابن ماجه في المقدمة باب ۱۷ وابن حبان في صحيحه ، الترغيب

والترهيب ج ۱ ص ۶۰ كتاب العلم الترغيب في الرحلة في طلب العلم .

فَمَا نَسِيتُ حَدِيثًا بَعْدَ إِذْ سَمِعْتُهُنَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (۱)
ددې نه پس چې ما د نبي کریم صلی الله نه کومه خبره اوریدلې، هغه مې هېڅکله نه ده هیره کړې.

د علم زده کړه د نفلي عباداتو نه بهتره ده

حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما فرمایي:

تَدَارَسُ الْعِلْمِ سَاعَةً مِنَ اللَّيْلِ خَيْرٌ مِنْ إِحْيَاءِهَا. (۲)

د شپې لږ ساعت د علم درس کول د ټولې شپې د عبادت نه بهتر دی.
یعنی د شپې په لږه حصه کې تعلیم او تعلّم د ټولې شپې د عبادت نه ډیر بهتر دی.
حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه فرمایي:

لَأَنْ أَتَعَلَّمَ مَسْأَلَةً أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ قِيَامٍ لَيْلَةٍ. (۳)

زه چې د علم یوه مسئله زده کړم دا ماته د ټولې شپې د عبادت ډیره خوښه ده.
حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه فرمایي:

مَنْ رَأَى أَنَّ الْغُدُوَ إِلَى الْعِلْمِ لَيْسَ بِجِهَادٍ فَقَدْ لَقِصَ فِي رَأْيِهِ وَعَقْلِهِ.

څوک چې دا گمان کوي چې د علم د پاره سفر کول جهاد نه دی نو دده په رایه او عقل کې نقصان دی.

حضرت ابوهريرة رضي الله عنه فرمایي:

لَأَنْ أَجْلِسَ سَاعَةً فَأَقْفَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُحْيِيَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ. (۴)

زه چې د لږ ساعت د پاره کینم او علم زده کړم، نو دا ماته د لیلۃ القدر د ټولې شپې د عبادت نه ډیره خوښه ده.

(۱) رواه ابونعیم واسناد حس والهندي فی الكنز ۲۸۸۵۸، الترغیب والترهیب ج ۱ ص ۵۲ کتاب العلم الترغیب فی العلم وطلبه وعلمه وتعلیمه.

(۲) رواد الدارمی، مشکوٰۃ ص ۳۶ کتاب العلم الفصل الثالث، احیاء العلوم ج ۱ ص ۱۹ کتاب العلم.

(۳) تنبیہ الغافلین ص ۱۹۹ باب فضل طلب العلم، احیاء العلوم ج ۱ ص ۲۱.

(۴) رواه الدارلطنی والبیهقي، الترغیب والترهیب ج ۱ ص ۵۸ کتاب العلم.

امام شافعي رحمه الله وايي : **طَلَبُ الْعِلْمِ أَفْضَلُ مِنَ النَّافِلَةِ** . (۱)

د علم زده کول د نفلي عبادت نه ډیر بهتر دي .

ځکه د نفلي عبادت نفع صرف ده ته رسي او د علم زده کولو او خوړولو نفع ده ته په دې ژوند کې هم رسي او دده دوفات کیدو نه پس هم ده ته رسي ، او چاته چې یې خوندې وي او هغوی پرې عمل کوي نو د هغې اجر هم ده ته رسي .

حدیث کې راځي :

مَنْ عَلَّمَ عِلْمًا فَلَهُ أَجْرٌ مِّنْ عَمَلٍ بِهِ لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الْعَامِلِ . (۲)

چا چې بل چاته علم او خوده ، او په دې علم څوک هم عمل کوي نو دا معلّم به هم د هغه سره په ثواب کې شریک وي او د عمل کوونکي په اجر کې به څه کمې هم نه راځي .
په یو بل حدیث کې دا شان الفاظ ذکر دي :

مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورٍ مِّنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا . (۳)

چا چې د نیکی کار ته بلنه وکړه ، نو چا چې ډده تابعداري وکړه ده ته به د هغوی د ثواب هومره ثواب حاصلیږي ، او د هغوی په ثوابونو کې به څه کمې نه کیږي .

د علم زده کړه او بل ته خوندل بهترینه صدقه ده

نبي عليه السلام فرمايي :

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الزُّمُّ الْمُسْلِمُ عِلْمًا ثُمَّ يُعَلِّمَهُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ . (۴)

(۱) احياء العلوم ج ۱ ص ۲۱ کتاب العلم .

(۲) رواه ابن ماجه في المقدمة ۲۰ ، واحمد ۲۶۹/۵

(۳) هذا الحديث أخرجه ابو داود في السنة باب لزوم السنة ۳۶۰۹ ، ومسلم باب من سن سنة حسنة او سيئة ومن دعا الى هدى او ضلالة ، والترمذي في العلم ۲۶۷۶ ، وابن ماجه في المقدمة باب من سن سنة حسنة او سيئة ۱۹۲ .

ځکه نبي عليه السلام فرمايي : **مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ شَيْئًا حَسَنَةً فَحَسَنَةٌ لِّهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ** . مسلم باب من سن سنة حسنة او سيئة ۶۷۵۶ / ۱۵ ، لساني باب التحريض على الصدقة ۲۵۵۲ ، ابن ماجه باب من سن سنة حسنة او سيئة ۱۹۱ .

(۴) رواه ابن ماجه الحديث ۲۴۳ ، والمنذري في الترغيب ۹۸/۸ والسيوطي في الدر المنثور ۳۳۸/۱ ، والهندي في الكنز

بهترينه صدقه داده چې يو مسلمان بنده علم زده کړي او بيا يې بل ورور مسلمان ته اوښايي.
نبي کریم صلی الله عليه وسلم حضرت علي رضی الله عنه ته وفرمايل :

لَا يَهْدِي اللَّهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرٌ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ . (۱)

که چيرته ستا په وجه الله ﷻ يو کس ته هدايت وکړي ، نو دا ستاد پاره د سرو اوښانو
(خيرات کولو) نه ډير بهتر دی .

علمي مجالس د جنت باغيچي دي

يو پيره رسول الله صلی الله عليه وسلم صحابه کرامو ته وفرمايل :

إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِیَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا .

چې کله تا سو د جنت په باغيچو باندې تيرېږئ نو ښه او خړېږئ (يعنی ښه فائده ورنه واخلي)
صحابه کرامو پوښتنه وکړه :

مَا رِیَاضُ الْجَنَّةِ ؟

ریاض الجنة څه شی دی ؟

نبي عليه السلام ورته وفرمايل :

مَجَالِسُ الْعِلْمِ . (۲)

د علم مجلسونه دي .

د علم خوړولو فائده انسان ته د مرګ نه پس هم رسيږي

نبي کریم ﷺ فرمايي :

إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ : صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ
يَدْعُو لَهُ . (۳)

(۱) اخرجه البخاري (۲۷۸۳) ومسلم (۲۳۰۲)، وابوداود في العلم ۱۰، نزهة الناظرين .
(۲) رواه الترمذي كتاب الدعوات باب ۸۲، الحديث ۳۵۰۹، ۳۵۱۰، واحمد في مسنده ۱۵۰/۳، والبيهقي ۱/۳۲۲ .

(۳) رواه مسلم في الرصة ۱۳ وابوداود في الرصايا ۱۴ والترمذي في الاحكام ۳۶، واحمد ۲/۳۷۲، والنسائي في الرصايا ۸ .

د علم فضيلت او اهميت

کله چې يو انسان مړ شي نو د عمل د ثواب سلسله دده نه منقطع شي، مگر د درې (۳) شيانو د ثواب سلسله بيا هم باقي وي (يعنی دده د مرگ نه وروستو هم دده پسي د هغې ثواب وررسي): اول صدقه جاريه، دويم هغه علم چې د هغې نه نفعه حاصلولې شي، او دريم هغه نیک اولاد چې ده ته دعاگانې کوي.

په يو بل حديث کې څه نور تفصيل هم ذکر دې، نبي کریم ﷺ فرمايي:

إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ، وَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ أَوْ مُصْحَفًا وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ، أَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ، أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ تَلَحُّقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ. (۱)

بیشکه مؤمن ته چې د مرگ نه پس هم د کوم عمل یا د نیکو ثواب رسیږي، په هغې کې اول هغه علم دی چې دې یې زده کړي او بیا یې نورو ته هم اورسوي، دویم: هغه نیک اولاد دی چې ده د خپل ځان نه وروستو پریښې وي (او هغه دده دپاره دعاگانې کوي)، دریم: هغه قرآن مجید دی چې ده د وارثانو دپاره یې پریښې وي (او هغوی په دې کې تلاوت کوي)،

خلورم: هغه جومات (مسجد) دی چې ده په خپل ژوند کې جوړ کړي وي، پنځم: هغه کور دی چې د مسافرو دپاره یې جوړ کړي وي، شپږم: هغه نهږدی چې ده جاري کړي وي (یعنی ده کنستې وي)، اووم: هغه صدقه ده چې ده د تندرستی په حالت کې په خپل ژوند کې د خپل مال نه ویستي وي، نو ددې ټولو شيانو اجرا و ثواب به انسان ته د مرگ نه پس هم رسیږي.

د علم په طلب کولو سره گناه معاف کیدل

نبي کریم ﷺ فرمايي:

مَا مِنْ عَبْدٍ يَطْلُبُ الْعِلْمَ إِلَّا كَانَ كَفَّارَةً مَا تَقَدَّمَ. (۲)

کوم بنده چې علم طلب کوي نو دا دده دپاره د مخکیني گناهونو کفارو گرځي.

(۱) رواه ابن ماجه باسناد حسن المقدمة باب ۲۰ والبيهقي ورواه ابن خزيمة في صحيحه، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۵

الترغيب في العلم وطلبه وتعلمه وتعليمه، مشكوة ص ۳۶ كتاب العلم الفصل الثالث.

(۲) رواه الترمذي في كتاب العلم باب ۶ والطبراني في الكبير، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۳ الترغيب في العلم وطلبه وتعلمه.

حضرت عطاء رحمہ اللہ وايي ۛ

مَجْلِسُ عِلْمٍ يُكْفَرُ سَبْعِينَ مَجْلِسًا مِنْ مَجَالِسِ اللّٰهِ . (١)

د علم يو مجلس د اويو (٧٠) لهوه مجالسو كفاره گرځي ،

د علم زده كړه بهترين عمل دى

يو كس د نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه پوښتنه وكړو ۛ

أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ ؟

په عملونو كې كه م يو عمل ډير افضل دى ؟

نبى كريم ﷺ ورته او فرمايل : الْعِلْمُ . يعنى علم بهترين عمل دى .

هغه كس په دويمه پيره او په دويمه پيره همدغه پوښتنه وكړو ، نبى كريم صلى الله عليه وسلم ورته همدغه جواب وركړو . بيا هغه سړي عرض وكړو ۛ

يَا رَسُولَ اللَّهِ ! عَلَيْكَ السَّلَامُ إِنِّي أَسْأَلُكَ عَنِ الْعَمَلِ .

اى د الله رسوله ! په تاسو دې سلامتيا وي زه خو پوښتنه درنه د عمل كوم (او تاسو راته جواب كې علم يادوى) .

نبى عليه السلام ورته او فرمايل ۛ

هَلْ يَقْبَلُ اللَّهُ الْأَعْمَالَ إِلَّا بِالْعِلْمِ . (٢)

الله ﷻ خو صرف هغه عمل قبلوي چې كوم د علم په رڼا كې شوې وي .

په يو روايت كې داسې الفاظ دي ۛ

إِنَّ الْعِلْمَ يَنْفَعُكَ مَعَهُ قَلِيلُ الْعَمَلِ ، وَإِنَّ الْجَهْلَ لَا يَنْفَعُكَ مَعَهُ كَثِيرُ الْعَمَلِ . (٣)

يشكه علم به تاته نفعه دركوي اكر چې ددې سره لږ عمل وي (يعنى كه لږ عمل هم د علم په رڼا كې او كړې نو دا به تاته نفعه دركوي) ، او جهل به تاته هيڅ نفعه نه دركوي اكر چې ددې سره ډير عمل وي .

(١) احياء العلوم ج ١ ص ٢١ كتاب العلم .

(٢) بستان المارفين لابي اللب لمړلدي ٣٠٢ .

(٣) المستطرف في كل فن مستطرف ص ٢٦ الباب الرابع في العلم والادب وفضل العالم والمعلم .

حضرت عبداللہ بن مبارک رحمہ اللہ د مرگ په حالت کې په بستره پروت ؤ ، او یو کس ورسره ناست ؤ ، هغه دده د پاره علمي مضمونونه لیکل ، چا ورنه پوښتنه وکړه چې په دې حالت کې هم تاسو په دې علمي مشغله کې ځان مصروفه کړې ؟ ده ورته وویل : چې کیدې شي داسې یو فایده منده خبره راته ملا ؤ شي چې د دینه مخکې مانوي اوریدلي .^(۱)

علم د مال نه په اووه (۷) وجوهاتو سره بهتر دی

حضرت علي رضي الله عنه فرمائي :

الْعِلْمُ أَفْضَلُ مِنَ الْمَالِ بِسَبْعَةِ أَوْجُهٍ :

أَوَّلُهَا : الْعِلْمُ مِيرَاثُ الْأَنْبِيَاءِ ، وَالْمَالُ مِيرَاثُ الْفَرَاغَةِ .

الثَّانِي : الْعِلْمُ لَا يَنْقُصُ بِالنَّفَقَةِ ، وَالْمَالُ يَنْقُصُ .

وَالثَّالِثُ : يَخْتِاجُ الْمَالُ إِلَى الْحَافِظِ ، وَالْعِلْمُ يَحْفَظُ صَاحِبَهُ .

وَالرَّابِعُ : إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ يَبْقَى مَالُهُ ، وَالْعِلْمُ يَدْخُلُ مَعَ صَاحِبِهِ قَبْرَهُ .

وَالْخَامِسُ : الْمَالُ يَحْصِلُ لِلْمُؤْمِنِ وَالْكَافِرِ ، وَالْعِلْمُ لَا يَحْصِلُ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ .

وَالسَّادِسُ : جَمِيعُ النَّاسِ يَخْتِاجُونَ إِلَى صَاحِبِ الْعِلْمِ فِي أَمْرِ دِينِهِمْ وَلَا يَخْتِاجُونَ إِلَى

صَاحِبِ الْمَالِ .

وَالسَّابِعُ : يَقْوَى الرَّجُلُ عَلَى الْمُرُورِ عَلَى الصِّرَاطِ ، وَالْمَالُ يَمْنَعُهُ .^(۲)

علم د مال نه په اووه (۷) وجوه سره افضل دی :

اول : علم د انبيا و ميراث دی ، او مال د فرعونيانو ميراث دی .

دويم : علم خرچ کولو سره نه کميږي ، او مال خرچ کولو سره کميږي .

(۱) نزهة الناظرين في الاخبار والآثار المروية عن الانبياء والصالحين ص ۹۲ ، تنبيه الغالطين ص ۲۰۰ باب فضل

طلب العلم .

(۲) تفسير كبير ج ۱ ص ۲۰۳ آيت ۳۱ .

دریم : مال یو حفاظت کوونکي ته محتاج وي (چې ددې حفاظت وکړي) ، او علم دخپل صاحب (اهل علم) حفاظت په خپله کوي .
 څلورم : چې کله انسان مړ شي نو دده مال دده نه پاتې شي ، او علم دخپل صاحب (عالم) سره قبر ته هم داخلېږي (او په قبر کې هم دده حفاظت کوي) .
 پنځم : مال مؤمن او کافر دواړو ته حاصلېږي ، او علم صرف مؤمن ته حاصلېږي .
 شپږم : ټول خلق عالم ته د دين په معامله کې محتاج دي ، او اهل علم مالدارانو ته محتاج نه دي .

اووم : د علم په وجه انسان په پل صراط باندې په آسانه تیرېږي ، او مال یې منعه کوي (ځکه دده سره به حساب کتاب کولې شي) .
 امام شافعي رحمه الله فرمايي :

لَيْسَ بَعْدَ الْفَرَايضِ أَفْضَلُ مِنْ طَلَبِ الْعِلْمِ . (۱)

د فرائضو نه روستو د علم نه بهرین شی بل نشته .

علم الله ﷻ خپلو خاصو بندگانو ته ورکوي

قدرمنو ! په دنیا کې یو څو شيان ډیر مشهور دي : ډاکټري ، انجینري ، او علم . خو په دې کې ډاکټري او انجینري په حیواناتو کې هم شته . (۲) ځکه بعضې مرغۍ په أونوکې داسې ناشنا ، محفوظې او مضبوطې جالې جوړوي چې یو ماهر او هوښیار انسان یې په مشینۍ سره هم نشي جوړولې .

دغه رنگې په اطرافو کې یو بوټې دی چې سُنبل ورته وایي او ددې جرړې ته چوب چيني وایي ، دا د زخم د پاره ډیر فائده مند دی ، کله چې ځنگلي مرغۍ زخمي شي (په خپه اولږي) نو دا مرغۍ دغه بوټې راوباسي او خپلې جالې ته یې راوړي ، دهغې سره خپل زخم لږوي ، چې په دې سره دهغې زخم بند کېږي .

(۱) نزله الناطرين فی الاخبار والاخبار والآثار المروية عن الانبياء والصالحين ص ۱۲ .

(۲) وشرّف العلم لا يخفى على أحد . إذ هو مقتضى بالإنسانية . لأن جميع الخصال يسوى العلم يشترك فيها الإنسان . سائر الحيوانات : كالشجاعة ، والجرأة ، والقوة ، والجود ، والشفقة وغيرها يسوى العلم . وبه أظهر الله تعالى فضل آدم عليه السلام على الملائكة وأمرهم بالسجود له . تعليم المتعلم فصل في ماهية العلم والفقه وفضله .

د علم فضيلت او اهميت

په حيوۍ الحيوان کې ليکلي دي چې د ابابيل مرغۍ (په عربۍ کې ورته خطاف وايي، په جوماتونو کې اکثره ځانله د خټو نه جاله جوړوي، ددې مرغۍ) بچو ته چې کله د یرقان بيماري اولېږي نو دا مرغۍ يو قسم کانې دې هغه راوړي او په خپله جاله کې يې کيږي، چې په دې سره دغه بيماري ختمه شي (ډير خلق دغه جالې لټوي او ددې نه دغه کانې را اوباسي). معلومه دا شوه چې انجينري او ډاکټري په حيواناتو کې هم شته.

البته صرف علم داسې يو شی دی چې داد الله ﷻ صفت دی، دا په حيواناتو کې نشته، بلکه په انسانانو کې هم هر چاته الله ﷻ دانه ورکوي، صرف هغه بندگانو ته يې ورکوي څوک چې الله ﷻ ته خوښ وي.

د علم د حصول جذبه فطري ده

د علم د حصول جذبه په هر انسان کې فطرتاً موجوده ده، مثلاً په يو ځای کې څه خلق را جمع وي، نو اوس چې هر څوک راځي نو دا پوښتنه ضرور کوي چې دلته څه شوي؟ نو دا پوښتنه کول دا هم د علم د حصول يوه جذبه ده. بلکه که يو سړي په څه کار کې مشغوله وي، نو ډير کړت يو ماشوم راشي او هغه هم دا معلومول غواړي چې دې دا څه کوي؟ نو دا هم د علم د حصول يوه جذبه ده.

ددينه علاوه د علم نور ډير فضيلتونه هم په قرآن کریم او احاديثو کې راغلې دي. لهذا عقلمند کس هغه دی چې هغه د علم په زينت سره ځان مزین کړي، او خپل زړه د علم په رڼا سره منور کړي، او د علم د حصول د پاره همت او کوشش وکړي. ځکه د استقامت، همت او کوشش په وجه انسان خپل منزل مقصود ته رسيدې شي او مشکلي مرحلې په آسانه پاس کولې شي.

د علم د حصول د پاره کوشش په کار دی

الله تعالی فرمايي:

﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا﴾ (۱)

ترجمه: کوم خلق چې زمونږ په لاره کې کوشش کوي نو مونږ به په هغوی د هدايت دروازي خلاصې کړو. (۱)

﴿إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ﴾ (۲)

ترجمه: که چيرته تاسو د الله (د دين) مدد وکړئ نو الله به ستاسو مدد وکړي. (۳)

د عربي مقوله ده: مَنْ طَلَبَ شَيْئًا وَجَدَ وَجَدَ، وَمَنْ قَرَعَ الْبَابَ وَلَجَ وَلَجَ. (۴)

څوک چې څه شی طلب کړي او کوشش (جدو جهد) وکړي نو دې به داسې بيا مومي، او څوک چې دروازه اوټکوي او په دې کې اقدام وکړي (يعني وروړاندې شي) نو دې به په دې (کور) کې داخل شي.

زمونږ علماو او اسلا فو د دين د زده کړې د پاره دومره تکليفونه او مشقتونه برداشت کړي چې دنيا د هغې مثال پيش کولو نه عاجزه ده.

امام ابويوسف رحمه الله فرمايي:

أَلْعِلْمُ عَزٌّ لَا ذِلٌّ فِيهِ، يَخْصِلُ بِذِلٍّ لَا عِزَّ فِيهِ.

په علم کې داسې عزت دی چې ذلت په کې نشته، خو حاصلېږي په ذلت سره چې عزت پکې نشته. (يعنی تواضع او عاجزي به په ځان کې پيدا کوي، او تکليفونه برداشت کوي).

حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه فرمايي:

ذَلِكَ كَالْبَيْتِ فَعَزُزْتُ مَطْلُوبًا. (۵)

ما د طلب په وخت کې ذلت اختيار کړو نو ماته د مطلوب په حاصليدو عزت حاصل شو.

(۱) حضرت فضيل بن عياض رحمه الله د دې آيت معنی داسې بيانوي: وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِي طَلَبِ الْعِلْمِ لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَ الْعَمَلِ بِهِ. کوم خلق چې د علم په طلب کې کوشش کوي نو مونږ به دوی ته په دې باندې د عمل کولو لارو طرفته راهنمايي وکړو. تفسير مظهري سورة عنکبوت آيت ۶۹، ومعارف القرآن.

(۲) سورة محمد آيت ۷.

(۳) دعوات حق ج ۱ ص ۶۱۱.

(۴) تعليم المتعلم ص ۲۹.

(۵) احباء العلوم ج ۱ ص ۲۱ کتاب العلم.

حضرت اصمعي رحمه الله وايي: چې څوک د علم حاصلولو ذلت نه برداشت کوي هغه به ټول عمر د جهالت او ناپوهۍ ذلت برداشت کوي. (۱)

د علم د حصول د پاره تکليفونه برداشت کول

د علم حصول چونهکه يو عظيم مقصد دی او په دې مقصد کې د کاميابۍ او ددې د حصول دپاره د ډيرو قربانيو او کوششونو ضرورت دی.

د دنيا د خلقو په زړونو کې صدارت او وزارت يو لوي مقام لري، ددې د حصول دپاره شب و روز څومره کوششونه کوي، تکليفونه برداشت کوي، تردې چې جيلونو (محبسونو) ته هم په کې لار شي، خو بيا هم په سلو کې نهه نوي فيصده خلق دې مقصد ته اونه رسي، اکثر په کې پانسي (اِغْدَام) شي. حالانکه که حقيقت ته سوچ وکړې شي نو د الله ﷻ په نزد د دنيا وَمَا فِيهَا هيڅ حيثيت نشته، خو بيا هم دا خلق ددې دپاره څومره کوششونه کوي.

او بل طرفته د علم خود الله ﷻ په نزد ډير لوي مقام دی: علماء د انبياؤ وارثان دي، او کوم خلق چې علم زده کوي اگر چې په شلیدلو او کمزورو جامو (کپړو) کې وي خو بيا هم د الله ﷻ په نزد ډير قدر او عزت خاوندان دي.

تردې پورې حديث کې راځي که چيرته دوی په الله ﷻ باندې د يو کار متعلق قسم وکړي چې دا کار به کيږي نو الله ﷻ به هغه کار کوي ددې دپاره چې دې په دې قسم کې دروغجن ثابت نه شي.

نبي عليه السلام فرمايي:

رَبِّ أَشَعَّتْ أَغْبَرَ مَذْفُوعٍ بِالْأَبْوَابِ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَا بَرَّةَ (۲)

ډير کړت خورو ورو ويښتانو واله، گرد آلود کس چې د دروازو نه شړلې شي (يعنی داسې پراگنده حال او په خاورو ککړ کس چې په ظاهره ډير غريب او کمزورې معلومېږي خو د الله ﷻ په نزد به دده دومره لوي مقام وي) که چيرته دې په الله ﷻ باندې قسم اوکړي (چې دا کار به

(۱) اساتذه کرام کې آداب وخلق ص ۵۵. نوټ: همدغه خان لول د امام شافعي رحمه الله له هم لعل دي. کشکول ص ۱۷۴

(۲) رواه مسلم کتاب البر حديث ۱۳۸، والجنة حديث ۴۸. والبغاري ۱۰/۷. الترغيب والترهيب ج ۴ الترغيب في الفقر

وللذات اليد وما جاء في فضل الفقراء والمساكين.....

کیري) نو الله ﷻ به د هغه قسم ضرور پوره کوي، (ددې د پاره چې دې په دې قسم کې حاش نه شي).

نو چې کله علم یو عظیم مقصد دی نو په کار ده چې انسان ددې د حصول د پاره هم ډیر محنت او خواري وکړي، او په دې لاره کې که ده ته څه مشکلات رامنځ ته شي نو په کار داده چې دې د استقامت او همت نه کار واخلي او دا مشکلات په خوشحالی برداشت کړي.

علماء د علم د زده کړې په وخت داسې تکلیفونه او مشقونه برداشت کړي چې نن صبا د هغې تصور هم نشي کیدې، د نمونې د پاره درته د یو څو علماء کرامو واقعات ذکر کوم:

د امام بخاري رحمه الله تکلیفونه پر داشت کول

۱. خطیب بغدادی رحمه الله په تاریخ بغداد کې لیکلي چې عمر بن حفص اشقروایي چې: یو وخت امام بخاري رحمه الله په بصره کې د احادیثو لیکلو په وخت کې څو ورځې مسلسل په سبق کې غیر حاضر شو، مونږ د هغه د معلوماتو د پاره ورغلو، چې او مو کتلو نو هغه په یوه کوټه کې بریښناست و، معلومات مو چې وکړو نو پته ولریده چې کله دې د کورنه راتلو نو اوچه ډوډی (روتی) یې د ځان سره راوړې وه، په هره ورځ به یې ورته یوه یوه ډوډی خوړه، او په دې یې گزاره کوله، چې کله ډوډی ختمې شوې، نو بیا ورسره نوره څه خرچه نوه، نو خپلې جامې (کپړې) یې مجبوراً خرچې کړې، او په هغې به یې ځان له خوراک اخیستو، کله چې هغه جامې هم ختمې شوې، او صرف د خپل وجود جامه یې پاتې شوه نو د ډیرې ولږې نه یې هغه هم خرچه کړه، نو بیا ورسره د اغوستلو کپړې نه وې نو ځکه په سبق کې غیر حاضر و.

عمر بن حفص رحمه الله وایي: چې بیا مونږ ملگرو څه روپی راغونډې کړې او دده د پاره مو پرې جامې واخیستې، د هغې نه پس به دې بیا سبق ته راتلو، او احادیث به یې لیکل. ^(۱)

۲. د امام بخاري رحمه الله په باره کې دا هم نقل دي چې تر شلو (۲۰) کالو پورې یې دا معمول و چې په شواروز کې به یې صرف اووه (۷) دانې بادام خواره، او صرف په همدې به یې گزاره کوله. او نوره ټوله توجه به یې د علم د زده کړې طرفته وه، نو الله رب العزت بیا دومره لوی مقام ورکړ چې دده کتاب "صحیح البخاري" اصْحُ الْکُتُبِ بَعْدَ کِتَابِ اللَّهِ او گرځیده.

د امام شافعي رحمه الله د دين د پاره مشقت پر داشت كول

امام محمد رحمه الله په يوه علاقه کې درس کولو، نو د يو بل کلي واله خلق ورپسې راغلل، او ورته وې ويل چې: ته مونږ ته هم د درس د پاره راجه، ده ورته وويل چې هغه خای ډير لري دی، او د ماسره دومره وخت نشته چې زه پياده هلته درځم او بيا واپس راځم، هغوی ورته وويل چې مونږ به درته د يو سورلي انتظام وکړو، تاسو په دې سورلي ځي او راځي، نو وخت به مو ډيره بنديږي. ده ورته وويل چې: ډيره ښه ده. نو دې به په دې سورلي باندې هلته هم د درس د پاره تللو. په دې ورځو کې امام شافعي رحمه الله هم دده خدمت کې حاضر شو او عرض يې وکړو چې جناب! که تاسو ماته فلاني کتاب ووايي نو ډيره به ښه وي، ده ورته وويل چې زه خودلته هم درس کوم، بيا هلته هم ځم، نو د ماسره خونور وخت نشته، تاته زه دا کتاب په کوم وخت کې ووايم؟

امام شافعي رحمه الله ورته وويل چې: کله تاسو په سورلي باندې سوريئ، او هغه کلي ته د درس د پاره ځي، نو تاسو د سورلي د پاسه سبق وايئ، زه به درسره لاندې پياده منډه وځم، او ستاسو سبق به آورم، او يادوم به يې. ^(۱)

سبحان الله د دنيا په تاريخ کې هيڅوک هم د علم د طلب باره کې دومره اعلى مثال نه شي پيش کولی بلکه دا خو صرف د اسلام حسن دې.

د شاه عبدالقادر رائي پوري رحمه الله واقعه:

شاه عبدالقادر رائي پوري رحمه الله وايي چې کله زه دارالعلوم ته د داخلي د پاره لارم، نو داخلي بندې شوې وې، ناظم تعليمات انکار وکړو، او وی ويل چې مونږ تاته داخله نه شو درکولی، ما ورته پوښتنه وکړه چې آخر ولې داخله نه را کوئ؟ هغه راته وويل چې د مونږ سره دلته په مدرسه کې د مطبخ او خوراک انتظام نشته، بلکه ددې خواؤ شاؤ کورونو واله چاډيو، چاډ دوه طالبانو د خوراک ذمه واري اخيستي ده، نو چې څومره خوراک دلته راځي په همغومره مقدار کې طالبان مونږ داخل کړي دي. بل داسې څه کور نه دې پاتې چې هغه ستاسو د خوراک ذمه واري واخلي. لهدا د مونږ سره ستا د پاره د داخلي څه گنجائش نشته.

(۱) خطبات فقير ج ۱۱ ص ۱۹۲، اهل دل ج ۱ ص ۲۵۷.

شاه عبدالقادر رای پوري رحمه الله وايي چې ما ورته وويل : که چيرته د خوراک انتظام زه د خپل ځان د پاره پخپله وکړم ، نو آيا بيا به راته تاسو په درس کې د ناستې اجازت راکړئ ؟ هغوی وويل چې بيا خو صحيح ده . نو داخله يې راله راکړه .

دې وايي چې زه به ټوله ورځ د طالبانو سره ناست ووم ، او سبق به مو وويل ، او د شپې ناوخته پورې به مو تکرار او مطالعه کوله ، خو چې کله به طالبان ټول اوده شو نو ما به داستاذه اجازت واخيسته او د مدرسې نه بهر به و وتم ، په دې کلي کې د سبزي يا فروټو دوه دکانونه وو ، دا به هم بند شوي وو ، نو زه به هلته لاړم ، او د دکانونو منځ ته به چې کوم د اُمونو ، خربوزو يا کيلو پوستکي پراته وو هغه به مې راواخيسته ، رابه مې وړه ، په اوبو به مې اووینجل ، او بيا به مې خوړل .

نو په شواروز کې به زما ټول خوراک صرف همدا و ، ټول کال مې په دې پوستکو خوړلو تير کړې ، خو ليکن خپل سبق مې نه دې قضاء کړې .^(۱) دا هغه طلباء وو چې د دوی سينې د علم په رڼا سره منورې وې ، او د دوی په زړه کې د علم زده کړه د هر شي نه بهتره او قيمتي وه .

د تقرير خلاصه

د غونډه تقرير خلاصه دا رااووته چې علم يوه رڼاده او داسې يو عظيم صفت دی چې ددې په وجه انسان ته د الله ﷻ معرفت نصيبه کيږي ، د حلالو او حرامو ، جائز او ناجائز تمميز پيدا کيږي ، انسان ته د دواړو جهانونو کاميابي ، خوشحالي او ترقي نصيبه کيږي او آخرن طرف ته يې توجه پيدا کيږي .

الله تبارک و تعالی دې مونږ ټولو ته اول د علم حاصلولو توفيق راکړي ، او بيا دې راته پدې علم باندې د عمل کولو او په دې دين باندې د استقامت توفيق راکړي .

اَمِيْن يَارَبَّ الْعَالَمِيْنَ .

وَآخِرُ دَعْوَانَا اِنَّ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ

وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى خَلِيْفِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَّآلِهِ وَاَصْحَابِهِ اَجْمَعِيْنَ

(۱) خطبات لغير ج ۱۱ ص ۱۹۰، اهل دل کے ترہادینے والے واقعات ج ۱ ص ۲۶۲ .

فقهي مسائل

اوله مسئله : د فرض عین علم تعین

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي :

كَلِّبِ الْعِلْمَ قَرِيبَةً عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ . (۱)

د علم طلب کول (یعنی د هغې د حاصلولو کوشش کول) په هر مسلمان باندې فرض دي .

په یو روایت کې ورسره د "مُسْلِمَةٍ" لفظ هم شته . (۲)

د رسول الله ﷺ ددې فرمان مطابق په هر مسلمان (نارینه او زنانه) باندې دومره علم فرض

عین دی چې دې پرې د دین د بنیادي ضرورتونو نه خبردار شي ، لکه :

۱. د اهل سنت والجماعت بنیادي عقاید پیژندل فرض عین دي .

۲. د طهارت ، لمونځ او روژې علم فرض عین دی . او په مالدار باندې د زکوة او حج علم هم

فرض عین دی .

۳. په کومه معامله کې چې انسان د داخلیدو اراده لري (لکه : تجارت ، زراعت ، تزوج

وغیره) ددې علم هم په ده باندې فرض عین دی . (ددې د پاره چې دې د حرامو او شبهاتو نه ځان

محفوظ کړي) .

۴. د آفاتِ نفساني (لکه ریا ، جسد ، عجب او تکبر وغیره) پیژندگلي ، او ددې نه د بچ

کیدلو طریقې معلومولو علم هم فرض عین دی (ځکه د ریا په وجه خو انسان د عبادت د

ثواب نه محرومه کیږي ، او حسد خو د انسان نیک اعمال داسې سوزوي لکه اور چې خشاک

سوزوي) ،

همدارنگې د اخلاص علم هم ضروري دی ، ځکه د عمل صحت په اخلاص باندې موقوف دی

(۱) رواه ابن ماجه ، مشکوة کتاب العلم ص ۳۴ ، ابن ماجه ص ۲۰ باب فضل العلماء والحث علی طلب العلم ، وروی البيهقي في

معجم الايمان الى قوله : مُسْلِمٍ . وقال هذا حديث مضمّن مشهور (على السنة الناس) واستاده ضعیف وان كان معناه صحيحاً . مرقات

شرح مشکوة ص ۲۸۴ .

(۲) مرآة شرح مشکوة .

خلاصه دا چې ددې مذکوره شيانو علم په قدر د ضرورت په هر مسلمان نارينه او زنانه باندې

فرض عين دی. البته په دې کې تَبَخُّرُ (يعني پوره مهارت حاصلول) مستحب دي. (۱)

دويمه مسئله: که والدین بچې د علم نه منع کوي د شغې حکم

ضروري علم په هر مسلمان نارينه او زنانه باندې فرض عين دی (لکه حديث کې راځي:

(۱) قال ابن عابدين: وَاَعْلَمُ أَنْ تَعْلَمَ الْعِلْمُ... أَيِ الْعِلْمِ الْمَوْصِلِ إِلَى الْآخِرَةِ أَوِ الْأَعْمِ مِنْهُ قَالَ الْعَلَامِيُّ فِي فَصْلِهِ مِنْ فَرَائِضِ الْإِسْلَامِ تَعْلَمُ مَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ الْعَبْدُ فِي إِقَامَةِ دِينِهِ وَإِخْلَاصِ عَمَلِهِ لِلَّهِ تَعَالَى وَمُعَاشَرَةِ عِبَادِهِ، وَفَرَضَ عَلَى كُلِّ مَكْنَزٍ وَمُكْتَفٍ بَعْدَ تَعْلُمِهِ عِلْمَ الدِّينِ وَالْهَدَايَةِ تَعْلَمَ عِلْمَ الْوُضُوءِ وَالْفُكُلِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ وَعِلْمَ الزَّكَاةِ لِنَ لِه نَصَابٍ. وَالْحَجَّ لِنَ وَحَبَّ عَلَيْهِ، وَالْبَيُوعَ عَلَى التَّجَارِ لِيَحْتَرِزُوا عَنِ الشُّبُهَاتِ وَالْمَكْرُوهَاتِ فِي سَائِرِ الْمَعَامَلَاتِ، وَكَذَا أَهْلَ الْحِرْنِ وَكُلَّ مَنْ اشْتَغَلَ بِشَيْءٍ يَفْرَضُ عَلَيْهِ عِلْمُهُ وَحُكْمُهُ لِيَسْتَنَعَ عَنِ الْحَرَامِ فِيهِ. وَفِي تَبْيِينِ الْمَحَارِمِ لَا شَكَّ فِي فَرَضِيَّةِ عِلْمِ الْفَرَائِضِ الْخَمْسِ وَعِلْمِ الْإِخْلَاصِ لِأَنَّ صِحَّةَ الْعَمَلِ مَوْقُوفَةٌ عَلَيْهِ، وَعِلْمُ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ، وَعِلْمُ الزِّيَادَةِ لِأَنَّ الْعَابِدَ مُحْرَمٌ مِنْ ثَوَابِ عَمَلِهِ بِالزِّيَادَةِ، وَعِلْمُ الْحَسَدِ وَالْعَجَبِ إِذْ هُمَا يَأْكُلَانِ الْعَمَلَ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ..... قَوْلُهُ وَهُوَ التَّبَخُّرُ فِي الْمَفْقَهَةِ (مَنْدُوبٌ) أَيِ التَّوَسُّعِ فِيهِ، وَالْإِطْلَاقُ عَلَى غَوَامِضِهِ، وَكَذَا غَيْرُهُ مِنَ الْعُلُومِ الشَّرْعِيَّةِ وَآلَاتِهَا. (رد المحتار على الدر المختار ج ١ ص ٣١، ٣٢ مقدمه، فتاوى فريديه ج ١ ص ٢٠٦ كتاب العلم.

إِعلم أَنْ تَعْلَمَ الْعِلْمُ يَكُونُ فَرْضٌ عَيْنٍ وَهُوَ بِقَدَرِ مَا يَحْتَاجُ لِدِينِهِ، وَفَرْضٌ كِفَايَةٍ وَهُوَ مَا زَادَ عَلَيْهِ وَمَنْدُوبًا وَالتَّبَخُّرُ فِي الْفَقْهِ وَعِلْمُ الْقَلْبِ (درمختار على هامش الشامي لسمايه ص ٢٩، ٣٠ في المقدمة، فتاوى محموديه ج ٦ ص ٣٧ باب اول: علم كايان).

په فتح الباري شرح صحيح البخاري کې ذکر دي:

وَالْمُرَادُ بِالْعِلْمِ الْعِلْمُ الشَّرْعِيُّ الَّذِي يَفِيدُ مَعْرِفَةً مَا يَجِبُ عَلَى الْمَكْتَفِ مِنْ أَمْرِ دِينِهِ فِي عِبَادَاتِهِ وَمَعَامَلَاتِهِ، وَالْعِلْمُ بِاللَّهِ وَصِفَاتِهِ وَمَا يَجِبُ لَهُ مِنَ الْقِيَامِ بِأَمْرِهِ وَتَنْزِيهِهِ عَنِ النَّقَائِصِ وَمَدَارِ ذَلِكَ عَلَى التَّفْسِيرِ وَالْحَدِيثِ وَالْفَقْهِ. (فتح الباري ج ١ ص ١٩٢ كتاب العلم، مقدمه شامي زكريا ١ / ١٢٦ قَبِيلُ مُطْلَبٌ فِي فَرْضِ الْكِفَايَةِ وَفَرْضِ الْعَيْنِ، فَتَاوَى مَحْمُودِيَّةِ ج ٦ ص ٣٣ باب اول: علم كايان).

د فرض كفاية علم تعين: لال ابن عابدين لال في تبين المعارم وأما فرض الكفاية من العلم فهو كل علم لا يستغني عنه قوام أمور الدنيا كالقلب والحساب والنحو واللغة والكلام..... والمعاني والبديع والبيان..... وكل هذه آلة لعلم التفسير والحديث. (رد المحتار على الدر المختار ج ١ ص ٣٢ مقدمه).

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ. (۱) د علم طلب كول په هر مسلمان باندې فرض دي (لهذا كه والدین خپل پېچې د فرض عین حاصلولو نه منع كوي نو ددوی اطاعت ضروري نه دی) (كه نبي عليه السلام فرمائي: لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ. (۲) د الله ﷻ په نافرمانۍ كې د مخلوق اطاعت صحيح نه دی).

البته تَبَخُّرِ علمي په ټولو علومو كې فرض كفايي دی. نو كه والدین سرې منع كوي نو بیا ده ته د والدینو خبره منل ضروري ده. (۳)

درېیمه مسئله : د دين تبليغ فرض كفايه دي

خلقتو ته د آوامرو حكم كول او د نواهيو نه منع كول فرض كفايه دي چې د بعضو په كولو سره د نورو غاړه خلاصېږي. په هر كس باندې د فرض عین كيدلو رايه خطا ده. البته د رزايلو او گناهونو نه ځان ساتل په هر كس باندې فرض عین دي. (۴)

څلورمه مسئله : د نياوي فنون علم نه دي

په قرآن كريم او احاديثو مباركه و كې چې د كوم علم فضيلت بيان شوې ده هغې نه د شريعت

(۱) رواه ابن ماجه، مشكوة كتاب العلم ص ۳۴، ابن ماجه ص ۲۰ باب فضل العلماء والحث على طلب العلم، وروى البيهقي في شعب الايمان الى قوله: مُسْلِمٌ. وقال: هذا حديث متنه مشهور (على السنة الناس) واسناده ضعيف وان كان معناه صحيحا. مرقات شرح مشكوة ص ۲۸۴.

(۲) رواه في شرح السنة، مشكوة ۲/۳۲۱ كتاب الامارة الفصل الثاني.

(۳) فتاوى محموديه ج ۶ ص ۳۶ باب اول: علم كايان.

(۴) لما قال حجة الاسلام ابوبكر احمد بن علي الرازي الجصاص رحمه الله: قال ابوبكر قد حَوَّثَ هذه الآية معنيين: احدهما محبوب الامر بالمعروف والنهي عن المنكر والاخر أنه فرض على الكفاية. ليس بفرض على كل أحد في نفسه اذا قال به غيره لقوله تعالى (ولكن منكم امة) وحقيقته تقتضي البعض دون البعض فدل على أنه فرض على الكفاية اذا قام به بعضهم سقط عن الباقيين. (احكام القرآن ج ۲ ص ۳۱۵ باب فرض الامر بالمعروف

وقال العلامة شهاب الدين آلوسي رحمه الله: منشاء الخلاف في ذلك ان العلماء اختلفوا أن الامر بالمعروف والنهي عن المنكر من فروع الكفاية: (روح المعاني ج ۲ ص ۲۱ سورة آل عمران ومثله في الاكليل في استنباط التنزيل ص ۵۶ سورة آل عمران). فتاوى حفايه ج ۲ ص ۳۳۸.

علم مراد دی، هغه علم مراد دی چې په هغې سره انسان ته د الله ﷻ معرفت حاصلیږي او د الله ﷻ د راضي کولو طریقې پرې معلومیږي، په فتح الباري شرح صحیح البخاري کې ذکر دي **وَالْمُرَادُ بِالْعِلْمِ: أَلْعِلْمُ الشَّرْعِيِّ الَّذِي يُفِيدُ مَعْرِفَةَ مَا يَجِبُ عَلَى الْمُكَلَّفِ مِنْ أَمْرِ دِينِهِ فِي عِبَادَاتِهِ وَمُعَامَلَاتِهِ، وَالْعِلْمُ بِاللَّهِ وَصِفَاتِهِ وَمَا يَجِبُ لَهُ مِنَ الْقِيَامِ بِأَمْرِهِ وَتَنْزِيهِهِ عَنِ النَّقَائِصِ، وَمَذَارُ ذَلِكَ عَلَى التَّفْسِيرِ وَالْحَدِيثِ وَالْفِقْهِ. (۱)**

البته که چا معتمد عالم په انگریزي کې د قرآن کریم یا احادیثو ترجمه وکړه او یو کس هغه لولي نو بیا په دې کې ثواب شته. (۲)

نو نن سبا چې په سکولونو او کالجونو کې کوم فنون خودلې شي نو دا دغه فرضي علم نه دی، بلکه دا د فنونو په مرتبه کې دي، اوس په دې فنونو کې چې کوم د مسلمانانو د فائده په پاره وي او په خلاف شرعه امورو مشتمل نه وي نو دا صرف د جواز په مرتبه کې دي. البته که په خلاف شرعه امورو مشتمل وو نو بیا د هغې حصول نا جائز دی. (۳)

نوبت: د دنیاوي علوم فنون زده کول څه منعه نه دي بلکه دا هم د ژوند ضرورت دی، ددې زده کول هم د ضرورت په درجه کې جائز دي. بلکه امام غزالي رحمه الله په احیاء العلوم کې ذکر کړي دي چې د کومو دنیاوي علومو او فنونو د نه زده کولو په وجه چې اجتماعي خرابي لازمیږي او د مسلمانانو د کمزورتیا سبب گرځي نو دا زده کول هم فرض کفایي دي لکه علم طب، حساب، زمینداري، سیاست او د کپړو جوړول وغیره. (۴)

البته دا د ژوند مقصد گرځول نه دي په کار، ځکه مقصود دې علم خو صرف د شریعت علم دی چې په دې سره انسان ته د دواړو جهانو کامیابي نصیبه کیږي.

(۱) فتح الباري ج ۱ ص ۱۹۲ کتاب العلم، مقدمه شامي زکریا ۱/ ۱۲۶ قبل مطلب في فرض الكفاية وفرض العین، فتاوی محمودیه ج ۶ ص ۳۴ باب اول: علم کا بیان.

(۲) خطبات حکیم الامت ج ۲ ص ۱۹۴ موضوع تعمیم العلم.

(۳) کشف الباري ج ۳ ص ۴۴ کتاب العلم باب فضل العلم.

(۴) احیاء العلوم ص ۱۶ بحواله اسلام کی نشأه لایه قرآن کی نظر میں، لادای ممبر و معراب ج ۳ ص ۱۴۰.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د علم د اهميت متعلق نور معتمد واقعات

نوټ : د علم د اهميت متعلق مې نور بهترين ، د عبرت نه ډک او معتمد واقعات رانقل کړي ، چې هره واقعه د سرو زرو په اوبو د ليکلو لائقه ده . اميد دی چې مقررین حضرات ددې واقعاتو نه هم استفاده وکړي ، او ددې په بيانولو سره په خلقو کې علمي جذبه راپورته کړي او د خلقو په زړونو کې د علم اهميت او قدر پيدا کړي .

دا ټول واقعات مې د درې (۳) غټو عنوانونو په ضمن کې ذکر کړي دي ، هغه عنوانات دادي :

۱ . د علم د حصول شوق . ۲ . د علم د زده کړې د پاره سفرونه کول .

۳ . د علم په زده کړه کې خواري او محنت کول .

اوس راځو د واقعاتو تفصيل ته .

د علم د حصول شوق

د امام ابو يوسف رحمه الله د علم سره شوق

د امام ابو يوسف رحمه الله په باره کې راځي چې کله ده د امام ابو حنيفه رحمه الله نه د فقهې زده کړه کوله نو په دې زمانه کې دده ځوي وفات شو ، دده سره فکر شو چې که زه په دې کې ځان مصروفه کړم نو بيا خوراڼه سبق قضاء کيږي .

نوده خپلو ورونو ته وويل چې : زه به يې جنازه وکړم ، خو بيا به يې دفن تاسو کړئ ، ځکه زه غواړم چې د مانه د خپل استاذ سبق قضاء نه شي .^(۱)

د زنگدن په حالت کې علمي مشغله

ابراهيم بن الجراح رحمه الله وايي چې کله امام ابو يوسف رحمه الله بيمار و (په کومه بيمارۍ کې چې دې وفات شوې و) نو زه د هغه بيمار پُرسۍ ته ورغلم ، ما او کته چې په هغه باندې بې هوشي راغلې وه ، څه وخت پس يې سترگې راوغوړولې نو زه يې وليدم ، د مانه يې پوښتنه وکړه

۱۱. آداب التعلين ص ۶۲ ، طلبه د لټنې تربيتي واقعات ص ۱۲۲ ، اهل دل د تېر پادشاهي والي واقعات ج ۳ ص ۱۹۰

چې اې ابراهيم! د حاجي دپاره رَمِي الْجَمَّار (د شيطانانو ويشتل) د سورلي په حالت کې بهتر دي، او که پياده حالت کې؟

ما ورته وويل: رَا كِبًا (يعنې د سورلي په حالت کې بهتر دي)، ده راته وويل:

لَا. (داسې نده). ما ورته وويل: مَا شَيْئًا (يعنې پياده حالت کې ويشتل افضل دي). هغه راته وويل: لَا (داسې نده). بيا هغه په خپله وويل چې د کومې رَمِي (ويشتلو) ندرستوبله رَمِي وي نو هغه پيدل کول بهتر دي، او د کومې رَمِي ندرستو چې بله رَمِي نه وي هغه د سورلي په حالت کې بهتره ده.

ابراهيم وايي چې: ماته د مسئلې معلوميدو په نسبت ډير تعجب په دې خبره پيدا شو چې امام ابويوسف رحمه الله ددې دومره سختې بيماري باوجود هم د علمي مذاکرې سره ژوره شوق لري.

ددې نه پس زه ورته راروان شوم، چې څنگه دروازې ته را ورسيدم، نو د کور نه د بنخود ژړا آواز راغې، معلومات مو چې وکړو نو امام ابويوسف رحمه الله وفات شوې ؤ. (۱)
(دلته علماو ليکلي چې ده په دې وخت کې دا مسئله ځکه چيرله چې ده ته پته وه چې شيطان انسان ته په آخري وخت کې راځي او د گمراه کولو کوشش يې کوي، نو ده ځان د يو علمي مسئلې په معلومولو کې مصروفه کړې ؤ (۲)).

د امام محمد رحمه الله د علم د حصول شوق

امام محمد رحمه الله د امام شافعي رحمه الله استاذ دی، امام شافعي رحمه الله وايي چې يوه شپه زه د امام محمد رحمه الله سره ميلمه شوم، نو ده د ماخوستن د لمانځه نه پس ډيوه بله کړه، او کتاب يې خلاص کړو، مطالعې يې وکړه، بيا يې ډيوه مړه کړه، او ځملاست. څه وخت پس بيا راپاڅيد، ډيوه يې بله کړه او د کتاب څه حصه يې اوکته، بيا يې ډيوه مړه

(۱) تعليم المتعلم فصل في التوكل، تحفة المدارس ج ۳ ص ۴۸۳، اهل دل د تېرېا د پښتۍ والې واقعات ج ۱ ص ۲۵۹.

(۲) اهل دل د تېرېا د پښتۍ والې واقعات ج ۱ ص ۲۵۹.

کړه او ځملاست. (۱)

امام شافعي رحمه الله وايي چې زه ټوله شپه ويځوم، ما و شمارل چې دې اوولس (۱۷) پيرې د شپې راپاڅيد، ډيوه به يې ولېږوله، کتاب به يې اوکت، او بيا به يې ډيوه مړه کړه او څه به ملاستو.

کله چې سهر شو نو ما ورنه پوښتنه وکړه چې جناب! تاسو خو د شپې اوولس (۱۷) پيرې راپاڅيدلي وي نو تاسو به څو څنگه کړې وي؟

ده راته وويل چې زه خو د شپې اوده شوې نه يم، بلکه ما به چې کتاب وکتلو او بيا به ځملاستم نو په دې وخت کې به ما د مسائلو استنباط کولو، نو نن شپه ما د زرو (۱۰۰۰) مسائلو جوابونه تلاش کړه.

الله اکبر کبيراً. د پته د علم شوق وايي چې د څو په نسبت ورته په علمي مشغله کې مزه زياته معلومېږي، نو الله ﷻ خو ځکه بيا دومره غټ مقام هم ورکړې و.

د بقيع بن مخلد رحمه الله د علم شوق

بقيع ابن مخلد رحمه الله چې کله د اندلس نه شپږ (۶) مياشتې په مشقت سره سفر وکړ او د احاديثو زده کولو د پاره د امام احمد بن حنبل رحمه الله ښار ته داخل شو، نو ورته معلومه شوه چې د وخت بادشاه په امام احمد رحمه الله باندې د احاديثو په بيانولو پابندي لېږلې ده. ابن مخلد رحمه الله د امام احمد رحمه الله د کور پوښتنه وکړه، کله چې هلته ورغې، هغه ورته وويل چې: په ما باندې خو د حديثو بيانولو پابندي لېږدلې ده. ده ورته وويل چې: جناب! ما خو شپږ مياشتې په ډير تکليف سره سفر را کړې، صرف ددغې احاديثو د زده کړې د پاره، نو ته څه طريقه وکړه، او ماته احاديث ووايه. امام احمد بن حنبل رحمه الله ورته وويل چې: ددې خو بل هيڅ صورت نشته، صرف د صورت دی چې ته د سوال گري په شکل راځه، حديث اوره، او بيا واپس ځه.

(۱) نوټ: دا ډيوه يې ددې دوې مړه کوله چې تيل عبث و نه سوزي، ځکه چې ددې ځملاستو په وخت کې به ده د مسائلو استنباط کولو.

ابن مخلد به په هره ورځ د سوال کړي په شکل راتلو او احاديث به يې اوریده، ده په دغه طريقې سره درې سوه (۳۰۰) احاديث یاد کړه، بيا چې کله د امام احمد بن حنبل رحمه الله ته پابندي ختمه شوه نو باقي احاديث يې ورته بيا یاد کړل. (۱)

د امام مسلم رحمه الله د مطالعې شوق

د امام مسلم رحمه الله متعلق مشهوره واقعه ده چې يو پيره دده نه چا د درس په دوران کې د يو حديث متعلق پوښتنه وکړه، ده ته په هغه وخت کې دا حديث یاد نه و، کورته چې راغې، نو د حديث د تلاش کولو دپاره کيناست، او مطالعه يې کوله، دې وخت کې دې اوږدې هم و، په څنگ کې ورسره د کهجورو غټه ټوکړۍ پرته وه، ده به د هغې نه يوه يوه کهجوره راخيسته او خوړه به يې، په مطالعه کولو کې دومره مستغرق شوې و چې ده ته د سره دا پته اونه لريده چې ما څومره کهجورې و خوړې.

د ډيرو قجورو خوړلو په وجه يې مار شو، آخر دا چې وفات شو.

سبحان الله! د مطالعې کولو دومره شوقي و چې د خوراک اندازه هم ورته نه لريده چې ما څومره کهجورې او خوړې. (۲)

د علامه ابن جوزي رحمه الله د مطالعې شوق

۱. د علامه ابن جوزي رحمه الله هم د مطالعې سره ډير شوق و، دې وايي چې ما د مدرسه نظاميې د غونډې گټب خانې مطالعه کړې ده، حالانکه په هغې کې شپږ زره (۶۰۰۰) کتابونه وو، دغه شان ما کتب الحنفية، کتب الحميدي، کتب عبد الوهاب او کتب ابي محمد چې څومره کتب خانې زما په وس کې وې ما د هغې ټولو مطالعه کړې ده. (۳)

۲. ابن جوزي رحمه الله پخپله وايي چې د طالبۍ زما د کتابونو مطالعه کولو سره دومره شوق و که چيرته زه ووايم چې ما په طالبۍ کې شل زره (۲۰۰۰۰) کتابونه مطالعه کړي نو دا څه بعيد نه ده، ما ته به په دې کتابونو کې د خپلو اسلافو حالات، اخلاق، عالي همت، د

(۱) لطف المدارس ج ۱ ص ۲۸۶.

(۲) ظفر المحمدين، لطف المدارس ج ۱ ص ۲۱۳، خطبات فقير ج ۸ ص ۱۰۳، اهل دن سے تر پادشاهي والے واقعات ج ۱ ص ۲۵۷.

(۳) لطف المدارس ج ۲ ص ۵۳۰.

عبادت ذوق او داسې نادر علوم حاصلیده چې دا به بغیر د مطالعې کولو نه نشو حاصلیدي. (۱)

د علامه جاحظ بصري رحمه الله علمي شوق

علامه جاحظ رحمه الله د لغت لوي امام او مشهور عالم ؤ، دده د علم او مطالعې سره دومره شوق و چې ټول عمر يې په مطالعه کولو کې تیر کړې ؤ، په آخيري عمر کې چې کله فالج ووهلو، نو بيا يې هم د مطالعې کولو نه زړه نه صبریده. د ځان نه گیر چاپيره به يې ډیر کتابونه د يو بل د پاسه ايښي وو، او د کتابونو لوي امبار يې جوړ کړې ؤ، ده به د هغې نه يو کتاب راخيسته او د هغې مطالعه به يې کوله، يوه ورځ دا کتابونه په ده راوکويده، او د هغې لاندې گیر شو او هم هلته وفات شو. سبحان الله. د يته د علم او مطالعې شوق وايي. (۲)

د يوطالب العلم د مطالعې سره سخته مينه

په کتابونو کې د يو طالب واقع ليکلې ده چې يوه شپه دده سره په کور کې د ډيوې تيل نه ؤ، دې ډیر خفه ؤ، اتفاقاً په دې لاره باندې د بادشاه جلوس (قافله) تيریده، د هغوی سره رڼاگانې او فانوسونه وو، ده کتاب راواخيست او د هغوی سره ملگرې شو، په لاره باندې يې کتاب کتلو، تردې پورې چې دا جلوس د بادشاه محل ته اورسيده، دې هم محل ته ورننوت، (ځکه په ځان پوهه نه و او مطالعه کولو کې مستغرق و)، بادشاه چې دې وليده، نو خادمينو ته يې حکم وکړو، چې دې مه منعه کوئ، پرې يې دې چې دې خپل کتاب وگوري. تردې پورې چې دا جلوس د بادشاه خاص خلوت خانې ته اورسيده، دې هم هلته وراورسيده او هماغه شان په خپله مطالعه کولو کې مصروف ؤ، بادشاه چې دده د مطالعې دا شوق وکتلو نو ډیر حيران شو.

کله چې دا طالب د مطالعې نه فارغ شو، کتاب يې بند کړو او اخوا دینخوا يې اوکته، نو خپل ځان يې د بادشاه په محل کې اولیده، دې ډیر وويړیدو، بادشاه ورته تسلي ورکړه چې يريږه مه. ما چې ستا د مطالعې شوق او استغراق وليد، نو دتا سره مې ډيره مينه پيدا شوه اوس زه غواړم چې ستا دپاره پوره وظيفه (تنخواه) مقرر کړم، ددې دپاره چې ته په فارغه زړه سره خپله زده کړه وکړې.

(۱) تذکرۃ الحفاظ، طلباء سلفی مثالی تحفه من.

(۲) تحفة المدارس ج ۲ ص ۵۳۰.

طالب ورته وويل چې زه د تنخواه په اخیستلو خپل ځان نه پابند کوم، بلکه زه آزاد ژوند خوښوم، البته که ته ماته فائده رارسول غواړې او د ماسره احسان کول غواړې، نو ماته کله دا تکلیف وي چې د ماسره د ډیوې تیل ختم شي نو بیا د مانه مطالعه پاتې کیږي، لهذا ته یو دکاندار ته حکم وکړه چې ماته د ډیوې تیل راکوي او هغه به بیا میاشت پس د روپو مطالبه د تانه کوي، بادشاه هم داسې وکړه او طالب یې ډیر په عزت رخصت کړو. (۱)

د شاه عبدالعزیز رحمه الله علمي شوق

د حضرت شاه ولي الله محدث دهلوي رحمه الله آخيري عمر و، یوه ورځ دده ځوي حضرت شاه عبدالعزیز رحمه الله د قرآن کریم درس ورکولو، د درس په دوران کې ده د څکلو اوبه وغوښتې، یو طالب په منډه کورته راغې او وې ويل چې شاه عبدالعزیز صاحب د څکلو اوبه غواړي. شاه ولي الله محدث دهلوي رحمه الله چې دا واوریده، نو ډیر خفه شو، او ډیر په خفگان یې وويل: افسوس! زما د خاندان نه د علم نور او ادب ختم شوي (ځکه د قرآن کریم درس په وخت بلا ضرورت اوبه څکله د ادب خلاف دي).

د کور والا (بي بي) ورته وويل چې جناب! ته دومره زړ فیصله مه کوه، زه به اوس اندازه ولېږوم، نو په یو ګلاس کې یې اوبه واچولې او په هغې کې یې سرکه هم واچوله (سرکه چونکه تروشه وي او خوند یې هم بدل وي) دا یې دې طالب ته ورکړې، طالب چې کله دا اوبه وروړې او شاه صاحب ته یې ورکړې نو هغه وڅکلي.

کله چې د درس نه وروستو کورته راغې نو مور ورته پوښتنه وکړه: بچیه! اوبه دې وڅکلي؟ ده ورته وويل چې آو. مور ورته وويل چې خوند یې څنگه و؟ ده ورته وويل چې مورې زه خو یې په خوند نه یم پوهه شوې، ځکه زه په درس کې مشغول وم.

نو دې مور یې شاه ولي الله محدث دهلوي رحمه الله ته وويل چې: وگوره. ما درته نه ويل چې ده د بې ادبۍ د وجې نه اوبه نه دي څکلي، بلکه سخته تنده ورته لږیدلې وه، او ضرورت یې ورته و، او دا ورته جائز وې، لهذا زموږ د خاندان نه ادب نه دي ختم شوي، شاه ولي الله چې دا واوریده نو ډیر خوشحاله شو او دا دُعایې وکړه:

اے اللہ! زما پہ خاندان کھی علم او ادب ہمیشہ باقی وساتہ (۱)۔

د علامہ ابن تیمیہ رحمہ اللہ د سبق سرہ مینہ

علامہ ابن تیمیہ رحمہ اللہ د طالب علمی پہ زمانہ کھی د علم د زدہ کھی سرہ دومرہ شوق و چھی کلاہ بہ دہ د خپلو ملگرو سرہ د سبق تکرار کولو، او دہ تہ بہ د قضاء حاجت ضرورت پینس شو، نو دہ بہ خپلو ملگرو تہ وویل: چھی زہ بیت الخلاء تہ حُم، تاسو مہربانی وکھی او تکرار پہ اوچت آواز سرہ کوئی، حُککہ پہ بیت الخلاء کھی خوزہ پہ ژبہ سبق نہ شم ویلې، نو کم از کم پہ غور و نو خو بہ ستاسو سبق اورم، نو تکرار بہ ہم راندہ نہ کھی او وخت بہ مې ہم نہ ضائع کیږي (۲)۔

د مولانا انور شاہ کشمیری رحمہ اللہ علمی حرص

علامہ انور شاہ کشمیری رحمہ اللہ پہ خپل مرض وفات کھی دومرہ سخت بیمار او کمزوری شوې و چھی ډاکټرانو دې د ناستې نہ منعہ کھی و (حُککہ ډاکټرانو ورته ویلي وو چھی پہ ناستې سرہ بہ ستا تکلیف نور ہم زیاتییږي)۔

خو لیکن دہ بہ ددې تکلیف باوجود بیا ہم د دیوې رنہ تہ د کتاب مطالعہ کولہ، کوم شاگردان چھی ورسرہ ناست وو هغوی ورته وویل: جناب! چھی کلاہ تاسو ډاکټرانو منعہ کړي یی او تکلیف ہم دې درتہ، نو بیا ولې دومرہ خان سترې کوئی؟ تاسو تہ خو حُدہ داسې دَرس ہم نہ دې درپہ غاږہ چھی گني د هغې دپارہ مطالعہ کوئی، او کومہ علمی نُکتہ خو ہم د تاسو نہ پتہ نہ دہ چھی گني تاسو هغه گورئی؟ او کہ کومہ مسئلہ تاسو خامخا گوری نو مونږ تہ ووايي، مونږ بہ یی درلہ وگورو او تاسو تہ بہ یی بیان کړو۔

نو علامہ انور شاہ کشمیری رحمہ اللہ ورته پہ جواب کھی وویل: ستاسو خبرہ صحیح دہ چھی حُجہ خاص نُکتہ او مشکله مسئلہ نشته چھی گني زہ هغه گورم، خو دا خپلہ علمی تنده مې نہ ماتییږي، ددې سرہ حُجہ وکړم؟

نو د علم داسې تنده دہ چھی ټول عمر نہ ختمییږي، حدیث کھی راځي:

(۱) خطبات للقر ج ۸ ص ۱۰۴، اہل دل کے ترہادنے والے واقعات ج ۱ ص ۲۶۱۔

(۲) ذیل طبقات الحنابلہ ۱/ ۲۷۸، الترجمة الذهبیة لاعلام آل ہمدہ ۱۵، اہل دل کے ترہادنے والے واقعات ج ۳ ص ۱۹۱۔

مَنْهُوَ مَنْ لَا يَشْبَعَانِ مَنْهُوَ فِي الْعِلْمِ لَا يَشْبَعُ مِنْهُ، وَمَنْهُوَ مَنْ فِي الدُّنْيَا لَا يَشْبَعُ مِنْهَا. (۱)
 دوه (۲) حرص کوونکي سړي داسې دي چې د هغوی خیتې نه ډکېږي: ۱. په علم کې حرص
 کوونکې، چې د هغه خیته هیڅ کله نه ډکېږي. ۲. د دنیا حرص کوونکې، چې د هغه خیته هم
 هیڅ کله نه ډکېږي.

د علامه منډري رحمه الله د احادیثو سره مینه

د علامه حافظ منډري رحمه الله په باره کې راځي چې ده به د احادیثو درس ورکولو، یوه
 ورځ دده ځوي وفات شو، نو خلقو ته یې وویل چې: دده جنازه به همدلته په مدرسه کې وکړو،
 ځکه زه بیا د احادیثو درس کوم.

علماء لیکي چې د جنازې کولو نه روستو د سنتو په نیت باندې د مدرسې دروازې پورې
 ورسره لار، دده په سترگو کې اوبنکې راغلې او وې ویل چې: د احادیثو درس او شوق ما منع
 کوي چې زه د دې سره مخکې لاړ شم، بیا راواپس شو او د احادیثو درس یې وکړو. (۲)

(۱) رواه البيهقي، مشكوة كتاب العلم.

(۲) طبقات الشافعية الكبرى ۸/ ۲۶۰، اهل دل کے ترباطی والے واقعات ج ۳ ص ۱۹۰.

د علم د زده کړې د پاره علمي سفرونه کول

زمونږ اسلافو د علم د زده کړې د پاره اوږده اوږده سفرونه کړي او ډیر مشتقونه یې برداشت کړي، بلکه د یو یو حدیث زده کولو د پاره یې په سوونو میله لرې سفر کړي، کله به یې چې د هغه استاذ نه حدیث واوریده، نو واپس به خپل خای ته راغی.

د حضرت ابو ایوب انصاري رضی الله عنه د یو حدیث د پاره څلویښت ورځې سفر کول

دا حدیثو په کتابونو کې ذکر دي چې کله حضرت ابو ایوب انصاري رضی الله عنه (کوم چې لس ۱۰ کاله د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کې هم پاتې شوې و) ته دا پته ولېږده چې یو حدیث فلاني صحابي ته معلوم دی او ماته نه دی معلوم (دده په زړه کې دا شوق و چې د هغه نه دا حدیث واوړم) هغه صحابي چونکه ډیر لرې اوسیده، نو ده د ځان د پاره اوبڼه واخیسته، په هغې یې څلویښت (۴۰) ورځې مسلسل سفر وکړو، هلته چې ورسیدو نو د هغه صحابي نه یې هغه یو حدیث واوریده، او واپس د هغې خای نه را روان شو، هغه حدیث دادی:

اللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا دَامَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ. (۱)

الله تعالی تر هغه وخته پورې د بنده مدد کوي، ترڅو پورې چې بنده د خپل ورور مسلمان مدد کوي.

همدارنگې حضرت جابر رضی الله عنه جلیل القدر صحابي دی، ده هم صرف د یو حدیث معلومولو د پاره دمشق ته سفر کړې و. (۲)

صرف د حدیث سند او چټولو د پاره نهه سوه میله لرې سفر کول

یو محدث وايي چې د یو حدیث په باره کې ماته دا معلومه شوه چې دا حدیث فلاني عالم ته معلوم دی، همدا حدیث اگر چې ماته هم معلوم و خو چونکه د هغه سند اوچت و (یعنی د هغه او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په مینځ کې واسطې کمې وې)، لهدا زه صرف د سند او چټولو د پاره د هغه

(۱) حواله د حدیث داده: أخرجه مسلم فی الذکر حدیث ۳۷، وابوداود فی الادب باب ۶۰، والترمذي فی الحدود باب ۳ وابن ماجه فی المقدمة باب ۱۷، الترغیب والترهیب ج ۳ ص ۲۶۲ الترغیب فی قضاء حوائج المسلمین.

دعوات حق لمولانا عبدالحق رحمه الله ج ۱ ص ۶۱۰.

(۲) دعوات حق لمولانا عبدالحق رحمه الله ج ۱ ص ۶۱۰.

پسې روان شوم، تقريباً نهه سوه (۹۰۰) ميله مزل مې وکړو، چې کله هغه ته وراور سیدم، دهغه نه مې حديث واوریده، او دوباره راروان شوم. (۱)

د امام ابو حاتم رازي رحمه الله علمي سفرونه کول

امام ابو حاتم رازي رحمه الله په خپلو حالاتو کې ليکلي چې کله ما په اول ځل باندې د شلو (۲۰) کالو په عمر د خپل کلي (رې) نه علمي سفر شروع کړو، نو اووه (۷) کاله مسلسل مې علمي سفرونه کول، او دا سفرونه مې ټول پياده کړي.

اووه (۷) کاله پس چې کله خپل وطن (رې) ته راغلم، څه وخت پس مې بيا دوباره علمي سفر شروع کړو، او درې (۳) کاله مې نور هم سفرونه وکړه. تقريباً شپږ زره (۶۰۰۰) کلوميټره پياده سفر ما شمار کړې دی، ددې نه روستو ما بيا د سفر شمارل پرېښوده.

څو څو پيرې د کوفې نه بغداد ته پياده تللې يم، دغه رنګې د مکې نه مدينې ته، او د مدينې نه مصر ته هم بار بار پياده تللې يم، همدغه شان د مصر نه رملې ته، او د رملې نه مختلفو علاقو لکه بيت المقدس، عسقلان، او طبريې ته پياده تللې يم.

همدارنګې د رملې نه دمشق ته، د دمشق نه حمص ته، د حمص نه انطاكيه ته، او د انطاكيه نه طرطوس ته پياده تللې يم.

بيا د طرطوس نه دوباره حمص ته صرف ددې د پاره راغلم چې په حمص کې د ابواليمان د حديث څه حصه د اوریدو نه رانه پاتې شوې وه، هغه مې چې واوریده نو د حمص نه دوباره بېستان ته راروان شوم، بيا د بېستان نه رڼې ته، او د رڼې نه بغداد ته راغلم. او دا ټول سفرونه مې پياده کړي وو. (۲)

(۱) خطبات لقمې ج ۱۱ ص ۱۹۲.

(۲) سير اعلام النبلاء ۱۳، ۲۵۵، صبر واستقامت کے پیکر، طالب کے لیے مثالي تحفہ ص ۲۷۳.

د علم په زده کړه کې خواري او محنت کول

علم چونکه یو عظیم نعمت دی او دا نعمت انسان ته هله حاصلیږي چې دې په دې کې ښه خواري او محنت وکړي. ځکه بغیر د خواری او محنت نه انسان ته نه خوپه دنیا کې کامیابي ممکن ده، او نه په آخرت کې، الله تعالی فرمایي:

﴿لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾ (۱)

ترجمه: نشته د انسان دپاره مګر هغه څه چې ده یې کوشش وکړو.
بل ځای الله ﷻ فرمایي:

﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا...﴾ (۲)

ترجمه: څوک چې زموږ د دین په لاره کې کوشش کوي نو موږ به ورته خپلې لارې وښايو.
امام مالک رحمه الله فرمایي:

أَلْعِلْمُ شَيْءٌ لَا يُعْطِيكَ بَعْضُهُ حَقَّ تُعْطِيَهُ كَلْكٌ.

علم داسې یو شی دی چې دې به تاته بعضې حصه د هغه وخته پورې درنه کړي ترڅو چې تا ده ته غونډ ځان نه وي وقف کړې.
د محنت په باره کې یو شاعر وایي:

۱. بِقَدْرِ الْكَدِّ تَكْتَسِبُ الْمَعَالِي * مَنِ طَلَبَ الْعُلَى سَهَرَ اللَّيَالِي

۲. تَرَوْمُ الْعِزَّ لَمَّا تَنَامُوا لَيْلًا * يَغُوصُ الْبَحْرُ مَنْ طَلَبَ اللَّيَالِي

۳. عُلُوُّ الْكُفْرِ بِالْهَيْمِ الْعَوَالِي * وَعِزُّ الْمَزْدِ فِي سَهْرِ اللَّيَالِي

۴. وَمَنْ رَامَ الْعُلَى مِنْ غَيْرِ كَيْدٍ * أَضَاعَ الْعُمُرَ فِي طَلَبِ الْمَحَالِي (۳)

(۱) العلم آیت ۳۹.

(۲) العنکبوت آیت ۶۹. حضرت فضیل بن عیاض رحمه الله ددې آیت معنی داسې بیانوي: وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِي

طلب العاجز لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَ الْعَمَلِ په. کوم خلق چې د علم په طلب کې کوشش کوي نو موږ به دوی ته په دې باندې د عمل کولو لارو طرفته راښايي وکړو. تفسیر مظهری سورة عنکبوت آیت ۶۹، و معارف القرآن.

(۳) تعلیم المتعلم فصل فی الجِدِّ والمواظبة والهمة.

۱. د محنت (او مشقت) په اندازه باندې اوچت مقام حاصلولې شي، پس څوک چې اوچته

مرتبه طلب کوي نو هغه به شپې وینې تیروي.

۲. ته اراده د عزت (او اوچتوالي) لرې، خو (عجیبه داده چې) ته بیا اوده کیږې، (خوبونه کوي، داسې خو هیڅ کله نه شي کیدې چې انسان بغیر د شب بیدارۍ او محنت نه اوچته مرتبه حاصله کړې) ځکه کوم کس چې ملغلرې طلب کوي نو هغه په دریاب کې غوږې وهي.

۳. اوچتوالي د شرافت (او بزرګۍ) په اوچتو همتونو سره وي، او د انسان عزت په شب بیدارۍ (د شپې محنت کولو) کې دی.

۴. کوم کس چې بغیر د محنت (او خواری) نه اراده د اوچتوالي لري، نو دې انسان دیر محال شي په طلب کې خپل عمر ضایع کړو.

امام شافعي رحمه الله فرمایي:

الْجِدُّ يُدْنِي كُلَّ أَمْرٍ شَاسِعٍ * وَالْجِدُّ يَفْتَحُ كُلَّ بَابٍ مُغْلَقٍ (۱)

کوشش هر مشکل کار آسانوي، او کوشش هره بنده دروازه خلاصوي.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه ولېره برداشت کول

د تعلیم په دوران کې حضرت ابوهريرة رضی الله عنه د ډیرې ولېرې د لاسه خو څو پیرې بې هوشه شوې و، خلقو به ورباندې دا گمان وکړو چې ګني په ده باندې د مرګو بیماری راغلې ده، نو دوی به کوشش کولو چې دې په هوش کې راشي (چالانکه په ده باندې به د مرګو بیماری نه وه، بلکه د ډیرې ولېرې د لاسه به بې هوشه شوې و).

دامام بخاري رحمه الله مشقت برداشت کول

د امام بخاري رحمه الله کتاب (صحيح البخاري) ته چې د اصْحٰهُ الْکُتُبِ بَعْدَ کِتَابِ اللّٰهِ شرف حاصل شوې دی، نوده هم د طالب علمی په دوران کې ډیر تکلیفونه او مشقتونه برداشت کړي دي، یو ځل په یو سفر کې ورباندې دومره غربت راغې چې د خوراک ورته نور هیڅ نه

(۱) تعلیم المتعلم فعمل فی الجِدِّ والمواظبة والهمة، تحفة الطلاب والعلماء من ۱۵۶، طباء سلفی مثالی تحفه ص ۷۳.

حاصلیده ، درې (۳) ورځې مسلسل یې د ځنگل د اُونو په پانړو او بوتو خوړلو باندې گزاره کوله. (۱)

زمونږ اسلافو او مشائخو ته چې الله ﷻ د دوه لوي مقام ورکړې و، دوی هم د علم د حصول په وخت ډیر محنت، مشقتونه او تکالیف برداشت کړي دي، د همدغه محنت په برکت سره دوی غټ غټ کتابونه لیکلي چې تر قیامت پورې خلق ورنه استفاده کوي.

د امام طبري رحمه الله محنت

د امام طبري رحمه الله نه چا پوښتنه وکړه چې حضرت! تاسو ته دا بې شمارة علوم څنگه حاصل شو؟ نو ده ورته وویل:

كُنْتُ أَنَا مُ عَلَى الْبَرَارِي ثَلَاثِينَ سَنَةً.

دیرش (۳۰) کاله چیرته زه په بستره نډیم اوده شوې، بلکه ما به د بسترې په ځای ځاتته بوری اچوله، او په هغې به اوده کیدم.

د امام ابو حاتم رازي رحمه الله مشقت برداشت کول

۱. د فن حدیث او چت امام علامه ابو حاتم رازي رحمه الله خپله واقعیه بیانوي چې زه د طالب علمی په زمانه کې څوارلس (۱۴) کاله په بصره کې پاتې شوې یم، یو پیره دوه غربت راباندې راغې چې خپلې جامې (کپړې) مې خرڅې کړې، او په هغې مې گزاره کوله، کله چې کپړې راسره ختمې شوې، نو دوه ورځې راباندې مسلسل وکړه تیره شوه، آخر مجبور شوم او یو دوست ته مې خپل حال ښکاره کړو، نو د خوش قسمتی نه د هغه سره یو درهم و، هغه ماته نیم درهم راکړو نو ما بیا په هغې گزاره وکړه. (۲)

۲. د امام ابو حاتم رازي رحمه الله په حالاتو کې راځي، دې په خپله ددې بیان کوي، چې یو ځل مونږ درې (۳) ملګري په علمي سفر باندې ووتو، د ځان سره مو د خوراک څه شیان راواخیستل، مونږ سمندري سفر شروع کړو، په کشتۍ کې کیناستو، درې میاشتې مونږ سفر کولو، د خوراک چې راسره څه وو هغه هم ختم شو، دعاګانې مو کولې، آخر دا چې یوې اوچې

(۱) لدای مبرو محراب ج ۳ ص ۱۳۵.

(۲) تذکره الحفاظ، لدای مبرو محراب ج ۱ ص ۱۲۷.

علاقہ ته ورسیدو، مونږ د کشتی نه بنکته شو او پیدل سفر مو شروع کړو، د خوراک هم راسره څه نه وو، آخر د ډیرې وکړې او تنډې د وجې زمونږ یو ملگری بیهوشه شو، او راپریوت، مونږ چې هرڅومره هغه و خوزول خو هغه په هوش کې نه راتلو، مونږ مجبوراً هغه په هماغه ځای پرېښود، او مخکې روان شو، (چې که چیرته څه کورونه په نظر راشي نو د هغوی نه به ددې کس د پاره څه خوراک او څکاک راوړو).

مزل مو کولو، آخر دا چې زه هم د ډیرې وکړې او تنډې د لاسه راپروتم، په خپو کې مې هیڅ قوت د تللو نه و.

زمونږ هغه دریم ملگری زه هم پرېښودم او په وړاندې یې سفر شروع کړو (ددې د پاره چې که چیرته څوک پیدا شي او ددوی د پاره ورنه خوراک او اوبه راوړي). کله چې دا دریم ملگری څه مخکې لاړو، نو هغه ډیر لرې څه کسان ولیده چې هغوی د سمندري کشتی نه د لږ وخت د پاره راکوز شوي وو، ده هغوی ته په ځادر خوزولو سره اشاره وکړه، هغوی چې ده ته راغله، نوده ورته خبره وکړه (چې زما دوه ملگری د ولېږې او تنډې نه بې هوشه دي).

ابو حاتم رازی رحمه الله وایي چې ما وکتل چې خلق ماته په ځوله کې اوبه راچوي، ما چې څه اوبه وڅکلې، نو په ما کې څه نا څه قوت راپیداشو او راپورته شوم. ما هغوی ته وویل چې: شاته د مونږ نه یو بل ملگری هم د وکړې او تنډې د لاسه بې هوشه پروت دی، دوی هغه له هم ورغله، هغه ته یې هم په ځوله کې اوبه واچولې او څه خوراک یې ورته ورکړو، هغه هم چې کله په هوش کې راغې، نومونږ درې واړه ددې کشتی والاو سره لاړو، دوی زمونږ ډیر عزت وکړو، او څه خوراک یې هم راله راکړو. (۱)

د شیخ عبدالقادر جیلاني رحمه الله مشقت برداشت کول

شیخ عبدالقادر جیلاني رحمه الله د خپلې طالبۍ واقعہ بیانوي چې کله ما سبق ویل نو په بغداد کې دومره گراني وه، او په ما باندې دومره غربت و چې څو څو ورځې به ما خوراک اونه کړو خو خپل سبق مې بیا هم نه دی قضاء کړې.

چې کله به راباندې وکړه زیاته شوه نو بیا به مې په لاره کې کتل چې که چا څه شي خوړلې دي او د هغې پوستکي پراته وي نو زه به هغه راواخلم، او به یې وینم، او په هغې به گوزاره وکړم، مابه دا پوستکي راواخیسته، هغه به مې اووینځل او د هغې په خوراک به مې خپله گوزاره کوله.

یوه ورځ چې کله ډیر وږې شوې نو په دې نیت راووتم چې په لاره کې به څه پیدا کړم او راوايه یې خلم، خو چې هر څومره وگرځیدم هیڅ شی مې پیدا نه کړو، ماته پته ولېږده چې د مانه مخکې کوم بل غریب په دې لاره تیر شوې او د شیانو پوستکي هغه راټول کړي دي.

شیخ عبدالقادر جیلاني رحمه الله وایي چې کله زه په بغداد کې "عطر بازار" ته ورسیدم او هلته یو جومات (مسجد یاسین) ته ورننوتم، نو د ډیرې ولېږې د لاسه مې نور هیڅ حرکت نه شو کولې، زه د جومات په یو گنج (گټ) کې کیناستم او د خپل مرگ انتظار مې کولو.

ناڅاپه دې جومات ته یو ځوان راتنوت چې په لاس کې ورسره تازه روټۍ او سره کړې غوښه هم وه، دې هم په جومات کې ماته مخامخ کیناست او خوراک یې شروع کړو.

کله به چې هغه خپلې ځولې ته نوري او چتوله نو د ډیرې ولېږې د لاسه به یې اختیاره زما ځوله هم کلاویده، مابه ځان ښه کنترول کړو او خپل ځان مې ښه ملاسته کړو چې ای عبدالقادره! دا ته څه کوي؟

دا دعا مې وکړه چې یا الله! یا خوزما د خوراک انتظام وکړې، او یا راته په حیا او پرده کې مرگ راولي.

ناڅاپه ددې ځوان په ما باندې نظر ولېږده، او راته وې ویل چې وروره! راشه، دودۍ اوخوره. ما انکار وکړو. هغه راته قسم راکړو چې راشه دودۍ اوخوره. زه ورغلم او په قلاړه قلاړه مې ورسره دودۍ خوړه.

هغه رانه پوښتنه وکړه چې ته د کوم ځای یې؟ ستا څه نوم دی؟ او دلته څه کوي؟ ما ورته وویل چې زه د "جیلان" یم، او دلته د علم حاصلولو د پاره راغلې یم. هغه راته وویل چې زه خو هم د جیلان یم. او پوښتنه یې رانه وکړه: چې آیا ته خود عبدالقادر په نوم یو کس نه پیژنې؟ چې د جیلان اوسیدونکې دی، او د ابو عبد الله صومعي درویش نمسې دی؟ ما ورته وویل چې هغه کس زه په خپله یم.

کله چې هغه دا خبره واوریده نورنگ یې زیر شو، او وې ویل: په الله قسم، ستا مور ماته ستا د پاره څه دینار را کړي وو، خوزه چې بغداد ته راغلم نو ماته ډیر تلاش کړې خو ما هیڅ تره هم ته پیدا نه کړې، آخر دا چې د ماسره خپله خرچه هم ختمه شوه، او نن دریمه ورځ ده چې ما هم څه نه دي خوړلي، دومره وکړې راخیستې ووم چې ماته مرداره خوراک هم جائز وه، خو نن مې ستا په دې دینارو کې په یو څو دیناره باندې ځان له خوراک راواخیستو، نوزه د تانه معذرت غواړم، دا همدا ستا په روپو اخیستل شوې خوراک دی، نو ته دا ډیر په اطمینان او خوره، اودا باقي مانده دینار درواخله.

عبدالقادر جیلاني رحمه الله وایي چې ما هغه ته تسلي ورکړه چې خفه کیږه مه، تا ډیر ښه کار کړې. کله چې مونږ دودۍ او خوږه نومایا هغه ته د خرچې د پاره څه دیناره هم ورکړه او هغه مې په ډیر عزت سره رخصت کړو. (۱)

د امام ابن جوزي رحمه الله محنت

امام ابن جوزي رحمه الله یو کړت په ممبر باندې وویل چې ما په دې خپلو گوټو باندې دوه زره (۲۰۰۰) جلدونه کتابونه لیکلي دي.

ده به د احادیثو لیکلو په وخت کې چې کله د کړکي (لرگي) قلم ځان له جوړول نو هغه پوستکي به یې جمع کول، ددې نه دومره ډیر پوستکي جمع شوي وو چې د مرگ په وخت یې وصیت وکړو چې ماته د غسل اوبه په دې پوستکو ګرمې کړئ. کله چې دې وفات شونو ده له یې د غسل اوبه په دې پوستکو ګرمې کړې، او پوستکي دومره ډیر وو چې بیا هم زیاتي شو. (۲)

په درې دیرش (۳۳) کاله کې صرف اته (۸) مسئلې زده کول

امام غزالي رحمه الله په خپل مشهور کتاب "احیاء العلوم" کې د حاتم اصم رحمه الله واقع ذکر کړې، چې یوه ورځ دده نه خپل استاذ شقیق بلخي رحمه الله پوښتنه وکړه، چې ای حاتم! تا د ماسره څومره وخت د علم په زده کړه کې تیر کړو؟

(۱) مبر واستقامت کے پیکر ص ۱۰۷.

(۲) علمائے سلف، لدائے مبر و معراب ج ۳ ص ۱۳۶.

ده ورته وويل چې درې ديرش (۳۳) كاله . استاذ ورنه پوښتنه وكړه چې په دې درې ديرش كاله كې تا د مانه څه زده كړه ؟ ده ورته وويل : اته (۸) مسئلې .

استاذ وويل : **إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ** . زما خود تا سره غونډه عمر تير شو ، او تا صرف د مانه اته (۸) مسئلې زده كړي ؟

ده ورته وويل چې استاذ صاحب ! دروغ درته نه شم ويلي ، په دې دومره زمانه كې مې صرف همدغه اته مسايل زده كړي دي نور مې هيڅ نه دي زده كړي .

استاذ ورته وويل چې ته هغه اته (۸) مسايل بيان كړه چې زه يې واوړم .
نو حاتم اصم رحمه الله ورته شروع شو :

۱ . ما چې كله دې مخلوقاتو ته او كته ، نو هر چا د يوشی سره محبت كول ، خو چې كله به دې مړ شو نو هغه شی به ورنه پاتې شو ، نو ما د نيكو اعمالو سره محبت شروع كړو (او نيك اعمال مې كول) ، ځكه كه زه وفات شم نو د نيك اعمال به د ما سره قبر ته هم ځي . (د مانه به نه جدا كيږي) .

استاذ ورته وويل چې دا خودې ډيره ښه مسئله زده كړې . خو نورې دې كومې مسئلې زده كړې ؟ هغه هم راته ووايه . ده ورته وويل :

۲ . كله چې ما چې د الله **ﷻ** دې قول ته نظر وكړو چې الله تعالى فرمايي :

﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ، فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ﴾ (۱)

ترجمه : پس څوك چې د خپل رب د وړاندې د اوږيدلو نه ويريډلې وي ، او خپل نفس يې د خواهشاتو نه منعه كړې وي نو يقيناً دده دپاره جنت ځای د اوسيدو دی .

نو ما د ځان سره سوچ وكړو چې د الله جل جلاله په كلام كې هيڅ شك و شبه نشته ، لهذا ما هم په زړه كې د الله **ﷻ** نه ويږه پيدا كړه ، د خواهشاتو نه مې ځان منعه كړو ، او نيك اعمال مې شروع كړه . (چې الله **ﷻ** ماله هم جنت راكړي) .

۳ . ما چې دې مخلوقاتو ته نظر وكړو ، نو ما وليده چې د هر چا سره څه قيمتي شی وي نو دې د هغې ډير حفاظت كوي او په يو محفوظ ځای كې د ځان دپاره ږدي ، خو ما چې د قرآن كريم دې آيت ته وكته چې الله تعالى فرمايي :

﴿ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ ۝ ﴾ (۱)

ترجمه: څه چې د تاسو سره دې نو هغه به ختم (فناء) شي، او څه چې د الله ﷻ سره دي هغه باقې پاتې کيدونکي دي.

لهذا د ماسره چې څه قيمتي شی ؤ، ما هغه الله ﷻ ته حواله کړو (يعنی خيرات مې کړو) ددې دپاره چې دا زما دپاره محفوظ شي.

۴. ما په دې مخلوقاتو کې نظر وکړو نو چا په مال سره فخر کولو، چا په حسب و نسب سره فخر کول او دا يې د ځان دپاره د عزت شی گڼلو چې گني په دې سره به زه معزز شم، خو ما چې د الله ﷻ دې قول ته وکتله چې الله تعالی فرمايي:

﴿ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ ۝ ﴾ (۲)

ترجمه: بيشكه په تاسو کې د الله ﷻ په نزد زيات عزت مند هغه کس دی، چې هغه په تاسو کې زيات پرهيزگار وي.

نو ما هم تقوی په ځان کې پيدا کړه چې زه هم د الله ﷻ په نزد عزت مند شم.

۵. ما چې په دې مخلوقاتو کې نظر وکړو نو دوی کې بعضې په بعضې نورو باندې لعنت وايي، د يو بل سره عداوت کوي، او د بل مسلمان سره چې څه نعمت او گوري نو دې دانه برداشت کوي. ددې ټولو خبرو جرړه حسد دی، نو ما د الله جل جلاله دې قول ته وکتله چې الله تعالی فرمايي:

﴿ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۝ ﴾ (۳)

ترجمه: هم مونږ ددوی روزي په دنيا کې د دوی په مينځ کې تقسيم کړې ده.

نوزه پوهه شوم چې کله تقسيم د الله ﷻ د طرفه دی نو بيا زه د خلقو سره حسد او عداوت ولې وکړم، لهذا ما حسد او عداوت پرېښود.

(۱) النحل آيت ۹۶

(۲) الحجرات آيت ۱۳

(۳) الزعفر آيت ۳۲

۶. ما په دې مخلوقاتو کې نظر وکړو نو په دوی کې بعضې په بعضې نورو باندې ظلم و زیاتې کوي، یو بل په ناحقه قتلوي، او د یو بل سره سخته دشمني کوي. نو ما د الله جل جلاله دې قول ته وکتې چې الله تعالی فرمایي:

﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا﴾ (۱)

ترجمه: بیشکه شیطان ستاسو د پاره دشمن دی، نو تاسو دې په دشمني ونیسئ (یعنی دشيطان سره دشمني کوی).

نوزه پوهه شوم چې زما اصلي دشمن شیطان دی، ځکه الله تعالی فرمایي چې دې ستاسو ښکاره دشمن دی نو ما د خلقو سره دشمني پرېښوده، او صرف دا شیطان مې په دشمني ونیوه. ۷. ما چې دې مخلوقاتو ته نظر وکړو نو ما ولیده چې هر کس د رزق په تلاش کې دومره ځان مشغوله کړې چې د حلال و حرام، جائز او ناجائز تمییز نه کوي، بلکه شپه او ورځ یې په ځان یوه کړې وي، خو صرف ځان له څه راپیدا کوي. نو ما د الله تعالی دې قول ته اوکته چې الله ﷻ فرمایي:

﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ (۲)

ترجمه: او د زمکې په منځ هېڅ تلونکې جاندار (ذي روح) داسې نشته چې د هغه روزي د الله ﷻ په ذمه نه وي. (یعنی د هر جاندار روزي د الله ﷻ په ذمه ده).
نوزه پوهه شوم چې زه خوهم د هغه ذي روح (سadar) نه يم چې د هغوی د روزی ذمه داري الله ﷻ په خپله ذمه اخیستی ده.

لهذا په ما باندې چې د الله تعالی کوم فرائض او احکام وو نو ما ځان هغې طرف ته متوجه کړو، او چې زما کوم شی د الله ﷻ په ذمه وو نو ما د هغې ډیر فکر پرېښود. ۸. ما چې په مخلوقاتو کې نظر وکړو نو ټولو خلقو په مختلفو شيانو توکل کولو: چا په خپل اولاد توکل کولو، چا په تجارت توکل کولو، او چا په زراعت توکل کولو، یعنی هر مخلوق په یو بل مخلوق باندې توکل کولو.

(۱) سورة لاطر آیت ۶.

(۲) سورة هود آیت ۶.

نو ما د الله ﷻ دې قول ته وکته چې الله تعالی فرمایي :

﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾ (۱).

ترجمه : او څوک چې په الله ﷻ باندې توکل (بهره ورسه) کوي ، نو الله تعالی یواځې هغه لره کافي دی .

لهذا ما یواځې په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړو ، او الله ﷻ زما د پاره کافي هم دی . شقیق بلخي رحمه الله چې کله د خپل شاگرد (حاتم اصم رحمه الله) دا اته (۸) خبرې واوریدې کومې چې ده په درې دیرش (۳۳) کاله کې زده کړې وې ، نو ورته وې ویل : اې حاتم ! تاته دې الله تعالی په دې باندې د عمل کولو توفیق درکړي ، ما د تورات ، انجیل ، زبور او د قرآن مجید په ټولو علومو باندې نظر اچولې نو دا اته خبرې (د عمل په اعتبار سره) د ټولو کتابونو نچور او خلاصه ده ، چا چې په دې باندې عمل وکړو گویا ده په ټولو کتابونو باندې عمل وکړو . (ځکه دا اته خبرې د ټولو نیکو کارونو د پاره اساس دی) . (۲)

نو په کار ده چې هر طالب العلم د حاتم اصم رحمه الله غوندې په خپل علم باندې عمل وکړي او د خپل ژوند د پاره دغه شان قیمتي خبرې مشعل راځي او ګرځي .

د طالب علمی په دوران کې اکثر تکلیفونه وي

د طالب علمی په دوران کې اکثر په طالب باندې ډیر تکلیفونه او مصیبتونه راځي ، کله مالي تکلیفونه وي ، او کله بدني . بعض وخت خو د یته خبره اوسې چې انسان ته قُوَت لَا یُکُون رزق هم نه ملاویږي . وکړه ، تنده او د خلقو خبرې طالب د یته مجبور کړي چې دده زړه مات شي او همت یې کمزورې شي .

خبردار ! په داسې موقعو کې انسان ته صبر ، استقامت ، استقلال او کلک همت په کار دی ، ځکه چې کله د انسان حوصله او چته وي نو که اوس په ده باندې هر څومره تکلیفونه راځي په دې سره دده په عزم او اراده کې نور هم مضبوطیا راځي ، او نور هم مقصود طرف ته متوجه کیږي .

(۱) الطلاق آیت ۲ .

(۲) احیاء العلوم ج ۱ ص ۹۶ کتاب العلم الباب السادس .

قدرمنو ! که چیرته زمونږ اسلافو دغه محنتونه او مشقتونه نه وې برداشت کړي نو اهل اسلام ته به څنگه د امام بخاري ، امام ابوحنيفه او تهانوي رحمهم الله غوندې کسان نصيبه شوي وو ؟ دا خو د هغوی د محنت برکت دی چې د هغوی د کتابونو نه نن هم خلق استفاده کوي .
علماء فرمايي :

لَا يُسْتَطَاعُ الْعِلْمُ بِرَاحَةِ الْجِسْمِ . (۱)

د جسم په راحت سره علم نه حاصلیږي .

د ناینا کسانو علمي کارنامې

د همدغه علمي جذبې او عالي همت په برکت باندې د امت هغه خلقو هم غټې کارنامې کړي کوم چې په سترگو باندې معذوره وو .

ابوالعباس رازي رحمه الله ناینا ؤ ، ځان سره یې سوچ وکړو چې که ستا سترگې نشته نو خپې خوډې شته ، راشه د علم پسې ووځه ، او علم حاصل کړه ، نو دخپل وطن نه د علم زده کولو پسې اووت اود دوه زرو (۲۰۰۰) میله نه زیات علمي سفرونه یې وکړه . (الله تعالی ورنه ډیر لوي عالم جوړ کړو) . (۲)

همدارنگې یو بل ناینا مشهور شاعر ابوالعلاء معری کوم چې د څلورو کالو په عمر کې ږوند شوې ؤ ، ده هم ډیر علمي سفرونه کړي وو ، او ډیر کتابونه یې هم لیکلي . صرف په فن ادب کې یې یو کتاب ” الايا والغصون “ په سلو (۱۰۰) جلدونو کې لیکلې . (۳)
همدارنگې حماد بن زید ناینا عالم ؤ ، څلور زره (۴۰۰۰) احادیث ورته داسې یاد وو چې یو روایت کې به هم نه خطا کیده . (۴)

(۱) لحلة العلماء والطلباء ، طلباء سرکے مثالی تحفہ ص ۲۷۲ .

(۲) ناینا علماء ص ۲۹ ، لدائے ممبرو محراب ج ۳ ص ۱۳۷ .

(۳) ناینا علماء ص ۲۳ ، لدائے ممبرو محراب ج ۳ ص ۱۳۷ .

(۴) ناینا علماء ص ۱۷ ، لدائے ممبرو محراب ج ۳ ص ۱۳۷ .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ . الزمر آیت ۹ .

﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾ . المجادلة ۱۱ .

﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾ . طهر ۲۸ .

دُعُماو او طلباو مقام

تالیف :

أَبُو الشَّيْخِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفِيَ عَنْهُ

مُدَرِّس دَارُ الْعِلْمِ فِيضُ الْقُرْآنِ كَاخِيل كَالُونِي مُرْدَان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د علمواو طلباومقام :

الْحَمْدُ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنُؤْمِنُ بِهِ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ
أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَنَشْهَدُ أَنْ لَا
إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا وَنَبِيَّنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ،
أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى
فِي الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ وَالْفُرْقَانِ الْحَمِيدِ :

﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴾ (١).
وقال تعالى : ﴿ يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ﴾ (٢).
وقال تعالى : ﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴾ (٣).
وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ (٤).
وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِيْنَارًا وَلَا دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَثُوا
الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ (٥).
صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ .

(١) الزمر آيت ٩.

(٢) المجادلة ١١.

(٣) سورة فاطر ٢٨.

(٤) رواه البخاري في العلم ١٠، ومسلم في الامارة ١٧٥، والترمذي في العلم ٣، ورواه الهيثمي في مجمع الزوائد ١، ١٢٨، مشكوة كتاب العلم.

(٥) اخرجه البخاري في العلم ١٠، والترمذي في القرآن ١٠ وفي العلم ١٩، ٣٥، وابن ماجه في المقدمة ١٧، واحمد ٢، ٢٥٢، ٣٢٥، ٣٠٧. ابوداود (٣٦٤١)، (٣٦٤٢)، وابن ماجه (٢٢٣) وابن حبان (٨٠) ورواه الترمذي (٢٦٨٣).

مشكوة كتاب العلم.

محترمو مسلمانانو وروڼو! علم داسې يو عظيم صفت دی چې ددې په وجه انسان په ټولو مخلوقاتو کې معزز او مشرف ګرځي، زړه يې د معرفت الهي په مقدسه رڼا باندې منور ګرځي او انسان ته په دنيا او آخرت کې خوشحالي، ترقي او کاميابي نصيب کيږي. لهدا ددې علم سره چې د چاهم، او د څه شی هم واسطه راغلې نو الله تعالی هغه ته ډير لوي مقام او لويه مرتبه ورکړې. ددې د وجې نه په قرآن کریم او احاديثو کې د علماو او طلباو ډير زيات فضيلت بيان شوې :

د علماو مقام

الله ﷻ د علماؤ درجې او چټوي

الله تبارک و تعالی فرمايي :

﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾ (۱).

ترجمه : الله تعالی به په تاسو کې د مومنانو او اهل علمو درجې او چټې کړي .

په دې آيت مبارکه کې د علماو فضيلت بيان شوې، ځکه په دې کې الله ﷻ اول د عامو مومنانو درجو او چټوالي ذکر کړې چې پکې علماء هم داخل دي، بيا يې د تعميم نه روستو په خصوصيت سره د اهل علمو د درجو او چټوالي ذکر کړې، چې دا د اهل علمو د پاره لوي فضيلت دی. (۲)

دلته امام رازي رحمه الله فرمايي :

فَوَجَبَ أَنْ يَكُونَ الْعُلَمَاءُ أَفْضَلُ النَّاسِ . (۳)

دا خبره واجب (او ثابته) ده چې علماء دې په ټولو خلقو کې افضل وي .

د عالم درجه په عامو مومنانو باندې اووه سوه (۷۰۰) درجې زياته ده

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمايي :

لِلْعُلَمَاءِ دَرَجَاتٌ فَوْقَ الْمُؤْمِنِينَ بِسَبْعِ مِائَةٍ دَرَجَةٍ مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ مِائَةُ خَمْسٍ مِائَةٍ عَامٍ (۴)

(۱) المجادلة آيت ۱۱ .

(۲) كشف الباري ج ۳ ص ۲۲ كتاب العلم باب فضل العلم .

(۳) التفسير كبير ج ۱ ص ۲۰۰ آيت ۳۱ .

(۴) اجزاء العلوم ج ۱ ص ۱۵ الباب الاول في فعل العلم والتعليم والتعلم ...

د علماو فضيلت په عامو مومنانو باندې اووه سوه (۷۰۰) درجې زيات دي، او د هرو دوه درجو په مينځ کې د پنځه سوه (۵۰۰) کاله په مقدار مسافت دی.

د عالم فضيلت په عابد باندې زيات دي

نبي کریم ﷺ فرمائي:

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ سَبْعُونَ دَرَجَةً بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ حُضْرُ الْفَرَسِ سَبْعِينَ عَامًا. (۱)

د عالم فضيلت په عابد باندې اويا (۷۰) درجې زيات دي، او د هرې دوه درجو په مينځ کې د آس د اويا (۷۰) کاله منډې په اندازه مسافت دی.

ددې وجه داده چې په معاشره کې کله بدعات او رسومات پيداشي نو په هغې باندې صرف عالم پوهيږي نو خلق به ورنه منع کړي، او د عابد توجه خو صرف خپل عبادت ته وي، او دې په دې بدعاتو او رسوماتو پوهيږي هم نه. لهدا د عالم مرتبه د عابد نه اوچته ده. (۲)

نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايي:

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَذْنَاكُمْ. (۳)

د عالم فضيلت په عابد باندې دومره دی لکه زما فضيلت په تاسو کې په يو ادنی کس باندې.

بل حديث کې راځي:

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ. (۴)

د عالم فضيلت په عابد باندې داسې دی لکه د خوار لسمې شپې سپوږمۍ فضيلت په باقي ستورو باندې.

(۱) رواه الهيثمي في المجمع ۱۲۲۱۱، والزبيدي في الاتحاف ۲۸۳۱۱، ۲۵۷۱۷، والتهريزي في مشكاة المصابيح ۲۱، ۲۱۲، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۷، كتاب العلم، تفسير كبير ج ۱ ص ۳۰۱ ايت ۳۱، المتجر الرابع في ثواب العمل الصالح ص ۱۸، ثواب العلم، ثواب العلم والعلماء وفضلهم.

(۲) الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۷، كتاب العلم.

(۳) رواه الترمذي في كتاب العلم باب ۱۹ وقال حديث حسن صحيح، ورواه البزار من حديث عائشة، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۶، مشكوة من ۳۳، كتاب العلم الفصل الثالث.

(۴) اخرجه البخاري في العلم ۱۰، والترمذي في القرآن ۱۰ وفي العلم ۱۹، ۳۵، وابن ماجه في المقدمة ۱۷، والحمد ۲، ۲۵۲، ۳۲۵، ۴۰۷. ابوداود (۳۶۳۱)، (۳۶۳۲)، وابن ماجه (۲۲۳) وابن حبان (۸۰) ورواه الترمذي (۲۶۸۳).

واقعه:

يو ځل د نبي كريم صلى الله عليه وسلم نه د بني اسرائيلو د يو دوه (۲) كسانو متعلق پوښتنه اوشوه چې په دې كې يو كس عالم ؤ، ده به چې فرض مونځ وكړو نو بيا به كيناست او خلكو ته به يې د دين تعليم وركولو، او دې دويم كس به د ورځې هميشه روژه نيوه او د شپې به يې ټوله شپه د الله ﷻ عبادت كولو. نو آيا په دې دواړو كې كوم كس بهتر و؟ نبي عليه السلام ورته او فرمايل:

فَضْلُ هَذَا الْعَالِمِ الَّذِي يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ ثُمَّ يَجْلِسُ فَيُعَلِّمُ النَّاسَ الْخَيْرَ عَلَى الْعَابِدِ الَّذِي يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ. (۱)

ددغه عالم فضيلت كوم چې صرف فرض مونځ وكړي او بيا كيني خلكو ته علم ښائي دده فضيلت په هغه عابد باندې چې د ورځې روژه نيسي او د شپې ټوله شپه د الله ﷻ عبادت كوي دومره زيات دى لكه زما فضيلت په تاسو كې په يو ادنى كس باندې.

عالم او غير عالم سره برابر نه دي

الله تعالى فرمايي:

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾. (۲)

ترجمه: ته ووايه (اې پيغمبره!) چې كوم خلق پوهيږي او كوم نه پوهيږي آيا دوى برابر دي؟ په آيت كې ”هل“ د پاره د استفهام انكاري دى. يعنى پوه خلق او ناپوه خلق دواړه برابر نه دي. (۳)

امام رازي رحمه الله فرمايي:

فِيهِ تَنْبِيْهُ عَظِيْمٌ عَلَى فَضِيْلَةِ الْعِلْمِ. (۴)

(۱) رواه الدارمي، مشكوة كتاب العلم.

(۲) الزمر آيت ۹.

(۳) تفسير مظهری الزمر آيت ۹، اعراب القرآن ج ۵ ص ۱۲۴ الزمر آيت ۹.

(۴) تفسير كبير ج ۱ ص ۴۲۹ الزمر آيت ۹.

په دې آيت کې د علم په فضيلت باندې لويه تنبيه ده .
يعنی لکه څرنگ چې رڼا او تياره ، پوند او بينا برابره دي دغه شان عالم او غير عالم هم
برابره دي ، بلکه عالم ته الله ﷻ ډير لوي مقام ورکړې .
نبي عليه السلام فرمايي :

إِنَّ مَثَلَ الْعُلَمَاءِ فِي الْأَرْضِ كَمَثَلِ النُّجُومِ يُهْتَدَىٰ بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ فَإِذَا انْطَمَسَتْ
النُّجُومُ أَوْشَكَ أَنْ تَضِلَّ الْهَدَاةُ . (۳)

يقيناً د علماو مثال د آسمان د ستورو په شان دی ، د ستورو په وجه خلق په اوجده او لمده کې
لارې معلوموي ، نوکه چيرته ستوري بې ثوره شي (يعنی د ستورو رڼا ختمه شي) نو قريبه ده
چې د مسافرو نه به لاره ورکه شي . دغه شان که علماء نه وي نو خلق به د هدايت لاره پرېږدي او
گمراه به شي .

وجه داده چې علم نوردی ، حديث کې راځي : أَلْعِلْمُ نُورٌ . علم رڼا ده . او جهالت تياره ده .
نورڼا او تياره څنگه برابريږي شي ؟

الله ﷻ دخپلې او د فرشتو د گواهي سره د علماؤ گواهي هم يوځای ذکر کړې
الله تبارک و تعالی فرمايي :

﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ ... ﴾ . (۲)

ترجمه : الله ﷻ په دې گواهي ورکړې ده چې د هغه نه سوا بل هېڅوک معبود نشته او
فرشتې او د علم والا هم په دې گواه دي .

په دې آيت کې هم د علماو ډير فضيلت بيان شوې ځکه الله ﷻ دخپلې گواهي سره په دويمه
مرتبه کې د فرشتو د گواهي ذکر کړې ، او په دريمه مرتبه کې يې د علماؤ د گواهي ذکر کړې .

(۱) رواه احمد المسند ۱۲۶۱۳ الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۶ كتاب العلم ، كنز العمال ج ۱۰ ص ۱۵۱ .

(۲) آل عمران آيت ۱۸ .

د حافظ ابن كثير رحمه الله وينا

حافظ ابن كثير رحمه الله وايي :

وَهَذِهِ خُصُوصِيَّةٌ عَظِيمَةٌ لِلْعُلَمَاءِ فِي هَذَا الْمَقَامِ . (۱)

په دې آيت کې د علماؤ ډير لوي خصوصيت بيان شوې . (چې الله ﷻ د خپلې او فرښتو د گواهي سره د علماؤ گواهي هم ذکر کړې) . (۲)

د عالم ذکر په دويمه مرتبه کې

په يو بل آيت کې الله ﷻ علماء په دويمه مرتبه کې ذکر کړې ، الله تعالى فرمايي :

﴿ قُلْ كَفَى بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ۝ ﴾ . (۳)

ترجمه : ورته ووايه اې پيغمبره ! چې الله تعالى زما او ستاسو په مينځ کې کافي گواه دی ، او هغه کس گواه دې چې د هغه سره د کتاب علم وي (يعنی علماء) .

د علماؤ مغفرت

نبي عليه السلام فرمايي : چې الله رب العزت به د قيامت په ورځ علماو ته او فرمايي :

إِنِّي لَمْ أَجْعَلْ عَلَيَّ وَحْلِي فِيكُمْ إِلَّا وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَغْفِرَ لَكُمْ عَلَى مَا كَانَ مِنْكُمْ وَلَا أَبَالِي . رواه

الطبراني باسناد جيد . (۴)

ما چې تاسو په خپل علم او حلم سره مشرف کړي وي نو دا صرف ددې دپاره چې زه ستاسو مخکينې گناهونه معاف کړم ، او زه ددې هيڅ پرواه نه لرم . (ځکه زه مستغني او بې نياز یم) .

(۱) تفسير ابن كثير ج ۲ ص ۲۲ آل عمران آيت ۱۱۸ .

(۲) معارف القرآن آل عمران آيت ۱۸ .

(۳) الرعد آيت ۳۴ .

(۴) قال في المجمع (۱ / ۱۲۶) : " رواه الطبراني في الكبير ورجاله مؤلفون " ، رواه ابن كثير في التفسير ۲۶۷ / ۵ والسيوطي في الدار ۲۶۷ / ۱ والسيوطي في الدرر ۳۵۰ / ۱ ومثل هذا الحديث في احياء العلوم ج ۱ ص ۱۸ كتاب العلم الباب الاول في فضل العلم والتعليم والتعلم الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۷ كتاب العلم .

د امام محمد رحمه الله د مغفرت واقعہ

مولانا اشرف علي تھانوي رحمه الله يوه واقعہ ذکر کړې چې کله امام محمد رحمه الله وفات شو، نو د وفات نه روستو چا په خوب کې اولیده، پوښتنه یې ترې وکړه: چې څه حال دی؟ هغه ورته وویل چې: کله زه د الله ﷻ د وړاندې پېش شوم، نو الله رب العزت راته او فرمايل: اې محمد! او غواړه، څه چې غواړې. ما ورته وویل چې اې الله! زما مغفرت وکړه. الله ﷻ راته او فرمايل: که چیرته مونږ تاته عذاب درکول غوښتې نو مونږ به تاته علم نه و درکړې، مونږ خو تاته علم ددې د پاره درکړې و چې مونږ ستا مغفرت کول غوښتل. لهذا مغفرت خودې شوې، نور څه رانه او غواړه. (۱)

د سبويه د مغفرت واقعہ

امام سبويه رحمه الله په عقايدو کې معتزلي ؤ، خو چې کله دې وفات شو، نو يو عالم دې په خوب کې اولیده، پوښتنه یې ورنه وکړه چې الله ﷻ درسره څه معامله وکړه؟ ده ورته وویل چې الله ﷻ راته او فرمايل: چې اې سبويه! د مغفرت مستحق نه یې، خو صرف د يوې خبرې په وجه مې مغفرت درته وکړو، هغه دا چې تا زما نوم (الله) ته اَعْرِفُ الْمَعَارِفُ ويلې و. نو تا زما د نوم عزت کړې و (چې ديتۀ دې اَعْرِفُ الْمَعَارِفُ ويلې و) نو مونږ ستا عزت وکړو او مغفرت مو درته وکړو. حالانکه سبويه دا خبره د نحوي تحقيق په بناء کړې وه، خو ليکن الله ﷻ دومره قدردان ذات دی چې په دې وړه خبره یې هم دده مغفرت وکړو. رېښتيا ده چې: رَحِمْتَ حَقَّ بَهَانِهِ مَيَّ جُوَيْدَ. (د الله ﷻ رحمت بهانې گوري). (۲)

(۱) خطبات حکيم الامت ج ۲ ص ۱۷۲ موضوع تميم العلم.

(۲) خطبات حکيم الامت ج ۲ ص ۳۶۶ موضوع: اکبر الاعمال.

علماء د الله ﷻ نه ويرېږي

الله تعالى فرمايي :

﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ .. ﴾ . (۱)

ترجمه : بیشکه د الله ﷻ په بندگانو کې د الله ﷻ نه علماء ویرېږي .
په دې آیت کې هم : علماء و فضیلت بیان شوې ، چې دوی د الله ﷻ نه ویرېږي .
او ورسره دا خبره هم ددې آیت نه معلومیږي : چې علماء جنتیان دي .
ځکه په دې آیت کې په طریقي د حصر سره دا خبره بیان شوې چې علماء د الله ﷻ نه ویرېږي (۲)

په یو بل آیت کې الله ﷻ اول د جنت تذکره کړې ، بیا ورپسې فرمايي :

﴿ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴾ . (۳)

ترجمه : دا جنت د هغه چا د پاره دی چې د خپل رب نه ویرېږي .
بل حای الله تعالى فرمايي :

﴿ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ﴾ . (۴)

ترجمه : څوک چې د خپل رب په وړاندې د اودریدلو نه ویرېږي د هغه د پاره دوه باغونه دي .
نو د اول آیت نه معلومه شوه چې علماء د الله ﷻ ویرېږي ، د دویم او دریم آیت نه معلومه شوه چې د چا په زړه کې د الله ﷻ ویره وي هغه د جنت مستحق دی .

(۱) لاطر ۲۸ .

(۲) ځکه په آیت کې إِنَّمَا استعمال شوې ، او إِنَّمَا د حصر د پاره راځي . تفسیر کبیر ج ۱ ص ۳۰۴ .

(۳) البینه آیت ۸ .

(۴) الرحمن آیت ۴۶ .

نو معلومه شوه چې علماء د جنت مستحقين دي . (۱)

اهل علمو ته دُعا

نبي عليه السلام فرمايي :

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ حَتَّى الثَّمَلَةُ فِي جُحْرِهَا وَحَتَّى الْحُوتُ فِي الْبَحْرِ

لَيُصَلُّونَ عَلَى مُعَلِّمِي النَّاسِ الْخَلْقِ . (۲)

بیشکه الله تعالی ، دهغه فرښتې ، او د آسمانونو او زمکې ټول مخلوقات ، تردې چې میږي په خپلې سوړې کې ، او میان (کبان) په سمندر کې دهغه کس د پاره د خیر دُعا کوي کوم چې خلقو ته د خیر (علم) ښودنه کوي .

په یو روایت کې دي :

وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ حَتَّى الْحِيتَانِ فِي الْمَاءِ . (۳)

(۱) دا خبره امام رازي رحمه الله په خپل انداز کې داسې بیان کړې چې : علماء جتیاڼ دي . لان العلماء من اهل الخشية . وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْخَشْيَةِ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ . قَالَ الْعُلَمَاءُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ . فَبَيَّنَ أَنَّ الْعُلَمَاءَ مِنْ أَهْلِ الْخَشْيَةِ قَوْلَهُ تَعَالَى ﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴾ . وَبَيَّنَّ أَنَّ أَهْلَ الْخَشْيَةِ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ قَوْلَهُ تَعَالَى ﴿ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴾ . وَقَوْلَهُ تَعَالَى ﴿ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ ﴾ ، تفسیر کبیر ج ۱ ص ۴۰۶ آیت ۳۱ ،

ورپسې بیا امام رازي رحمه الله فرمايي : أَنَّ ظَاهِرَ الْآيَةِ يُدَلُّ عَلَى أَنَّهُ لَيْسَ لِلْجَنَّةِ أَهْلٌ إِلَّا الْعُلَمَاءُ . وَذَلِكَ لِأَنَّ كَلِمَةَ إِنَّمَا لِلْحَصْرِ فَهَذَا يُدَلُّ عَلَى أَنَّ خَشْيَةَ اللَّهِ لَا تَحْمِلُ إِلَّا لِلْعُلَمَاءِ . وَالْآيَةُ الثَّانِيَّةُ وَهِيَ قَوْلُهُ ﴿ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴾ دالَّةٌ عَلَى أَنَّ الْجَنَّةَ لِأَهْلِ الْخَشْيَةِ . وَكَوْنُهَا لِأَهْلِ الْخَشْيَةِ يُنَافِي كَوْنَهَا لِغَيْرِهِمْ . فَذَلِكَ مُجْمَعُ الْآيَتَيْنِ عَلَى أَنَّهُ لَيْسَ لِلْجَنَّةِ أَهْلٌ إِلَّا الْعُلَمَاءُ . تفسیر کبیر ج ۱ ص ۴۰۷ آیت ۳۱ .

(۲) رواه الترمذي ۲۶۸۶ ، وقال حسن صحيح ، ورواه الطبراني في المعجم الكبير ۲۷۸ / ۸ ، والدارمي ۷۷ / ۱ ، مشكوة ص ۳۴ كتاب العلم .

(۳) أخرجه ابوداود في العلم باب ۱ ، والترمذي في العلم باب ۱۹ ، وابن ماجه في المقدمة باب ۱۷ ، وابن حبان في صحيحه والبيهقي في الشعب ، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۱ كتاب العلم .

بیشکه د عالم د پاره د مغفرت دُعا غواړي هغه (مخلوقات) کوم چې اسمانونو کې دي (یعنی فرشتې)، او هغه (مخلوقات) کوم چې په زمکه کې دي، تردې چې کوم میان (ګبان) په اوبو کې دي (هغوی هم دده د پاره د مغفرت دُعا غواړي).

رسول الله ﷺ هم اهل علمو ته دُعا کړې

نبي کریم صلی الله علیه وسلم اهل علمو ته دا دُعا کړې :

لَقَدْ رَأَى اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئًا فَبَلَغَهُ كَمَا سَمِعَهُ فَرُبَّ مُبَلِّغٍ أَوْعَىٰ مِنْ سَامِعٍ (۱)

الله تعالی دې تروتازه (یعنی خوشحاله او باعزت) لري هغه کس چا چې زما څه خبره واوریده، او څنګه یې چې اوریدلې وه هم هغه شان یې بل ته اورسوله، ځکه اکثر هغه خلق چې چاته دا خبره رسولې شي هغه د اوریدونکي نه زیات یاد لرونکي وي.

په یو بل حدیث کې داسې دُعا راغلې :

لَقَدْ رَأَى اللَّهُ عَبْدًا سَمِعَ مَقَالَيَ فَحَفِظَهَا وَعَاَهَا وَأَدَاَهَا فَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهِ غَيْرُ فِقْهِهِ وَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهِ إِلَىٰ مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ (۲)

الله ﷻ دې هغه بنده تروتازه لري چا چې زما څه خبره واوریده، بیا یې هغه یاده کړه او محفوظه یې اوساتله، او چې څنګه یې اوریدلې وه، هم هغه شان یې نور واخلو ته اورسوله، ځکه ډیر کړت او چتوونکې د علم فقیه نه وي (یعنی پوه نه وي)، او ډیر کړت او چتوونکې د علم دا حدیث هغه چاته وراورسوي چې هغه دده نه زیات فقیه (پوه) وي.

حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما فرمایي چې په یو موقع نبي کریم ﷺ داسې دُعا وکړه :

اللَّهُمَّ ارْحَمْ خُلُقَانِي. اَيُّ اللَّهِ! زَمَا په خلفاؤ رحم وکړې.

مونږ ورنه پوښتنه وکړه : يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَمَنْ خُلُقَاءُكَ؟

اَيُّ د الله ﷻ رسول له! ستا خليفه ګان څوک دي؟

(۱) أخرجه ابوداود في العلم باب ۱۰، والترمذي في العلم باب ۷ وقال الترمذي حديث حسن صحيح، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۱ الترغيب في سماع الحديث وتبليغه، ورواه ابن حبان وابن ماجه والدارمي عن ابي الدرداء، مشكوة ص ۳۵ كتاب العلم.

(۲) رواه احمد والترمذي وابدوداود وابن ماجه والدارمي عن زيد بن ثابت ورواه الشافعي والبيهقي في المدخل، مشكوة ص ۳۵ كتاب العلم.

نو نبي عليه السلام او فرمايل:

الَّذِينَ يَأْتُونَ مِنْ بَعْدِي يَزُودُونَ أَحَادِيثِي وَيُعَلِّمُونَهَا النَّاسَ. (۱)

(زما خلفاء هغه خلق دي) کوم چې زمانه روستور اړي، زما احاديث (او زما سنت) روايت کوي، او بيا يې نورو ته ښايي.

د قيامت په ورځ به د علماو سياهي د شهيدانو په وينې درنه وي

نبي عليه السلام فرمايي:

يُؤَذَّنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِذَاذُ الْعُلَمَاءِ وَدَمُ الشُّهَدَاءِ فَيَرْجَحُ مِذَاذُ الْعُلَمَاءِ عَلَى دَمِ الشُّهَدَاءِ. (۲)

د قيامت په ورځ به د علماو (د قلم) سياهي او د شهيدانو وينې تللې (تول کولې) شي، نو د علماو سياهي به د شهيدانو په وينو درنه شي.

ددې وجه يو عالم دا ذکر کړې چې دا سياهي به ځکه درنه وي چې يو خو د جهاد فضيلت په علم معلومېږي، دويم دا چې د جهاد شروط او حدود هم د علم په وجه معلومېږي، دريم دا چې په جهاد شرعي او د بل چا سره په جگړه کولو کې فرق هم د علم په وجه معلومېږي، څلورم دا چې د جهاد فرض عين او فرض كفايي په مينځ کې فرق هم صرف د علم په وجه معلومېږي. (۳)

په معاشره کې د علماو مقام

حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمايي:

لَوْلَا الْعُلَمَاءُ لَصَارَ النَّاسُ كَالْبَهَائِمِ. (۴)

که چيرته علماء نه وې نو خلق به د چارپيانو غوندې گرځيدلي وې. ځکه د دوی د تعليم په وجه خلق د حيوانيت د حد نه اوځي او انسانيت په کې راځي.

(۱) رواه الطبراني في الاوسط، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۲ الترغيب في سماع الحديث وبله ... كنز العمال ج ۱

ص ۲۲۱.

(۲) رواه مسلم ۲۲۸۲، واحمد ۳۹۹/۴ والسيوطي في الدر المنثور ۷۲۱۳، المتجر الرابع في ابواب العمل الصالح ص .

(۳) الرسول والعلم ص ۲۹ دكتور يوسف لهيانوي.

(۴) فزويني مفيد العلوم ومفيد الهموم ص ۲۱۶ الباب الثاني في فضيلة السلطان . همدغه رنگې قول د حضرت حسن رحمه

الله نه نقل دي: لَوْلَا الْعُلَمَاءُ لَصَارَ النَّاسُ مِثْلَ الْبَهَائِمِ . احياء العلوم ج ۱ ص ۲۴ لفضيلة التعليم.

بعضي علماء فرمايي :

الْعُلَمَاءُ سُرُجُ الْأَزْمِنَةِ، كُلُّ وَاحِدٍ مُصْبَاحُ زَمَانِهِ يَسْتَضِيءُ بِهِ أَهْلُ عَصْرِهِ. (۱)

علماء د خپلې زمانې ډيوې دي، هر عالم د خپلې زمانې د پاره (روښانه) ډيوه ده چې دده د دغه زمانې خلق رڼايي حاصلوي (يعنې دده د هدايت په وجه خلق په اسلامي احکاماتو منور او روښانه وي).

يحي بن معاذ رضی الله عنه فرمايي :

الْعُلَمَاءُ أَرْحَمُ بِأُمَّةٍ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأُمَّهَاتِهِمْ.

علماء د رسول الله ﷺ په امت باندې د دوی د پلارانو او مورانو نه هم زيات مهربانه دي. چا ورنه پوښتنه وکړو چې دا څنگه ؟ نو ده ورته وويل :

لَإِنَّ آبَاءَهُمْ وَأُمَّهَاتِهِمْ يَحْفَظُونَهُمْ مِنْ نَارِ الدُّنْيَا، وَهُمْ يَحْفَظُونَهُمْ مِنْ نَارِ الْآخِرَةِ. (۲)

ځکه د دوی پلاران او مورانې دوی د دُنیا د اور نه بچ کوي، او علماء دوی د آخرت د اور نه بچ کوي. (يعنې د علماو په وجه دوی د جهنم د اور نه محفوظ پاتې کېږي).

حضرت موسى عليه السلام ﷺ ته عرض وکړو :

إِلَهِي مَنْ أَحَبَّ النَّاسَ إِلَيْكَ؟

ای الله ! تاته په خلقو کې ډیر محبوب څوک دی ؟

الله ﷻ ورته او فرمايل : عَالِمٌ يَطْلُبُ الْعِلْمَ. (۳)

هغه عالم چې علم طلب کوي.

د علماو ضرورت

دا دُنیا د اُضدادو مجموعه ده : که دلته گرمي شته نو یخني هم شته، که دلته خزان شته نو بهار هم شته، که دلته آزغي شته نو گل هم شته، که دلته کافر شته نو مؤمن هم شته.

(۱) احیاء العلوم ج ۱ ص ۲۴ فضيلة التعليم، تنبيه العالمين.

(۲) احیاء العلوم ج ۱ ص ۲۴ فضيلة التعليم.

(۳) المستطرف في كل فن مستظرف ص ۲۵ الباب الرابع في العلم والادب وفضل العالم والمعلم.

لهذا که دلته جاہل شته نو د عالم وجود هم ضروري دې، که دلته گمراهی طرفته رابلونکي خلق شته نو حق طرفته د رابلونکو علماو وجود هم ضروري دې، که دلته د فرعون او قارون وارثان شته نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وارثانو (علماؤ) وجود هم ضروري دی. بلکه که زده دا ووايم چې د دنیا د بقاء د پاره هم د علماو وجود ضروري دې نو دابه څه بې دليله خبره نه وي.

حکمه دا دنیا چې آباده ده نو دا د الله ﷻ د عبادت په وجه آباده ده، (لکه څرنگ چې په حديث کې راځي: لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يُقَالَ اللَّهُ اللَّهُ).

او عبادت بغير د علم نه نشي کيدې، او علم بغير د علماو نه نشي حاصليدې. معلومه شوه چې د دنیا او آخرت د کاميابۍ د پاره د علماو وجود ډير ضروري دی.

عالم به د قيامت په ورځ شفاعت کوونکي وي

نبي کریم ﷺ فرمايي:

يُجَاءُ بِالْعَالِمِ وَالْعَابِدِ فَيُقَالُ لِلْعَابِدِ ادْخُلِ الْجَنَّةَ وَيُقَالُ لِلْعَالِمِ قِفْ حَتَّى تَشْفَعَ لِلنَّاسِ. (۱)
د قيامت په ورځ به عالم او عابد راوستې شي، عابد ته به وويل شي چې جنت ته داخل شه، او عالم ته به وويل شي چې ته او درېزه، او د خلقو د پاره شفاعت وکړه. په يو بل حديث کې ورسره دا هم شته چې عالم ته به وويل شي:
أَلْبِثْتُ حَتَّى تَشْفَعَ بِنَا أَحْسَنْتَ أَدْبَهُمْ. (۲)

ته په خپل ځای اوسه او د خلکو سفارش کوه، حکمه چې تا په دنیا کې د دوی بڼه اصلاح کړې وه

د فقيه درجه

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمايي:

فَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ. (۳)

(۱) رواه الاصبهاني وغيره، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۷ الترغيب في العلم وطلبه وتعلمه وتعليمه.

(۲) رواه الاصبهاني وغيره، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۷ الترغيب في العلم وطلبه وتعلمه وتعليمه.

(۳) اخرجه الترمذي في العلم باب ۱۹، وابن ماجه في المقدمة الحديث ۲۲۲ والطبراني في المعجم الكبير ۷۸/۱، الترغيب

والترهيب ج ۱ ص ۵۷ كتاب العلم، مشكوة ص ۲۲ كتاب العلم.

يو فقيه (عالم دين) په شيطان باندې د زرو (۱۰۰۰) عابدانو نه زيات سخت او دروند دی. يعنې که يو طرفته زر (۱۰۰۰) عبادت گزار وي او بل طرفته يو عالم وي نو بيا هم ددې يو عالم مرتبه په دوی اوچته ده.

ځکه د عالم زړه د نور الهي په مقدسه رڼا سره منور وي، دده ذهن د علم او معرفت د طاقت نه ډک وي، نو که چيرته شيطان په خلقو باندې د خپل مکرو فريب جال خور کړي، خلق په خواهشاتِ نفسانيو کې مبتلا کړي او د خلقو د گمراه کولو کوشش او کړي، نو چې عالم د شيطان په دې مکرو فريب باندې خبر شي نو دې خلق د شيطان ددې گمراهۍ نه خبردار کړي، او داسې تدبيرونه ورته اړينايي چې په هغې سره خلق د شيطان د هرې حملې نه محفوظ شي.

ددې برخلاف هغه عابد چې صرف عبادت کوي او د علم او معرفت نه په ميلونو لري وي، نو ده ته دا پته نه وي چې شيطان انسان په څه طريقې سره گمراه کوي؟ نو دې خو په ظاهره عبادت کوي خو د لاعلمي په وجه د شيطان په مکرو فريب کې نښتې وي او دده ټول کوشش اکثر د شيطان د گمراهۍ په وجه ضايع شي. (۱) نو ځکه د يو عالم مرتبه په زرو عبادت کوونکو باندې اوچته ده.

بل دا چې علم د الله ﷻ صفت دی، او الله ﷻ خو بادشاه حقيقي دی نو په چا کې چې علم راغې نو په ده کې د بادشاه صفت راغې، او عبادت خود غلامانو صفت دی.

اوس که يو طرفته زر (۱۰۰۰) غلامان وي او بل طرفته يو بادشاه وي نو دا زرواړه غلامان د بادشاه مرتبې ته نه شي رسيدې. (۲)

نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايي:

مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ. (۳)

(۱) مظاهر حق شرح مشکوة ج ۱ کتاب العلم.

(۲) خطبات القير ج ۸ ص ۷۱.

(۳) رواه البخاري في العلم ۱۰، ومسلم في الامارة ۱۷۵، والترمذي في العلم ۴، ورواه الهيثمي في مجمع الزوائد ۱/۱۲۸، مشکوة کتاب العلم.

علامه سند هي رحمه الله فرمايي چې په "خَيْرًا" کې تنوين د تعظيم دپاره دي، يعنې: مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا عَلَيْنَا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ. حاشية السندي على صحيح البخاري ج ۱ ص ۴۴، ۴۵، وحاشية السندي على ابن ماجه ج ۱ ص ۱۲۳ المقتبة باب فضل العلماء والحث على طلب العلم رقم الحديث ۲۲۰، كشف الباري ج ۳ ص ۲۹۰ باب مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ.

چاته چې الله ﷻ د خير (اونيکۍ) اراده وکړي نو ده ته په دين کې پوهه ورکړي .
ددې حديث نه هم د علم او علماو ډير فضيلت معلومېږي ، چې الله تعالی کوم سړي ته د خير
او ښېگړې اراده وکړي نو هغه ته د علم او په دين کې د پوهې د لوي نعمت ورپه برخه کړي .

په مخ د زمکه فقهاء او علما، اولياء الله دي

د امام ابو حنيفه او امام شافعي رحمهما الله نه داسې نقل دي :

إِنْ لَمْ يَكُنِ الْعُلَمَاءُ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ تَعَالَى فَلَيْسَ لِلَّهِ وَلِيٌّ . (۱)

که چيرته علماء د الله ﷻ وليان او دوستان نه شي نو بيا خود الله ﷻ څوک ولي نشته .
(بلکه د الله ﷻ وليان يقيني علماء دي) .

انسان صرف هغه دی چې علم ورسره وي

د حضرت عبد الله بن مبارک رحمه الله نه چا پوښتنه وکړه :

مَنْ النَّاسُ ؟ انسانان څوک دي ؟

ده ورته وويل : الْعُلَمَاءُ . (انسانان) علماء دي . (۲)

ددې قول د لاندې امام غزالي رحمه الله په احیاء العلوم کې څه عجيبه خبره ذکر کړې : چې
حضرت عبد الله بن مبارک رحمه الله غیر عالم (جاهل) د انسانانو نه اونه گړخول ، ځکه انسان
چې د نورو حیواناتو نه ممتاز او اشرف گړخي نو دا صرف د علم په وجه اشرف گړخي .

ځکه که د جسم د قوت په اعتبار سره او گورې نو بيا خو اوبن د انسان نه قوي دی ، که د
هډوکو د مضبوطتيا په اعتبار سره او گورې نو بيا خود هاتي هډوکي دده نه مضبوط دي ، که د
زړه وړتيا په اعتبار سره او گورې نو زمرې خود دده نه ډير زړه وړ دي ، که د خوراک په اعتبار سره
او گورې نو ليوه (ثور) خود دده نه ډير خوراک کوي . (۳)

معلومه دا شوه چې انسان د نورو حیواناتو نه ممتاز دی نو هغه صرف د علم په وجه سره ممتاز دی

(۱) نزهة الناظرين فی الاخبار والآثار المروية عن الابیاء والصالحين ص ۱۳ .

(۲) احیاء العلوم ج ۱ ص ۱۹ کتاب العلم ، المتجر الرابع فی ثواب العمل الصالح ص ۱۹ ابواب العلم .

(۳) نزهة الناظرين فی الاخبار والآثار المروية عن الابیاء والصالحين ص ۱۳ .

نبي عليه السلام فرمايي :

الْإِنْسَانُ كُلُّهُ مَوْتٌ إِلَّا الْعَالِمُونَ. (۱)

خلق ټول مړه دي مگر علماء ژوندي دي (يعنې د کومو خلقو سره چې علم نه وي هغوی په منزله د مړو دي او علماء په منزله د ژوندو دي).

د علماؤ تعظيم په کار دي

نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايي :

تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ وَتَعَلَّمُوا لِلْعِلْمِ السَّكِينَةَ وَالْوَقَارَ وَتَوَاضَعُوا لِمَنْ تَعَلَّمُونَ مِنْهُ. (۲)

علم زده کړئ، او د علم د پاره سکینه او وقار زده کړئ، او د چا نه چې علم زده کوي د هغه د وړاندې عاجزي او ادب کوي.

په دې حديث شريف کې د علم د زده کولو او د استاذانو د ادب کولو امر دی. (۳)
قدرمنو! دا خبره په تجربې سره ثابته ده چې څومره د انسان په زړه کې د استاذ ادب زیات وي او استاذ دده نه خوشحاله وي نو دومره دې انسان ته ډیر علم نصيبه کېږي او دده په علم کې به برکت وي. (۴)

نو د علماؤ ادب ډیر ضروري دی، حديث کې راځي :

لَيْسَ مِنْ أَمْتِي مَنْ لَمْ يُجَلِّ كِبَرَنَا، وَيَرْحَمْ صَغِيرَنَا، وَيَعْرِفَ لِعَالِمِنَا. (۵)

څوک چې زموږ د مشرانو تعظيم نه کوي، زموږ په کشرانو رحم نه کوي او زموږ د عالمانو قدر نه کوي نو هغه زما امتي نه دي (يعنې کامل امتي نه دی).

د نبي کریم صلی الله عليه وسلم د حقوقو په باره کې الله ﷻ مومنانو ته حکم کړې :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.

(۱) تفسیر کبیر ج ۱ ص ۴۱۰ آیت ۳۱.

(۲) رواه الطبرانی فی الاوسط، الترغیب والترهیب ج ۱ ص ۶۵ الترغیب فی اکرام العلماء واجلالهم وتولیرهم.

(۳) اصلاح القلاب ص ۲۸۲.

(۴) اصلاح القلاب ص ۲۸۲، اسانله کرام کې آداب و حقوق ص ۲۳.

(۵) رواه احمد فی البرهانی ۱۵ باسناد حسن، والطبرانی والحاکم الا انه قال : " لَيْسَ مِنَّا "

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١﴾

ترجمه: ای مومنانو! تاسو د الله (ﷺ) او د هغه در رسول (ﷺ) نه (په هیڅ کار کې) ځان مه وړاندې کوئ، او د الله (ﷻ) نه او ویرېږئ، بېشکه الله (ﷻ) ډیر اوریدونکې، ښه پوهه دی. ای مومنانو! تاسو خپل آوازونه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د آواز د پاسه مه او چتوئ، او مه د هغه سره (داسې) په زوره خبرې کوئ، لکه (څرنگ) چې تاسو د یو بل سره په زوره خبرې کوئ، هسې نه چې ستاسو ټول عملونه ضایع شي او تاسو پرې خبر هم نه یئ.

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ ﴾ (۲)

بشکه مؤمنان هغه خلق دي چې د الله او د هغه په رسول یې ایمان راوړې، او هر کله چې دوی د پیغمبر علیه السلام سره په یو اجتماعي کار راجمع شوي وي نو تر څو یې چې د نبی علیه السلام نه اجازت نه وي اخیستې تر هغې وخته پورې دوی نه ځي.

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا ﴿٣﴾

(ای مومنانو!) تاسو د رسول الله (ﷺ) بلنه داسې (معمولي) مه گنړئ، لکه څرنگ چې تاسو په خپل مینځ کې یو بل رابلئ.

په دې پاس آیتونو کې د نبی کریم صلی الله علیه حقوق بیان شوي، او علماء خو هم د نبی کریم (ﷺ) وارثان دي، ددې د وجې د علماو هم ادب په کار دی. (۴)

امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسیر (تفسیر قرطبي) کې د آیت: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ.... د لاندې لیکلي چې په دې آیتونو کې مسلمانانو ته د

(۱) الحجرات آیت ۱، ۲.

(۲) النور آیت ۶۲.

(۳) النور آیت ۶۳.

(۴) التبلیغ کونړ العلوم ج ۱۲ ص ۱۴۱.

پيغمبر عليه السلام د تعظيم امر دی او د نبي عليه السلام د وړاندې آواز ښکته ساتلو امر دی ، بيا روستو فرمايي :

وَكِرَّةَ بَعْضِ الْعُلَمَاءِ رَفَعَ الصَّوْتِ فِي مَجَالِسِ الْعُلَمَاءِ تَشْرِيفًا لَهُمْ إِذْ هُمْ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ (۱)
 بعضې علما وايي : چې علما چونکه د انبيا و ارشان دي لهذا د دې علماو د شرافت د وجې نه ددوی په مجلس کې هم آواز او چټول (او په زوره خبرې کول) مکروه دي .

صحابه کرام او د استاد ادب

صحابه کرامو او تابعينو هم د خپلو عالمانو او استاذانو ډير ادب کړې .

لکه په بخاري شريف کې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه نقل دي چې کله به ما د يو عالم صحابي نه څه حديث معلومول غوښتل نو چې د هغه کورته به ورغلم ، نو هغه ته د دروازي ټکولو نه به مې ځان ساتلو ، آواز به مې هم ورته نه کولو ، د دروازي نه بهر به مې ورته انتظار کولو ، کله به چې هغه پخپله بهر تشریف راوړو ، هغه وخت به مې ترې حديث معلوم کړو ، هغه به چې زه په داسې حالت کې اوليدم نوراته به يې او فرمايل : اي د نبي کریم صلی الله علیه و آله د تره ځويه ! دروازه دې راته ولې نه ټکوله ؟

نومابه ورته او فرمايل : عالم په خپل قوم کې داسې وي لکه نبي په خپل امت کې ، او الله تعالى د نبي عليه السلام په شان کې دا هدايت فرمايلي دي :

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ﴾ (۲) ، (۳)

ترجمه : که چيرته دوی صبر کړې وې ، تردې پورې چې (اي پيغمبره !) ته دوی ته راوتلې وې نو دابه د دوی په حق کې ډيره بهتره وه .

وَذَكَرَ أَبُو حَبَانَ كَرَاهَةَ الرَّفْعِ أَيْضًا بِحَضْرَةِ الْعَالِمِ (۴)

(۱) لوطي ج ۱۶ ص ۲۶۰ الحجرات آيت ۲ .

(۲) پوره آيت داسې دي ، الله تعالى فرمايي : ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُتَادُونَكَ مِنَ الْمُنَافِقِينَ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ . الحجرات آيت ۲ ، ۳ .

(۳) معارف القرآن بحواله لوطي الحجرات آيت ۲ ، ۳ .

(۴) روح المعاني ج ۱۲ ص ۲۰۷ .

ابو جبان هم دا خبره ذکر کړې چې د علماو په مجلس کې آواز او چټول (او په زوره خبرې کول) مکروه دي.

د پاس آیت: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ﴾ نه دا خبره هم معلومه شوه چې طالب العلم به د استاذ د خدمت نه د هغه د اجازت نه بغیر نه شي. ^(۱)

مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله هم دا خبره واضحه کړې چې د اهل علمو سره هم ددې آدابو لحاظ په کار دی. ^(۲)

په خبرو کې هم د ادب لحاظ په کار دی

الله جل جلاله مومنانو ته فرمايي:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا﴾. ^(۳)

ترجمه: اي مومنانو تاسو (د پیغمبر ﷺ خپل ځان طرفته ته رامتوجه کولو دپاره) د “رَاعِنَا” لفظ مه وایئ، بلکه (ددې په ځای) د “وَانْظُرْنَا” لفظ وایئ.

اگرچې د “رَاعِنَا” او “وَانْظُرْنَا” دواړو معنی په عربی کې یوه ده، خو چونکه یهودو دا لفظ د غلط مطلب دپاره استعمالول، ځکه په عبراني ژبه کې ددې معنی خیرې دي.

یا به دې یهودیانو ورسره “ي” پیدا کړه نو “رَاعِنَا” به یې ورته جوړ کړو، بیا به هم معنی غلطه راوټه، د مسلمانانو خودا مطلب نه و، خو بیا هم الله ﷻ د ظاهري ادب لحاظ ساتلو

دوچې مسلمانان د “رَاعِنَا” لفظ ویلو نه منع کړه. ^(۴)

معلومه شوه چې په شریعت کې د ادب ډیر لحاظ ساتل شوی.

(۱) اصلاح القلاب ص ۲۷۷، اسالده کوام کې آداب و حلقو ص ۲۹.

(۲) بیان القرآن سورة حجرات.

(۳) البقرة آیت ۱۰۲.

(۴) معارف القرآن البقرة آیت ۱۰۲.

حضرت موسی علیه السلام ته تنبيه

حضرت موسی علیه السلام یو پیره خپل قوم ته تقرير کولو، ډیر فصیح و بلیغ او معجزانه انداز کې تقرير یې وکړو او خلق هم ډیر متاثره شو، په دې کې یو کس دده نه پوښتنه وکړه:

مَنْ أَعْلَمُ النَّاسِ الْيَوْمَ . نَنْصَبُ بِه مَخْذُومًا د ټولو نه لوی عالم څوک دی؟

(حضرت موسی علیه السلام سوچ وکړو که زه او وایم چې د مانه ښه عالم بل کس شته، نو بني اسرائیل خو هسې هم بهانه گر قوم دی، نویا به دوی وایي چې کله د تانه لوی عالم شته نو مونږ به د هغه نه راهنمایي حاصلوو، نویا به دا خلق د علم او وحي نه محرومه شي)

نو حضرت موسی علیه السلام جواب ورکړو: أَنَا أَعْلَمُ . زه د ټولو نه لوی عالم یم.

او دا خبره د حضرت موسی علیه السلام صحیح هم وه، ځکه د حضرت موسی علیه السلام مقصد دا ؤ چې په علم شریعت او احکامو کې زه لوی عالم یم، او دا خبره صحیح هم وه، ځکه دې پیغمبر ؤ، او په هغه وخت کې دده نه لوی پیغمبر بل نه ؤ، او د حضرت خضر علیه السلام مرتبه په علم باطن کې هم دده نه زیاته نه وه.

ځکه د حضرت خضر علیه السلام سره علم باطن او علم لدني ؤ، او د حضرت موسی علیه السلام سره د شریعت علم ؤ، او علم باطن خود شریعت یو جزء دی، ځکه شریعت خود احکام ظاهره ؤ او احکام باطنه و دواړو د مجموعې نوم دی.

نو چې حضرت موسی علیه السلام په علم شریعت کې د ټولو نه لوی عالم ؤ، نو په علم باطن کې به هم د حضرت خضر علیه السلام نه لوی عالم و.

بل دا چې د حضرت موسی عليه السلام په زړه کې خود تکبر او لویۍ هیڅ احتمال نه و، او نه یې دا خبره د تکبر د وجې کړې وه بلکه حقیقت و.

خو لیکن الله تعالی ته دغه خبره خوښه نه شوه، ځکه دا د تقاضا داوه چې دایې د الله تعالی په علم حواله کړې وې، او داسې یې ویلي وې:

الله تعالی په دې ښه پوهیږي چې په ټول مخلوق کې زیات عالم څوک دی.

نو حضرت موسى عليه السلام ته په دې زورگړې شوې (۱) (پوره تفصيل په معارف القرآن سورة كهف كې موجود دی). معلومه شوه چې په شريعت كې د ادب ډير لحاظ ساتل شوې دی.

د علمي اختلاف باوجود د يو بل ډير ادب كول

د حضرت عبداللہ بن عباس رضي الله عنه او د حضرت زيد رضي الله عنه په مينځ كې اكر چې څه علمي اختلاف هم و، خوييا به يې هم د يو بل د ادب ډير لحاظ ساتل.

يو كرت حضرت زيد رضي الله عنه راروان و، نو حضرت ابن عباس رضي الله عنه د هغه د سولې مهار ونيوه او پياده ورسره لاندې روان و، حضرت زيد رضي الله عنه ورته وويل چې اې د نبي كريم صلى الله عليه وسلم د تره ځويه! تاسو مهار پريږدئ، او داسې مه كوئ (ځكه دا خوبې ادبي ده).

حضرت ابن عباس رضي الله عنه ورته وويل: چې مونږ ته همدا خودلي شوي دي چې د علماؤ او مشرانو تعظيم كوي.

حضرت زيد رضي الله عنه ورته وويل چې تاسو خپل لاس رانزدې كړئ، ده چې لاس ورنزدې كړو نو هغه ځكل (چپ) كړو، او وې ويل چې مونږ ته هم دا حكم شوې چې د پيغمبر عليه السلام اهل ييتو سره به همدا سې سلوك كوي. (۲)

د حضرت علي رضي الله عنه وينا

حضرت علي رضي الله عنه فرمايي:

أَنَا عَبْدٌ مِّنْ عِلْمِي خَوْفًا وَاحِدًا إِنَّ شَاءَ بَاعَ، وَإِنْ شَاءَ أَعْتَقَ، وَإِنْ شَاءَ اسْتَكْرَى. (۳)

(۱) عن ابي بن كعب رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: قَامَ مُوسَى خَطِيْبًا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ فُسِّئِلَ: أَيُّ النَّاسِ أَعْلَمُ؟ فَقَالَ: أَنَا أَعْلَمُ. فَعَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ. إِذْ لَمْ يَزِدْ الْعِلْمَ إِلَيْهِ. فَأَوْسَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ عَبْدًا مِّنْ عِبَادِي يَسْجَعُ الْبَحْرَيْنِ هُوَ أَعْلَمُ مِنْكَ..... الرغبة والغريب ج ۱ كتاب العلم، الترهيب من الدعوى في العلم والقرآن. ومثل هذا الحديث أخرجه البخاري في العلم باب ۲۲، والانباء باب ۲۶، والطبر سورة ۱۸. ومسلم في الفضائل حديث ۱۸۰.

(۲) كنز العمال ۷/ ۳۷، عيون الاخبار ۱/ ۱۱۴ مختصر تاريخ دمشق ۲۲۷۱۳، البداية والنهاية ۸/ ۳۳۱.

(۳) تعليم المعلم ص ۳۱ فصل في تعظيم العلم واهله.

زه د هغه چا غلام يم چا چې ماته يو حرف ښودلې، اوس د هغه خوښه ده که هغه ما خرڅوي يا ما آزاده وي يا ما همدا سي (د خدمت دپاره) غلام ساتي (دا اختيار هغه ته حاصل دی).

« حدیث د جبریل »

د حدیث د جبریل نه هم دا سلومیري چې حضرت جبریل علیه السلام هم د صحابه کرامو د وړاندې نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته د التَّحِيَّات په شکل کې په ادب سره ناست و، او صحابه کرامو ته یې دا اوخوده چې د استاذ د وړاندې دغه شان کیناستل په کار دي. د صحابه کرامو په باره کې راځي: چې دوی به هم د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د وړاندې داسې په ادب ناست وو گویا چې د دوی په سرونو باندې مرغۍ ناستې دي.

امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله او د استاذ ادب

دامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په زړه کې د خپل استاذ (حماد رحمه الله) دومره قدر او احترام و چې ترڅو پورې امام صاحب ژوندې و ترهغې وخته پورې یې د خپل استاذ کور ته خپې نه وې غزولې. حالانکه د امام صاحب او حماد رحمه الله د کور په مینځ کې ډیره فاصله وه (تقریباً اووه کوڅې په مینځ کې وې) خو بیا به هم ده د هغه د ادب لحاظ ساتلو. (۱) دامام صاحب د استاذ (حماد بن سلمه رحمه الله) بي بي (عاتکه) وایي چې امام ابوحنیفه رحمه الله به مونږ له د بازار نه سبزي راوړه، مالوچ به یې رالښکته کول، او نور ډیر خدمتونه به یې کول. (۲)

مولانا عبدالقدوس گنگوهي رحمه الله او د استاذ ادب

حضرت مولانا شاه عبدالقدوس گنگوهي رحمه الله چې وړوکې و، تود وړوکوالي نه یې په زړه کې د خپل استاذ ډیر زیات ادب و، استاذ هم ده ته د خپل ځوي په سترگه کتل، دې به کور ته دننه تلوراتلو.

(۱) امام ابوحنیفه څه حیرت انگیز والعات من ۱۳۱ بحواله عقود الحجاج من ۲۹۳، اساتذہ کرام څه آداب و حقوق من ۷۵
(۲) آداب المتعلمین من ۳۹.

يوه شپه کورته شپې پيشو راغله ، ټوله ډوډۍ (روټۍ) يې اوخوړه ، او لوخي يې هم رااوغورخول . سهر د استاذ بي بي استاذ ته وويل : چې د کوم طرف نه ييگانه د شپې پيشو راغلې وه او ټوله ډوډۍ يې خوړلې .

استاذ صاحب عبد القدوس ته وويل : بچيه ! ته اوگوره ، چې په کوم ځای دا پيشو راننوخې هغه ځای بند کړه ، ده چې اوکتل نو د دروازې سره يو سوري و ، ده داگمان وکړو چې گني پيشو په دې ځای راننوخې ، نو ده هغه سوري بند کړو .

په دويمه شپه بيا پيشو راغله او بيا يې هم ټوله ډوډۍ اوخوړه ، او لوخي يې هم رااوغورخول ، سهر د استاذ بي بي بيا استاذ ته شکايت وکړو چې ييگانه خو بيا پيشو راغلې وه .

نو استاذ صاحب بيا عبد القدوس ته وويل چې بچيه ! ته يو نظر واچوه چې دا پيشو په کوم ځای راننوخې ؟ ځکه دا خو ييگانه بيا راغلې وه او نقصان يې کړې دی .

عبد القدوس ډير خفه شو او تلاش يې شروع کړو چې دا ځای معلوم کړي ، بل ځای چيرته سوري نه و ، خو صرف يو ځای کې يو سوري و چې په هغې به د کورنۍ د باران اوبه وتلې .

ده چې دا اوليده نو پوهه شو چې پيشو په همدې سوري کورته ننوځي . ماسخوتن چې خلق اوده شو (دې چونکه بهر جُمات کې ځملاستو) ، نو ده ته دا خبره ورياده شوه ، دې راغې او څه شي يې کتلو ، چې په دې سوري کې يې کيدي ، خو هيڅ شې پيدانه شو .

آخردا چې ده د بهر طرفنه دې سوري ته خپل سر کيښود ، او همدلته اوده شو ، ځکه دده په زړه کې د خپل استاذ دومره ادب و چې ده دانه غوښتل چې نن شپه دې بيا پيشو دننه کورته لاړه شي او ده ته دې نقصان اورسوي .

د خداي شان گوره چې په دغه شپه ډير باران او شو ، په کوم سوري چې به د کور اوبه وتلې هغه سوري خو ده بند کړې و (ځکه ده ورته د بهر طرفنه خپل سر ايښې و) نو د کور اوبه دننه جمعه شوې ..

د استاذ بي بي چې اوکته چې اوبه جمعه دي ، او سوري د بهر طرف نه بند دي ، نو دې دا گمان وکړو چې گني بهر دې سوري ته څه کانړې يا بل شې ايښې دي ، نو د بانړس يو لړگې يې راواخيست ، او په دې سوري کې يې اووهلو ، خو بيا هم اوبه روانې نه شوې .

بل طرفته دې طالب دا سوچ وکړو چې گني پيشو دننه کورته ننوتې ، اوس دوباره د وتلو او تيڅتې کوشش کوي ، نو ځکه په خپلو پنځو باندې زما سړو هي . نو ده خپل سرتو نور هم زور ورکړو چې پيشو او نه تختي .

دې طرفته د استاد بي بي دا گمان وکړو چې گني دې سوري ته د آخوا طرفنه غټ کانړې دې ځکه نه لرې کيږي .

آخر دا چې دې بي بي په زوره سره دا بانډس په دې سوري کې وراووهل ، چې په دې سره د عبدالقدوس سړ زخمي شو او وينه ورنه روانه شوه ، د سړ د زخمي کيدو په وجه ده خپل سړ راډيخوا کړو ، او د سخت زخم د وجې نه په ژړا شو ، سلگۍ يې وهلې او د دروازې سره ولاړؤ ، استاد يې چې دا سلگۍ واوريدې نو په منډه ورته راغې ، او آوازيې ورته وکړو :

عبدالقدوس بچيه ! څه اوشو ؟ ولې ژاړې ؟

عبدالقدوس په تياره کې ولاړؤ ، استاد ته رانږدې شو ، استاد چې اوکته چې په تياره کې يځنۍ ته ولاړ دې اوسختې سلگۍ وهي ، نو حيران شو چې آخر څه وجه ده چې دومره سختې سلگۍ وهي ؟

نو په سړيې ورله لاس راښکود ، چې وې کته نو سړيې سخت زخمي ؤ ، پوښتنه يې ورنه وکړه چې دا ولې ؟ هغه ورته خپله خبره وکړه .

استاد پوهه شو چې ددې وړوکي طالب په زړه کې د خپل استاد خدمت دومره غټه جذبه ده چې خپل سړيې سوري ته ايښې ؤ ، چې گني بيا چيرته پيشو کورته داخله نه شي او استاد ته تکليف اونه رسوي ، تردې چې دده سړهم په کې زخمي شو .

نو استاد دې طالب ته د زړه د اخلاصه دُعا گمانې وکړې ، يوه په کې دا هم وه چې :
اې الله ! زما دې روحاني بچي ته داسې عزت او عظمت ورکړې چې په ټوله دُنيا کې دده مثل نه وي .

نو الله جل و علا دغه دُعا داسې قبوله کړه ، چې روستو ددې عبدالقدوس نه داسې يو لوي عالم ، متقي ، پرهيزگار او ولي الله جوړ شو چې مثال يې هم نه ؤ ، چې هر کس يې د حضرت مولانا عبدالقدوس گنگوهي رحمه الله په نوم سره پيژني .^(۱)

(۱) اهل علم کي (د لکمي ص ۳۷۰ ، اهل دل د تېرېادې واقعات ج ص ، اساتذہ کرام د آداب و حقوق ص ۸۳ .

د استاد د ځوي ادب کول

صاحب د هدايي امام برهان الدين رحمه الله يو واقعديان کړې چې د بخاري په علماؤ کې يو لوي عالم ؤ ، طالبانو ته يې درس ورکول ، خو د درس په دوران کې به ناگهانده پاڅيده ، بيا به کيناست ، څو پيرې يې داسې وکړه .

شاگردانو ورنه پوښتنه وکړه چې تاسو ولې د درس په دوران کې پاڅئ او کينئ ؟ هغه ورته وويل چې زما د استاد وړوکې ځوي دى هغه بهر د هلکانو سره په کوڅه کې لوبې کوي ، خو چې کله هغه دروازې ته راوړسي ، ماته را مخامخ شي ، اوزه يې او گورم ، نوزه د خپل استاد د تعظيم په وجه د هغه ځوي ته او درېږم .^(۱)

يو شاعر وايي :

کن ابن من شئت واكتسب ادبًا * يغنيك محبودة من النسب

إن الفتي من يقول ها أنا ذا * ليس الفتي من يقول كان أبي . (۲)

د عالم سره د ناستي فضيلت

فقيه ابو الليث ثمرقندي رحمه الله فرمايي چې څوک د يو عالم مجلس ته لاړ شي او دې د هغه نه څه زده هم نه کړي ، خو بيا هم ده ته اووه (۷) عزتونه حاصلېږي :

۱. د طالب علماؤ درجه ورته حاصلېږي . (دا هم لوي سعادت دى) .
۲. تر څو پورې چې دې په دې مجلس کې ناست وي تر هغه وخته پورې دې د گناهونو نه بچ وي .
۳. کله چې دې د کورنۍ او وځي نو په ده باندې د الله ﷻ رحمتونه راوړېږي .
۴. کله چې دې په دې مجلس کې کيني نو په علماو چې کوم رحمتونه راوړېږي د هغوی په برکت ده ته هم دا رحمت رسيږي .

(۱) تعليم المصلم ص ۲۷ ، اسانده کرام ع آداب و حقوق ص ۸۰ .

(۲) المستطرف في كل فن مستظرف ص ۲۹ .

۵. ترڅو پورې چې ده غوږ نیولې وي تر هغې وخته پورې دده د پاره نیکۍ لیکلې کیږي.
۶. فرېستې د خوشحالی نه په دې مجلس واله باندې خپلې وزرې خوروي نو دې هم په هغوی کې شامل وي.

۷. دې چې کوم قدم او چتوي او ږدي، هغه دده د پاره د گناهونو کفارې گرځي، درجې یې پرې او چټېږي، او په نیکۍ کې یې اصفه کیږي. (۱)

د عالم مخ ته کتل عبادت دی

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي:

النَّظَرُ فِي وَجْهِ الْعَالِمِ عِبَادَةٌ، وَالنَّظَرُ فِي الْكُفَّةِ عِبَادَةٌ، وَالنَّظَرُ فِي الْمَصْحَفِ عِبَادَةٌ. (۲)

د عالم مخ ته کتل عبادت دې، کعبې ته کتل عبادت دی، او قرآن کریم ته کتل عبادت دی. فقیه ابو الیث شمر قندي رحمه الله ددې حدیث نه وروستو لیکلي: که چیرته د علم په مجلس کې د عالم د ملاقات نه علاوه بله هیڅ فایده نه وي نو بیا هم هر عقلمند د پاره لازم دي چې ددې حرص وکړي (او د عالم په مجلس کې حاضر شي) ځکه د عالم مخ ته کتل ځانله مستقل عبادت دی. نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي: چې ما د حضرت جبریل علیه السلام نه پوښتنه وکړه:

أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ لِأُمَّتِي؟ زما د امت د پاره بهترین عمل کوم یو دی؟

نو هغه راته او فرمایي: الْعِلْمُ. علم بهترین علم دې. ما بیا ورنه پوښتنه وکړه:

ثُمَّ أَيُّ؟ بیا ورپسې کوم عمل به تر دې؟ هغه راته او فرمایي:

النَّظَرُ إِلَى الْعَالِمِ. عالم ته کتل. ما بیا ورنه پوښتنه وکړه:

ثُمَّ أَيُّ؟ بیا ددې پسې بل کوم عمل به تر دې؟ هغه راته او فرمایي:

(۱) قال الفقيه رحمه الله: مَنْ التَّمَسَّ إِلَى الْعَالِمِ وَجَلَسَ مَعَهُ وَلَا يَقْدِرُ عَلَى أَنْ يَحْفَظَ الْعِلْمَ فَلَهُ سَبْعُ كَرَامَاتٍ: أَوَّلُهَا يَنْتَازِلُ فَضْلَ الْمُتَعَلِّمِينَ، وَالثَّانِي: مَا دَامَ جَالِسًا كَانَ مَحْبُوسًا عَنْ الدَّلُوبِ وَالْخَطَايَا، وَالثَّالِثُ: إِذَا خَرَجَ مِنْ مَازِلِهِ كُنْزٌ عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ، وَالرَّابِعُ: إِذَا جَلَسَ عِنْدَهُ فَتَلَوُا عَلَيْهِمُ الرَّحْمَةُ فَتَصِيْبُهُمْ بِبَرَكَتِهِمْ، وَالْخَامِسُ مَا دَامَ مُسْتَمِعًا كُتِبَ لَهُ الْحَسَنَةُ، وَالسَّادِسُ: تَحَفُّ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنَحَتِهَا رَمًا وَهُوَ فِيهِمْ، وَالسَّابِعُ: كُلُّ قَدِيمٍ يَرْفَعُهُ وَيَضَعُهُ يَكُونُ كَفَّارَةً لِلذُّنُوبِ وَرَفْعًا لِلدَّرَجَاتِ لَهُ وَزِيَادَةٌ فِي الْحَسَنَاتِ. (تبيين الغافلين ص ۲۰۵ باب فضل مجالس العلم).

(۲) تبيين الغافلين ص ۷۰۷ باب فضل مجالس العلم، المقاصد الحسنة ص ۲۵۱.

زِيَارَةُ الْعَالِمِ . د عالم ملاقات كول .

بيا يې او فرمايل :

وَمَنْ كَسَبَ الْعِلْمَ لِلَّهِ وَارَادَ بِهِ صَلَاحَ نَفْسِهِ وَصَلَاحَ الْمُسْلِمِينَ وَلَمْ يُرِدْ بِهِ عَرَضًا مِنَ الدُّنْيَا
فَأَنَّا كَفَيْلُهُ بِالْجَنَّةِ . (۱)

کوم کس چې د الله ﷻ د رضا د پاره علم حاصل کړي ، او دده اراده په دې علم سره د خپل ځان او د مسلمانانو اصلاح وي ، او څه دنيوي عرض يې نه وي نوزه د داسې کس د پاره د جنت ضامن يم

د علماؤ سره د محبت فائده

کوم کس چې د اهل علمو سره محبت او تعلق ساتي نو اگر چې دده اعمال به د هغوی په شان نه وي خو بيا به هم د قيامت په ورځ ددې انسان حشر ددې علماو سره کيږي . دا خبره زه د ځان نه نه کوم بلکه دا سردار د وجهان محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي : چې د انسان حشر به د قيامت په ورځ د هغه چا سره وي چې د چا سره يې محبت وي .

حضرت انس بن مالک رضي الله عنه فرمايي چې يو کس رسول الله ﷺ ته راغې او ورته وې ويل :

يَا رَسُولَ اللَّهِ ! مَتَى السَّاعَةُ ؟ اَي د الله ﷻ رسوله ! قيامت کله دی ؟

نبي عليه السلام ورته او فرمايل : مَا أَعَدَدْتُ لِلْسَّاعَةِ ؟ تا قيامت ته څه تيار کړي دي ؟

ده ورته وويل : حُبُّ اللَّهِ وَرَسُولِهِ . (نور مې څه خاص نه دي تيار کړي خو) په زړه کې مې د

الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ سره محبت شته .

نبي عليه السلام ورته او فرمايل :

أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحَبَبْتَ . ته به د قيامت په ورځ د هغه چا سره يې د چا سره چې دې په دنيا کې

محبت وي .

حضرت انس رضي الله عنه فرمايي :

فَمَا فَرِحْنَا بَعْدَ الْإِسْلَامِ فَرَحًا أَشَدَّ مِنْ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "فَأَنْتَ مَعَ مَنْ أَحَبَبْتَ"

د اسلام راوړونه وروستو مونږ په بل هیڅ شی دوامره نه وو خوشحاله شوي څومره چې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دې وینا خوشحاله شو چې ”تد به د قیامت په ورځ د هغه چا سره یې د چا سره چې دې محبت وي“. بیا حضرت انس رضی الله عنه او فرمایل:

فَأَنَا أُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ. فَأَرْجُوا أَنْ أَكُونَ مَعَهُمْ وَإِنْ لَمْ أَعْمَلْ بِأَعْمَالِهِمْ (۱).
زه د الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ سره محبت کوم، او د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه سره هم محبت کوم، نو زه دا امید لرم چې د قیامت په ورځ به زه هم د دوی سره یم اگر چې ما د دوی په شان اعمال نه دي کړي.

د عالم وفات کیدل لویه حادثه ده

نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي:

مَوْتُ الْعَالِمِ مُصِيبَةٌ لَا تُجْبَرُ. وَتُكَلِّفُ لَأَتَسَدُّ وَهُوَ نَجْمٌ طَیْسٌ. مَوْتُ قَبِيلَةٍ أَيْسَرُ مِنْ مَوْتِ عَالِمٍ (۲).
د عالم مرګ داسې مصیبت دی چې د هغې تدارک نه شي کیدې، او داسې نقصان دی چې نه شي پوره کیدې، او هغه داسې ستورې دی چې رڼا یې ختمه شي. د غونډې قبیلې مرګ دیو عالم د مرګ نه آسان دی (یعنی د پوره قبیلې مرګ دومره غټ نقصان او خفګان نه دی لکه دیو عالم مرګ).
نبی علیه السلام فرمایي:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ إِنْ تَزَايَعَتْ عَنْهُ مِنَ الْعِبَادِ وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِمَوْتِ الْعُلَمَاءِ حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمٌ، اتَّخَذَ النَّاسُ رُءُوسًا جُهَالًا فَاسْأَلُوا فَأُفْتُوا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا (۳).

(۱) مسلم کتاب البر والصلة والاداب، باب المرء مع من احب ۱۶۳/۶۶۷۲. په بخاري شریف کې دارنگې حدیث ذکر دې: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ (بن مسعود رضی الله عنه) قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحَبَّ قَوْمًا وَلَنَا يَلْتَحِقُ بِهِمْ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ”الْبُؤْسُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ“. اخرجه البخاري فی الادب باب علامة الحب فی الله عز وجل ۶۱۶۸، و ۶۱۶۹، مسلم باب المرء مع من احب ۱۶۵/۶۶۷۵.

(۲) اخرجه ابوداود فی العلم باب ۱، والترمذي فی العلم باب ۱۹، وابن ماجه ماجه فی المقدمة باب ۱۷، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۰ الترغيب فی الرحلة فی طلب العلم.

(۳) اخرجه البخاري فی العلم باب كيف يقبض العلم؟ (۱۰۰) ومسلم باب رفع العلم ولبسه وظهور الجهل والفتن فی آخر الزمان ۶۷۵۲، (۲۶۷۳)، والترمذي فی العلم باب ماجاء فی ذهاب العلم ۲۶۵۳، وابن ماجه فی المقدمة باب اجتناب الراي والقياس ۴۰، مشكوة كتاب العلم، نزهة الناظرين ص ۱۴.

الله تعالیٰ به په (آخيري زمانه کې) علم داسې نه اړچنوي چې گني د خلقو (د زړه او دماغو) نه یې اوباسي، بلکه علم به د علماو په ختمیدلو او چټ کړي، تردې چې هیڅوک عالم به (په مخ د زمکه) پاتې نه شي، نو خلق به جاهلان خپل پیشوایان جوړ کړي، د هغوی نه به د مسئلو پوښتنې کوي، هغوی به په غیر د علم نه فتویٰ ورکوي، نو په خپله به هم گمراه شي او نور خلق به هم گمراه کړي.

حضرت عمر رضی الله عنه فرمایي:

مَوْتُ أَلْفِ عَابِدٍ قَائِمِ اللَّيْلِ صَائِمِ النَّهَارِ أَهْوَنُ مِنْ مَوْتِ عَالِمٍ بِصَلَاةٍ بِحَلَالِ اللَّهِ وَحَرَامِهِ (۱).

زر (۱۰۰۰) هغه عابدان چې هغوی ټوله شپه د الله ښکته عبادت کوي او د ورځې روژې نیسي، د دوی ټولو مرگ د هغه یو عالم په نسبت آسان دی کوم چې حلال او حرام پیژني. (یعنی ددې زرو عبادت کوونکو مرگ دومره غټ نقصان او غم نه دی څومره چې ددې یو عالم مرگ نقصاني اولوي غم دی).

ځکه د عابد عبادت د خپل ځان د پاره وي او د عالم ژوند د ټولو انسانانو د دنیا او آخرت د کامیابی د پاره وي.

د حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه نه پوښتنه او شوه:

مَا عَلَامَةُ هَلَكَ النَّاسِ؟ د خلقو د هلاکت نښه څه ده؟

ده ورته وویل: هَلَكَ عُلَمَائِهِمْ. چې کله ددوی علماء وفات شي، (او خلق په گمراهۍ کې

مبتلا شي، نو دا غټه نښه د دوی د هلاکت ده). (۲)

د علماو پورې ټوکې کوونکې کس منافق دی

په مخ د زمکه داسې بد بخته خلق هم شته چې علماو ته په سپک نظر گوري، نو خبردار! کوم کس چې عالم ته د علم په وجه یا حافظ ته د حفظ په وجه سپک گوري نو دا خو کفر دی، ده ته د ایمان تازه کول په کار دي، ځکه علم او قرآن کریم ته سپک کتل خو کفر دی. (۳)

(۱) احياء العلوم ج ۱ ص ۲۱ کتاب العلم: نزهة الناظرين في الاخبار والاثار المروية عن الانبياء والصالحين ص ۴۱.

(۲) نزهة الناظرين ص ۱۴.

(۳) نوټ: ددې خبرې پوره تفصيل روستوپه "فتحي مایلنو" کې اوگوره.

نبي كريم صلى الله عليه وسلم فرمايي :

ثَلَاثٌ لَا يَسْتَحِفُّ بِهِمْ إِلَّا مُنَافِقٌ : دُوَالشَّيْبِ فِي الْإِسْلَامِ وَدُوَالْعِلْمِ وَإِمَامٌ مُقْسِطٌ . (۱)
 درې (۳) کسان داسې دي چې د دوی سپکاوي صرف منافق سرې کوي (يعنی ددې درې کسانو پورې چې څوک هېڅکې او مسخرې کوي هغه منافق دې) هغه درې کسان دادي :
 (اول) هغه کس چې په اسلام کې سپين گيرې شي . (دويم) : عالم . او (درېم) عادل بادشاه .

کوم کس چې په دُنیا کې علماؤ ته نقصان رسوي ، نو الله ﷻ داسې کس ته په دُنیا کې هم سخته سزا ورکوي ، ځکه علماء خود انبياء و ارثان دي (الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ) .
 علماء د الله ﷻ وليان او بزرگان دي . او د الله ﷻ ولي ته نقصان رسول د انسان د اخيرې خاتمې د خرابيدو خطر لري ، حديث قدسي دى الله تعالى فرمايي :

مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ . (۱)

څوک چې زما د يو دوست سره دشمني کوي زه داسې کس ته اعلان جنگ کوم .
 لهذا علماؤ ته د نقصان رسوونکو خلقو انجام به ورته ديو څو واقعاتو په رڼا کې بيان کړم :

علماؤ ته د تکليف رسوونکو خلقو سزا

فقيه ابو الليث ثمرقندي رحمه الله ذکر کړي دي چې حضرت ابوبکر صديق ﷺ فرمايي :
 ما يو ځل خوب وليده چې رسول الله صلى الله عليه وسلم راغې او زه يې د لاس نه اونيوم او راته وې فرمايل : خپل نظر اوچت کړه او دوزخ ته اوگوره . ماچې پورته اوکته ، نو ما اوليده چې د گناهکارانو يو جماعت په عذاب کې مبتلا دی ، مخونه يې د خنځير په شکل کې وو ، د جهنميانو وينې او زوې يې څکلي او په اور کې سوزيدل .

(۱) رواه الطبراني في الكبير وقد حسنها الترمذي لعمر هذا المتن ، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۵ .

(۲) بخاري شريف . په يو حديث کې داسې الفاظ دي : مَنْ آذَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ . أخرجه البخاري . ۶۱۳۷ .

ما د نبي عليه السلام نه پوښتنه وکړه چې اې د الله رسوله! دا څوک دي چې په دومره لوي عذاب کې گرفتار دي؟ نبي عليه السلام راته او فرمايل: چې دا هغه خلق دي چې دوی به علماؤ ته تکليف رسول، او په غير د توبې نه مړه شوي دي، نو ځکه يې اوس دا انجام دی.

د مرزا مظهر جان جانان د قاتل بدترين انجام

د دهلي د بادشاه يو وزير ؤ، چې رافضي المذهب ؤ، هغه د قاضي ثناء الله پاني پتي رحمه الله پير او مرشد مرزا مظهر جان جانان په ناحقه باندې په تمانچه او ويشتو، مرزا صاحب په هماغه ځای شهيد شو، د هغه د وفات نه پس د دهلي بادشاه د شپې خوب اوليده چې زه په يو ځنگل کې ولاړ يم، او د ماسره دا وزير هم دی، مونږ ځکه چې ناڅاپه د ځنگل د يو طرف نه دوږې او گرد را پورته شو، کله چې دا گرد ختم شو نو ما اوليده چې په يوه سورلۍ باندې يو کس سور دې او ددې سورلۍ واگې مرزا صاحب نيولي دي، کله چې دوی ماته را ورسیده، او ما معلومات وکړو چې دا د سورلۍ واله کس څوک دی؟ نو راته وويل شو چې دا خو حضرت حسين رضی الله عنه دی.

حضرت حسين عليه السلام د مرزا صاحب نه پوښتنه وکړه چې ستا قاتل څوک دی؟ ده وزير طرفته اشاره وکړه چې زما قاتل دا وزير دی، حضرت حسين عليه السلام يو غشي رااوويست، او دا وزير يې په دې غشي باندې په ځيگرا وويشت. بادشاه د شپې د خوب نه را پاڅيده، حيران ؤ، په تادی يې يو کس اوليږل چې ته لار شه، او وزير په جلتۍ راوله چې زه ورنه معلومات وکړم، چې دا څه تماشده ده؟ هغه کس چې هلته ورغې، نو خلقو ورته وويل چې د وزير په ځيگر کې ناڅاپه درد پيدا شوې، نشي تللې، کله چې سهر شو نو وزير مړ شوې.

امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله پسي د بد رڼو ويلو سزا

د يو کس په باره کې راځي چې ده تقرير کولو، او د استهزاء په شکل يې وويل چې د امام صاحب نه خوزه هم ښه يم، هغه په څه پوهيده، هغه ته خو صرف اوي (۷۰) احاديث ياد وو، ماته خود هغه نه ډير ياد دي.

يو چا بل نيك عالم ته دا خبره وكړه ، هغه فوراً وويل چې ددې كس آخيري انجام به دا وي چې دې به مرتد كيږي ، يوه جمعده روستو دغه كس مرزاني شو ، د خلقو د وړاندې دليل ورسوا شو او خلقو او شرل .

ددې نه پس خلق دې نيك عالم ته راغله او پوښتنه يې ورنه وكړه چې تاته څنگه معلومه شوې وه چې دا سړي به كافر كيږي ؟ هغه ورته وويل چې كله تاسو ماته وويل چې دې سړي د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله ډيره گستاخي كړې ، نو زما په نزد خو امام صاحب د الله ﷻ ولي دې ، او حديث قدسي دې ، الله رب العزت فرمايي :

مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ . (۱)

څوك چې زما د يو ولي سره دشمني كوي نو زه هغه ته اعلان جنگ كوم .

نو چې كله دې سړي ته د الله ﷻ د طرفه اعلان جنگ او شو ، او په جنگ كې هر فريق دا غواړي چې د مقابل نه اعلى شى قبض كړي ، او د الله ﷻ په نزد خو د ايمان نه بل اعلى شى نشته ، نو ما د ځان سره سوچ وكړو چې اوس ددې كس سره ايمان نشي پيدا كيدې . نو ځكه مې تاسو ته ويلي وو چې دا سړي به آخر مرتد كيږي . (۲)

د عالم د توهين سخته سزا

د دارالعلوم ديو بند مهتمم حضرت مولانا قاري محمد طيب رحمه الله وايي : چې يو كرت حضرت مولانا نانوتوي رحمه الله شاه جهان پور ته تشریف وې وړو ، او د اسلام د حقانيت په باره كې يې خلقو ته ډير بڼه وعظ او نصيحت وكړو .

كله چې د هغه ځاى بې دينه خلقو ته پته اولېږده چې د خلقو په زړونو كې د مولانا نانوتوي رحمه الله ډير قدر وعزت پروت دى ، نو دده د بدنامولو د پاره يې مختلف طريقې وكړې خو كامياب نه شو .

آخردوى داسې پروگرام جوړ كړو چې په خپلو ملگرو كې يې يو كس ته كفن ورواغوست ، او هغه كس ته يې وويل چې كله د جنازې دوه تكبيرونه اوشي نو ته به زر راپاڅي ، نو د نانوتوي

(۱) بخاري شريف .

(۲) كتاب مولوي داؤد غزنوي ص ۱۹۱ .

رحمه الله پورې به خلق او خاندي، او دې به او شرمېږي چې د ژوندي سړي جنازه يې وکړه. کله چې دوی داسې ترتيب برابر کړو نو دا کس يې په کټ کې واچول، رايې وړو، او نانوتوي رحمه الله ته يې وويل چې جناب! تاسو په دې مړي باندې جنازه وکړئ. ده ورته ډير غږ پېش کړو چې ما دپاره دا جنازه مناسب نه ده، زه يې نه کوم. خو هغوی د خولې چالاکي وکړه او ورته وې ويل چې تاسو به يې خامخا کوئ. د هغه ځای گواه خلق وايي چې مولانا صاحب يو طرفته ولاړ ؤ، مونږ د هغه مخ ته کتل، نو مخ يې د غصې نه تک سوړ ؤ، او په مخ يې د خفگان اثرات ښکاريده. کله چې هغوی ډير اصرار وکړو نو دې جنازې ته ور مخکې شو، کله چې ده دوه (۲) تکبيره وکړه، نو د شاته نه خپلو ملگرو دې کس ته ټوخي کول چې راپاڅه، خو دې نه راپاڅيدو. کله چې جنازه ختمه شوه نو مولانا صاحب په غصه کې وويل چې دا اوس نه شي راپاڅيدې. او نور ور نه روان شو. کله چې خلقو هغه او کتلو نو واقعي مړ شوې ؤ، زړ ټولو رامنډه کړه، او د مولانا صاحب نه يې معافي او غوښته، او ډيرو خلقو په هماغه ځای توبه وويسته. (۱)

نود علماو او نيکانو د بې عزتۍ نه ځان ساتل په کار دي. نبي کریم ﷺ فرمايي:

رَبِّ اشْعَثْ أَغْبَرَ مَذْفُوعٍ بِالْأَبْوَابِ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَا بَرَّةَ. (۲)

ډير کړت خوړو ورو ويستانو واله، گرد آلود کس چې د دروازو نه شړلې شي (يعنی داسې پراگنده حال او په خاورو ککړ کس چې په ظاهره ډير غريب او کمزورې معلومېږي خو د الله ﷻ په نزد به دده دومره لوي مقام وي) که چيرته دې په الله ﷻ باندې قسم او کړي (چې دا کار به کيږي) نو الله ﷻ به د هغه قسم ضرور پوره کوي، او دې به قسم کې د حانث کيدلو نه بچ کوي. (۳)

(۱) موانع لاسمي ۲ / ۷۰، عبرت الکيز والعات ص ۱۵۲.
 (۲) رواه مسلم کتاب البر حديث ۱۳۸، والجنة حديث ۴۸. البخاري ۱۰ / ۷. الترغيب والترهيب ج ۴ الترغيب في الفقر وللة ذات اليد وما جاء في فضل الفقراء والمساكين.....
 (۳) دعوات حق لمولانا عبدالحق ج ۱ ص ۵۹۷.

يو شاعر وايي:

بهر بيشه گمان مېر که خاليست * شايد که پلنگ نهفته باشد

په هر ځنگل دا گمان مه کوه چې گني دا خالي دې، کيدې شي په دې کې زمري اوده وي. نو دغه رنگې دې غريب علماؤ او طلباؤ ته هم په غلط نظر مه گوره، ځکه په دوی کې لوي لوي بزرگان او اولياء الله شته، دوی ته په نقصان رسولو سره به خپل آخرت برباد کړي.

د بزرگانو او نيکانو نه د مخ اړوونکي کس انجام

د هند مشهور عالم مولانا خواجه غريب نواز رحمه الله فرمايي چې يو کس و، کله به يې چې څوک بزرگ يا نیک سرې اولیده نو خپل مخ به يې ورنه واړول. ځکه دده د نيکانو او علماو سره سخت عداوت و، هغوی ته يې کتل هم نه خوښول.

کله چې دې مړ شو او قبر ته يې کوز کړو، نو خلقو په قبر کې دده مخ قبلې طرف ته واړول، خو دده مخ به واپس د قبلې نه رااوگرځيده، خلقو ډير کوشش وکړو خو قبلې ته به يې مخ نه برابریده، خلق ډير خفه وو، په دې کې يو هاتفي آواز ورباندې اوشو:

اې خلقو! تاسو هسې ځان مه سترې کوئ، دې په همدې حالت کې پرېږدئ. ځکه دده به په دُنیا کې زما د محبوب بندگانو (نيکانو خلقو) نه مخ اړولو او دهغوی سره به يې بغض کولو، نن دده همدا سزا ده چې زما د رحمت نه به لرې وي، او د قيامت په ورځ چې راپاڅي نو په داسې شکل کې به راپاڅي چې دده صورت به د څر وي.

فائده: معلومه شوه چې علماو ته سپک کتل يا د دوی توهين کول غټه بختي ده.

محترمو! که چيرته دغه اهل حق علماء نه وې نو بيا به خلق د حلال او حرام، جائز او ناجائز مسائلو نه چا خبرول؟

که دغه علماء نه وې نو بيا د ملحدينو او باطلو ډلو مقابله چا کوله؟

که دغه علماء نه وې نو بيا به دغه ظالم بادشاهان د دين د تحريف نه چا منعه کول؟

دا خو د علماو برکت دی چې په هر دور کې دوی د باطل مقابله کړې، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په بناسته تعليماتو يې دُنیا منوره او روښانه کړې.

د اهل علمو سره د احسان کولو فايده

په شريعت کې د داهل علمو سره د احسان کولو ډير زيات فضائل راغلي، هم دنيوي فايده، او هم اخروي فايده.

دنيوي يوه فايده يې داده چې کوم کس د اهل علمو سره احسان کوي نو الله ﷻ به ددې کس ځوي يا نمسې عالم کوي.

امام سديد الدين شيرازي رحمه الله فرمايي چې زمونږ مشائخو ويلي دي:

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَكُونَ ابْنَهُ عَالِمًا فَيَنْبَغِي أَنْ يُرَاعِيَ الْغُرَبَاءَ مِنَ الْفُقَهَاءِ وَيُكْرِمَهُمْ وَيُعْطِيَهُمْ وَيُعْظِمَهُمْ شَيْئًا، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ ابْنَهُ عَالِمًا كَانَ حَفِيدُهُ عَالِمًا. (۱)

څوک چې دا اراده لري چې دده ځوي دې عالم شي نو ده له په کار دي چې د غريبانو فقهاؤ او علماؤ خيال اوساتي، د دوی عزت او تعظيم وکړي او دوی ته (د خوراک د پاره) څه ورکړي. نو که په څه وجه دده ځوي عالم نه شي نو دده نمسې به عالم کيږي.

د طالب العلم مقام

محترمو مسلمانانو! زموږ په شريعت کې د علم زده کوونکي (طالب العلم) هم ډیر غټ مقام دي:

فرېنتي طالب العلم ته خپلې وزرې غوړوي

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي:

إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَعْنَاجَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ رِضًا بِمَا يَصْنَعُ. (۱)

بیشکه فرېنتي د طالب العلم د پاره خپلې وزرې غوړوي (یعنی دده دوراندي عاجزي او تواضع کوي) (۲) ځکه دوی د طالب ددې کار نه راضي او خوشحاله وي.

د امام قرطبي رحمه الله تحقيق

امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسیر کې د آیت ﴿ قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ ﴾ دلاندې لیکي: چې د حضرت آدم علیه السلام د علم په وجه چې کله الله ﷻ فرېنتو ته د سجدې کولو حکم وکړ نو فرېنتو هغه ادب اخیستی، نو اوس هم چې فرېنتي په یو انسان کې علم او ګوري نو دوی د هغه دوراندي عاجزي کوي، او خپلې وزرې ورته غوړوي، ځکه دوی د طالب العلم ددې کار نه راضي او خوشحاله وي. (۳)

(۱) أخرجه البخاري في العلم ١٠، والترمذي في القرآن ١٠، وفي العلم ١٩، ٣٥، وابن ماجه في المقدمة ١٧، واحمد ٢، ٢٥٢، ٣٢٥، ٣٠٧. ابوداود (٣٦٤١)، (٣٦٤٢)، وابن ماجه (٢٢٣) وابن حبان (٨٠) ورواه الترمذي (٢٦٨٣).
(۲) لَتَضَعُ أَعْنَاجَهَا: أي تخضع وتتواضع. قرطبي ج ١ ص ٣٣٠.

قال الخطابي في معنى "وضعها أعنحتها" ثلاثة أقوال: أحدها: أنه بسط الأجنحة. الثاني: أنه بمعنى التواضع تعظيماً لطالب العلم. الثالث: أن المراد به النزول عند مجالس العلم وترك الطيران. نزهة الناظرين في الأخبار المروية عن الأبياء والصالحين ص ٨.

(۳) امام قرطبي رحمه الله فرمایي: والما تفعل ذلك لاهل العلم خاصة من بين سائر عيال الله. لان الله تعالى أكرمها ذلك في آدم فتأذنت بذلك الادب، لما قلل له علم في بشر خضع له وتواضعت وتذللت إعطائاً للعلم واهله ورأس منهم بالطلب له والشغل به. قرطبي ج ١ ص ٣٣٠ آيت ٣٣.

ورپسې امام قرطبي رحمه الله فرمايي :

هَذَا فِي التَّلَابِ مِنْهُمْ فَكَيْفَ بِالْأَخْبَارِ مِنْهُمْ وَالرَّبَّانِيَيْنِ مِنْهُمْ. (۱)

دا د فرېنتو وزرې غورځول او عاجزي کول خو د طالب العلم د عزت او تعظيم د پاره دي نو اوس د علماو او خداپرستو اهل علمو به څومره لوي شان وي ؟
حضرت صفوان بن عسال المرادي رضي الله عنه فرمايي چې يو ورځ زه نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته راغلم ، دې په جومات کې ناست ؤ ، او يو سور څادر ته يې تکیه وهلې وه ، ما ورته وويل :

يَا رَسُولَ اللَّهِ ! إِنِّي جِئْتُ أَطْلُبُ الْعِلْمَ . اي د الله رسوله ! زه راغلي يم د علم د زده کړې د پاره .
نو نبي عليه السلام راته او فرمايل :

مَرْحَبًا بِطَالِبِ الْعِلْمِ إِنَّ طَالِبَ الْعِلْمِ لَتَحْقُقَ الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنَحَتِهَا ثُمَّ يَرْكَبُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا حَتَّى يَبْلُغُوا السَّمَاءَ الدُّنْيَا مِنْ مَحَبَّتِهِمْ لِنَا يَطْلُبُ. (۲)

د طالب العلم د پاره مبارکي ده ، بيشکه طالب العلم فرېنتې په خپلو وزرو کې راگيروي ، بيا دا فرېنتې دومره ډيرې راشي چې يو بل د پاسه تر آسمانه پورې اورسيږي ، دا ځکه چې دا طالب کوم شئ (علم) طلب کوي فرېنتې د هغې سره محبت کوي .

فائده : سبحان الله . د علم څومره لوي مقام دی چې ددې په وجه د طالب العلم د تعظيم د پاره فرېنتې خپلې وزرې غوروي .

تنبیه : په مذکوره احاديثو کې هيڅ شک و شېبه نشته ، ځکه چاچې په داسې معتمدو احاديثو کې شک و شېبه کړې هغوی ته الله ﷻ په دنیا کې هم سخته سزا ورکړې . ددې په باره کې درته يودوه (۲) واقعي بيانوم :

(۱) قرطبي ج ۱ ص ۳۳۰ آيت ۳۳ .

(۲) رواء الطبراني فی المعجم الكبير ۶۴ / ۸ ، والهيتمي فی المجمع ۱۳۱ / ۱ ، والهندي فی الكنز ۲۸۸۲۷ ، وابن ماجه الحديث ۲۲۶ ، واحمد فی مسنده ۲۴۰ / ۲ ، والبيهقي ۲۸۲ / ۱ والدارقطني ۱۹۷ / ۱ وابن حبان فی صحيحه والحاكم ولال صحيح الاسناد . الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۲ کتاب العلم .

په حديث پورې د سفره کوونکي سړي سزا

يو عالم د پيغمبر عليه السلام دا حديث مبارکه بيانول چې نبي ﷺ فرمايي :

مَا مِنْ خَارِجٍ مِّنْ بَيْتِهِ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ إِلَّا وَصَّعَتْ لَهُ الْمَلَائِكَةُ أَجْنَحَتَهَا رَمًا بِمَا يَصْنَعُ. (۱)
کوم کس چې د علم په طلب کې د کور نه اوځي نو دده ددې کار نه فرېستې دومره خوشحاله وي چې ده ته خپلې وزرې غوړي .

نو يو زندیق کس چې دا حديث واورېده نو هغه د ريشخند او استهزاء په شکل وويل چې زه به نن په خپلو خپلو کې مينځونه لېږوم ، او په زوره به خپې په زمکه راپريدم ، ددې دپاره چې د فرېستو وزرې ماتې شي .

کله چې ده دغسې کار وکړو او په زوره يې زمکه په خپو او وهله ، نو ناڅاپه په زمکه رااوغورځېده ، او ځای په ځای يې خپې شلې (کلاې) شوې ، او يو څو ورځې روستويې په خپو باندې خوړونکې خطرناکه بيماري اولېږده .

چا چې دا واقعه نقل کړې هغه وايي چې ما اوليده چې دغه کس د ذلت په حالت کې په يو ځای کې پروت ؤ ، او په همدغه حالت کې مړ شو . (۲)
لهذا په دې احاديثو کې هيڅ شک و شېبه په کار نه ده .

په حديث کې د شک کوونکي کس انجام

ابن منده اصفهاني رحمه الله چې د علم حديث لوي امام دی او بې شميره کتابونه يې ليکلي دي ، دې وايي چې زه يو ځل شام کې يو محدث (د احاديثو استاذ) ته د علم حاصلولو دپاره لاړم ، کله چې هغه ته ورغلم نو ما اوليده چې هغه په خپل مخ باندې يوه پرده اچولې وه ، او احاديث يې بيانول .

ابن منده رحمه الله وايي چې کله ما دا اوليده نو زه حيران شوم چې په دې مخ يې دا پرده ولې اچولې ده ؟ کله چې هغه د احاديثو درس ختم کړو ، او هغه ته پته اولېږده چې ابن منده راغلې

(۱) اخرجه الترمذي في العلم باب ۱۹ ، وابن ماجه في المقدمة باب ۱۷ ، وابن حبان في صحيحه والحاكم واللال صحيح الاسناد .

الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۹ الترغيب في الرحلة في طلب العلم .

(۲) عبرت النكيز والعات ص ۱۴۱ .

دې، نوزه يې را او غوښتم، اوراته وې ويل چې اې ابن منده! تاته پته شته چې ما په دې خپل مخ باندې دا پرده ولې اچولې ده؟

ماورته وويل چې ماته هيڅ پته نشته. هغه راته وويل: چې يوه ورځ زه د يو مشر استاذ (شيخ الحديث) په درس کې ناست ووم، هغه د پيغمبر عليه السلام احاديث بيانول، کله چې هغه دې حديث ته راوړسیده چې نبي عليه السلام فرمايي:

أَمَّا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ رُكُوعٍ أَوْ سُجُودٍ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ جَبَّارٍ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ صُورَتَهُ صُورَةَ جَبَّارٍ. (۱)

کوم کس چې په تاسو کې د امام نه مخکې سر راوچتوي نو آيا هغه د الله ﷻ نه نه ويرېږي چې الله ﷻ دده سر د خره او گرځوي، يا دده صورت په شان د صورت د خره او گرځوي؟ دې محدث وويل: چې کله ما دا حديث واوريد، نو زما په زړه کې شک پيدا شو: چې دا څنگه کيدې شي چې د يو انسان سر د خره او گرځي؟

نو چې د شپې اوډه شوم، او سهر را پاڅيدم نو زما سر د خره گرځيدلې و. د هغې نه روستو ما هيچاته خپل سر نه دې ښکاره کړې، اګر چې طالبانو ته احاديث بيانوم خو هر وخت مې په خپل سر باندې پرده اچولې وې.

خو اې ابن منده! ته راته لوي عالم معلومېږي، زه تاته قسم درکوم چې ترڅو پورې زه ژوندې يم ته به هيچاته دا حال نه وائي، او چې کله زه وفات شم نو بيا خلقو ته دا ووايه چې: خبردار! دا احاديث واوريدو په وخت په ډير ادب کينئ، او په احاديثو کې هيڅ قسمه شک و شبهه کوئ (ګني الله ﷻ به ډيره سخته سزا درکړي).

ابن منده وايي چې ما ورسره دا کلکه وعده وکړه چې ستا تر ژوند پورې به هيچاته دا حال نه وایم، نو هغه د خپل مخ نه پرده لرې کړه، ما اولیده چې لاندې بدن يې دانسان ؤ، او سريې د خره ؤ. (۲)

(۱) أخرجه البخاري في الاذان باب ۵۳، ومسلم في الصلاة حديث ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۹، وابوداود في الصلاة باب ۷۵، والترمذي في الجمعة باب ۵۶، والسنائي في الامامة باب ۳۸، وابن ماجه في الامامة باب ۴۱. الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۱۹۷ الترغيب من رفع المأموم رأسه قبل الإمام في الركوع والسجود.

(۲) عبرت العجز والعات ص ۱۴۰.

فايده : قدرمنو ! تاسو واورېده چې د پيغمبر ﷺ په يو حديث كې يې شك او كړونو الله رب العزت ورتډپه دنيا كې د عبرت د پاره سزا وركړه .
بهر حال خبره دا شروع وه چې د علم حصول دومره عظيم مقصد دې او دومره زيات فضيلت لري چې طالب العلم ته فرشتې خپلې وزرې غوړوي .

طالب العلم ته د حج ثواب ملاوېدل

نبي عليه السلام فرمايي :

مَنْ عَدَا إِلَى التَّسْجِدِ لَا يُرِيدُ إِلَّا أَنْ يَتَعَلَّمَ خَيْرًا أَوْ يُعَلِّمَهُ كَانَ كَأَجْرِ حَاجٍ تَامًا حَجَّتُهُ. (۱)
څوك چې جُمات ته صرف ددې د پاره لار شي چې دې په جُمات كې د خپره خبره (يعنې علم) زده كړي ، يا يې بل ته اوښايي ، نوده ته به د يو كامل حج ثواب حاصلېږي .

د علم د زده كړې په وخت د وفات كيدونكي كس مرتبه

نبي كريم صلى الله عليه وسلم فرمايي :

مَنْ جَاءَ أَجَلُهُ وَهُوَ يَطْلُبُ الْعِلْمَ لِقَى اللَّهِ وَلَمْ يَكُنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ التَّيْمِينِ إِلَّا دَرَجَةُ النَّبُوَّةِ. (۲)
چاته چې مرگ په داسې حالت كې راشي چې دې علم طلب كوي نو دې به الله تعالى ته په داسې حال كې مخامخ كيږي چې دده او د پيغمبرانو په مينځ كې به صرف يوه درجه فرق وي ، هغه درجه د نبوت ده .

(۱) رواه الطبراني في المعجم الكبير ۱۱۲/۸ والبيهقي في المجمع ۱۲۲/۱، ۱۲۳، والهندي في الكنز ۲۸۸/۵۹ / قال في المجمع ۱۲۳/۱ : رواه الطبراني في الكبير ورجاله كله موثقون . الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۹ الترغيب في الرحلة في طلب العلم .

(۲) رواه الطبراني في الاوسط، والبيهقي في المجمع ۱۲۳/۱، والزبيدي في الاتعاف ۱۰۰/۱ . مشكوة ص ۳۶ كتاب العلم الفصل الثالث ، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۳ كتاب العلم ، هكذا في احياء العلوم ج ۱ ص ۲۱ كتاب العلم .

په يو روايت كې داسې الفاظ دي : فَبَيْنَهُ وَبَيْنَ التَّيْمِينِ دَرَجَةٌ وَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ . دده او د نبیانو په مينځ كې به صرف د يوې درجې فرق وي او هغه فرق مرتبه د نبوت ده . مشكوة كتاب العلم .

په يو بل حديث كې راځي ، نبي ﷺ فرمايي :

إِذَا جَاءَ الْمَوْتُ لِطَالِبِ الْعِلْمِ وَهُوَ عَلَى هَذِهِ الْحَالَةِ مَاتَ وَهُوَ شَهِيدٌ. (۱)

كله چې طالب العلم ته مرگ راشي او دې د علم په طلب كې وي نو دې شهيد دي ، او دده مرگ د شهادت دي .

نو كله چې د علم د زده كولو دومره ډير فضيلت دي نو په كار ده چې هر كس د علم د زده كولو سره مينه پيدا كړي او دې كې ښه خوراري او محنت وكړي .

د علم حاصلولو شوق

د علامه ابن تيميه رحمه الله د ژوند په حالاتو كې علماؤ ليكلي چې د وخت بادشاه دده نه څه فتوى او غوښتنه ، خوه ورنه كړه ، نو بادشاه دې په جيل كې واچول . درې (۳) ورځې پس يو ځوان د بادشاه دربار ته راغې ، بادشاه دخپلو وزيرانو سره ناست ؤ ، دې ځوان ډير په سلگو ژړل ، چا چې به هم دده مخ ته اوكتل ، نو دده په مخ كې د علم رڼا ښكاريدده ، په دربار كې چې څومره خلق ناست وو د ټولو دا خواهش و چې بادشاه دې دده تمنى او آرزو پوره كړي ، او د بادشاه زړه هم دا غوښتنه چې دده مقصود دې پوره كړې شي .

نو بادشاه ورنه پوښتنه وكړه : چې اې ځوانه ! ولې دومره زيات ژاړې ؟ كه تاته څه تكليف وي چې زه يې لرې كړم ، او كه ستا څه ضرورت وي چې زه يې پوره كړم .

نو دې ځوان ورته په ژړا كې وويل : چې ما يو درخواست راوړې دى ، كه تاسو دا كار وكړو نو ډيره به ښه وي : هغه دا چې ته ما جيل (محبس) ته اولېږه .

كله چې بادشاه دا خبره واوريده نو ډير حيران شو ، او پوښتنه يې ورنه وكړه : چې ته جيل ته ولې ځې ؟ په جيل كې خو ډير تكليفونه او سختۍ دي .

ده ورته وويل چې جناب ! تاسو زما استاذ (علامه ابن تيميه رحمه الله) په جيل كې اچولې دي ، او نن دريمه (۳) ورځ ده چې زما سبقونه قضاء شوي دي . نو كه ته ما جيل ته اولېږې نو خير دى زه خو به د جيل تكليفونه برداشت كړم ، خو دخپل استاذ نه به هلته سبق وايم .

(۱) رواه البزار والطبراني فى الاوسط ، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۴ كتاب العلم .

سبحان الله ! دېته د علم شوق وايي چې د جيل تکليفونو برداشت کولو ته تيار دې خو سبق قضاء کيدل نه خوښوي . (۱)

د طالب العلم مقام

د الله ﷻ په نزد باندې د طالب العلم ډير لوي مقام دې ، ځکه کوم کس چې په دې پرفتن دور کې خپل ځان د علم د حصول د پاره وقف کړي نو يقيناً دغه کس ډير زيات خوش نصيبه دی ، او د الله ﷻ په نزد غوره کس دی .

الله رب العزت فرمايي :

﴿ تُمَّ أَوْزَنَّا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ... ﴾ . (۲)

ترجمه : بيا مونږ د کتاب وارثان هغه خلق جوړ کړه کوم چې مونږ په خپلو بندگانو کې غوره کړي وو .
نبي عليه السلام فرمايي :

مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِعَ . (۳)

کوم کس چې د (کور نه د) علم حاصلولو د پاره اووځي ، نو ترڅو پورې چې هغه کور ته راواپس شوې نه وي تر هغې وخته پورې دې د الله ﷻ په لاره کې دې .
يعنی کوم ثواب چې يو مجاهد ته د الله ﷻ په لار (يعنی جهاد) کې حاصلېږي ، نو دغه ثواب د دين طالب العلم ته هم حاصلېږي .

ځکه لکه څرنگ چې يو مجاهد د اعلام کلمه الله او د دين د سربلندی د پاره ميدان جهاد ته رااوځي ، نو دغه رنگې طالب العلم هم د دې مقصد د پاره علم حاصلوي چې د علم درناپه وجه د

(۱) اهل دل ته ترهادي والے واقعات ج ۱ ص ۲۶۰ ، وخطبات فقير ج ۱۰ ص ۸۶ .

(۲) سورة فاطر آيت ۳۲ .

(۳) رواه الترمذي . كتاب العلم باب ۲ ولال حديث حسن ، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۰ الترغيب في الرحله في طلب العلم ، مشكوة ص ۳۳ كتاب العلم .

عالم نه د جهالت تيارې ختمې کړي، د الله ﷻ دين په ټوله دُنیا کې خور کړي، او خلق د شيطان د مکرو فريب نه خبردار کړي. (۱)

نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايي:

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ. (۲)

په تاسو کې بهترين هغه کس دې چې قرآن کریم زده کړي او بيا يې بل ته اوښايي.
سفيان ثوري رحمه الله فرمايي:

که چيرته نيت صفا وي نو د طالب العلم نه بهترين بل څوک نشته. (۳)

معلومه شوه چې د الله ﷻ په نزد د طالب العلم ډير لوي مقام دی، تردې چې که دې د الله ﷻ

نه څه دُعا او غواړي نو الله ﷻ دده دُعاء هم نه رد کوي، بلکه قبلوي يې.

د طالب العلم د دُعا قبلیدو واقعہ:

سلطان محمود غزنوي رحمه الله يو عادل بادشاه تير شوې دې، دده په زړه کې د يو درې

(۳) خبرو معلومولو باره کې ډير شوق ؤ:

۱. اوله خبره دا چې زه خود سبکتگين ځوي يم، سبکتگين خو مخکې بادشاه نه ؤ، بلکه يو

فوجي ؤ، بيا روستو بادشاه شو. نو آيا زه يقيني د هغه ځوي يم او که نه؟

(۱) مظاهر حق شرح مشکوة ج ۱ کتاب العلم.

(۲) رواه البخاري في فضائل القرآن باب ۲۱، و ابو داود في الوتر باب ۱۴، ۱۵، ۱۹، والترمذي في ابواب القرآن باب ۱۵،

وابن ماجه في المقدمة باب ۱۶، ومسلم، واحمد ۱/ ۸۵، ۹۶، الترغيب والترهيب ج ۲ کتاب قراءة القرآن الترغيب في قراءة

القرآن

علمي نکته: په دې حديث شريف کې د زده کوونکي (طالب) ذکر مخکې شوې، او د ښوونکي (معلم) ذکر روستو شوې، ددې يو څو وجوهات دي: ۱. ظاهري ترتيب دادې چې اول يو شی زده کولې شي او بيا روستو ښودلې شي، نو ددې ترتيب په وجه دلته هم د معلم تذکره مخکې شوې. ۲. طالب تکليفونه ډير برداشت کوي، ځکه استاذ ته څه نا څه تنخواه يا سهولت وي، او طالب ته خو په زده کړې يوه روپۍ هم نه ملاويږي. ۳. معلم د زده کړې د پاره سفرونه کوي، کله يو ځای ته او کله بل ځای ځي. نو طالب د سفر تکليفونه برداشت کوي، او استاذ خود ډير سفرونه نه کوي. نو ځکه په حديث کې د طالب ذکر مخکې او شو او د معلم ذکر روستو او شو. (خطبات فقير

ج ۲۲ ص ۸۳).

(۳) خطبات فقير ج ۱۱ ص ۱۸۸.

۲. دويمه خبره دا چې د دين مختلفې شعبې دي په دې کې د ټولو نه بهترينه شعبه کومه يوه ده؟ او په امت کې د ټولو نه بهترين خلق څوک دي؟

۳. دريمه خبره دا چې د ډير وخت نه ماته د نبی کریم صلی الله عليه وسلم زيارت په خوب کې نه دې نصيبه شوې، نو که دا راته حاصل شي نو ډيره به ښه وي.

يوه ورځ دې په يوه کوڅه کې گرځيده، نويو طالب العلم يې اوليده چې ديو کور مخې ته څه رڼا ده، هغې ته ناست دی، او خپل کتاب گوري. ده ورنه پوښتنه وکړه چې اې طالبه! ته په جُمات کې ولې کتاب نه گوري؟

هغه ورته وويل چې په جُمات کې د رڼا څه انتظام نشته، او دلته ددې کور مخې ته رڼا ده نو ځکه دلته کتاب گورم.

ده ورته وويل چې بچيه! ته لارښه، او د نن نه پس به زه تاله د رڼا مستقل انتظام وکړم. طالب العلم چې دا خبره واوریده نو دُعایې ورته وکړه چې:

يا الله! ددې کس د زړه مرادونه او آرزو گانې پوره کړې.

سلطان محمود غزنوي رحمه الله چې کورته راغې او اوده شو، نو په خوب کې يې د نبی کریم صلی الله عليه وسلم سره ملاقات او شو، پيغمبر ﷺ ورته وفرمايل:

اې د سبکتگين ځويه! تا زما ديو وارث عزت وکړو، الله تعالی دې تا په دُنیا او آخرت کې عزت مند کړي.

سبحان الله! ددې طالب العلم د دُعَاؤ په برکت دده درې (۳) واړه مرادونه پوره شو، او درې واړه خبرې يې حل شوې.

ځکه يو ځو يې په خوب کې د نبی کریم ﷺ سره ملاقات هم او شو، دويم: دده د خپل نسب باره کې شک و چې زه د سبکتگين ځوي يم او که نه؟ هغه شک يې هم ختم شو، ځکه نبی ﷺ ده ته فرمايلي وو: اې د سبکتگين ځويه!

او دريمه خبره هم ورته معلومه شوه چې د دين بهترينه شعبه تعليم او تعلم ده، او په مخ د زمکه بهترين خلق علماء او طلباء دي، ځکه علماء د انبياء وارثان دي. ^(۱)

معلومه شوه چې د دين زده کوونکو طالبانو د الله ﷻ په نزد ډير لوي مقام دی.

د خواجه باقي بالله رحمه الله د دين د طالبانو نه د دُعا درخواست

خواجه باقي بالله رحمه الله چې د مجدد الف ثاني رحمه الله پير او مُرشد دی، او ډير لوي بزرگ تير شوې دی، يو ورځ دده مريد دده د وړاندې وويل: چې زمونږه شيخ خو دومره لوي بزرگ دی چې بې شميره مريدان يې دي او ډير کرامتونه يې دي.

دې هلته چې ولاړ و، او هغه مريد يې د دې تعريف کولو نه منع نه کړو.

ددې نه منع کولو په وجه الله ﷻ په دده دا امتحان راوست چې په دده د قبض کيفيت راغې او ټول کيفيات يې ختم شو.

(ځکه چې د يو چا مرتبه څومره اوچته وي نو که دده نه معمولي غلطي اوشي نو هم ده ته په

هغې باندې تنبيه ورکولې شي. ځکه حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ)

چونکه دده چې پاتې کيدل او مريد د تعريف نه نه منع کول ظاهري ځود پسندي معلومېږي

اگر چې په حقيقت کې دده په زړه کې څه عجب او لوي نه وه، خو الله ﷻ پرې بيا هم امتحان

راوست، څو ورځې مسلسل ده الله ﷻ ته اوږل، او دُعا يې وکړه چې يا الله! د مانه څه غلطي

شوې؟ چې دهغې په وجه په ماباندې دا حالت راغلې؟

آخردا چې په خوب کې ورته اوخودې شو چې ددې خبرې په وجه درباندي دا حالت راغلې.

او اوس ددې حل دادی چې تاته نژدې يوه مدرسه ده، په هغې کې واړه واړه طالبان دي، د قرآن

کريم حفظ کوي، او په ديني زده کړه کې مشغول دي. ته ورشه، او دهغوی نه د ځان دپاره دُعا

او غواړه، نو دوباره به درته هر څه نصيبه شي.

کله چې دې سهر راپاڅيد، او مدرسې ته ورغې، نو هلته ټول استاذان او شاگردان ده ته

د عزت د وجې پاڅيده چې حضرت خواجه صاحب تشریف راوړو.

دې چې هلته کيناست، نو په سترگو کې يو اوبنکې راغلې او وې ويل: تاسو ته خوزه ډير

لوي بزرگ بنکارم او راته پاڅيدئ، خو زما حالت دادی چې ماته په خوب کې دا حکم اوشو چې

ته لاړشه او ددې طالبانو نه د ځان دپاره دُعا او غواړه.

نواي طالبانو! دا الله ﷻ په نزد ستاسو ډير لوي مقام دی، تاسو ماته دُعا وکړئ.

بيا دې وړو وړو طالبانو ټولو په شريكه خواجه صاحب ته دُعا وكړه، او الله تعالى ده ته هغه مخكيني كيفيات ټول دوباره وركړه. (۱)

د احاديثو په طالبانو د انواراتو راوړيدل

۱. شاه ولي الله محدث دهلوي رحمه الله فرمايي چې يو كرت زه د حج دپاره لاړم، بيا د نبي كريم صلى الله عليه وسلم روضې مباركې ته د سلام دپاره حاضر شوم، هلته ما اوليده چې كوم د احاديثو طالب العلم به د سلام دپاره روضې مباركې ته راغې، نو د نبي كريم ﷺ د زړه مبارك نه به د نمرود شعاؤ په شان رڼا گانې راوتې او د دې طالب زړه به يې منور كولو. (۲)
۲. ابراهيم بن ادهم رحمه الله يو ډير لوي صوفي او بزرگ تير شوې، دې د كشف خاوند و، دې قسم كوي چې زما دې په الله قسم وي چې كله د قرآن كريم يا احاديثو زده كوونكې وړوكې طالب هم په يوه لاره روان وي، نوماته د كشف په ذريعه دا معلومه شوې چې د دې ديني طالب په وجه په دې ټوله علاقه باندې رحمتونه راوړيږي. (۳)

د تقرير خلاصه

خلاصه دا چې علم داسې يو عظيم صفت دی چې د دې سره د چا هم او د څه شی هم واسطه راغلې، الله تعالى هغه ته ډير لوي عزت و شرافت وركړې او په مخلوقاتو كې يې مغزز او افضل گرځولې. دغه وجه ده چې په شريعت كې د علماؤ او طلباؤ ډير لوي مقام بيان شوې. الله تبارك و تعالى دې مونږ ټولو ته هم د علم حاصلولو او په علم باندې د عمل كولو توفيق راپه برخه كړي، او الله تعالى دې زمونږ د ټولو په زړونو كې د اهل علمو او دين سره محبت پيدا كړي او ورسره دې د دين د خدمت توفيق هم رانصيبه كړي.

آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ

وَاٰخِرُ دَعْوَانَا اِنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَى خَدْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِ وَاَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ

(۱) خطبات لغير ج ۱۱ ص ۲۰۷.

(۲) اهل دل كې ترها دلته والے واقعات ج ۳ ص ۱۸۳.

(۳) بحواله ډاكټر شيرعلي شاه صاحب دامت بر كاتهم العالیه.

فقهي مسائل

اوله مسئله : علماؤ سره د بغض لرونکي او دوی ته د کنخل کوونکي کس حکم :

د الله ﷻ په نزد د علماؤ دیره لویه مرتبه او لوی مقام دی. الله رب العزت فرمایي :

﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ (۱)

ترجمه : ته ووايه (ای پیغمبره !) چې کوم خلق پوهیږي او کوم نه پوهیږي آیا دوی برابر دي ؟ (یعنی عالم او غیر عالم برابر نه دي).

او نبي کریم صلی الله علیه وسلم علماء د انبیاء و ارثان گرځولي ، نبي ﷺ فرمایي :

أَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ . (۲) علماء د انبیاء و ارثان دي .

لهذا بغیر د څه دنیوي سبب او جرم نه دیو عالم اهانته کول ، او هغه ته کنخل کول د کفر سبب دی . ملا علي قاري رحمه الله فرمایي :

مَنْ أَبْغَضَ عَالِمًا مِنْ غَيْرِ سَبَبٍ دُنْيَوِيٍّ أَوْ أُخْرَوِيٍّ فَيَكُونُ بَغْضُهُ لِعِلْمِ الشَّرِيعَةِ وَلَا شَكَّ فِي كُفْرٍ مَنِ الْكُفْرُ فَضْلًا عَنِ الْبَغْضِ . (۳)

کوم کس چې دیو عالم سره بغیر د دنیوي یا اخروي سبب نه بغض کوي نو دده دا بغض په حقیقت کې ددې علم شریعت سره دی ، او کوم کس چې دا علم شریعت بدگڼي نو د هغه په کفر کې هیڅ شک نشته ، او س چې ورسره بغض کوي نو هغه خو په طریق اولی سره کافر دی . علامه طاهر بن عبد الرشید البخاري رحمه الله فرمایي :

مَنْ أَبْغَضَ عَالِمًا مِنْ غَيْرِ سَبَبٍ ظَاهِرٍ خِيفَ عَلَيْهِ الْكُفْرُ . (۴)

(۱) الزمر آیت ۹ .

(۲) أخرجه إبراهيم في العلم باب ۱ وابن ماجه في المقدمة باب ۱۹ وابن حبان ۸۰ ، ورواه الترمذي في العلم باب ۱۹ ، مشكوة من ۳۲ كتاب العلم .

(۳) شرح لفه اكبر من ۱۷۳ .

(۴) عالمکيري ج ۲ ص ۲۷۰ ط مکتبه لرېديه ، خلاصة الفتاوى ج ۲ ص ۳۸۸ كتاب الفاظ الکفر ، فتاوى حقايقه ج ۳ ص ۱۱۹

کوم کس چې د یو عالم سره په غیر دځه ظاهري سبب نه بغض کوي نو دا یږه ده چې په دې سره دا سرې گفرت ته اووځي .

البته که د ځه دنیوي وجوهاتو په بناء باندې یو کس د عالم سره بغض و حسد کوي یا دهغه اِهانَت کوي نو دا کس گناهگار فاسق او فاجر دی .^(۱)

دویمه مسئله : دیني کتابونو ته بې اودسه د لاس وروړلو حکم

که چیرته په یو کتاب کې قرآني آیتونه زیات وي نو بیا به دا کتاب بې اودسه نه شي راخیستې (ځکه قرآن کریم ته بې اودسه لاس وروړل صحیح نه دي ، الله تعالی فرمایي :

﴿ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴾^(۲) لاس نه شي وروړلې دې قرآن ته مگر پاکان .

او نبي علیه السلام فرمایي : لَا يَمَسُّ الْقُرْآنَ إِلَّا طَاهِرٌ .^(۳)

قرآن کریم ته به صرف پاک کس لاس وروړي) .

البته که په دې کتاب کې قرآني آیتونه کم وي او نور عبارتونه په کې زیات وي نو بیا یې بې اودسه کس هم راخیستې شي ، په شامي کې ذکر دي :

إِنْ كَانَ التَّفْسِيرُ أَكْثَرَ لَا يَكْرَهُ ، وَإِنْ كَانَ الْقُرْآنُ أَكْثَرَ يَكْرَهُ .^(۴)

که چیرته په دې کتاب کې د قرآن کریم په نسبت تفسیر زیات و نو بیا یې بې اودسه راخیستل مکروهه نه دی ، او که د قرآن کریم آیتونه په کې زیات و نو بیا یې بې اودسه راخیستل مکروهه دي .

(۱) فتاوی حقایق ج ۳ ص ۱۱۹ .

(۲) الواقعة آیت ۷۹ .

(۳) اعلاء السنن ج ۲ ص ۲۶۸ ، تفسیر معارف القرآن ج ۸ ص ۲۸۷ ، فتاوی رشیدیة ص ۲۲۱ .

(۴) شامي ج ۱ ص ۱۷۷ ، فتاوی عثمانی لمولانا محمد تقی عثمانی دامت برکاتهم العالیة ج ۱ ص ۲۱۲ کتاب العلم والتاریخ والطب .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د اهل علمو د پاره د خبرت نه ډک نور معتمد واقعات

نوټ : د علماو او طلباو د پاره مې د خبرت نه ډک نور معتمد واقعات هم ذکر کړي دي چې د هغې په اوریدو سره په انسان کې په دین باندې استقامت، تواضع، عاجزي، استغناء او آدب پیدا کېږي او د علم د حصول سره نور هم شوق پیدا کېږي او ورسره په خپل علم باندې د عمل کولو توفیق هم نصیبه کېږي.

- دا واقعات مې د پنځو (۵) غټو عنواناتو په ضمن کې ذکر کړي دي، هغه عنوانات دادي:
۱. د اهل علمو د پاره استقامت په کار دی. ۲. د اهل علمو د پاره احتیاط په کار دی.
 ۳. د اهل علمو د پاره تواضع او عاجزي په کار ده. ۴. د علم سره ادب په کار دی.
 ۵. د علم سره استغناء په کار ده. اوس راځو د واقعاتو تفصیل ته.

د اهل علمو د پاره استقامت په کار دی

د اهل علمو د پاره په کار دي چې که په دوی باندې د دین په لاره کې څه تکلیفونه یا امتحانات راشي، یاد باطل سره مقابله راشي نو دوی ته په کار دي چې د استقامت نه کار واخلي، خپل همت او نه بایلي. ځکه که مونږ د خپلو اسلافو تاریخ ته او گورو نو دوی د دې دین د حفاظت د پاره ډیر تکلیفونه او سختۍ برداشت کړي، خو بیا هم د حق خبرې نه نه دي او وختي، او همیشہ د پاره د باطل په مقابله کې د غره غونډې مضبوط پاتې شوي.

د نمونې د پاره درته دیو څو علماو د قربانیو تذکره کوم.

د شیخ الهند حضرت مولانا محمود الحسن دیوبندي رحمه الله قرباني

شیخ الهند حضرت مولانا محمود الحسن دیوبندي رحمه الله د دین د پاره ډیرې قربانۍ ورکړې دي، دده د ژوند په حالاتو کې علماؤ لیکلي چې کله دې وفات شو، او چاورته غسل ورکولو، نو هغه دده په ملا باندې د زخمونو غټې غټې نښې ولیدې، دده د خپلوانو او کورواله نه یې ددې په باره کې پوښتنه وکړه چې دا زخمو نه دده په ملا باندې د څه شي په وجه پیدا شوي وو؟

خو هیچاته دا معلومه نه وه، ټول حیران وو چې څنگه ده تر آخر وخته پورې خپل کوروال ته هم حال نه دي ویلي.

حضرت مولانا حسین احمد مدني رحمه الله چې کله دده د وفات نه خبر شو، نو په جنازه کې د شرکت دپاره راغې، خلقو دده نه پوښتنه وکړه چې دده په ملا باندې د زخمونو دا غټې غټې نښې د څه شئ وې؟ نو د حضرت مدني رحمه الله په سترگو کې اوښکې راغلې او وې ويل: چې دا خو یو پټ راز و، او حضرت زه منعه کړې وم چې زما په ژوند کې به ته هیچاته دانه وایې، نو ځکه ما هم تر اوسه پورې هیچاته نه دي ویلي اوس خو چونکه هغه وفات شوې دی لهدا زه به درته ددې زخمونو وجه بیان کړم:

کله چې زه او مولانا صاحب د مالتا په جیل (محبس) کې وو، نو فرنگیانو به مولانا صاحب ته دومره سختې سزاگانې ورکولې چې د هغې په وجه به یې په بدن باندې زخمونه جوړ شو، تردې چې فرنگیانو به دې په انگار (سکروټو) باندې د پاسه ټملول او صرف دایوه مطالبه به یې ورنه کوله چې ته صرف دومره ووايه چې زه د فرنگیانو مخالف نه یم.

ده به ورته وویل چې زه هېڅ کله داسې نه شم ویلي. نو دوی به نوره سزا هم ده ته ورکړه. کله به چې دې د شپې خپل ځای ته د خوب دپاره راغې، نو د زخمونو د لاسه به نه شو اوده کیدې، مونږ به چې دده دا حالت اولیده نو ډیر به خفه شو. مونږ یو ورځ ورته په ژړا کې وویل چې حضرت! امام محمد رحمه الله خو کِتَابُ الْحَيَلُ لیکلې، نو آیا تاسو سره داسې یوه حيله نشته چې تاسو پرې د سزا نه بچ شئ؟ حضرت او فرمايل چې: نه.

څو ورځې مسلسل به دا سختې سزاگانې ورکولې شوې، آخريو ورځو فرنگي ورته وویل چې محمود! دا په تا څه شوي؟ ته صرف دومره ووايه چې زه د فرنگیانو مخالف نه یم، نو مونږ به تا پرېږدو. ده ورته وویل چې زه دا ځکه نه وایم چې زه د الله جل جلاله د دفتر نه خپل نوم کټ کول، او ستاسو په دفتر کې نوم لیکل نه غواړم.

حضرت مدني رحمه الله وایي چې یو ورځ مونږ اولیده چې ده ته ډیره سخته سزا ورکړې شوې وه، نو مونږ به یو څو دده شاگردانو (کوم چې دده سره په جیل کې وو) ده ته په شریکه دا وویل چې حضرت! تاسو څه حيله وکړئ او ددې سزا نه ځان بچ کړئ.

نو د حضرت شیخ الهند رحمه الله په مخ باندې د غصې آثار ښکاره شو او وې ويل:

اې حسين احمد ! آيا تاته زه څنگه ښكارم ؟ زه خود حضرت بلال رضی الله عنه روحاني ځوي يم ، د حضرت خبيب رضی الله عنه روحاني ځوي يم ، د حضرت سميه رضي الله عنها روحاني ځوي يم ،

زه خود امام مالک رحمه الله روحاني ځوي يم ، د چا مخ چې تور کړې شو او په مدينه منوره کې اوگر ځولې شو ،

زه دخود امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله روحاني ځوي يم ، د چا جنازه چې د جيل نه را اووته ، زه خود امام احمد بن حنبل رحمه الله روحاني ځوي يم ، چاته چې دومره ډيرې کورې ورکړې شوې وې چې که چيرته داکورې يو هاتي ته ورکړې شوې وې نو هغه به هم نه وې برداشت کړې ، زه خود مجدد الف ثاني رحمه الله روحاني ځوي يم ، څوک چې دوه کاله د گواليار په قلعه کې بندي شوې ؤ ،

زه خود شاه ولي الله رحمه الله روحاني ځوي يم ، د چا لاسونه چې د مروند سره نژدې مات کړې شو او بیکاره شو .

اې حسين احمده ! آيا زه د دې فرنگيانو د وړاندې خپل شکست او منم ؟ هرگز نه . زما د جسم نه به روح او وځي خود زړه نه به مې ايمان هيڅکله اونه اوځي .
الله جل جلاله دې دغه شان استقامت هر عالم ته ورکړي چې په اخلاص باندې د دين خدمت وکړي ، او دهیچا د وړاندې حق خبره پته نه کړي .^(۱)

د حضرت مولانا غلام غوث هزاروي رحمه الله د دين د حفاظت دپاره قرباني

حضرت مولانا غلام غوث هزاروي رحمه الله د مسئله ختم نبوت د پاره بې شميره قرباني ورکړي ، او بې انتهام تکليفونه يې برداشت کړي :
يو پيره دده يو ځوان ځوي سخت بيمار شو (هسپتال کې يې ورله علاج کولو) ، آخر دا چې يوه ورځ ورته داکترانو وويل : مولانا ستا ددې ځوي نور د مونږ سره هيڅ علاج نشته ، دې به صرف د ماښامه پورې ژوندې وي ، بيا به وفات کيږي نو دې کورته بوځه .

ده چې خپل ځوي کورته راوست ، نو دهغه خدمت ته ولاړ ؤ ، په دې کې بهرنه چا د کور دروازه رااوټکوله ، مولانا چې وراوت ، نو بهريو بوډا سرې ولاړ ؤ ، د سلام نه وروسته ورنه پوښتنه وکړه : بابا ! څنگه راغلې يې ؟ خير خودی ؟

هغه ورته وويل چې خير چيرته دی ، زمونږ علاقې ته يو قادياني راغلې ، خلقو ته تقريرونه کوي ، ټول خلق يې گمراه کړل او ته دادي په کور کې بې غمه ناست يې . مولانا صاحب چې دا خبره واوریده نو په سترگو کې يې اوښکې راغلې (چې څنگه د رسول الله صلی الله عليه وسلم څه امتيان د يو قادياني په خبرو گمراه شو ؟) کورته راننوت او خپلې کورواله ته يې وويل : بي بي ! زما بيگ چيرته دی ؟ هغې ورله بيگ راواخيست ، ده بيگ په لاس کې راواخيست او روان شو .

بي بي چې دا اولیده نور امانده يې کړه او دې يې د شاطرف لمن نه ونيوه او ورته وې ويل : مولانا ! ستا د ځوان بچي د مرگ آخيري وخت دی ، ته دا په دې حالت کې چاته پرېږدی او چيرته ځې ؟ مولانا آسمان طرفته او کته ، په سترگو کې يې اوښکې راغلې او راروان شو .

دې بيمار ځوي ورته آواز وکړو : پلاره ! زه خو صرف د ما بنامه پورې ستاسو ميله يم ، تلې انتظار وکړه چې زما روح اووځي ، ته ما په دې حالت کې چاته پرېږدي ؟ او چيرته ځې ؟ مولانا ورغې او خپل ځوي يې په تندې ځکل (چپ) کړو ، وې ژړل او ورته وې ويل : بچيه ! زه خود محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم د دين د حفاظت د پاره روان يم ، نور زما او ستا ملاقات به په قيامت کې په حوض کوثر باندې کيږي . دا يې وويل او نور روان شو . دې ځوي يې تر آخره پورې د مولانا صاحب پسې شاته کتل .

کله چې مولانا صاحب آډې ته اورسيده او په کاډي کې کينا ست ، نو څه خلقو رامنډې وهلې او ويل يې چې مولانا ! ستاسو ځوي وفات شو ، دهغه جنازې ته راشه .

مولانا صاحب په دغه وخت کې آسمان طرفته او کته ، په ژړا شو او دې خلقو ته يې وويل چې جنازه کول فرض کفايه ده او د رسول الله صلی الله عليه وسلم امت د گمراهۍ نه بچ کول فرض عين دي . نو زه څنگه فرض عين پرېږدم او فرض کفايي ته لاړ شم ؟

بيا د دې ځای نه روان شو ، کله چې هلته علاقې ته وراورسيده ، نو مولانا صاحب ته الله ﷻ کاميابي ورکړه ، هغه قادياني او تختيده او خلق د گمراهۍ نه بچ شو .

مولانا صاحب چې کله درې (۳) ورځې پس خپل کورته راغې، نو بي بي يې په ژړا کې ورته وويل چې کله ته روان وي نو ستا ځوي تر آخره پورې د تاپسې شاته کتل او ويل يې چې کله مې پلار راشي نو هغه ته زما سلام ووايه.

مولانا صاحب چې دا واوریده نو په سترگو کې يې اوبسکې راغلې، فوراً پاڅیده، قبر ته يې ورغې او دا دُعایې وکړه:

يا الله! د ختم نبوت په وسيله زما ددې ځوي قبر د جنت د باغيچو نه يوه باغيچه او گرځوي. ددې دُعا کولو نه پس کورته راغې، د شپې په خوب کې يې د خپل ځوي سره ملاقات وشو، پوښتنه يې ورنه وکړه (چې په څه حال کې يې؟) هغه ورته وويل:

په الله قسم چې د ختم نبوت په وسيلې سره الله رب العزت زما قبر د جنت د باغيچو نه يوه باغيچه گرځولې ده. (۱)

د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله استقامت

يو کړت حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله داسې يوې علاقې ته لاړو چې هلته يې دينه خلق زيات وو، تهانوي صاحب د اصلاح په غرض يوې جلسې ته تقرير کولو، د تقرير په دوران کوم به دينه کس د کاغذ يو چيټ (پرچه) ورکړو، چې په هغې کې درې (۳) خبرې ليکلې شوې وې: اوله دا چې ته کافري يې. دويمه دا چې ته ولد زنايي (يعنی د زنا نه پيدا شوې يې). دريم دا چې خبرې په سړي توب کوه.

تهانوي رحمه الله چې دا چيټ او کتو، نو د غونډې جلسې د وړاندې يې وويل چې دا چيټ چا رالېږلې او په دې کې يې درې (۳) خبرې ليکلي دي:

اوله دا چې ته کافري يې. نو تهانوي صاحب خلقو ته وويل چې زه خو مسلمان يم، خو که دده په کې شک وي نو زه ستاسو د وړاندې بيا کلمه طيبه وایم، نو ښه په زوره يې کلمه طيبه وويله او وويل چې اوس خو مسلمان شوم ګنه؟

دويمه خبره دې کس دا ليکلي چې ته د زنا نه پيدا شوې يې. نو تهانوي صاحب وويل چې جناب! زما د مور او پلار نکاح خو شوې وه او هغه گواهان خو اوس هم موجود دي، که چاته ضرورت وي نو زه به ورته آدرس ورکړم، هلته دې ورشي او د هغوی نه دې معلومات وکړي.

او دريمه خبره دې کس داليکلې چې ته خبرې په سړي توب کوه ، نو تهنوي صاحب وويل چې جناب ! زه خو څه چانده نه غواړم چې گني په سړي توب خبرې وکړم ، بلکه زه خودالله ﷻ رضا دپاره د دين خبرې کوم او د شريعت مطابق خبرې کوم . نو په دې کې څه نقصان دی ؟ بيا تهنوي رحمه الله په غونډه وعظ کې د بې دينه خلقو د اصلاح خبرې وکړې . (۱)

لهذا د علماو دپاره داستقامت نه کار اخيستل په کار دي ، چې په دوی کې به د تحمل او برداشت ماده وي ، چې د خلقو اصلاح په ښه طريقې سره وکړې شي .

د اهل علمو دپاره احتياط په کار دي

د اهل علمو دپاره ډير د احتياط ژوند تيرول په کار دي، ځکه دې خود قوم دپاره مقتدا او راهنما وي نو که چيرته دده نه څه نازيبا حرکات او شي نو په دې سره د اهل علمو په سپينه جامه باندې تور داغ لږي او ددين د نقصان سبب گرځي.

حسن بصري رحمه الله ته د يوماشوم نصيحت

حضرت حسن بصري رحمه الله وايي چې يوه پيره ماته يو وړو کي ماشوم نصيحت کړې ؤ، زه هغه تراوسه پورې نه شم هيرولې، چا ورنه پوښتنه وکړه چې جناب! څه نصيحت يې درته کړې ؤ؟

ده ورته وويل: چې يوه ورځ زه جُمات ته د لمانځه دپاره روان ووم، باران شوې ؤ، په لاره کې خټې وې، مخامخ يو ماشوم راروان ؤ، ما ورته وويل چې بچيه! احتياط کوه چې او نه خوښيږي هسې نه چې نقصان درته اورسي.

هغه راته وويل چې جناب! خبره دې صحيح ده، زه خو احتياط کوم، خو ته هم احتياط کوه. ځکه که چيرته زه او خوښيږم نو نقصان يې صرف ماته رسي، او که ته او خوښيږي نو نقصان يې غوند امت ته رسي. (۱)

د امام بخاري رحمه الله احتياط

د امام بخاري رحمه الله مشهوره واقعه ده کومه چې علامه عجلوني رحمه الله رانقل کړې، چې يو کړت ده په کشتۍ کې سفر کولو، دده سره د روپو يوه تيلۍ وه چې په هغې کې شپږ زره (۶۰۰۰) ديناره وو، (ده د جيب نه د تيلۍ د څه مقصد دپاره راويستې وه) نو يو غل دده سره د تيلۍ اوليده او د تيلۍ رنگ يې هم معلوم کړو، کشتۍ چې څه اندازه مخکې لاړه نو دې غل په کشتۍ کې سخت شور جوړ کړو، چې د ماسره يوه تيلۍ وه، دغه رنگ يې دی، په هغې کې ډير شې ديناره وو، هغه رانه چا پټه کړه.

د کشتۍ واله خلقو ورته وويل چې شور مه کوه، د ټولو تلاشي واخله، معلومه به شي چې هغه د چاسره ده.

کله چې غل تالاشي شروع کړه ، د نورو ټولو تالاشي يې اول وکړه او په آخر کې يې د امام بخاري رحمه الله تالاشي هم وکړه ، خو تيلي يې د هيچا سره پيدانه کړه .

کله چې کشتی غاړې ته اورسيده ، امام بخاري رحمه الله ورنه کوز شو او آخوا علاقې طرز ته روان شو ، نو دا غل هم شاته ورپسې روان شو ، په لاره کې يې اول خو ورنه معافي او غوښته ، بيا يې ورته وويل چې جناب ! د تاسره خو هغه تيلي وه نو تا هغه څه کړه ؟ ما خود تاسره پيدا نه کړه .

امام بخاري رحمه الله ورته وويل چې کله تا اعلان وکړو چې د مانه چا تيلي پته کړې او دا رنگ يې دی ، نوزه پوهه شوم چې ته خوزما هغه تيلي يادوې او هغې ته دې چل جوړ کړې ، ماد ځان سره سوچ وکړو چې که چيرته دې د ماسره دا تيلي بيا موڅي نو بيا به خلق په ما باندې د غل گمان کوي ، د نبي کریم صلی الله عليه وسلم په احاديثو باندې به داغ اولېږي او بيا به د مانه هيڅوک احاديث نه زده کوي .

زه چونکه د کشتی په غاړه ناست ووم ، نو ما هغه تيلي درياب ته او غورځوله ، چې خير دی که دا شپږ زره (۶۰۰۰) ديناره ضايع شي هيڅ پرواه نه کوي خو چې په ما باندې د غل تهمت اونه لېږي او د نبي کریم صلی الله عليه وسلم په احاديثو باندې داغ اونه لېږي .

غل چې دا خبرې واوريدې نو ډير حيران شو (او ځان سره ېې سوچ وکړو چې دې کس در رسول الله ﷺ د احاديثو سره دومره مينه ده چې خپل دينار يې ضايع کړه خو خپل ځان يې د غلام تهمت نه محفوظ کړو) .^(۱)

(۱) امداد الباري ج ۱ ص ۲۶۱ ، تحفة المدارس ج ۱ ص ۳۱۲ ، اهل دل سے ترباطی والے واقعات ج ۳ ص ۱۷۳ .

د اهل علمو دپاره تواضع او عاجزي په کار ده

د اهل علمو دپاره تواضع او عاجزي هم ډیره ضروري ده ځکه چې په چاکې تواضع او عاجزي پیدا شي نو الله رب العزت ده ته ډیر لوی مقام ورکوي، نبي کریم ﷺ فرمایي:

مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ. (۱)

چا چې د الله ﷻ دپاره تواضع وکړه الله تعالی به هغه اوچت کړي. (تواضع دپاره وايي چې انسان ته خپل ځان وړو کي (کمزوري) معلومېږي او بل ورته د ځان نه بهتر معلومېږي، يعنی بل مسلمان ته سپک نه کتل).

د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله تواضع

حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله چه کوم کال د دارالعلوم ديو بند نه فارغیده، نو د دارالعلوم ديو بند انتظاميې واله د دوره حديث طالبانو ته د دستاربندي دپاره د يوې جلسې جوړولو اراده وکړه.

تهانوي صاحب چې خبر شو، نو دې اوڅه نور ملگري خپل استاذ شيخ الهند رحمه الله ته راغله، هغه ورنه پوښتنه وکړه: اشرف علي! څنگه راغلي یی؟ ده ورته وويل چې حضرت! مونږ خبر شوي یو چې د مدرسې واله زمونږ د دستاربندي دپاره د جلسې پروگرام جوړولو اراده لري، نو که چیرته زمونږ غوندې د نالائقه طالبانو دستاربندي اوشي نو هسې نه چې د دارالعلوم ديو بند بدنامي اوشي.

لهذا تاسو دوی منعه کړئ چې دا پروگرام اونه کړي. کله چې شيخ الهند رحمه الله دا خبره واوریده نو په جلال کې راغې او وې ويل:

اشرف علي! تاسو خو اوس د خپلو استاذانو د وړاندې یی نو ځکه تاسو ته خپل ځان نه معلومېږي، خو چې کله مونږ نه یو، نو بیا به صرف همدا تاسو یی.

واقعي چې بیا داسې یو وخت راغې چې الله رب العزت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله او دده ملگري د ځلانده ستورو په شان په دُنیا روښانه کړه، او لوی مقام یې ورته ورکړو. (۲)

(۱) الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۳۵۱ الترغيب فی التواضع، والترهيب من الکبر

(۲) اشرف السوانح ص ۳۱، خطبات لکیر ج ۱۶ ص ۱۵۲. اهل دل کے تربیاتی والے واقعات ج ۲ ص ۲۰۶.

د مولانا رشید احمد گنگوہی رحمہ اللہ تواضع

یو کړت حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی رحمہ اللہ طالبانو ته د حدیث درس ورکولو، په دې کې ناخاپه باران شروع شو، طالبانو خپل خپل کتابونه راواخیسته، او کمرو ته یې منډې کړې، مولانا رشید احمد گنگوہی رحمہ اللہ خپل دسمال (رومال) خور کړو، او په هغې کې یې د طالبانو څپلۍ واچولې، دسمال یې راغونډ کړو او په خپل سر باندې یې کیښود، او کمرو طرفته راغې (ددې دپاره چې د طالبانو څپلۍ په اوبو لمدې نه شي).

طالبانو چې کله اولیده، چې حضرت ټولې څپلۍ په سر رااېښي، نو په جلتۍ سره راغله او ورته وې ویل: حضرت! دا بې ادبي ده، مونږ به یې په خپله راوړو، ده ورته وویل:

بچو! تاسو خو ټوله ورځ په **قَالَ اللَّهُ** او **قَالَ الرَّسُولُ** کې لگیا یئ، نوزه رشید احمد چې ستاسو څپلۍ رانه وړم نو نور به زه څه او کړم؟ ^(۱)

د بایزید بسطامي رحمہ اللہ تواضع

حضرت بایزید بسطامي رحمہ اللہ ته چې **اللَّهُ** دومره لوی مقام ورکړې ؤ، نو دا ځکه چې دې خپله واقعہ بیانوي چې یو پیره ددې ښار خلقو وویل: ډیر وخت شوې چې باران نه دې شوې، داسې معلوم یږي چې په دې ښار کې څوک گناهکار کس دی د هغه د گناهونو په وجه **اللَّهُ** درحمت باران بند کړې دی (نو په کار ده چې دغه گناهکار ددې ښار نه اووځي). دې وایي چې ما کله دا خبرې واوریدې نو ما په زړه کې سوچ وکړو چې ای بایزیده! اوس تاته په دې ښار کې د اوسیدو حق نشته، ځکه دغه گناهکار خو همداتہ یې، چې ستا په وجه **اللَّهُ** په نورو خلقو باران نیولې.

نو ما خپل ځان د نورو په نسبت کمزورې او گناهکار او گنجل، او د ښار نه اووتم، ددې عاجزۍ په وجه **اللَّهُ** راله دا دومره لوی مقام راکړې.

(۱) اکابر دیوبند کیا تھے؟ ص ۸۹، طلباء کے لئے مثالی تحفہ ص ۲۹۸ اہل دل کے ترہا دلنے والے واقعات ج ۲ ص ۲۲۸.

(مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ. (۱)

چاچې د الله ﷻ د پاره تواضع وکړه نو الله ﷻ به هغه اوچت کړي).

د حاجي امداد الله مهاجر مكي رحمه الله تواضع

حضرت مولانا حاجي امداد الله مهاجر مكي رحمه الله ته يو کس راغې او ورته وې ويل چې فلانکې بزرگ چې چاته بيعت ورکوي نو اول استخاره کوي، بيا يې خپل مريد جوړوي او تاسو هر کس ته وظائف ورکوي او هر کس خپل مريد جوړوي، دا ولې؟ ده ورته وويل چې زه هر کس ته بيعت ددې د وجې ورکوم چې که چيرته صبا د قيامت په ورځ زما مريدان ما اوگوري، چې زه جهنم طرفته روان يم، نو کيدې شي په دې مريدانو کې داسې کس وي چې هغه الله ﷻ ته زما شفاعت اوکړي او د هغه د شفاعت په وجه جنت ته لاړ شم. (نو ځکه هر کس ته وظائف ورکوم).

د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله تواضع

د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله په وخت کې دوه علماء وو، ديو نوم زرعه قاص و، او دبل نوم عمر بن زرو، دوی چونکه مشران علماء وو، ددې وجې نه د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله بودی مورت ته به چې څه مسئله پيښه شوه نو دې به چې ددې دوه مشرانو علماءو نه پوښتنه وکړه نو بيا به يې زړه مطمئن شو. دې به د امام صاحب ته وويل چې ما فلانکې عالم ته يو څه چې زه ورنه د مسئلې پوښتنه وکړم، نو امام صاحب به دا په اوبښ سوره کړه، او په خپله به يې دا وېښ مهار او نيوه. او پيادل به ورسره روان و، خلقو به چې دا اوليده نو حيران به شو چې دا په اوبښ څوک دی چې امام صاحب پياده ورسره روان دې؟ چونکه په دغه ورځو کې امام صاحب درس ورکولو، نو په زرهارو شاگردان يې وو، هغوی به په لاره کې ورته ادباً ولاړ وو او امام صاحب به په خاموشۍ سره تيريده. کله به چې امام صاحب د هغه عالم کورته اورسيده، دروازه به يې ورته اوټکوله، هغه به رااووت، ده به ورته وويل چې زما بودی مور راغلې ده او د تاسو نه ديوي مسئلې پوښتنه کوي،

(۱) الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۳۵۱ الترغيب في التواضع، والترهيب من الکبر

دیر کرت بہ داسی اوشو چہ دے مور بہ یی ورنہ د مسئلے پوہنتنہ و کرہ ، ہغوی تہ بہ ددے
 مسئلے جواب نہ و معلوم ، نو دوی بہ د امام صاحب نہ پوہنتنہ و کرہ ، امام صاحب بہ پہ قلا رہ
 ورتہ جواب و کرہ (چہ ددہ موری یی وانہ وری) ، دے علما و بہ ییا پہ زورہ باندے ددہ مورتہ
 جواب و کرہ ، کلہ بہ چہ دے دا جواب ددوی د خولے نہ و اوریدہ نوزرہ بہ یی مطمئن شو .
 پہ امام صاحب کہے دومرہ تواضع او عاجزی وہ چہ ٲول عُمری یی د مور سرہ د اتکلیف
 برداشت کول ، خو ہیخ کلہ یی مورتہ دانہ دی ویلی چہ : موری ! تہ چہ کومو علما و تہ د
 مسئلے معلومولو د پارہ ورخی ہغوی خود مانہ ددے پوہنتنہ کوی . دا ہغہ تواضع ، عاجزی او
 ادب و چہ ددے بہ وجہ ددہ نہ امام اعظم (لوی امام) جوہ شوے و ، ^(۱)

(۱) القصاص المذکرین ۳۱۰/۱ ، تلخیص الخواص ۲۳۱/۱ ، تاریخ بغداد ۳۶۶/۱۳ ، الاسرار المرفوعة ۷۱/۱ ، الطبقات
 السیة لی تراجم الحنفیة ۳۶/۱ ، اہل دل کے ترہا دلنے والے واقعات ج ۳ ص ۲۰۲ .

د علم سره ادب په کار دی

د اهل علمو دپاره ضروري ده چې په دوی کې به ادب وي، ځکه چې په کوم سړي کې ادب نه وي هغه ته خو اول د سره علم نه نصيبه کيږي او که بيا څه زده کړي نو دهغې نه گماحقه فائده نشي حاصلولې، او نه دده په علم کې برکت وي، بل دا چې الَّذِينَ كَلَّمُكُمْ فِي دِينِ خَوْفِ اَدْبِ ادب دی.

حضرت جابر رضي الله عنه فرمايي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د أحد شهيدانو لره دوه دوه کسان په یو یو قبر کې دفن کول، نبي علیه السلام به د صحابه کرامو نه پوښتنه وکړه:

أَيُّهُمَا أَكْثَرُ أَخَذَ الْقُرْآنَ ؟ په دې دواړو کې چاته قرآن کریم ډیر یاد دی ؟

نو چې چا طرفته به اشاره اوشوه (چې ده ته قرآن کریم ډیر یاد دی) نو هغه به یې په لحد کې مخکې دفن کولو. (۱)

ددې حدیث نه هم معلومه شوه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم هم د اهل علمو د تعظیم لحاظ ساتلې دی.

دغه وجه ده چې په شریعت کې د ادب ډیر لوی مقام دی، زموږ اسلافو ته چې الله ﷻ په علمي میدان کې دومره غټ مهارت ورکړې ؤ دهغې غټه وجه ادب هم ؤ.

د علامه انور شاه کشمیري رحمه الله ادب

حضرت مولانا مفتي کفایت الله رحمه الله یو پیره طالبانو ته درس ورکولو، نو د طالبانو نه یې پوښتنه وکړه: چې دا راته ووايي چې د مولانا انور شاه کشمیري رحمه الله نه علامه کشمیري

څنگه جوړ شو؟ (یعنی دومره لوی علامه او عالم ورنه څنگه جوړ شو؟)

د کومو طالبانو چې د تفسیر سره شوق و هغوی وویل: جناب! هغه غټ مفسر ؤ نو ددې د وجې ورته علامه ویلې شي، د چا چې د احادیثو سره شوق و هغوی وویل چې هغه ډیر غټ

(۱) عن جابر رضي الله عنه ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يجمع بين الرجلين من قَتَلَ أَحَدًا (يعني في قبر واحد) ثُمَّ يَقُولُ: أَيُّهُمَا أَكْثَرُ أَخَذَ الْقُرْآنَ ؟ فَإِذَا أُشِيرَ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَّمَ فِي اللَّحْدِ. أخرجه البخاري في الجنائز باب ۷۳، ۷۶، ۷۹، والمغازي باب ۲۶، الترغيب والترهيب ج ۱ كتاب العلم، الترغيب في اكرام العلماء واجلالهم وتوليتهم

محدث ؤ ، د چا چې شاعري سره شوق ؤ هغوی وویل چې هغه ښه شاعر ؤ ځکه په عربي کې یې هم اشعار شته .

په آخر کې مفتي کفایت الله رحمه الله وویل چې یو چا دا پوښتنه د انور شاه کشمیري رحمه الله نه په خپله وکړه چې جناب ! تاسو نه دا دومره لوی علامه څنګه جوړ شو ؟ ده ورته وویل : چې دا ټول هر څه د ادب په وجه دي . ځکه ما به د استادانو ډیر زیات ادب کولو ، او همدارنګې د کتاب مې هم ډیر ادب کولو ، چې په ځان پوهه شوې یم چیرته مې هم کتاب یې اودسه نه دې راخیستې ، د بخاري شریف مطالعه چې به مې کوله او حاشیه به مې کتل غوښتل نو کتاب به مې ځان ته نه راتاوول ، بلکه زه به د حاشیې کتلو دپاره تاویدم ، چیرته مې د قرآن کریم د پاسه د احادیثو کتاب نه دې ایڅې او د احادیثو د پاسه مې د فقهي کتاب نه دې ایڅې او د فقهي د پاسه مې د تاریخ کتاب نه دې ایڅې .

نو چې کله دومره ادب سړي کې وي نو خامخا زړه یې منور گرځي او د الله ﷻ په نزد مقبول گرځي .

د شیخ الاسلام مولانا حسین احمد مدني رحمه الله ادب

د شیخ الاسلام مولانا حسین احمد مدني رحمه الله په حالاتو کې ذکر دي چې کله دې دخپل استاذ شیخ الهند مولانا محمود الحسن رحمه الله سره د مالتا په جیل کې قید ؤ ، سخته یځني وه ، شیخ الهند رحمه الله به چې کله شپې د تهجد و دپاره راپاڅیده نو اوبه به سختې یځې وې . نو مولانا حسین احمد مدني رحمه الله یو تدبیر وکړو چې د اوده کیدو په وخت به یې په یو لوڅي کې اوبه راوړې او د سجدې په حالت کې به څملاست ، دا لوڅي به یې د خپلې خیتې او دواړو څنګلو په مینځ کې کیښوده ، د تهجد و تر وخت پورې به اوبه څه اندازه لږې گرمې شوې وې (ځکه لوڅي به د هر طرف نه بند ؤ ، د خیتې او لاسونو د گرمائش په وجه به اوبه لږې ترمې شوې وې) ، نوده به دا اوبه د تهجد و په وخت خپل استاذ ته وروړې ، هغه به پرې اودس وکړو . یوه شپه حضرت مدني رحمه الله بیمار ؤ ، او سترې ؤ ، اوبه یې راوړې ، خو خوب ورباندې غلبه وکړه ، اوده شو ، اوبه یې د خیتې او لاسونو مینځ کې نه وې ایښې .

د تہجد و پہ وخت چہ شیخ الہند صاحب را پائید او پہ دہی اوبو یی اودس و کرو نو سختی یخہ و ی، د حضرت مدنی رحمہ اللہ نہ یی پوہستہ و کرہ : دا اوبہ دہی د ہماغہ خای نہ را ورہی و ی د کوم خای نہ بہ چہ دہی مخکہ را ورہی ؟

دہ ور تہ و ویل جناب ! نن د مانہ خہ اندازہ غفلت شو ی و خکہ اوبہ گرمہ نہ د ی .
نو شیخ الہند رحمہ اللہ تہ پتہ اولبیدہ چہ دہ تراوسہ پورہی دومرہ تکلیف برداشت کولو چہ تہولہ شپہ بہ د سجدہی پہ حالت کپ پروت و چہ دا اوبہ گرمہ شی او بیابہ یی ماتہ را ورہی . (نو دیر خوشحالہ شو او د عایہی ورتہ و کرہ) .^(۱)

د شیخ الہند مولانا محمود الحسن دیوبندی رحمہ اللہ ادب

شیخ الہند مولانا محمود الحسن دیوبندی رحمہ اللہ لہ چہ اللہ تعالیٰ دومرہ لوی علم او کمال ورکری و نو د اہم د خپل استاذ د ادب او عزت پہ وجہ و .

د دارالعلوم دیوبند بانی او مہتمم مولانا محمد قاسم نانوتوی رحمہ اللہ یوہ شپہ د خپلو شاگردانو (مولانا محمود الحسن دیوبندی ، مولانا فخر الحسن گنگوہی او مولانا احمد حسن امردہوی رحمہم اللہ) سرہ د دیوبند پہ مدرسہ کپ ناست و .

حضرت نانوتوی رحمہ اللہ خبری کولی ، د خبرو پہ دوران کپ یی د خپل یو مریض ذکر و کرو چہ پتہ نہ لری ہغہ مریض بہ خنگہ شو ی و ی ؟
دا مریض پہ نانوتہ کلی کپ پروت و (نانوتہ کلی د دیوبند نہ دیر لری و ، اولارہ ہم تہولہ پہ خنگل کپ تللی وہ ، او سختہ تیارہ ہم وہ) .

حضرت نانوتوی رحمہ اللہ چہ دا خہرہ و کرہ ، مجلس ختم شو او تہول خوارہ شو ، نو د شیخ الہند مولانا محمود الحسن رحمہ اللہ عمر پہ دغہ وخت کپ کم و ، دہی دیرہ مالدارہی کورنی و ، دیرو نعمتونو کپ پالل شو ی و ، خو ددہ پہ زہ کپ د خپل استاذ دومرہ قدر و چہ د شپہ پتہ نانوتہ کلی تہ پیادہ روان شو ، د یخنی موسم و ، سختہ تیارہ وہ ، لارہ ہم تہولہ پہ خنگل کپ تللی وہ ، د مارانو لہ مانو او نورو ضرری شیانو خطرہ ہم وہ ، خو چونکہ ددہ پہ زہ کپ د خپل استاذ دیر قدر و ، نو دہی پہ ہمدغہ شپہ کپ نانوتہ تہ لار ، ہلتہ یی د مریض حال معلوم کرو او بیابہ ہمدہی شپہ کپ واپس دیوبند تہ راغی ، د سہر آذان سرہ دیوبند تہ را اور سیدہ .

کله چې د سهر مانځه ته مولانا نانو توي رحمه الله راغې نو ده ورته دهغه مريض حال وويل. استاذ يې ډير خوشحاله شو او ډيرې دُعاگانې يې ورته وکړې. ^(۱)

د استاذ ادب داسې په کار دی

هارون رشيد بادشاه خپل ځوي د تربيت د پاره حضرت اصمعي رحمه الله ته اولېږل، څه وخت پس هارون رشيد بادشاه د ځوي ليدلو ته راغې، نو وې کته چې حضرت اصمعي رحمه الله اودس کوي، خپې وينځي او دا شهزاده ورته اوبه اچوي. هارون رشيد حضرت اصمعي رحمه الله ته وويل: جناب! ما خود اخیل بچې د تربيت د پاره رالېږلې ؤ نو که چيرته تاسو ده ته تربيت او ادب خودې نو څومره به ښه وه. هغه ورته وويل چې دا خودادې ماته اوبه را اچوي، دا ادب کافي دی. هارون رشيد ورته وويل چې جناب! که چيرته تاسو ده ته دا حکم کړې وې چې په يو لاس دې درته اوبه اچوي او په بل لاس دې ستاسو خپه وينځي نو دا به ډيره ښه وه، (ځکه دابه پوره ادب ؤ). ^(۲)

د استاذ خپلې په سر اېښودل

د کوم استاذ نه چې سړې علم حاصلوي نو په کار ده چې دې دهغه ډير قدر او عزت وکړي، دهغه نه دُعاگانې واخلي او دهغه وجود دخپل ځان د پاره يو لوي نعمت او گټه. شيخ الهند حضرت مولانا محمود الحسن ديو بندي رحمه الله د ”تحريک ريشمي رومال“ په وخت حرمينو شريفينو ته د تللو اراده وکړه، دې ورځو کې دده په ځای باندي په دارالعلوم ديو بند کې بخاري شريف علامه انور شاه کشميري رحمه الله دُرس کوله. يوه ورځ شيخ الهند صاحب ديو بند ته راغې، په کټ کې کينا ست او په گرمۍ کې يې ديو کتاب مطالعه کوله.

انور شاه کشميري رحمه الله په دُرس کې مشغول ؤ، هغه چې دې اوليده، نو طالبانو ته يې وويل: تاسو لږ انتظار وکړئ، زه راځم، نو دې راغې او د شيخ الهند رحمه الله دوړاندې کينا ست او وې ويل:

(۱) دعوات حق لمولانا عبدالحق رحمه الله ج ۱ ص ۶۰۵.

(۲) تعليم المتعلم ص ۲۲، آداب المتعلمين ۳۹.

جناب ! چې کله تاسو دلته وئ نو مونږ ته به چې څه ضرورت او مشکل رامنځ ته شو نو تاسو ته به راغلو ، ستاسو د علم او دُعاؤ نه به مستفيد شو ، اوس چې تاسو ددې ځای نه دهجرت اراده لرئ ، نو زموږ د سرهغه سورې خوبه ورک شي ، مونږ به بيا چاته رجوع کوو ؟
انور شاه کشميري رحمه الله دا الفاظ وويل او په ژړا شو ، ډير زيات يې اوژړل . شيخ الهند رحمه الله ورته تسلي ورکړه او ورته وې ويل :

انور شاه ! چې کله دلته زه ووم نو تاسو او نورو خلقو به ماته رجوع کوله ، اوس چې زه نه يم نو بيا به خلق د علم د حصول او دُعاگانو دپاره تاسو ته رجوع کوي ، شيخ الهند رحمه الله ورته نورې ډيرې دتسلي خبرې هم وکړې .

کله چې شاه صاحب لار ، نو شيخ الهند رحمه الله د ځان سره سوچ وکړو چې دوی سره خو دخپل استاذ د دُعاؤ ډير لوي قدر دی ، اوزه نن د لوي کار دپاره ځم ، خو زما په سرباندي په دې وخت کې د استاذ د دُعاؤ سورې نشته (ځکه په دې وخت کې دده ټول استاذان وفات شوي وو) دا سوچ يې کولو نو خپل استاذ حضرت مولانا نانوتوي رحمه الله ورته رايا د شو (کوم چې مخکې وفات شوې ؤ) په سترگو کې يې اوبنکې راغلې ، راپاڅيد او نيغ د نانوتوي رحمه الله کورته راغې ، دروازه يې اووهله او آوازي يې وکړو : آما جي ! زه محمود الحسن يم ، که چيرته په کور کې د حضرت نانوتوي رحمه الله څپلۍ وي نو مهرباني وکړئ او ماته يې راوليږئ .
نو د کور نه يې ورته د نانوتوي رحمه الله څپلۍ راوليږلې . شيخ الهند رحمه الله د استاذ څپلۍ په خپل سر کيښودې او دا دُعا يې وکړه :

اي الله ! اوس په دې وخت کې خو زما سرباندي د يو استاذ سورې هم نشته (ټول وفات شوي) خواي الله ! ما دخپل استاذ څپلۍ په سرباندي ايښي ، ددې نسبت په وجه زما حفاظت وکړې او ما په خپل مقصد کې کامياب کړې . دا دُعا يې وکړه او واپس راروان شو .^(۱)

د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله ادب

مفتي اعظم پاکستان حضرت مولانا مفتي محمد شفيع رحمه الله وايي چې مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله څو څو پيرې دا خبره کړې چې ما خو د علم د حصول په وخت نه څه ډير محنت کړې او نه مې د خارجي کتابونو مطالعه ډيره کړې ، خو بيا هم چې الله ﷻ راته ددې دين

د خدمت توفيق راکړې ، نو دا صرف د خپلو استاذانو د دُعاؤ او خدمت برکت دی چې تر آخره پورې مې يو استاذ هم د خپل ځان نه د لږ وخت د پاره هم نه دی خفه کړې .

او حضرت تهانوي رحمه الله به اکثر د يو شاعر دا شعرويل :

نه کتابون ښه ، نه کالج ښه ، نه زر ښه ، پیدا

علم هوتا ښه بزرگوں کي نظر ښه پیدا . (۱)

هر استاذ ته د قدر په نظر کتل په کار دي

د مدرسه مظاهر العلوم صدر مدرس شاه عبدالرحمن محدث پاني پتي رحمه الله په باره کې راځي چې کله دې د طالب علمي په زمانه کې د پاني پت نه سهارنپور ته تللو نو د ټولو استاذانو نه يې رخصت راواخيستو ، خو صرف د يو استاذ نه يې رخصت راواڼه خيستو د کوم نه چې ده ابتدايي واړه کتابونه ويلي وو .

کله چې دې سهارنپور ته لاړ او کتابونه يې شروع کړه ، نو سبقونه يې نه يادیده ، شو ورځې مسلسل دغه شان تيرې شوې . آخريې ذهن ته خبره راغله ، چې کله زه د پاني پت نه راتلم ، نو د هغه يو استاذ نه مې رخصت نه و اخيستې ، کيدې شي دا سبق نه ياديدل دهغې اثروي . نو هغه استاذ ته يې يو خط اولیکه او په هغې کې يې معذرت او غوښتو .

استاذ ته چې خط اورسيده ، نو هغه ورته په جواب کې را اولیکل چې کله ته ددې ځای نه تللي نو د نورو استاذانو نه دې رخصت واخيستو او د مانده دې واڼه خيستو (نو زما زړه ته خفگان راغې) اوس چې تاسو معذرت بيان کړو نو زه هم درته د زړه نه دُعا کوم .

کله چې ده ته دا خط اورسيده ، نو د رسيدو سره ذهني سکون ورته ملاؤ شو او سبق به يې هم بيا ښه يادیده . (۲)

معلومه شوه چې يو کس که د يو استاذ نه وړوکې کتاب هم ويلي وي خو بيا هم د هغه قدر او ادب کول په کار دي او هغه ته سپک کتل نه دي په کار .

(۱) اساتذہ کرام کے آداب و حقوق ص ۵۴ ، تحفۃ المدارس ج ۱ ص ۳۲۷ .

(۲) آداب التعلیم ص ۳۱ .

اللہ رب العزت فرمایي :

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ ﴾ (۱)

ترجمه : بیشکه مومنان هغه خلق دي چې په الله ﷻ او دده په رسول يې ايمان راوړو ، او هر کله چې دوى د پيغمبر عليه السلام سره په يو اجتماعي کار راټول شوي وي ، نو دوى تر هغه وخته پورې نه مخي ترڅو يې چې د پيغمبر ﷺ نه اجازت نه وي اخيستي .
ددې آيت نه بعضې علماؤ دا خبره هم معلومه کړې چې داستاذ د خدمت نه به هم بغير د هغه د اجازت نه نه مخي ، البته که هغه اجازت وکړي نو بيا خير دې تللې شي (که دا اجازت صراحتاً وي او که دلالتاً) (۲)

امام مالک رحمه الله او د احاديثو ادب

امام مالک رحمه الله يوپيره د احاديثو درس کولو ، نو د درس په دوران کې يې د مخ رنگ شو پيرې بدل (سور) شو ، د درس نه روستويو شاگرد ورته پوښتنه وکړه چې جناب ! د درس په دوران کې به ستاسو په رنگ کې تغير راتلو ددې څه وجه وه ؟ هغه ورته وويل چې د درس په دوران کې زه لرم يوولس (۱۱) پيرې او چيچلم ، خود احاديثو د ادب په وجه پانه څيډم .
تاسو او گورئ چې هغه لرم څه شو ؟ او مړيې کړئ ، هغوى چې تلاش وکړو نو غټ لرم يې پيدا کړو او مړيې کړو . (۳)

د احاديثو د ادب په وجه مقبوليت

امام بخاري رحمه الله فرمايي چې ما د کتاب (صحيح البخاري) د شپږ لکه (۶۰۰۰۰) احاديثو نه منتخب کړې او په دې کې مې اووه زره دوه سوه او پنځه اويا (۷۲۷۵) احاديث

(۱) النور آيت ۶۲ .

(۲) اصلاح القلاب ص ۲۷۷ ، اسانله کرام ع آداب و حقايق ص ۲۹ .

(۳) حضرت تها نوي رحمه الله ع پسنديده واقعات ص ۷۲ .

را جمع کړي. د هر حدیث لیکلو په وخت کې تازه غسل کړې او دوه رکعت له مونځ کې کړې. (۱)
دا خو ددې احادیثو د ادب برکت دی چې الله ﷻ ده ته او دده کتاب ته داسې مقبولیت
ورکړو چې د قرآن کریم نه وروستو په دویمه مرتبه کې ددې کتاب مقام دی.

د بې ادبۍ په وجه انسان د علمي فیض نه محرومه کیږي

حضرت مولانا قاري محمد طیب رحمہ اللہ وايي چې ډیر داسې فضلاء راته معلوم دي چې
هغوی سبقونه په دارالعلوم دیوبند کې ويلي او ښه استعداد خاوندان وو، خو چونکه د خپلو
استاذانو سره یې د بې ادبۍ معامله کوله، نو کله چې د دارالعلوم دیوبند نه فارغ شونو د علم د
خدمت نه محروم شو، محدث یا مفسر ورته جوړ نه شو بلکه څوک د کانداری کوي، او څوک
گادې چلوي.

او ډیر داسې کسان راته معلوم دي چې علمي استعداد به یې ډیر کم ؤ، خو چونکه د ادب او
خدمت ماده په کې دومره ډیره وه چې شپه او ورځ به یې د استاذانو خدمت کولو، اوس مونږ
گورو چې د همدغه خلقو نه الله ﷻ د دین ډیر لوی خدمت اخلي. دا مقبولیت دوی ته د ادب او
خدمت په وجه حاصل شوې. (۲)

د استاذ د بې ادبۍ په وجه د علم نه محرومه کیدل

مولانا عبدالواحد رحمہ اللہ د دارالعلوم دیوبند فاضل دی، دې وايي چې زما یو سبقي
ملگري ؤ، ډیر زیات تکړه او ذهین ؤ، مونږ دواړو په دارالعلوم دیوبند کې په وړه دوره (درجه
موقوف علیه) کې سبقونه ويل. یوه ورځ استاذ د هدایة رابع درس ورکول، نو دې طالب په
یوه مسئله کې په استاذ باندې اعتراض وکړو، استاذ ورته جواب ورکړو خو دده تسلي او نه
شوه، نو ده هدایه راواخیسته، او استاذ طرفته یې وړ او ویشته، او وې ويل: چې د داسې
تدریس څه فائده؟ دا شان هدایه خوزه هم درس کولې شم، بلکه ددې نه یې ښه درس کولې شم

(۱) تحفة المدارس ج ۱ ص ۲۳۰.

(۲) خطبات حکیم الاسلام ج ۳ ص ۲۷۸.

د ټولو طالبانو د وړاندې يې دې استاذ ته نورې ډيرې خبرې هم وکړې، استاذ بالکل چپ ناست و، هيڅ يې اونه ويل، دا طالب لار او سبق يې مکمل پريښود.

مولانا عبدالوحد رحمه الله وايي چې ډيره زمانه پس يوه ورځ زه په ښاريه کې په يوه کوڅه کې تيريدم، نو ناڅاپه مې يو کس اوليده چې غاړې ته يې د لرگې وړو کې صندوقچه اچولې وه، په هغې کې سگرت، نسوار او پان پراته وو، دې په کوڅو کې گرځيده او دا يې خرڅول. ما چې ورته په ژور نظر او کته، نو ما اوپيژنده چې دا خوزما هماغه درسي ملگرې دی، چا چې د کتاب او د استاذ بې عزتي کړې وه.

چونکه گيره يې خريولې وه، او شکل يې مکمل بد رنگ شوې ؤ، نو ځکه ما پوره اونه پيژنده، د خبرونه روستو ما ورته دهغه استاذ د بې ادبي واقعه راياده کړه، نو هغه خپل سر ښکته کړو او ډير په افسوس يې وويل:

مولانا صاحب! ته چې نن ما په دې بد حالت کې گورې نودا صرف او صرف دهغه بې ادبي. نتيجده چې ما د کتاب او استاذ بې عزتي کړې وه. دا خبره يې وکړه، او نور روان شو. ^(۱)

علماء د انبياؤ وارثان دي

علامه توکل شاه انبالوي رحمه الله ډير لوي بزرگ تير شوې، ده ته الله ﷻ ډير مال و دولت هم ورکړې ؤ، دې ډير زيات سخي ؤ، عام اعلان يې کړې ؤ چې څوک غريب وي، مسافر وي او يا ضرورت مند وي هغه دې راځي او زما په دسترخوان دې مفت د الله ﷻ درضا د پاره خوراک کوي. نو په سوونو غريبانان به په هره ورځ دده خانقاه ته راتله او مفت خوراک به يې کولو. يوه شپه ده په خوب کې د نبي کریم صلی الله عليه وسلم سره ملاقات او شو، دې ډير خوشحاله شو، پيغمبر عليه السلام ورته وفرمايل توکل شاه! ته خو په هره ورځ د الله ﷻ دعوت کوي خو زما دعوت دې هيچرې اونه کړو.

کله دې چې راوينن شو، نو په سوچ کې پريوت چې ددې خوب څه تعبير دی؟ ډيره ژړا او زاري يې الله ﷻ ته اوکړې، او د الله ﷻ نه يې دا سوال کولو چې ددې خوب په مطلب پوهه شم.

آخر دا چہ اللہ رب العزت دہ تہ پہ زہ کپ دا خبرہ وروا چولہ، او د خان سرہ یی سوچ وکرو چہ
 زہ کومو غریبانانو تہ د اللہ ﷻ رضا دپارہ خوراک ورکوم نو گویا دا خود اللہ ﷻ دپارہ شو۔
 او د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم وارشان خو علماء، طلباء او حافظان دی، ما خو دوی تہ
 ہیخ کلہ دعوت نہ دے کپ، نو حکم ماتہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمایل چہ تا خوزما
 (یعنی زما د وارشانو) دعوت نہ دے کپ۔
 نو دہ د غوندہ بنار علماء، طلباء او حافظان راجمع کرہ او هغوی لہ یی ہم غت دعوت وکرو،
 (گویا داد د نبی علیہ السلام دعوت شو) (۱)۔

د علم سره استغناء په کار ده

حکیم الاسلام حضرت مولانا قاري محمد طيب رحمه الله وايي :

اهل علمو ته په کار دي چې دوی د خپل علم عزت وکړي ، نو په دې سره به د دوی عزت هم پخپله پيداشي ، او چې دوی د خپل علم عزت په خپله نه کوي نو په دې سره خود به خود د دوی هم بې حرمتي او عزتي راځي .

اوس د علم عزت په استغناء او توکل علی الله کې دی ، نو خومره چې اهل علم خپل ځان دنیا دارو ته محتاجه گنځي او د دوی نه طمع ساتي ، هم دومره اندازه کې به دوی ذلیله کیږي .
او که په اهل علمو کې استغناء پيداشي نو بیا به دنیا دار خلق په خپله د دوی د وړاندې عاجزي کوي او د دوی خدمت به کوي . (۱)
حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمایي :

لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْعِلْمِ صَانُوا الْعِلْمَ وَصَعَوْهُ عِنْدَ أَهْلِهِ لَسَادُوا بِه أَهْلُ زَمَانِهِمْ وَلَكِنَّهُمْ بَذَلُوهُ لِأَهْلِ الدُّنْيَا لِيَتَأَلُّوا بِهِ مِنْ دُنْيَاهُمْ فَهَانُوا عَلَيْهِمْ . (۲)

که چیرته اهل علمو (علماؤ) د (خپل) علم حفاظت کولې او علم یې د هغې اهل (یعنی د علم قدر داني کوونکو خلقو) مخکې کیښودې ، نو بیشکه دوی به ددې علم په وجه د دنیا والو سرداران جوړ شوي وې ، خولیکن علماؤ داسې اونه کړل بلکه هغوی علم په دنیا دارو (یا حاکمانو د وخت) باندې د دنیا د حصول د پاره خرڅ کړو چې ددې په وجه سره دغه علماء ددې دنیا دارو په نظر کې سپک (او ذلیل) شو .

حکیم الامت حضرت مولانا اشرف علي تھانوي رحمه الله فرمایي : زه دا په یقین سره وایم چې که چیرته اهل علم په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړي او خپل ځانونه د دنیا دارو نه مستغني او ګرځوي نو الله تعالی به د غیبو نه د دوی امداد کوي ، او هر کس به دوی ته محتاج وي .

(۱) خطبات حکیم الاسلام ج ۱ ، تحفة المدارس ج ۲ ص ۳۳۶ ، ۳۲۰ .

(۲) رواد ابن ماجه و رواه البيهقي في شعب الايمان عن ابن عمر . مشكوة كتاب العلم حديث ۵۹ .

څکه په دُنیا کې هر کس دین ته خامخا محتاج دی (او که څوک وایي چې زه دین ته محتاج ندیم نو دې خوییا د سره مؤمن نه دی) او دین خود اهل علمو نه زده کیږي . معلومه شوه چې هر کس علماو ته خامخا په دین کې محتاج دی ، لهذا علماو ته استغنی په کار ده . (۱)

بل دا چې د طمعی او لالچ سره د انسان د علم برکت هم ختمیږي ، حضرت عمر رضی الله عنه د حضرت کعب الاحبار رضی الله عنه نه پوښتنه وکړه :

مَا أَخْرَجَ الْعِلْمَ مِنْ قُلُوبِ الْعُلَمَاءِ ؟

کوم شی د علماو د زړونو نه علم اوباسي ؟

حضرت کعب رضی الله عنه ورته جواب ورکړو : اَلطَّمَعُ . طمعه او لالچ . (۲)

یعنی کله چې د علماو په زړونو کې طمعه ، لالچ ، او د جاه و جلال محبت پیداشي ، نو په دې سره به د دوی د زړونو نه د علم نور ، عظمت او برکت اوځي . او د دوی زړونه به بیا په حقیقي رڼا سره نه منور کیږي . (۳)

د حضرت سالم رحمه الله استغناء

که چیرته مونږ د خپلو اکابرینو ژوند ته نظر وکړو نو مونږ ته به معلومه شي چې په دوی کې څومره اندازه استغناء وه .

د حضرت عمر رضی الله عنه نمسې حضرت سالم رحمه الله یوه کړت مکې معظمې ته لاړ ، او هلته یې د خانه کعبې نه طواف کولو ، په مطاف کې ورسره د وخت بادشاه هشام بن عبد الملك یوځای شو هشام ورته وویل : جناب ! که تاسو ته څه ضرورت وي نو ماته ووايه ، زه به درله هغه ضرورت پوره کړم . ده ورته وویل :

هشامه ! چې کله زه د بیت الله مخامخ ولاړیم او په دې حال کې زه د غیر الله نه مدد غواړم ، نو دا زما د پاره ډیره دشرم خبره ده . په کار خودا ده چې زه دلته صرف د الله تعالی نه مدد او غواړم .

(۱) دعوات عبدیت ، تحفة المدارس ج ۱ ص ۳۳۶ .

(۲) رواه الدارمي ، مشکوة کتاب العلم .

(۳) مظاهر حق شرح مشکوة کتاب العلم .

هشام چې دا خبره واوریده نو لاجوابه شو، او روان شو. کله چې حضرت سالم رحمه الله طواف پوره کړو، او د حرم شریف نه بهر اووت، نو هلته بهر ورته هشام ولاړ و، بیا ورته رامنځ ته شو، او ورته وې ویل: ای سالمه! اوس خو ته بهر رااووتې، نو اوس خورانه څه او غواړه چې زه یې درکړم. ده ورته وویل: د تانه څه شی او غواړم، دین، که دنیا؟ (هشام ته خو پته وه چې دې ډیر لوی عالم او بزرگ دی، علم خو ورسره شته) نو ده ورته وویل چې دنیا رانه او غواړه. حضرت سالم رحمه الله ورته وویل: ای هشامه! کوم ذات چې دا دنیا پیدا کړې ده ماتر اوسه پورې دهغه نه دنیا نه ده غوښتې، نو د تانه یې څنگه او غواړم؟

هشام چې دا خبره واوریده نورنگ یې زیر شو او په مخه روان شو. د یته استغناء وایي چې د وخت بادشاه ته هم ځان محتاجه نه گنږي. ^(۱)

د مولانا قاسم نانوتوي رحمه الله استغناء

د دارالعلوم دیوبند باني حضرت مولانا محمد قاسم نانوتوي رحمه الله یو پیره ریاست رام پور ته لاړو، کله چې هلته نواب کلب علي خان د دده د راتگ نه خبر شو، نو دده پسې یې خپل یو خاص کس را اولیږل، او ورته وې ویل چې مولانا صاحب ته او وایه چې تاسو دلته راشئ. مولانا صاحب ورته حیلې جوړه کړه چې زه د بانډې یو کس یم، په شاهي آدابو نه پوهیږم، کیدې شي څه بې ادبي رانه اوشي. (نو ځکه نه درځم). نواب صاحب ورته دوباره کس را اولیږل، او ورته وې ویل چې خیر دی تاسو د شاهي آدابو نه مستثنی' یئ، خو تاسو صرف راشئ، ځکه زما ستاسو د لیدلو ډیر شوق دی. مولانا صاحب ورته فوراً وویل: عجیبه ده، د لیدلو شوق ستاسو دی او ملاقات ته زه درشم؟ ستاسو په خپو بانډې خو څه نکړیزې نه دي، تاسو راشئ کنه؟ نو مولانا صاحب هلته ورته رغې. ^(۲)

(۱) تحفة المدارس ج ۲ ص ۳۲۲، اهل دل کے تہ پادشہ والے واقعات ج ۲ ص ۱۰۷.

(۲) منقول از اشرف التبیہ، حکایات اولیاء اللہ نانوتوي رحمه الله ص ۲۱۳.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د درود شریف فضیلت او اهمیت:

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ ط، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ ط، وَلَا رَسُولَ بَعْدَهُ ط، وَهُوَ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ ط، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ ط، وَعَلَى مَنْ تَبِعَهُ وَتَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ط. أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِي الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ وَالْفُرْقَانِ الْحَبِيدِ:

﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ (۱)

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً وَاحِدَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا. (رواه مسلم وابوداود والنسائي

والترمذي وابن حبان في صحيحه). (۲)

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: الْبَخِيلُ مَنْ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ. (رواه النسائي وابن حبان في صحيحه

والحاكم وسححه الترمذي). (۳)

صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ.

زما خوږو قدرمنو او عزت مندو مسلمانانو ورونو! کوم آيت مبارکه چې ما په خطبه کې تلاوت کړو په دې کې الله تعالی مسلمانانو ته دا حکم کړې چې تاسو په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود و سلام لیرئ، خو د دې نه یې تعبیر په داسې انداز سره وکړو چې اول الله تعالی خپل او د فرښتو "صلاة" د نبي علیه السلام د پاره بیان کړو او بیا یې عامو مؤمنانو ته دا حکم وکړو چې تاسو هم په نبي علیه السلام باندې درود لیرئ.

(۱) الأحزاب آیت ۵۶.

(۲) اخرجه ابوداود فی الترمذ باب ۶۲، والنسائي فی الاذان باب ۳۷، والسهري باب ۵۵، ومسلم فی الصلاة، الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۳۲۳ الترغيب فی اکتار الصلوة علی النبی ﷺ ط. مكتبة الحرمين الشريفين کونبه.

(۳) اخرجه الترمذي فی الدعوات باب ۱۰۰، والبيهقي فی الشعب ج ۲ ص ۲۱۳ رقم: ۱۵۶۶، واحمد فی المسند ج ۱ ص ۳۳۱ رقم: ۱۷۳۸، والحاكم فی المستدرک ج ۱ ص ۷۳۲ رقم: ۲۰۱۵، وقال عقبه هذا حديث صحيح الاسناد ولم يخرجاه روافقه الذهبي، كنز العمال، الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۳۳۲ الترغيب فی اکتار الصلوة علی النبی ﷺ.

نو کوم کار (په نبي ﷺ باندې درود) چې الله ﷻ او د هغه فرېستې کوي نو په کار داده چې عام مؤمنان خويې په طريق اولی سره وکړي، ځکه په دوی باندې خود نبي کریم صلی الله عليه وسلم بې شمېره احسانات دي.

بل دا چې په دې آيت کې د عامو مسلمانانو هم ډير لوي فضيلت او غوره والې ثابت شو، ځکه چې الله تعالی دوی د ځان سره په هغه کار کې شریک کړل کوم چې دې پنخپله او د هغه فرېستې کوي (چې هغه په نبي ﷺ باندې درود لېږل دي). (۱)

قدرمنو! په قرآن مجید کې الله تعالی ډير احکامات ذکر کړي لکه: لمونځ، روژه، زکوٰۃ، حج، جهاد وغيره. او د ډيرو پيغمبرانو تعريفونه يې هم بيان کړي، خو ليکن په هيڅ يو حکم او اعزاز کې يې دا ندي فرمايلي چې ګني دا کار زه هم کوم نو تاسو يې هم کوئ.

بلکه دا اعزاز صرف او صرف د سيد الکونين، فخر دو جهان مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ صلی الله عليه وسلم د پاره ثابت دی چې الله تعالی اول د صلاة نسبت خپل ځان طرفته وکړو، بيا يې ملائکو طرفته وکړو او د دې نه روستو يې بيا عامو مؤمنانو ته دا حکم وکړو چې: اې مؤمنانو تاسو هم په نبي عليه السلام باندې درود و سلام وايئ. (۲)

د علامه اسماعيل حقي رحمه الله تحقيق:

صاحب د روح البيان (علامه اسماعيل حقي رحمه الله) دلته ليکلي دي چې دغه شرافت او اعزاز کوم چې الله تعالی زمونږ پيغمبر عليه السلام ته ورکړې، دا د هغه شرافت او اعزاز نه زيات دی کوم چې الله ﷻ حضرت آدم ﷺ ته ورکړې ؤ ” چې فرېستو ته يې حکم کړې ؤ چې تاسو حضرت آدم ﷺ ته سجده د تعظيم وکړئ “. ځکه په هغه سجده کولو کې الله تعالی په خپله شریک نه ؤ، او په نبي عليه السلام باندې ” صلاة “ لېږلو کې الله تعالی او د هغه فرېستې هم شریکې دي.

(۱) معارف القرآن سورة احزاب آيت ۵۶.

(۲) قَالَ سَهْلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ التَّسْتَرِي قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: أَفْضَلُ الْعِبَادَاتِ، لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى تَوَلَّاهَا هُوَ وَمَلَائِكَتُهُ ثُمَّ أَمَرَ بِهَا الْمُؤْمِنِينَ. وَسَائِرُ الْعِبَادَاتِ لَيْسَ كَذَلِكَ، يَعْنِي أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَمَرَ بِسَائِرِ الْعِبَادَاتِ وَلَمْ يَفْعَلْهُ بِنَفْسِهِ. (روح البيان ج ۵ ص ۲۶۶ الاحزاب آيت ۵۶).

لهذا دا شرافت او عزت زیات شو. (۱)

د علامه آلوسي رحمه الله تحقیق :

صاحب د رُوح المعاني علامه آلوسي رحمه الله لیکلي چې په دې آیت کې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم داسې تعظیم او شرافت بیان شوې دی چې ددې هیڅ نظیر نشته .

او بیا ددې نه تعبیر په داسې انداز سره شوې چې که د آیت سر (إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتُهُ) ته اوگورو نو دا جمله اسمیه ده ، دلالت کوي په ” دَوَامٍ اَوْ اِسْتِمْرَارٍ ” باندې .

او که روستو (يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ) ته اوگورو نو دا جمله فعلیه ده چې دلالت کوي په ” حَدُوثٍ اَوْ تَجَدُّدٍ ” باندې .

نو اوس یې مطلب داشو چې : الله ﷻ او دهغه فرښتې همیشه د پاره وَفْقًا فَوْقًا په نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود لیري نو اې مؤمنانو ! تاسو هم پرې هر وخت درود لیرئ . (۲)

(۱) وَهَذَا التَّشْرِيفُ الَّذِي شَرَّفَ اللَّهُ بِهِ نَبِيَّنَا عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَمُّ مِنْ تَشْرِيفِ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِأَمْرِ الْمَلَائِكَةِ بِالسُّجُودِ لَهُ، لِأَنَّهُ لَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ تَعَالَى مَعَ الْمَلَائِكَةِ فِي هَذَا التَّشْرِيفِ، وَقَدْ أَخْبَرَ تَعَالَى عَنْ نَفْسِهِ بِالصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ثُمَّ عَنِ الْمَلَائِكَةِ. (تفسیر روح البیان ج ۵ ص ۲۶۵ الاحزاب آیت ۵۶).

(۲) وَالتَّغْيِيزُ بِالْجُمْلَةِ الْإِسْمِيَّةِ لِلدَّلَالَةِ عَلَى الدَّوَامِ وَالْإِسْتِمْرَارِ. وَذَكَرَ أَنَّ الْجُمْلَةَ تُفِيدُ الدَّوَامَ نَظَرًا إِلَى صَدْرِهَا مِنْ حَيْثُ أَنَّهَا جُمْلَةٌ إِسْمِيَّةٌ، وَتُفِيدُ التَّجَدُّدَ نَظَرًا إِلَى عَجْزِهَا مِنْ حَيْثُ أَنَّهَا جُمْلَةٌ فِعْلِيَّةٌ، فَيَكُونُ مَقَادِمَا إِسْتِمْرَارَ الصَّلَاةِ وَتَجَدُّدَهَا وَفَتْحًا فَوْقًا. وَتَاكِيدَهَا بِإِنَّ لِلْإِعْتِنَاءِ بِشَأْنِ الْخَبَرِ. (روح المعاني ج ۳ ص ۲۴۲ الاحزاب آیت ۶۵).

د درود شریف فضائل

محترمو ! لکه څرنگ چې د قرآن کریم تلاوت کول عبادت دی او انسان ته پرې د دواړو جهانو سعادت حاصلیږي، نو دغه شان په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود شریف ویل هم عظیم عبادت دی، په دې سره هم انسان ته د دواړو جهانو نو سعادت او نیک بختیا حاصلیږي. دغه وجه ده چې په احادیثو مبارکه و کې د درود شریف ډیر زیات فضایل، فوائد، خصوصیات او برکات ذکر شوي دي، او علماء کرامو په دې باندې مستقل کتابونه هم لیکلي دي (۱)، خو زه به درته صرف یو څو عمده فضایل بیان کړم.

۱. د الله ﷻ د رحمت ذریعه ده :

د درود شریف یو فضیلت داده چې په یو ځل درود ویلو سره الله ﷻ په انسان باندې لس (۱۰) رحمتونه راوړوي.

۱. نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي :

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً وَاحِدَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا. (رواه مسلم و ابوداود و النسائي و الترمذي و ابن حبان في صحيحه) . (۲)

څوک چې په ما باندې یو ځل درود ووايي نو الله تعالیٰ په هغه باندې لس (۱۰) رحمتونه نازلوي.

حکله الله تعالیٰ فرمایي : ﴿جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا﴾ . (۳)

څوک چې (د الله ﷻ د بار ته) یوه نیکي راوړي نو د هغه د پاره لس چنده بدله ده.

(۱) نوټ : د درود شریف په موضوع باندې زما والد صاحب (حضرت مولانا اول شاه صاحب) یوه جامع رساله لیکلې چې نوم

یې دې " قُرَّةُ الْعَيْنَيْنِ بِفَضِيلَةِ الصَّلَاةِ عَلَى سَيِّدِ الْكَوْنَيْنِ " . دې رسالې ته ما بیا بڼه ترتیب ورکړ او د درود شریف متعلق فضایل، مسایل او احکامات ټول په کې جمع دي، (په مکتبو کې پیدا کيږي).

(۲) اخرجه ابوداود فی الوتر باب ۶۲، و النسائي فی الاذان باب ۳۷ و السهو باب ۵۵، و مسلم فی الصلاة، الترغيب والترهيب

ج ۲ ص ۳۲۳ الترغيب في اكمال الصلاة على النبي ﷺ ط . مكتبة الحرمين الشريفين كونه .

(۳) الانعام آيت ۱۶۰ .

نو کوم کس چې په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې یوه پیره درود ووايي نو الله تعالی ددې په عوض کې په ده باندې لس رحمتونه راوړي. (۱)

۲. په یو بل حدیث کې په یو محل درود ویونکي باندې د اویا (۷۰) رحمتونو ذکر شوې، حضرت عبداللہ بن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ فرمایي:

مَنْ صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاحِدَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَمَلَائِكَتُهُ سَبْعِينَ صَلَاةً. (۲)

کوم کس په نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندې یو محل درود ووايي نو الله تعالی او د هغه فرښتې په هغه باندې اویا (۷۰) ځله درود (رحمت او دعا) لیري.

۳. حضرت سید الله بن طلحه د خپل پلار نه دا روایت نقل کوي چې یوه ورځ نبي کریم صلی الله علیه وسلم تشریف راوړو نو د دوی په مخ مبارک باندې خوشحالي ښکارېده، صحابه کرامو عرض وکړو:

يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّا نَرَىٰ فِي وَجْهِكَ بَشْرًا لَمْ نَكُنْ نَرَاهُ.

اې د الله رسول! موږ ستاسو په مخ مبارک کې داسې خوشحالي گورو چې د دین نه مخکې مو چیرته نه وه لیدلې، نو حضور اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمایي:

أَجَلْ أَنَّهُ أَتَانِي مَلَكٌ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! إِنَّ رَبَّكَ يَقُولُ: أَمَا يُرْضِيكَ إِلَّا يُصَلِّيَ عَلَيْكَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِكَ إِلَّا صَلَّيْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا، وَلَا يُسَلِّمُ عَلَيْكَ إِلَّا سَلَّمْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا. (۳)

(۱) مظاهر حق شرح مشکوة باب فضل الصلاة على النبي صلی اللہ علیہ وسلم وفضلها.

(۲) رواه احمد باسناد حسن، المسند ۲ / ۱۰۸، ورواه الهيثمي في المجمع ۱۰ / ۱۶۰، مشکوة ص ۷۸، الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۳۲۵ الترغيب في اكمال الصلوة على النبي صلی اللہ علیہ وسلم القول البدیع ص ۱۰۳.

نوټ: دا حدیث موقوف دي (يعني حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما قول دي) خبر حکماً مرفوع دي، حکمکيو صحابي هم د اعمالو ثواب د ځان نه نشي بيانولې ترڅو چې يې دا مضمون د نبي عليه السلام نه نوي اوریدلي. مظاهر حق شرح مشکوة باب فضل الصلاة على النبي وفضلها.

(۳) رواه الدارمي في سننه ج ۲ ص ۷۷۲ رقم: ۲۶۷۱، والإمام احمد في المسند ج ۴ ص ۶۱۱ رقم: ۱۵۹۲۶، والنسائي في السنن الكبير ج ۱ ص ۳۸۰ رقم: ۱۲۰۵، والحاكم في المستدرک ج ۲ ص ۴۲۰ رقم: ۳۵۷۵، وقال صحيح الاسناد ولم يخرجاه ووافقه الذهبي، هكذا في المشكوة باب فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها.

آو، ماته اوس حضرت جبریل علیه السلام راغلې ؤ اوراته وې ویل: چې اې محمده (ﷺ)! ستا رب فرمایې: چې آیا ته خوشحاله نه یې؟ (یعنې خوشحاله اوسه) په دې خبره چې ستا یو امتي په تاسو باندې یو ځل درود ووايي نوزه په هغه باندې لس (۱۰) رحمتونه نازلوم، او چې ستا یو امتي په تاسو باندې یو ځل سلام ووايي نوزه په هغه باندې لس (۱۰) ځله سلام وایم.

حضرت موسی علیه السلام ته وحي

الله جل جلاله حضرت موسی علیه السلام ته وحي وکړه، او ورته وې فرمایل چې: اې زما خوږه کلیمه! که چیرته په دُنیا کې زما څوک حمد ویونکې نه وې نو ما به د باران یو څاڅکې هم د آسمان نه نه وې نازل کړې او نه به مې د ځمکې نه یوه دانه پیدا کړې وې او نور یې هم ډیر شيان ذکر کړه، تردې چې الله تعالی او فرمایل:

يَا مُوسَى أَتُرِيدُ أَنْ أَكُونَ أَقْرَبَ إِلَيْكَ مِنْ كَلَامِكَ إِلَى لِسَانِكَ ، وَمِنْ وَسَائِرِ قَلْبِكَ إِلَى قَلْبِكَ ، وَمِنْ رُوحِكَ إِلَى بَدَنِكَ ، وَمِنْ نُورِ بَصَرِكَ إِلَى عَيْنِكَ ؟

اې موسی! آیا ته دا غواړې چې زه تاته ډیر درنزدې شم؟ څنگه چې ستا خبرې ستا د ژبې سره، ستا د زړه وسوسې ستا د زړه سره، ستا روح ستا د بدن سره او ستا د سترگو رڼا ستا د سترگو سره نزدې ده، نو آیا زه تاته ددې نه هم ډیر درنزدې شم؟

حضرت موسی علیه السلام ورته عرض وکړو چې آو. یا الله زما دا خوښه ده چې تاسو ماته ډیر رانزدې شئ. نو الله تعالی ورته او فرمایل:

فَأَكْثِرِ الصَّلَاةَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

نو په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې ډیر درود وایه (ددې په عوض کې به تاته زما قُرب او نزدیکت نصیبه شي). (۱)

۲. د نبي علیه السلام د شفاعت ذریعه ده :

د درود شریف دویم فضیلت دادې چې درود ویونکي ته به د قیامت په ورځ د نبي کریم صلی الله علیه وسلم شفاعت نصیب کیږي.

(۱) ذکره ابرهیم الحافظ فی الحلیة عن کتب القول البدیع ص ۱۳۲، سعاده الدارین ص ۸۷، معارج النبوة ص ۳۰۸، مقاصد السالکین ص ۵۴.

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي :

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ حِينَ يُصْبِحُ عَشْرًا وَحِينَ يُنْسِي عَشْرًا أَذْرَكَتُهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ . (۱)
 څوک چې په ما باندې صبا او بياگاه لس (۱۰)، لس (۱۰) کرته درود شريف لولي، نو هغه ته به د قيامت په ورځ زما شفاعت نصيبه کيږي .

د فقيه ابوالليث ثمرقندي رحمه الله وينا

فقيه ابوالليث ثمرقندي رحمه الله وايي چې که چيرته په درود شريف کې د نبي کریم صلی الله عليه وسلم د شفاعت نه علاوه څه بله فائده نه وي نو بيا هم په عقل مند باندې دا واجب وه چې دې دې درود شريف نه غافل نه شي، ځکه د نبي کریم صلی الله عليه وسلم شفاعت خويو عظيم سعادت دی . حالانکه په درود شريف کې خو نورې ډيرې فائده هم شته چې د الله ﷻ د رحمت او د انسان د گناهونو د بخشش ذريعه گرځي (نو په انسان باندې درود شريف ويل لازمي دي). (۲)

۳. د نيکيو د زياتوالي، د گناهونو د مغفرت او د مرتبې د

اوچتوالي ذريعه ده :

د درود شريف دريم فضيلت داده چې ددی په وجه د انسان په عملنامه کې نيکۍ ليکلې کيږي، گناهونه يې ختميږي او مرتبې يې اوچتيږي . نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايي :

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ مَرَّةً وَاحِدَةً كَتَبَ اللَّهُ لَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ . (۳)

څوک چې په ما باندې يو ځل درود ووايي نو الله تعالی به د دې په عوض کې دده په عملنامه کې لس (۱۰) نيکۍ وليکي .

(۱) رواه الطبراني، الجامع الصغير رقم الحديث ۶۲۳۳، القول البدیع .

(۲) تنبيه الغافلين ص ۱۶۱ .

(۳) رواه الإمام الأحمدي في المسند ج ۲ ص ۵۱۵ رقم : ۷۵۰۸، والبيهقي في مجمع الزوائد ج ۱۰ ص ۸۶۰، وكنز العمال ج ۱

ص ۲۴۹، القول البدیع ص ۱۱۸ .

همدارنگې نبي عليه السلام فرمايي :

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرَ صَلَوَاتٍ ، وَ يَحُطُّ عَنْهُ بِهَا عَشْرَ سَيِّئَاتٍ ، وَ رَفَعَهُ بِهَا عَشْرَ دَرَجَاتٍ . (۱)

څوک چې په ما باندې يو ځل درود ووايي نو الله تعالى به ددې په عوض کې په ده باندې لس (۱۰) رحمتونه نازل کړي ، د ده لس (۱۰) گناهونه به معاف کړي ، اولس (۱۰) درجې به يې اوچتې کړي .

د درود شریف په وجه د امام شافعي رحمه الله مغفرت

په روضة الأحياء کې د امام اسماعيل ابراهيم مزني رحمه الله نه نقل دي (کوم چې د امام شافعي رحمه الله په لوي شاگردانو کې ؤ) چې ما امام شافعي رحمه الله د وفات نه وروستو په خوب کې وليده ، نو پوښتنه مې ترې وکړه : چې الله تعالى درسره څه معامله وکړه ؟ هغوی وفرمايل : چې الله تعالى زما مغفرت وکړو ، او فرېستو ته يې حکم وکړو چې ما په تعظيم او احترام سره جنت ته بوځي ، او دا ټول برکت د يو درود شريف دی کوم چې به مالوستلو . (اسماعيل ابراهيم مزني رحمه الله وايي چې) ما ترې پوښتنه وکړه چې هغه کوم درود دی ؟ نو وې ويل هغه دادي :

((اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ كُلَّمَا ذَكَرَهُ الذَّاكِرُونَ وَكُلَّمَا غَفَلَ عَنْ ذِكْرِهِ الْغَافِلُونَ)) (۲)

د درود شریف په وجه د يو کاتب مغفرت

د عبيد الله بن عمر قواري ري رحمه الله نه نقل دي چې يو کاتب زما گاونډي ؤ ، هغه مړ شو ، ما هغه په خوب کې وليد ، او پوښتنه مې ترې وکړه چې الله تعالى درسره څه معامله وکړه ؟ هغه راته وويل : زه يې اوبخلم . ما ترې پوښتنه وکړه چې په څه وجه يې اوبخلي ؟ نوراته وی ويل زما دا عادت ؤ چه کله به مې در رسول الله ﷺ نوم مبارک په کتاب کې ليکلو نو صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به مې هم ورسره ليکل ، نو الله تعالى ماته ددې په عوض کې داسې

(۱) اخرجه النسائي في الاذان باب ۷۳ والسهو باب ۵۵ ، واحمد في المسند ۲ / ۱۶۸ ، ۳۷۲ ، ۳۷۵ ، ۴۸۵ ، الترغيب

والترهيب ج ۴ ص ۳۲۳ .

(۲) حاشيه حصن ازفتح القدير بحواله زاد السعيد لمولانا اشرف علي التهانوي رحمه الله ، وسعادة الدارين ص ۱۱۸ .

نعمتونه راکړه چې نه خو د چاسترگو لیدلي دي، نه د چاغوبونو اوریدلي دي او نه د چاپه زړه کې تیر شوي دي. (۱)

د درود شریف په وجه د یو گناهگار مغفرت

علامه سخاوي رحمه الله په خپل کتاب (القول البديع) کې یوه واقعہ رانقل کړې چې په بني اسرائیلو کې یو کس ؤ، ډیر سخت گناهگار او مجرم ؤ، ټول عمر یې په فسق و فجور کې تیر کړې ؤ، د مرگ نه روستو خلکو دې (په ډیران) او غورځول.

نوالله ﷻ حضرت موسی علیه السلام ته وحی وکړه چې: ای زما خوږه کلیمه! زما یو بنده مړ دی، او بني اسرائیلو غورځولي دي. نو ته خپل قوم ته ووايه چې هغه د هاغه ځای نه راپورته کړي، جنازه ورباندې وکړي، او دفن یې کړي. ځکه ما دده مغفرت کړې دی.

کله چې حضرت موسی ﷺ هلته ورغی نو هغه سرې یې وپیژندو. د حکم د تعميل نه پس یې عرض وکړو: چې ای ربه! داسې خومشهور مجرم ؤ، نودسزا په ځای ددې دومره لوی عزت حقدار څنگه شو؟ الله تعالی ورته او فرمایل:

إِنَّهُ فَتَحَ التَّوْرَةَ يَوْمًا فَوَجَدَ فِيهَا إِسْمَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى عَلَيْهِ وَقَدْ غَفَرْتُ لَهُ بِذَلِكَ.

بیشکه (دې ډیرې سزا مستحق ؤ خو) ده یوه ورځ توراۀ خلاص کړې ؤ، او په هغې کې یې د مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نوم ولیده نو ده په هغه باندې درود وویل. نو د همدې په وجه ما دده ټول گناهونه معاف کړه او مغفرت مې ورته وکړو. (۲)

۴. د نبي کریم ﷺ سره د نژدیکت ذریعه ده

د درود شریف څلورم فضیلت دادې چې درود ویونکې به د قیامت په ورځ د نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره نژدې وي.

۱. نبي علیه السلام فرمایي:

(۱) زاد السعيد لمولانا اشرف علي التهانوي رحمه الله.

(۲) القول البديع ص ۱۱۸، مقاصد السالكين ص ۵۰.

إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ عَلَيَّ صَلَاةً. (۱)

بیشکه د قیامت په ورځ به ماته په ټولو خلکو کې هغه کسان ډیر نژدې وي چا چې په ماباندې ډیر درود ویلي وي.

۲. إِنَّ أَقْرَبَكُمْ مِنِّي يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي كُلِّ مَوْطِنٍ أَكْثَرُكُمْ عَلَيَّ صَلَاةً فِي الدُّنْيَا. (۲)

بیشکه د قیامت په ورځ به په هر مقام او هرځای کې په تاسو ټولو کې ماته هغه څوک ډیر زیات نژدې وي چا چې په دنیا کې په ماباندې ډیر درود شریف ویلي وي.

۵. د مصیبتونو او غمونو د ازالې ذریعه ده

د درود شریف پنځم فضیلت او فائده داده چې ددې په وجه الله جل جلاله انسان ته د مصیبتونو نه نجات ورکوي او گناهونه یې معاف کوي.

حضرت ابي بن کعب رضی الله عنه فرمایي: چې زه یوه ورځ دربار نبوت ته حاضر شوم او عرض مې وکړ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنِّي أَكْثَرُ الصَّلَاةِ عَلَيْكَ فَكَمْ أَجْعَلُ لَكَ مِنْ صَلَاتِي؟ (۳) فَقَالَ: مَا شِئْتَ، قُلْتُ: الرُّبْعُ. قَالَ: مَا شِئْتَ، فَإِنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ. قُلْتُ: فَالْنِصْفُ. قَالَ: مَا شِئْتَ، فَإِنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ. قُلْتُ: فَالثَّلَاثِينَ. قَالَ: مَا شِئْتَ، فَإِنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ. قُلْتُ: أَجْعَلُ صَلَاتِي كُلَّهَا. قَالَ: إِذَا يُكْفَى هَمُّكَ، وَيُغْفَرُ لَكَ ذَنْبُكَ. رواه احمد والترمذي في القيامة باب ۳۲، والحاكم وصححه، قال الترمذي حديث حسن صحيح. (۴)

(۱) رواه الترمذي وابن حبان في صحيحه كلاهما من رواية موسى بن يعقوب، كذا في الترغيب ج ۲ ص ۷۳۲، وسط البخاري في القول البديع الكلام علي تخريجه.

(۲) كنز العمال ج ۱ ص ۲۵۵، سعادة الدارين ص ۶۰.

(۳) قوله " أَكْثَرُ الصَّلَاةِ عَلَيْكَ فَكَمْ أَجْعَلُ لَكَ مِنْ صَلَاتِي؟ " منناه: أَكْثَرُ الدَّعَاءِ فَكَمْ أَجْعَلُ لَكَ مِنْ دُعَائِي صَلَاةً عَلَيْكَ.

الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۳۲۷ الترغيب في اكنار الصلوة على النبي ﷺ.

(۴) رواه الترمذي، مشكوة ذريف ۸۶، الزواهر ص ۱۱۷ وسط البخاري في تخريجه.

په یو روایت کې داسې الفاظ دي: إِذَا يَكْفِيكَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى مَا أَهَمَّكَ مِنْ دُنْيَاكَ وَآخِرَتِكَ. مشكوة ص ۸۶، و رواه الطبراني باسناد حسن، مسند احمد ۵ / ۱۳۶ الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۳۲۶، وسط البخاري في تخريجه. که چېرې ته داسې وکړې نو الله تعالی به ستا د دنیا او آخرت د ټولو معاملو د پاره کافي شي.

ای د الله رسول! زه غواړم چې په تاسو باندې زیات درود ووايم، نو آیا خومره یې ووايم؟
 نبی کریم ﷺ عرض وکړ: خومره چې ستا خوښه وي (همغومره مقدار کې وایه). مایا عرض
 وکړو چې خلورمه حصه ولولم؟ نو نبی کریم ﷺ وفرمایل: خومره چې ته غواړې. که چیرې
 ددې نه یې هم زیات کړې نو دا ستا دپاره ډیره بهتره ده. مایا عرض وکړو چې ای زما آقا زه به
 (د نفلي اذکارو او د خپلې دعا په وخت کې) نیم وخت درود شریف وایم؟ نبی کریم ﷺ
 وفرمایل: چې ستا خوښه ده، که ددینه یې هم زیات کړې نو ستا دپاره ډیره غوره ده. ما عرض
 وکړو چې په درې حصو کې دوه حصې وخت کې به درود شریف وایم؟ نبی کریم ﷺ وفرمایل:
 چې ستا مرضی ده، که ددینه یې هم زیات کړې نو دا ستا دپاره ډیره غوره ده.
 ما عرض وکړ چې ای زما آقا زه به (د نفلي اذکارو او دعاؤ) په ټول وخت کې درود شریف
 وایم، نور رسول الله ﷺ او فرمایل:

چې که چیرته ته داسې وکړې نو دا به ستا دپاره د ټولو غمونو د پاره کافي وي او ستا ټول
 گناهونه به تاته اوبخلې شي.

فایده: ددې نه معلومه شوه چې د درود شریف دا برکت او فضیلت دی چې کوم سړې دا
 وایي او د خپل ژوند یو ضروري جز یې او گرځوي، نو دده د دنیا او آخرت ټول مقاصد پرې پوره
 کیږي ځکه مَنْ كَانَ لِلَّهِ كَانَ اللَّهُ لَهُ. څوک چې د الله شو، نو الله د هغه شو. (۱)

د درود شریف په برکت د مصیبت نه د نجات واقع:

علامه اسماعیل حقی رحمه الله په خپل تفسیر (روح البیان) او امام غزالي رحمه الله په
 خپل کتاب (احیاء العلوم) کې یوه واقعہ را نقل کړې: چې سفیان ثوري رحمه الله وایي چې زه
 یو کړت حج ته لاړم، نو هلته مې یو سړې ولیده چې په هرځای کې یې قدم په قدم په کثرت سره
 درود شریف ویل (په حرم شریف کې، طواف کې، منی کې، عرفات کې یعنې هرځای کې چې
 قدم اوچتوي او بډي، نو درود شریف وایي)، آخر ما پوښتنه ورنه وکړه:

ای د الله ﷻ بنده! دلته خود هر مقام ځانله ځانله دعا گانې دي، نوافل دي، مگر ته په هرځای
 کې درود شریف وایي، نو دا ولې؟ هغه راته خپله واقعہ بیان کړه چې زه دپلا رسره د خراسان نه

(۱) مشکوة باب فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها.

حج ته راروان ووم، کله چې کوفې ته راوړسیدلو نو زما پلار بیمار شو، اویماري يې ورځ په ورځ زیاتیده، تردې چې وفات شو، خود وفات کیدونه وروستو د هغه مخ تک تور شو، خيته يې اوپر سیده او په ډیر بد حالت شو، ما چې دا اولیده نو سخت خفه شوم، په ژړا شوم او اِنَّا لِلّٰهِ وَ اِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ مې وویل، او د خپل پلار په مخ مې کپړه واچوله.

زه د پلار د لاش سره غمجن او پریشانه سر په زنگون ناست وم، د ډیر خفگان د لاسه مې سترگې پټې شوې، نو ما ولیده چې داسې یو حسین و جمیل، پاکیزه صورت والا کس تشریف راوړو چې ددې نه مخکې ما چیرته دومره ښکلي مخ واله کس نه و لیدلې، دې نزدې راغې اوزما د پلار د مخ نه یې گپړه لرې کړه، او په مخ یې ورله لاس رابښکود، چې ددې په وجه د هغه مخ د شُودو (پیو) غوندې تک سپین شو، بیا یې ورله په خيته لاس رابښکود، نو خيته یې هم ښه شوه.

کله چې دې کس د تللو اراده وکړه، نوزه ورپاڅیدم، پوښتنه مې ورنه وکړه چې اې زما سرداره! ماته دا ووايه چې تاسو څوک یئ؟ چې ستاسو تشریف آوري زما د پاره درحمت او برکت باعث شوه، او تاسو د ماسره ډیر احسان وکړو؟ دا چې یې واوریدل نو وې فرمایل:

أَمَّا تَعْرِفُنِي؟ أَنَا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ كَانَ أَبُوكَ هَذَا كَثِيرُ الْمَعَاصِي غَيْرَ أَنَّهُ كَانَ يُكْثِرُ الصَّلَاةَ عَلَيَّ.

آیا ته مانه پیژنې؟ زه خو محمد رسول الله (ﷺ) یم، ستا دا پلار ډیر گناهگار و، خو لیکن ده به په ما باندې ډیر درود شریف ویل.

کله چې زه د خوب نه راپاڅیدم نو ما اوکته چې زما د پلار مخ (د څوارلسمې شپې سپوږمۍ غوندې) تک سپین شوې و، او د خيته پر سوب یې هم ختم شوې و.

سفیان ثوري رحمه الله وایي چې دې کس ماته وویل چې د هغې وخت نه راپه دیخوا زه هم مسلسل په نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود شریف وایم. (۱)

دا واقعہ چې قاضي شیخ یوسف رحمه الله په خپل کتاب ”سعادة الدارين في الصلاة على سيد الكونين“ کې ذکر کړې نو په هغې کې دا هم ذکر دي چې دې کس وویل چې زما د پلار د

(۱) تفسیر روح البیان ج ۷ ص ۲۶۷ سورة احزاب آیت ۵۶، سعادة الدارين ص ۱۲۵، احیاء العلوم.

وفات نه روستود هغه سر د خره او گرځيده، او رنگ يې تګ تور شو، کله چې زما سترګې د خفګان نه پټې شوې او د نبی کریم صلی الله عليه وسلم سره مې په خوب کې ملاقات او شو، مغوی دده په مخ لاس راښکود، نو مخ يې د څوار لسمې شپې د سپوږمۍ غونډې شو، نو ما د نبی کریم صلی الله عليه وسلم نه پوښتنه وکړه چې د ده مخ ولې د خره په شان ګرځيدلې و؟ نوراته وی فرمايل:

إِنَّ وَالِدَكَ أَكَلَ الرِّبَا وَإِنَّ مِنْ حُكْمِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنَّ مَنْ أَكَلَ الرِّبَا أَنْ يُحَوِّلَ اللَّهُ صُورَتَهُ عِنْدَ الْمَوْتِ كَصُورَةِ جَمَارٍ إِمَّا فِي الدُّنْيَا وَإِمَّا فِي الْآخِرَةِ. وَلَكِنْ كَانَ مِنْ عَادَةِ وَالِدِكَ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَيَّ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ قَبْلَ أَنْ يَضْطَجَّ عَلَى فِرَاشِهِ مِائَةَ مَرَّةً. فَلَمَّا عَرَضَتْ لَهُ هَذِهِ الْمِحْنَةُ مِنْ أَكْلِ الرِّبَا جَاءَنِي الْمَلَكُ الَّذِي يُعْرِضُ عَلَيَّ أَعْمَالَ أُمَّتِي فَأَخْبَرَنِي بِحَالَةِ وَالِدِكَ فَسَأَلْتُ اللَّهَ فَشَفَعَنِي فِيهِ. (۱)

بيشکه ستا پلار سودخوړ و، او دا د الله تعالی قانون دی چې د سودخوړسري شکل په دنیا یا آخرت کې ضرور د خره په شان مسخه کوي (اوستا د پلار مخ په دنیا کې بدل شو). خو لیکن ستا پلار دا عادت و چې هغه به د شپې د څملاستو نه مخکې سل (۱۰۰) پیرې په ما باندې درود شریف ویل، بیا چې کله به ده باندې د سود خوری په وجه دا مصیبت راغې نو کومې فرېستې چې ماته د امت اعمال پیش کول، هغې ماته د دې کس په پاره کې خبر را کړو، نو ما د الله تعالی نه د ده د پاره د مغفرت سوال وکړو، الله تعالی دده په حق کې زما شفاعت قبول کړو.

فایده: معلومه شوه چې د درود شریف په وجه انسان ته د هر مصیبت او آفت نه نجات حاصلیږي.

۶. د دعا قبلیدو ذریعه ده:

د درود شریف شپږم فضیلت دا دی چې د دې په وجه سره د انسان دعا قبلېږي، یعنی د کومې دعا نه مخکې چې درود شریف ویل شي نو الله تعالی دا دعا قبلوي.

۱. حضرت فضالة بن عبید الله وايي: چې یوه ورځ رسول الله ﷺ تشریف فرما و، یو سړي راغې او لمونځ یې وکړو، کله چې دلمانځه نه فارغ شونو دعایې شروع کړه چې:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِيْ وَارْحَمْنِيْ . يَا الله ! ما اوبخني ، او په مارحم وکړې .

نبي کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : عَجَلْتَ اَيُّهَا الْمُصَلِّي ، اِذَا صَلَّيْتَ فَقَعَدْتَ فَاحْبِدِ اللهَ بِمَا هُوَ اَهْلُهُ ، وَصَلِّ عَلَيَّ ، ثُمَّ ادْعُهُ .

اې لمونځ گزاره ! تا ډیره جلدبازي وکړه ، کله چې ته لمونځ وکړې نو کینه ، اود الله تعالی حمد و ثنا بیان کړه ، بیا په ما باندې درود ووايه ، بیا دُعا وغواړه .

راوي وايي چې بیا یو بل کس راغې ، لمونځ یې وکړو ، اود الله تعالی حمد و ثنا یې بیان کړه ، بیا یې په نبي کریم ﷺ درود ولوستو ، نوبی علیه السلام ورته وفرمایل :

اَيُّهَا الْمُصَلِّي ! ادْعُ تُجِبْ . (۱)

اې لمونځ گزاره ! ته دعا کوه ، ستا دعا به قبلېږي .

۲. حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمایې چې (یوه ورځ) ما لمونځ کولو ، نبي کریم صلی الله علیه وسلم هم تشریف فرما و ، حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه هم ورسره وو .

د لمانځه نه پس چې زه کیناستم نو د الله جل و علا شانه مې شروع کړه او بیا مې په نبي علیه السلام درود وویل ، دهغې نه پس مې خپل (دیني او دنیوي مقاصد و دپاره) خپل ځان له دُعا او غوښتنه (دې لیدلو سره) رسول الله ﷺ راته وفرمایل :

سَلِّ تَعْظُهُ ، سَلِّ تَعْظُهُ . (۲)

سوال کوه ، تاته به درکولې شي ، سوال کوه ، تاته به درکولې شي (یعنی دُعا غواړه ضرور به قبلولې شي) .

(۱) رواه الترمذي وابدود و نسائي ، مشکوة شریف ص ۸۴ .

(۲) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ كُنْتُ أَصَلِّي وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاضِرًا وَأَبُوبَكْرٍ وَعُمَرُ مَعَهُ . فَلَمَّا جَلَسْتُ بَدَأْتُ بِالْتَّحَامِ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى ثُمَّ الصَّلَاةَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ دَعَوْتُ لِنَفْسِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : سَلِّ تَعْظُهُ ، سَلِّ تَعْظُهُ . رواه الترمذي ، مشکوة شریف ص ۸۷ حديث لمبر ۱۳ باب فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها .

اهمیه نکته : په حصن حصین کې د شیخ ابوسلیمان دارانی رحمه الله نه نقل دي چې کله تاسو د الله ﷻ نه د دعا غواړئ نو په اول او آخر کې ورنه درود شریف وایئ ، او په مینځ کې خپل حاجت غواړئ . ځکه الله ﷻ خو دواړه درودونه قبلوي نو د هغه د فضل وکرم او احسان نه دا لرې ده چې هغه مخکې او روستو درود شریف خو قبول کړي ، او دا مینځ کې د دعا قبوله نه کړي (بلکه دا دعا په هم په خپل فضل وکرم سره قبلوي) . (۱)

۳. دغه وجه ده چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي :

إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِتَحْمِيدِ اللَّهِ وَالثَّنَاءِ عَلَيْهِ ، ثُمَّ يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ يَدْعُوا بِمَا شَاءَ . (۲)

کله چې په تاسو کې یو تن لمونځ وکړي نو پکار ده چې په الله تعالی باندې په حمد و ثناء ویلوسره شروع وکړي ، بیا په نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود شریف ولولي ، بیا دې دعا او غواړي څه یې چې خوښه وي .

د درود شریف نه بغير دعا نه قبلوي :

لهذا انسان ته په کار دي چې د دعا نه مخکې درود شریف ولولي ، ځکه که چیرته د دعا نه مخکې درود شریف اونه ویل شي نو دا دعا نه قبلوي .
حضرت عمر رضی الله عنه فرمایي :

إِنَّ الدَّعَاءَ مَوْقُوفٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا يَصْعَدُ مِنْهُ شَيْءٌ حَتَّى تُصَلِّيَ عَلَى نَبِيِّكَ . (۳)

(۱) مظاهر حق شرح مشکوة باب فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها .

(۲) رواه ابوداود في السنن ج ۲ ص ۱۶۲ رقم : ۱۴۸۱ ، والترمذي في جامعه ج ۵ ص ۴۸۲ رقم : ۳۴۷۷ ، وقال عقبه هذا حديث حسن صحيح ، وابن خزيمة في صحيحه ج ۱ ص ۳۵۱ رقم : ۷۱۰ ، وابن حبان في صحيحه الإحسان ج ۵ ص ۲۹۰ رقم : ۱۹۶۰ .

(۳) رواه الترمذي ، مشکوة باب فضل الصلاة على النبي ﷺ وفضلها ، رواه الطبراني ج ۱ ص ۲۲۰ رقم : ۷۲۱ ، كنز العمال ۳۹۸۲ .

نوت : علامه طيبي رحمه الله ددې حديث په باره کې فرمایي چې دا حديث موقوف دي خو محققين علماء ليکي چې داسې قسمه خبرې هيڅ راوي د ځان نه نېشي کولې بلکه ده به خامخا دا مضمون د نبی علیه السلام نه اوریدلې وي . لهذا دا د حديث مرفوع په حکم کې دي .

بیشکه دُعا د آسمان او ځمکې په مینځ کې موقرغه (مُعلَق او بنده) وي او پورته د قبليدو دپاره نه خيحي ترڅو پورې چې تاسو په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود اونه وایئ^(۱)

۷. د درود شریف په وجه اعزاز

د درود شریف اووم فضیلت دادی چې ددې په وجه انسان په دُنيا او آخرت دواړو کې د عزت او اکرام مستحق ګرځي.

نبي کریم ﷺ د درود ویونکې ځله چپ (بُکُل) ګرې

علامه سخاوي رحمه الله په خپل کتاب “القول البدیع فی الصلاة علی الحبيب الشفیع” کې، علامه ابن حجر رحمه الله او نورو معتمدو علماؤ د محمد بن سعید بن مطرق رحمه الله یوه واقعہ را نقل کړې، کوم چې ډیر نیک او بزرګ سړې تیر شوې.

محمد بن سعید بن مطرق وايي: چې ما په خپل ځان باندې د اوده کیدو په وخت یو مخصوص انداز کې درود ویل لازم کړي وو، چې کله به مې هغه مقدار درود ویل نویا به اوده کیدم. یوه شپه زه په خپله بالا خانه کې ناست وم، درود شریف مې ویل او بیا کیناستم، دې دوران کې زما سترګې ورغلې اوده شوم، په ځوب کې مې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره ملاقات او شو، پیغمبر علیه السلام د بالا خانې په دروازه دننه تشریف راوړو، د نبي کریم ﷺ د نور مبارک نه ټوله بالا خانه روښانه شوه، بیا رسول کریم ﷺ زما خواته تشریف راوړو او وې فرمایل:

هَاتِ هَذَا الْفَمَ الَّذِي تُكْثِرُ بِهِ الصَّلَاةَ عَلَيَّ أَقْبِلُهُ.

په کومه ځله باندې چې ته په ما باندې ډیر درود وایې هغه رادیخوا کړه چې زه یې چپ (بُکُل) کړم.

محمد بن سعید بن مطرق وايي چې ماته حیا راغله (چې څنگه نبي علیه السلام زما ځله بُکُل کوي؟ دا خو بې ادبي ده) نو ما خپل مخ دیخوا راواړول، نو نبي کریم ﷺ زه په رخسار

(۱) په یو بل حدیث کې داسې الفاظ دي: حضرت علي علیه السلام فرمایي: كُلُّ دُعَاءٍ مَخْجُوذٌ حَتَّى يُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. رواه القاضي عياض فی الشفاء ۱۵۲/۲، ولفهمی فی الجمع ۱۰/۱۰

باندې ښکل کړم، دغه وخت په دې کور کې داسې خوشبوي خوره شوه چې د هغې په مخکې د دنیا ټولې خوشبويانې هیڅ نه وې، ددې خوشبوي په وجه زمابې بي هم راوینځه شوه. محمد بن سعید بن مطرق وايي چې د راوینځیدو نه روستو هم په دې کور کې خو ورځې خوشبويي موجوده وه او زما د رخسار نه اته (۸) ورځې مسلسل خوشبويي تکلله. (۱)

د یو درود شریف د ثواب په وجه د غونډې مقبرې واله نه عذاب

پورته کیدل :

حسن بصري رحمه الله ته یوه ښځه راغله او ورته وې ویل چې زما لور وفات شوې ده، او زما دا آرزو ده چې زه هغه په خوب کې وینم، نو حضرت حسن بصري رحمه الله ورته وویل : د ماسخوتن د لمانځه نه پس څلور رکعاته نفل لمونځ وکړه، او په هر رکعت کې د " اَلْحَمْدُ " نه پس سورة تکاثر ﴿ اَلْهَآکُمُ التَّكَاثُرُ ﴾ ولوله، اود هغې نه پس اوده شوه، خود اوده کیدو پورې په نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود وایه.

هغې ښځې د غسې وکړه، دې هغه خپله کور په خوب کې ولیده چې په ډیر سخت عذاب کې مبتلا وه، د تار کولو لباس وراغوستې شوې ؤ، دواړه لاسونه یې تړلي شوي وو او د اورو په زنځیرونو کې بندي وه.

دا ښځه چې سحر راپا سیده، نو د حسن بصري رحمه الله په خدمت کې حاضرې شوه، او ټوله واقعې یې ورته بیان کړه.

حسن بصري رحمه الله ورته وویل چې صدقه ورکړه او ثواب یې د هغې پسې اوبځه، شاید چې الله تعالی ددې په وجه ستا کور معاف کړي، هغه ښځه لاړه.

په همدغه شپه حسن بصري رحمه الله خوب ولیده چې د جنت یو باغ دی، په هغې کې یو ډیر اوچت تخت دی او هغې باندې یوه ډیره خوبصورتې حسینې جمیلې جینۍ ناسته ده، اود هغې په سر باندې د نوریو تاج دی. دې جینۍ د حسن بصري رحمه الله نه پوښتنه وکړه :

يَا حَسَنُ ! اَتَعْرِفُنِي ؟ اي حسن بصري ! ته ما پېژنې ؟

(۱) القول البدیع ص ۱۳۵، سعادة الدارين ص ۱۲۳، جذب القلوب ص ۲۶۵، فضائل درود سلام، زاد السعيد ص ۱۰.

ده ورته وویل چې نه . ته څوک یې ؟ هغې ورته وویل : زه خود هغې بڼې کوریم کومې ته چې تاد درود شریف ویلو حکم کړې ؤ (چې د ماسخوتن نه پس اوده کیدو پورې درود وایه) . حسن بصري رحمه الله ورته وویل : ستامورخو ستاحال ددې برعکس ښودلې ؤ (چې په ډیر عذاب کې گرفتاره ده) . هغې جینۍ ورته وویل : ځما حالت هم هغه ؤ کوم چې زما مور درته بیان کړې ؤ .

نوده ورته پوښتنه ورکړه چې بیا دا دومره غټه مرتبه درته څنگه حاصله شوه ؟ هغې ورته وویل :

كُنَّا سَبْعِينَ أَلْفَ نَفْسٍ فِي الْعُقُوبَةِ وَالْعَذَابِ كَمَا وَصَفَتْ لَكَ وَالِدَاتِي ، فَعَبَّرَ رَجُلٌ مِنَ الصَّالِحِينَ عَلَى قُبُورِنَا وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّةً وَجَعَلَ ثَوَابَهَا لَنَا ، فَقَبَّلَهَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْهُ وَأَعْتَقَنَا كُلَّنا مِنْ تِلْكَ الْعُقُوبَةِ .

مونږ او یازره (۷۰۰۰۰) کسان دې عذاب کې مبتلاء وو کوم چې ځما مورتاته بیان کړې ؤ ، خود صلحاو اونیکانو نه یو بزرگ ځمونږ په مقبره باندې تیر شو ، هغه یو ځل په نبی علیه السلام درود شریف ولوست ، او د هغې ثواب یې مونږ ټولو مقبرې واله ته را اوبخل ، نو الله تعالی هغه درود داسې قبول کړو چې د هغې په برکت یې مونږ ټول د هغې عذاب نه آزاد کړو .

او ماته د هغې یو درود د ثواب په نتیجه کې دا اعزاز واکرام راکړې شو . او ټول صرف ډیو درود شریف د برکت په وجه وو . (۱)

(۱) القول البدیع ص ۱۳۶ ط دارالکتاب العربی بیروت ، سعاده الدارین ص ۱۲۸ ، شرح الصلور .

د درود شریف نه ویلو تقصانات :

کله چې یو انسان د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نوم مبارک واورې نو په کار ده چې دې په هغه باندې درود شریف ووايي، ځکه که دې بغير د څه شرعي عذر نه درود ونه ووايي نو د داسې کس باره کې ډیر وعیدونه راغلي دي. زه به درته یو څو غټ وعیدونه ذکر کړم.

۱. د نبی کریم ﷺ د خیرو سبب دې

د نبی کریم ﷺ د نوم مبارک اوریدو نه روستو بلا عذر ده درود نه ویونکي ته پیغمبر علیه السلام خیرې کړي دي.

د حضرت ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې چې نبی کریم ﷺ فرمایلي دي :

رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ ذُكِرْتُ عَنْدهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ. الحديث (۱)

د هغه سړي پوزه دې په خاورو ککړه شي (یعنی ذلیل دې شي) د چا د وړاندې چې زما ذکر وشي او دې په ما باندې درود اونه وایي.

۲. د حضرت جبرائیل علیه السلام د بد دُعایي ذریعه ده

کله چې یو کس په یو مجلس کې په اول ځل د پیغمبر علیه السلام نوم مبارک واورې او دې بغير د څه عذر نه درود شریف ونه ووايي نو داسې کس ته حضرت جبریل علیه السلام خیرې کړي او نبی علیه السلام ورباندې آمین ویلي دي. چې داد انسان د پاره د هلاکت او بدبختۍ ذریعه ده.

(۱) رواه الإمام أحمد في المسند ج ۲ ص ۵۰۱ رقم: ۷۴۰۲، والترمذي في جامعه ج ۵ ص ۵۱۲ رقم: ۳۹۴۵ ولال هذا حديث حسن غريب من هذا الوجه، وابن حبان في صحيحه الإحسان ج ۳ ص ۱۸۹ رقم: ۹۰۸، مشكوة باب فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها.

د حضرت كعب بن عجرة رضي الله عنه نه روايت دى چې يو ځل نبي كريم ﷺ وفرمايل :

أَحْضَرُوا الْيَنْبُكَ . تاسو ممبر ته رانزدې شئ .

نو مونږ ممبر ته رانزدې شو ، كله چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم د ممبر په رومبۍ پورې

باندي قدم مبارك كينښود ، نو وې فرمايل ” آمين “ بيا يې په دويمه پورې قدم مبارك كينښود

نو وې فرمايل ” آمين “ بيا يې په دريمه پورې قدم مبارك كينښود نو وې فرمايل : ” آمين “

كله چې نبي كريم ﷺ د خطبې نه فارغ شو ، او بنكته راكوز شو ، نو مونږ ورته عرض وكړو :

يَا رَسُولَ اللَّهِ ! لَقَدْ سَبَّغْنَا مِنْكَ الْيَوْمَ شَيْئًا مَا كُنَّا نَسْبَعُهُ ؟

اې د الله تعالى رسوله ! تاسو نه مونږ (ممبر ته د ختلوبه وخت) داسې خبره واوريده چې

مخكې مو چيرته نه وه اوريدلې ؟

نو حضور ﷺ او فرمايل چې (كوم وخت ما د ممبر په رومبۍ پورې باندي قدم كينښود نو

دغه وخت) حضرت جبرائيل عليه السلام زما مخې ته راغې ، او وې فرمايل :

بَعْدَ مَنْ أَدْرَكَ رَمَضَانَ فَلَمْ يُغْفَرْ لَهُ .

هلاک دې شي هغه سړې چې په چا باندي د رمضان مياشت راشي ، او بيا هم دهغه

مغفرت ونشي .

نو ما وويل : ” آمين “ . بيا چې كله دويمې پورې ته وختم نو هغه وويل :

بَعْدَ مَنْ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْكَ .

هلاک دې شي هغه سړې چه دهغه مخكې ستاسو ذكر وشي او هغه په تاسو درود اونه وايي .

نو ما وويل : ” آمين “ . بيا چې كله دريمې پورې ته وختم نو هغه وويل :

بَعْدَ مَنْ أَدْرَكَ أَبَوَيْهِ الْكَبَرَ أَوْ أَحَدَهُمَا فَلَمْ يُدْخِلْهُ الْجَنَّةَ .

هلاک دې شي هغه سړې چې چا خپل مور او پلار ردواړه يا يو دېودا والي په حالت کې

وموندل او هغوي دې جنت ته داخل نكړي (يعنې دهغوي خدمت اونكړي چې جنت ته پرې

داخل شي) نو ما وويل: ” آمين “ . (۱)

فایده: چاته چې حضرت جبریل علیه السلام خیرې کړې او پیغمبر علیه السلام ورباندي آمین ویلې نو یقینې چې دا کس به ډیر بخته وي . لهدا که په یو مجلس کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نوم مبارک په اول حل ذکر شي نو خامخا درود شریف ویل په کار دي .

۳. د رسول الله ﷺ نوم مبارک اوریدو نه روستو درود نه ویل بخل دي

۱. حضرت علي رضي الله عنه فرمائي:

الْبَخِيلُ الَّذِي مَنَ ذِكْرُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ . (۲)

بخيل هغه کس دی چې د چا د وړاندي زما ذکر وشي او دې په ما باندې دورد ونه وايي .

(۱) عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ” أَحْضَرُوا الْيَنْبِرَ “ فَحَضَرْنَا، فَلَمَّا ارْتَقَى دَرَجَةً قَالَ: ” آمِينَ “ فَلَمَّا ارْتَقَى الدَّرَجَةُ الثَّانِيَةَ قَالَ: ” آمِينَ “ فَلَمَّا ارْتَقَى الدَّرَجَةُ الثَّالِثَةَ قَالَ: ” آمِينَ “ فَلَمَّا نَزَلَ عَنِ الْيَنْبِرِ قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! لَقَدْ سَمِعْنَا مِنْكَ الْيَوْمَ شَيْئًا مَا كُنَّا نَسْمَعُهُ ؟ قَالَ: إِنَّ جِبْرِيلَ عَرَضَ لِي فَقَالَ: بَعْدَ مَنْ أَذْرَكَ رَمَضَانَ فَلَمْ يُغْفَرْ لَهُ . فَقُلْتُ: ” آمِينَ “ فَلَمَّا رَقِيتُ الثَّانِيَةَ قَالَ: بَعْدَ مَنْ ذُكِرْتَ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْكَ . فَقُلْتُ ” آمِينَ “ فَلَمَّا رَقِيتُ الثَّالِثَةَ قَالَ: بَعْدَ مَنْ أَذْرَكَ أَبَوَيْهِ الْكَبَرِ عِنْدَهُ أَوْ أَحَدَهُمَا فَلَمْ يُدْخِلْهُ الْجَنَّةَ فَقُلْتُ: ” آمِينَ “ .

الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۳۳۰ الترغيب في اتيار الصلاة على النبي ﷺ ، حديث لمبر ۳۳ ، ورواه الحاكم في المستدرک ج ۴ ص ۱۷۰ رقم: ۷۲۵۶ ، وقال هذا حديث صحيح الاسناد ولم يخبرنا به ووافقه الذهبي والبخاري في بر الوالدين ، وابن حبان في صحيحه ، ورواه الهيثمي في مجمع الزوائد ج ۱۰ ص ۱۶۶ وعزاه للطبراني .

(۲) مشكوة باب الصلاة على النبي ﷺ وفضلها حديث لمبر ۱۵ ، ورواه الترمذي في جامعه ج ۵ ص ۵۱۵ رقم: ۳۵۴۶ ، وقال عقبه هذا حديث حسن صحيح غريب ، وابن حبان في صحيحه الإحسان ج ۳ ص ۱۸۹ رقم: ۹۰۹ ، والنسائي في السنن الكبرى ج ۶ ص ۲۰ رقم: ۹۸۸۵ ، والأصبهاني في الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۳۳۱ .

وفي رواية: إِنَّ الْبَخِيلَ: مَنْ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ . رواه الأصبهاني في الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۲۴۰ رقم: ۵۱۸ ، ج ۲ ص ۶۹۱ رقم: ۱۶۶۶ ، وابن أبي عاصم في كتاب الصلاة على النبي ﷺ ص ۳۱ حديث رقم: ۳۰ ، وراه البيهقي في الشعب ج ۲ ص ۲۱۴ رقم: ۱۵۶۷ .

۲. حضرت ابوذر رضي الله عنه فرمايې چه زه يوه ورځ را او وتم او نبي كريم صلى الله عليه وسلم ته را غلم نو هغوې صلى الله عليه وسلم او فرمايل :

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَبْخَلِ النَّاسِ ؟ آیا زه تاسو ته د ټولو خلکو نه ډير بخيل ونه ښاييم ؟
صحابه کرامو عرض وکړو : اې د الله رسوله ! راته وې ښايې ، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمايل :

مَنْ ذَكَرْتُ عَنْدهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ فَذَلِكَ أَبْخَلُ النَّاسِ . (۱)

د چا دوړاندې چې زما ذکر وشي او دې په ماباندې درود اونه وايي نو دا کس د ټولو نه ډير بخيل دی .

يعنی يو هغه بخيل دی چې چاته مال نه ورکوي خو د ټولو نه ډير لوي بخيل هغه کس دی چې د خپل غفلت او سستۍ په وجه د نبي كريم صلى الله عليه وسلم په نوم اوریدو سره دده د ژبې او زړه نه درود اونه ووځي .

حالانکه د نبي كريم صلى الله عليه وسلم په خپل امت باندې بې شماره احسانات دي ، نو که امتيان د رسول الله صلى الله عليه وسلم په نوم باندې خپل ځانونه قربان کړي نو دا هم کمه ده . اوس چې يو سړې دومره سست او غافله وي چې د پيغمبر عليه السلام د نوم اوریدو په وجه دده د ژبې او زړه نه د درود څه کلمات نه اوځي نو دا يقيني غټ بخيل دی . (۲)

د نبي صلى الله عليه وسلم نوم مبارک سره درود نه ليکونکي ته وعيد

ابو الحسن بن علي عطار رحمه الله وايي چې ماته ابو طاهر رحمه الله څه کاغذونه راکړه چې ده په هغې کې د پيغمبر عليه السلام څه احاديث ليکلي وو ، ما هغې کې اولیده چې په هر ځای کې يې د پيغمبر عليه السلام د نوم نه روستو ” صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا كَثِيرًا “ ليکلې ؤ ، ماترې پوښتنه وکړه چې داسې دې ولې کړي ؟ نو هغه راته وويل :

چې ددې نه مخکې به ما احاديث ليکل خو د نبي كريم صلى الله عليه وسلم نوم سره به مې درود نه ليکل ، مایو ځل په خوب کې د پيغمبر عليه السلام زیارت وکړ ، نو زه د نبي كريم صلى الله عليه وسلم خدمت کې حاضر

(۱) الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۳۳۲ الترغيب لمي اکتار الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم حديث لمبر ۲۳ .

(۲) مظاهر حق شرح مشکوة لمولانا لطف الدين دهلوي رحمه الله باب الصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها .

شوم او سلام مې عرض کړو ، نبي عليه السلام رانه مخ مبارک واپول ، زه د بل طرف نه حاضر شوم ، سلام مې وکړو خو پيغمبر عليه السلام دهغې اړخ نه هم مخ مبارک واپول ، زه په دريم ځل دوی ته رامنځې ته شوم نو ماعرض وکړو : يا رسول الله ﷺ ! تاسو د مانه مخ مبارک ولې اړوئ ؟ پيغمبر عليه السلام راته او فرمايل :
 ځکه چې کله ته خپل کتاب کې زما نوم ليکې نود هغې سره درود نه ليکې .

ابو طاهر رحمه الله وويل چې دهغې نه پس دا زما عادت شو چې کله هم زه د نبي کریم ﷺ نوم مبارک ليکم نو ورسره ” صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا كَثِيرًا “ هم ليکم . (۱)

۴ . د جنت نه د محروميا سبب دي

۱ . پيغمبر عليه السلام فرمايي :

مَنْ نَسِيَ الصَّلَاةَ عَلَيَّ خَطِيئَ طَرِيقِ الْجَنَّةِ . (۲)

څوک چې په ماباندې درود ويل هير کړي نو هغه د جنت لاره خطا کړه .

۲ . په يوبل حديث کې دا شان الفاظ دي :

مَنْ ذَكَرْتُ عَنْدهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ خَطِيئَ طَرِيقِ الْجَنَّةِ . (۳)

د چا د وړاندې چې زما ذکر وشي او هغه په ماباندې درود ونه وايي نو ده د جنت لاره خطا کړه .

۵ . په قيامت کې د پښمانتيا سبب دي

۱ . د حضرت ابو هريرة ؓ نه روايت دې چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي :

(۱) القول البدیع ص ۲۵۳ ، سعدة الدراين ص ۱۳۰ .

(۲) رواه ابن ابی شیبة في المصنف ج ۶ ص ۳۳۰ رقم : ۳۱۷۸۴ ، طبرانی ج ۱۲ ص ۱۳۹ رقم : ۱۲۸۱۹ ، وابن ماجه في السنن ج ۱ ص ۲۹۴ رقم : ۹۰۸ ، الأصبهاني . الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۶۸۹ رقم : ۱۶۵۸ ، والبيهقي في الشعب ج ۲ ص ۲۱۵ رقم : ۱۵۷۳ .

(۳) الطبرانی في الكبير ج ۳ ص ۱۲۸ رقم : ۲۸۸۷ متصلا ، رواه الفيروز آبادي في الصلاة والبشر ص ۶۵ حديث : ۸۷

مَا قَعَدَ قَوْمٌ مَّقْعَدًا لَمْ يَذْكُرُوا فِيهِ عَزَّوَجَلَّ وَيُصَلُّوْا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ حَسْرَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَإِنْ دَخَلُوا الْجَنَّةَ لِلثَّوَابِ . (۱)

په کوم مجلس کې چې خلک د الله تعالی ذکر و نکړي او په نبي کریم ﷺ باندې درود ونه وایي نو همدغه مجلس به د قیامت په ورځ د دغه خلکو د پاره د پښیماتیا او حسرت سبب وي اگرچې دوی د نیکو اعمالو په وجه جنت ته هم داخل شي .
(ځکه چې دوی هلته د درود شریف ثواب او گوري نو بیا به په همدغه مجلس باندې پښیمانه وي په کوم کې چې یې درود نه وي ویلې) .

۲ . حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمایلي دي :

مَا مِنْ قَوْمٍ يَقْعُدُونَ ثُمَّ يَقُومُونَ وَلَا يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَسْرَةٌ وَإِنْ دَخَلُوا الْجَنَّةَ لِمَا يَكُونُ مِنَ الثَّوَابِ . (۲)

کوم خلک چه په یو مجلس کې کیني ، بیا د مجلس نه پاڅي او په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود اونه وایي نو دغه مجلس به د دوي دپاره د قیامت په ورځ د پښیماتیا او افسوس سبب وي اگرچې دوی جنت ته هم داخل شي ، ددې دوو چې نه چې دوی به د درود شریف ثواب او گوري (نو دوی به په هغه مجلس پښیمانه وي په کوم کې چې یې په نبي کریم ﷺ باندې درود نه وي ویلې) .

لهذا انسان ته په کار دي چې دې کله هم د نبي علیه السلام نوم مبارک واورې نو دې په هغه باندې درود شریف ووايي ، ځکه د پیغمبر علیه السلام په خپل امت باندې ډیر زیات احسانات دي ، نو انسان له هم ضروري ده چې دې لکه څرنگ چې نورونفلي اذکاروله وخت ورکوي دغه شان درود شریف ته هم وخت ورکړي او په هغې کې په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود شریف ووايي . الله جل جلاله دې مونږ ته د درود شریف ویلو توفیق رانصیبه کړي .

آمین یا رب العالمین

(۱) رواه احمد وابن حبان والحاكم والخطيب، سلسلة الأحاديث الصحيحة للألباني الجزء الأول رقم الحديث: ۷۶ .

(۲) رواه النسائي في السنن الكبرى ج ۶ ص ۱۰۸ رقم: ۱۰۲۴۲/۱۰۲۴۳، والأصبهاني في الترهيب ج ۲ ص ۶۹۱

رقم: ۱۶۶۶، وروي عن طريق أبي هريرة، وابن حبان في صحيحه الإحسان ج ۲ ص ۳۵۲ رقم: ۵۹۱، والبيهقي في الشعب ج ۱ ص ۴۰۳ رقم: ۵۴۲، والسخاوي في القول البدیع ص ۲۲۱ ولال هو حديث حسن صحيح.

د درود شريف متعلق فقهي مسائل :

مسئله ۱ : په ټول عمر کې يو ځل درود شريف ويل فرض دي ځکه الله تعالی په قرآن مجيد کې حکم کړې دی : ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ .
او امر د تکرار تقاضا نکوي، نو په ټول عمر کې يو ځل د کلمه توحيد په شان ويل فرض دي (۱).

(۱) سابع ص ۳۸ ، القول البدیع . علامه ابن کثیر رحمه الله فرمایي : والایه تدل علی وجوب الصلوة والسلام فی الجملة ولو فی العبرة مرة وبه قال ابو حنیفة ومالك رحمهما الله واختاره الطحاوي . قال ابن هبام موجب الامر القاطع الافتراض فی العبر مرة لانه لا یقتضي التکرار وقلنا به . (تفسیر ابن کثیر ج ۷ الاحزاب آیت ۳۳).

د درود شريف د حکم باره کې د علماو اختلاف دي : بعضې علماء وايي چې کله هم انسان د نبي کریم ﷺ نوم مبارک ذکر کړي او يا يې واورې نو په ده باندې درود ويل مطلقاً فرض دي بغير د څه شمار او عدد نه . او بعضې وايي چې چاته په درود ويلو قدرت وي نو په هغه باندې په عمر کې صرف يو ځل درود شريف ويل فرض دي د حافظ ابن عبد البر رحمه الله دا قول دي چې درود شريف د کلمه توحيد په شان په ټول عمر کې صرف يو ځل ويل فرض دي که دا په لمانځه کې وي يا بهر د لمانځه نه وي . او همدامذهب د امام ابو حنيفه رحمه الله هم دي . لکه چې د دې تصريح ابو بکر رازي رحمه الله کړيده .

او همدغه شان مسلک د امام مالک ، امام ثوري ، امام اوزاعي رحمهم الله او د جمهور امت هم دي . ځکه چې په قرآن کریم کې د درود شريف په باره کې چې کوم امر راغلې دي : ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ .
نودا امر تقاضا د تکرار نه کوي او نفس ماهيت او په امر باندې عمل کول صرف په يو ځل درود ويلو سره پوره کيږي نو باريار ويل فرض نه دي (لکه د دې خبرې پوره وضاحت امام سخاوي رحمه الله په "القول البدیع" کې کړې) امام قرطبي او ابن عطيه رحمه الله فرمايي چې په نبي کریم ﷺ باندې درود ويل داسې واجب او لازم دي لکه څرنگې چې سنت مؤکده لازم او ثابت دي ، او بې عذره پرېښودونکې به غافله او بې خبره وي .

د امام طحاوي رحمه الله او د اخافوا و شوافعونه د يو ټولي دا قول دي چې کله هم انسان د نبي کریم ﷺ نوم مبارک واورې يا يې پخپله ولولي نو په ده باندې په هر ځل درود ويل واجب دي .
امام طبري رحمه الله فرمايي : چې درود شريف مطلقاً مستحب دي او په دې خبره ده د علماؤ د اجماع دعوی هم نقل کړې ده .

ليکن د ټولونه بهترين او متوسط قول دا دي : چې که په يو مجلس کې د نبي کریم ﷺ نوم مبارک په اول ځل ذکر شي نو درود شريف ويل واجب دي ، او که بار بار ذکر کول شي نو بيا درود شريف ويل مستحب دي .
دا خبره د هدايې بغضي شارحينو هم ذکر کړې او ملا علي قاري رحمه الله په دې تصريح هم کړې ده . (ددې مسئلې څه تفصيل په تفسیر روح المعاني پاره ۲۲ الاحزاب آیت ۵۶ کې هم ذکر دی) .

مسئله ۲: که چيرته په يومجلس کې خوځلې د نبي کریم ﷺ نوم مبارک ذکر شي نو د امام طحاوي رحمه الله مسلک دادی چې په هر محل په ويونکي او اوریدونکي باندې درود ويل واجب دي. او دې خبرې ته صاحب د ”بحر الرائق“ علامه ابن نجيم مصري رحمه الله هم ميلان کړي دی.

خو فتویٰ پدې ده چې په اول محل په ويونکي او اوریدونکي باندې درود شريف واجب دی او بيا مستحب دي. (۱)

ليکن بهتره او احوطه داده چه په هره پيره درود شريف ولوستلې شي. (۱)

مسئله ۳: کله چې د جمعې د خطبې يا داخرونو خطبو يا په نورو خطبو کې د نبي کریم ﷺ نوم مبارک راشي او خطيب د آيت ولولي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ نو اوریدونکي به په ژبه درود نه وايي بلکه خطبه به اوري، البته په خپل زړه کې بغير د ژبې د حرکت نه ”صلی الله عليه وسلم“ ويل پکار دي. (۲)

مسئله ۴: د انبياء کرامو نه علاوه په بل چا باندې مستقلا درود ويل د جمهورو علماؤ په نزد جائز نه دي، چنانچه امام بيهقي رحمه الله په خپل ”سنن“ کې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه د الفتویٰ نقل کړې:

لَا يُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنْ يُذْعَى لِلْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ بِإِلَّا سِتِّغْفَارٍ. (۱)

البته تبعاً په نورو ويل څه پرواه نکوي. (مثلاً رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې په صلوٰة وسلام ليرلو کې ورسره آل، صحابه کرام يا ټول مؤمنان شريک کړي. لهذا ”اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ مُحَمَّدٍ“ ويل صحيح نه دي بلکه ”اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى

(۱) بحر الرائق ج ۱ ص ۳۴۶، سعایه، و معارف القرآن الاعراف آیت ۵۶.

(۲) بحر الرائق ج ۱ ص ۳۴۷.

(۳) ضامی ج ۱ ص ۵۱۹.

(۴) معارف القرآن الاعراف آیت ۵۶.

آلِ مُحَمَّدٍ“ ويل پکار دي . (۱)

(۱) درمختار ج ۱ ص ۵۱۹ ، و معارف القرآن الاعراف آیت ۵۶ .

د انبياء کرامو نه علاوه په بل چا باندې درود ويل په دوه (۲) قسمه دي :

۱: اول دا چې مستقل او بالذات ورباندې درو ويل شي لکه :

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ . يَا : قَالَ اَبُو بَكْرٍ صَلِّ اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلِّمْ . يَا : قَالَ عَلِيٌّ صَلِّ اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلِّمْ .

۲: دويم دا چې مستقل درود ورباندې ونه ويل شي بلکه تبعاً ورباندې وويل شي لکه :

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ .

دویم قسم خوبالاتفاق جائز دي ، او په اول قسم کې اختلاف دي : بعضې علماء یې جائز گنځي ، خو جمهور علماء

یې ناجائز گنځي ځکه چې د درود خاصه او شعار د انبياء کرامو دې نوږه دې کې ورسره بل څوک نشي شریک کیدي

نو حضرت ابوبکر صدیق صلی الله علیه وسلم ويل جائز نه دي اگر چې معنی یې صحیح ده ، لکه څرنګې چې

”عزوجل“ دا خاصه او شعار د الله تعالی دی او په دې کې ورسره بل څوک نه شي شریک کیدي ، نو مُحَمَّدٌ عزوجل

ويل جائز نه دي اگر چې ددې معنی هم صحیح ده ، نودغه شان درود شریف هم خاصه او شعار د انبياء کرامو دې نو

مستقلاً په بل چا باندې ويل یې جایز نه دي . د جمهورو علماء و د پاره لاندیني دلائل دي :

حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمایي : لا تصلی صلاة على أحد إلا على النبي ﷺ ولكن يدعى للمسلمين والمسلمات

بالاستغفار . (رواه الطبراني في الكبير ۱۱: ۲۴۲ . ۱۱۱۸۱۳) . والهيثم في مجمع الزوائد ۱۰: ۱۶۷ ، والبيهقي في الشعب

۲: ۲۱۸ (۱۸۸۵) والسيوطي في الدرر المنثور ۵: ۴۱۲ .

چې د نبی نه علاوه به په بل چا باندې درود نه شي لیرېلې ، لیکن د مسلمانانو سر او مسلمانانو ښځو د پاره به د

استغفار دعاء کولې شي .

عن جعفر بن يرقان رحمه الله قال كتب عمر بن عبدالعزيز رحمه الله : أما بعد ! فإن الناس قد اتسموا الدنيا بعمل

الآخرة وإن الناس من القصاص قد أحدثوا في الصلاة على خلفائهم وأرائهم عدلٌ صلاتهم على النبي صلى الله عليه وسلم فإذا

جاءك كتابي هذا فاحرم أن تكون صلاتهم على النبيين ودعائهم للمسلمين عامة ويدعوا مأسوي ذلك . (رواه ابن أبي شيبة في

المصنف ۷: ۱۸۸۳ (۳۵۰۸۳) وابن كثير في تفسيره ۳: ۶۷۷ ، والحافظ في الفتح ۸: ۳۹۵) .

او بعضې علماء وايي چې د انبياء کرامو نه علاوه په بل چا باندې مستقلاً او بالذات درود شریف ويل ځکه جائز

نه دي چې دا د اهل الهواء او بدعتيانو طريقه ده چې په چا باندې یې لږه غوندې عقیده برابره وي نو په هغه باندې

مستقلاً او بالذات درود وايي . نو په دې سره دهغوي تابعداري راځي . او د جواز قاييلينو ته یې دا جواب ورکړې چې

په کومو آيتونو او احاديثو کې دنورود پاره درود راغلې نو هغه په معنی د دُعا سره دي .

بيا جمهور علماء په خپل مينځ کې مختلف دي چې آیا د په بل چا باندې مستقلاً درود شریف ويل حرام دي که مکروه تنزيهي

دي او که خلاف اولی دي . نو امام نووي رحمه الله فرمایي : چې صحیح داده چې د مکروه تنزيهي دي او دا د اکثر علماء قول

هم دي ، ځکه چې په بل چا باندې مستقلاً درود ويل د اهل بدعو (بدعتيانو) شعار دي او مونږ د دينه منع شوي يو .

همدا خبره قاضي ثناء الله پاتې پتي رحمه الله هم په خپل تفسير (تفسير مظهري) كې كړې :
وَالصَّحِيحُ أَنَّ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَى غَيْرِ الْأَنْبِيَاءِ يَجُوزُ كُنْعًا وَيَكْرَهُهُ اسْتِقْلَالًا كَمَا يَكْرَهُهُ أَنْ
يُقَالَ مُحَمَّدٌ عَزَّ وَجَلَّ مَعَ كَوْنِهِ عَزِيزًا جَلِيلًا لِاخْتِصَاصِهِ بِالْأَنْبِيَاءِ عَزْفًا كَاخْتِصَاصِ ذَلِكَ
بِاللهِ تَعَالَى. (۱)

صحيح خبره داده چې د انبياء كرامو نه علاوه په بل چا باندې تبعاً خو درود ويل جائز دي خو
مستقلاً ويل مكروهه دي. لكه څرنګې چې مُحَمَّدٌ عَزَّ وَجَلَّ ويل مكروهه دي اګر چې معنى يې
صحيح ده ځكه چې دا ”عزوجل“ د الله ﷻ سره خاص دى. نو دغه رنگې درود و سلام هم
عرفاً د انبياء كرامو سره خاص دى نو استقلالاً يې په بل چا نه شې ويلې.

مسئله ۵ : كه يو كس د قرآن كريم تلاوت كولو او په دې كې داسې آيت راغې چې په هغې
كې د نبى كريم ﷺ نوم مبارك و نود تلاوت په منيخ كې به درود نه لولي. (۲)

مسئله ۶ : كه يو كس د قرآن كريم تلاوت كولو او ده د بل چا نه د قرآن كريم داسې آيت
واورېده چې په هغې كې درسول الله ﷺ نوم مبارك و نو په ده باندې په دې دوران كې
درود شريف ويل واجب نه دي، البته د تلاوت نه د فارغيدونه وروستو درود شريف ويل بهتر
دي. (۳)

مسئله ۷ : كله چې د نبى كريم ﷺ نوم مبارك ليكلې شي نو د نوم نه وروستو د درود
شريف پوره صيغې ليكل په كار دي، بعضې خلك د صلى الله عليه وسلم په ځاى صرف (ص)
يا : (صلعم) ليكي نو دا صحيح نه دي، ځكه په دې سره نه خود درود حكم اداء كيږي، نه
ثواب حاصلېږي او نه واجب ساقطېږي. (۴)

(۱) تفسير مظهري ج ۷ الاعراف آيت ۲۳.

(۲) داسې ج ۱ ص ۵۱۹.

(۳) داسې ج ۱ ص ۵۱۹.

(۴) زاد المعاد لى لى ۱۵۵ اشرف على لهالوي رحمه الله ص ۲۳.

د درود شریف متعلق نور بهترين واقعات:

د درود شریف متعلق مې نور داسې بهترين او زړه راښکونکي واقعات ذکر کړي دي چې د هغې په اوریدو سره د انسان په زړه کې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره محبت پیدا کیږي، او په هغه باندې د زیات درود ویلو توفیق ورته نصیبه کیږي.

د درود ویونکي د قبر او کور نه د مشکو خوشبوي تلل:

۱. حکیم الامت حضرت مولانا اشرف علي تھانوي رحمہ اللہ په خپل کتاب ”زاد السعید فی الصلاة علی النبی الوحید ﷺ“ کې لیکلي دي چې د دلائل الخیرات مصنف (محمد بن سلیمان جزولي رحمہ اللہ) په باره کې شیخ زروق رحمہ اللہ لیکلي دي چې ددوي د قبر نه به د مشکو او عنبرو په شان خوشبويي تلله. دا ټول برکت د درود شریف ؤ (۱)

۲. مولانا اشرف علي تھانوي رحمہ اللہ دا هم لیکلي دي چې د مولانا فیض الحسن سہارنپوري رحمہ اللہ موم ماته دا خبره وکړه چې کوم کور کې د مولانا صاحب انتقال وشو، د هغې کور نه د یوې میاشتي پورې د عطر و خوشبويي تلله. حضرت مولانا محمد قاسم رحمہ اللہ ته مې دا خبره وکړه نو راته وې ویل چې دا برکت د درود شریف دی. ځکه د مولانا صاحب دا معمول ؤ چې د هرې جمعې په شپه به بیدار او سیدو او درود شریف به یې ویل. (۲)

حضرت موسیٰ علیہ السلام ته وحی

الله جل جلاله حضرت موسیٰ علیہ السلام ته وحی وکړه:

يَا مُوسَىٰ! اَلْحَبِّ اَنْ لَا يَنَالَكَ مِنْ عَطَشٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟

ای موسی! آیا ستا دا خوښه ده چې ته د قیامت په ورځ تېرې نه شي؟

حضرت موسیٰ علیہ السلام ورته او فرمايل: نَعَمْ. آو (زما دا خوښه ده)

نوالله تعالی ورته او فرمايل:

(۱) زاد السعید فی الصلاة علی النبی الوحید ﷺ لاشرف علي تھانوي رحمہ اللہ ص ۱۸، و مطالع المسرات ص ۴.

(۲) زاد السعید فی الصلاة علی النبی الوحید ﷺ ص ۱۹.

فَأَكْثِرْ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (۱)

نوپه محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ډير درود وايه. (نوددې په عوض کې به د قيامت په ورځ د تندې نه محفوظ شې).

د درود شريف په وجه حاجتونه پوره کيږي :

د ”دلائل الخيرات“ مصنف ”محمد بن سليمان جزولي رحمه الله“ يو ځای ته لار، د لمانځه وخت شو، ده د اودس اراده وکړه خو اوبه يې پيدا نه کړې. ده په يو ځای کې کوهي وليده چې اوبه پکې شته، خود اوبور او يستلو انتظام يې نشته (يعنې نه پرې شته، او نه بوقه). دې وايي چې زه لاهه دې سوچ او فکر کې وم چې يوې ماشومې دکور په ديوال سر راښکاره کړ، اووې ويل: څه دی؟ ماورته وويل چې اودس له مې اوبه په کار دي خو دکوهي نه د راويستلو څه ذريعه نشته.

هغې ماشومې پوښتنه وکړه: ستا نوم څه دی؟ ماورته وويل چې ماته خو خلک ”محمد بن سليمان جزولي“ وايي. هغې ماشومې وويل: ښه نو هغه تاسويې؟ د چاد مدحې او ثناء چې دومره ډنډورې غږيږي؟ حالانکې دکوهي نه اوبه قدرې هم نه شئ راويستې؟

ماشومې دومره وويل، او د ژبې د سر نه يې په کوهي کې يو څاڅکې او غورځاوه، د غورځيدو سره اوبه دکوهي سرته را ورسيدې، بلکه په زمکه خورې شوې.

ده پرې اودس وکړو، اولمونځ يې وکړ، بيا يې ماشومې له قسم وړکړو چې داراته ووايه چې تا دا کمال څنگه پيدا کړې دی؟

ماشومې وويل: داهرڅه چې تا وليدل دا په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې د درود شريف ويلو په برکت شوي دي.

نو علامه جزولي رحمه الله هم هلته قسم وکړ چې د درود شريف په باره کې به خامخا کتاب ليکم. او بيا يې يو کتاب وليکه چې نوم يې ”دلائل الخيرات“ دی. (۲)

(۱) رواه ابوالقاسم التيمي في ترغيب القول البديع ص ۱۳۰ ط دارالكتاب العربي بيروت، سعادة الدارين ص ۸۷.

(۲) سعادة الدارين ص ۱۳۴، و زاد السعيد في الصلاة على النبي الوحيد ﷺ ص ۱۸.

د حضرت حواء رضی الله عنها په مهر کې درود شریف مقررول

شیخ عبدالحق محدث دهلوی رحمه الله په "مدارج النبوة" کې لیکلي دي: چې کله حضرت حواء رضی الله عنها پیدا شوه نو حضرت آدم علیه السلام هغې ته لاس وروړاندې کول او غوښته، ملایکو ورته وویل:

ته تر هغې وخته پورې صبر وکړه چې ستانکاح ورسره وشي او مهر اداء کړې. حضرت آدم علیه السلام ورنه پوښتنه وکړه: مهريې څه شې دي؟ فرشتو وویل: چې په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې درې (۳) ځله درود ویل (ددې مهردی). او په یو روایت کې شل (۲۰) ځله درود ویل راغلې دي. (۱)

د درود شریف په برکت د یوې فرښتې معاف کیدل

شیخ عبدالحق محدث دهلوی رحمه الله د "زهرة الرياض" په حواله یوه واقع ذکر کړې چې یوه ورځ حضرت جبریل علیه السلام د رسول الله صلی الله علیه وسلم دربار ته حاضر شو او عرض یې وکړو: یا رسول الله (ﷺ)! مانن یوه عجیبه واقع ولیده.

نبي کریم ﷺ ورنه پوښتنه وکړه چې څه واقع دې ولیده؟ نو حضرت جبرائیل علیه السلام ورته او فرمایل: یا رسول الله (ﷺ)! زه "کوهِ قاف" غر ته لاړم، نو هلته مې څه آه و فریاد واوریده، زه هم په دغه آواز پسې وراوگرځیدم (چې معلومات وکړم، دا فریاد د څه شي دی؟)، نو هلته مې یوه فرښته ولیده چې دا ما مخکې په آسمان کې هم لیدلې وه، خو هغه وخت یې ډیر عزت و: ځکه دا هغه وخت په یو نوراني تخت ناسته وه، او اویازره (۷۰۰۰۰) نورې فرښتې یې په خدمت کې چاپیره وې.

لیکن نن مې هغه فرشته د "کوهِ قاف" په غرونو کې ډیره د تکلیف او پریشانی په حالت کې ولیده چې ډیرې زاری یې کولې.

ماترې د حال پوښتنه وکړه، نو راته یې وویل: دمعراج په شپه چې کله زه په خپل نوراني تخت ناسته وم نو زما په خوا کې د حبیب کبریا محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم سورلی تیره شوه، خو ما د هغوی د تعظیم او آدابو خیال ونه ساتلو.

نوالله تعالى ته زما دا لويي خوښه نه شوه او د ذلالت سره يې په دې قيد کې واچولم .
 بياراته دې فرېښتې د اھم وويل چې د الله تعالى په دربار کې ته زما سفارش وکړه چې زما دا
 غلطې معاف کړي او ما بيا په خپل مقام باندې بحال کړي .
 اې د الله رسول ! ما د پروردگار عالم په دربار کې ډير په عاجزۍ سره د دې فرېښتې سفارش
 وکړو ، نو ماته د الله ﷻ د طرفه دا او فرمايلې شو چې اې جبريل ! ته دې فرشتې ته ووايه چې
 که معافي غواړې نو زما په حبيب (محمد رسول الله ﷺ) باندې درود شريف ووايه .
 يا رسول الله (ﷺ) ! کله چې مې دې فرشتې ته د الله ﷻ دا حکم واورول ، نو هغه په هم
 هغه وخت د درود په ويلو کې مشغوله شوه ، نو ما کتل چې وينې او وُزَر (يعنې ټپکې)
 راختل پرې شروع شو ، او بيا دهغه ذلت او پستۍ نه په بره والوتله . (۱)

خوشخبري

په آخر کې زه دا خبره واضح کول غواړم چې ددې کتاب د تالیف په وخت کې حتی الوسع پوره خواري او محنت کړې، او کوشش کې دا کړې چې هر هره موضوع په هر اعتبار سره جامع، علمي او مدلل وي، دغه وجه ده چې د هر تقریر په لیکلو کې څو څو میاشتې تیرې شوي.

ځکه که یو طرفته درسي مصروفیات و نو بل طرفته ما په خپل ځان باندې دا لازمه کړې وه چې داسې جامعۀ ذخیره تیاره کړم چې په هر تقریر کې علمي رنگ وي، په معتمدو حوالو مزیته وي او د خلکو د اصلاح سبب او گرځي.

اگر چې بعضې تقریرونه څه اندازه اوږده شوې دي، خو لیکن بیا هم هر تقریر ته په داسې انداز کې ترتیب ورکړې شوې چې که مقرر او غواړي نو هر هره موضوع ځانته په دوه یا درې حصو کې په آسانه تقسیمولې شي.

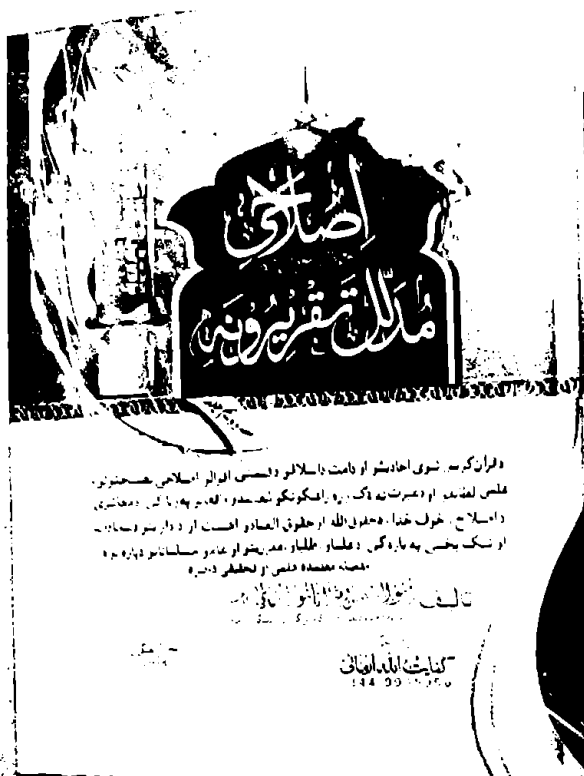
لهذا فی الحال کې دا یو څو موضوع گانې ولیکلې او د کتاب اول جلد کې تیار کړو، ان شاء الله په همدغه انداز باندې به نورې موضوع گانې هم لیکم چې په نژدې وخت کې به هغه هم ترتیب وړ چاپ شي.

الله تعالی دې واقعي دا کتاب د معاشرې د اصلاح او د خلکو د کامیابۍ ذریعه وگرځوي. آمین یا رب العالمین.

نور الهدی عفی عنه

نوټ: که د کتاب متعلق یا بله څه مفیده مشوره وي نو په دې لاندې نمبر رابطه کولې شی.

موبائل نمبر: ۵۴۴۷۱۷۴ ۰۳۰۶

مکتبہ اعجازیہ

جاده میوند پخته فروشی کابل: 0764857797

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library